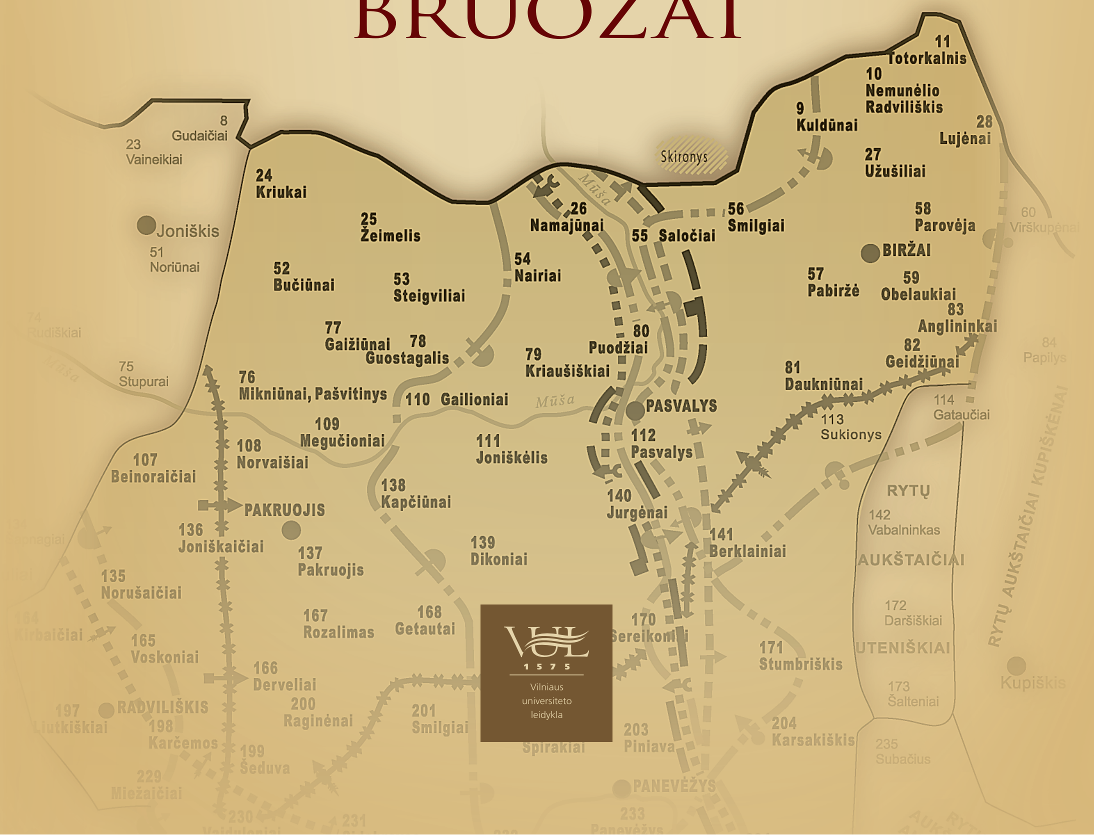
Genovaitė
Kačiuškienė

Šiaurės panevėžiškių tarmės fonologijos bruožai

VU
1575
Vilniaus universiteto leidykla

ŠIAULIŲ UNIVERSITETAS

GENOVAITĖ KAČIUŠKIENĖ

ŠIAURĖS PANEVĖŽIŠKIŲ TARMĖS FONOLOGIJOS BRUOŽAI

MOKSLINĖ MONOGRAFIJA

VILNIUS: VILNIAUS UNIVERSITETO LEIDYKLA
2006

UDK 808.82-087
Ka55

Vyr. redaktorius
prof. habil. dr. Aleksas Girdenis, Lietuvos MA narys korespondentas

Recenzavo
prof. habil. dr. Dacė MARKUS, Latvijos MA tikroji narė,
prof. habil. dr. Simas KARALIŪNAS

Spausdinama Šiaulių universiteto Humanitarinio fakulteto tarybos
2005 m. gruodžio 12 d. posėdžio nutarimu (protokolo Nr. 9)

ISBN 9986-19-858-5

TURINYS

Pratarmė

Rytų aukštaičių šiaurės panevėžiškių tarmė apima šiaurinę panevėžiškių patarmės dalį, t. y. beveik visą Pasvalio rajono teritoriją, išskyrus siaurą juostą į rytus nuo Saločių, Pasvalio, Berklainių, beveik visą Pakruojo rajoną, išskyrus nedidelę juostą į vakarus nuo Mikniūnų, Norvaišių, Joniškaičių, šiaurinę Radviliškio rajono dalį iki Voskonių, Raginėnų ir pačią rytinę Joniškio rajono dalį iki Kriukų, Bučiūnų. Nuo kitų tarmių šiaurės panevėžiškiai skiriasi trimis pagrindinėmis fonetinėmis ypatybėmis: a) trumpųjų balsių [i u] platinimu, balsių, kilusių iš *en, *an, ir mišriųjų dvigarsių [em en am an] pokyčiais; b) visuotiniu kirčio atitraukimu; c) trumpųjų galinių balsių redukcija (smulkiau žr. [Girdenis, Zinkevičius, 2000a (1966), 49–52; Zinkevičius, 1966, 13–17; 1978, 19–25; Garšva, 1977a, 76–77; 1982a, 4–8; 1982b, 65][1]).

Iki šiol nepaskelbta nė vieno stambesnio darbo, kuriame būtų sistemingai ir išsamiai aprašyta tarmės fonologinė sistema; eksperimentinių tyrimų galima rasti tik išbarstytų mokslinėje periodikoje ar bibliografinėmis retenybėmis virtusiuose teminiuose rinkiniuose. Tačiau tarmė įdomi įvairiais atžvilgiais: diachroniniu, tipologiniu, etnogenetiniu, nes ji yra numanomų intensyvių lietuvių ir žiemgalių tarmių kontaktų zonoje; galimà ir sąveika su latvių kalbos tarmėmis.

Pagrindinius šio darbo tikslus ir uždavinius lėmė įdomūs prozodijos, vokalizmo bei žodžio galo ypatumai, – žinoma, ir atidesnis įsiskaitymas į ankstesnius tyrimus. Pirma, kai kuriuose darbuose be deramos analizės neigiama (tiksliau sakant – ignoruojama) tradicija (plg. [Garšva, 1977d, 106; 2000; 2001; 2003] – pirmiausia turimi galvoje redukuotųjų balsių ir priegaidžių dalykai). Antra, kelis

[1] Rytinė tarmės riba beveik sutampa su „pontininkų“ ir „puntininkų“ šnektų ribomis (plg. „Lietuvių kalbos atlasą“ [LKA]). Pietinę ir vakarinę ribą sudaro trumpųjų balsių redukcijos, [*i u*] platinimo ir kirčio atitraukimo izoglosos. Šiaurinė tarmės riba sutampa su Latvijos Respublikos siena (smulkiau apie tai žr. [Zinkevičius, 1966, 15; 1978, 60–61]).

dešimtmečius dialektologai ir kalbos istorikai polemizavo dėl kai kurių šios tarmės ypatybių fonologinės interpretacijos – plg. J. Kazlausko, Z. Zinkevičiaus, A. Girdenio bei jo bendraautorių ir K. Garšvos darbus, kuriuose skirtingai interpretuojama balsių redukcija, kiekybė, fonemų inventorius ir kt.

Nuo bendrosios darbo krypties kiek nutolęs pabaigoje pridedamas priebalsių audicinės klasifikacijos skirsnis. Išsamios konsonantizmo analizės atsisakyta todėl, kad šis posistemis yra maždaug vienodas beveik visose lietuvių kalbos tarmėse (žr. [Girdenis, Zinkevičius, 2000a (1966], 46 t.) – kiek varijuoja tik minkštųjų priebalsių ir afrikatų distribucija bei dažnumas.

Darbas turėtų būti aktualus, nes tarmių niveliacija vis spartėja; iki šiol nėra kompleksinio šiaurės panevėžiškių (ypač jos prozodijos ir vokalizmo) aprašo.

Darbe naudojami instrumentiniai (spektriniai, oscilografiniai) tyrimai, statistiniai ir psichoakustiniai metodai. Tokia kompleksine metodika šiaurės panevėžiškių tarmė beveik netirta iki šiol.

Naudotasi maždaug 50 valandų trukmės tarmės magnetofoniniais įrašais, F. Spechto išleistais A. Baranausko tekstais, remiamasi savistabos metodais (autorė yra tiriamosios tarmės atstovė). Keliamoms hipotezėms bei išvadoms pagrįsti naudojamasi audiciniais (34 minimaliosios poros), psichoakustiniais (228 balsių, 3420 priebalsių kombinacijos) ir instrumentiniais (324 spektrogramos, 1125 oscilogramos) eksperimentais.

Monografiją sudaro pratarmė, trys skyriai, priedas, literatūros sąrašas (210 pozicijų) ir nedidelis tarmės tekstų rinkinys su glaustais komentarais. Eksperimentų rezultatus sumuoja 19 lentelių ir 33 brėžiniai.

Pirmame skyriuje pateikiama tarmės tyrimų istorinė apžvalga, antrame – aprašoma prozodija, trečiame – tarmės vokalizmas; priede glaustai referuojama audicinė priebalsių klasifikacija. Antrasis ir trečiasis skyriai skirstomi į fonologinę ir eksperimentinę dalį. Pirmose šių skyrių dalyse deduktyviai aprašoma fonologinė sistema, añtrosios dalys skiriamos instrumentiniams ir audiciniams (psicholingvistiniams) eksperimentams. Knygos gale pridedama tarmės tekstų, užrašytų 1974–1980 metais Daujėnų, Joniškėlio, Klovainių, Krinčino, Saločių, Talačkonių ir Vaškų apylinkėse iš pačių senųjų pateikėjų. Bene svarbiausias tų tekstų bruožas būtų tas, kad juos transkribuojant (intensyviai konsultuojantis su A. Girdeniu) vengta fonologizavimo, – pavyzdžiui, vadinamieji murmamieji balsiai rašyti ne pagal kokias bendras taisykles, o tiesiog tokie, kokie buvo girdėti (ar apskritai negirdėti) kiekvienu konkrečiu atveju. Kitur vartojama labiau apibendrinta fonetinė rašyba.

Daugelis tyrimų atlikta 1975–1987 metų laikotarpiu naudojantis tomis priemonėmis, kurios tuo metu Lietuvoje buvo prieinamos, – šiek tiek modernizuoti tik kai kurie eksperimentai bei statistiniai skaičiavimai. Įsidėmėtina, kad per praėjusį laiką šiaurės panevėžiškių tarmės fonetika nei fonologija nuosekliau nebuvo tiriama (dėl naujesniųjų K. Garšvos straipsnių žr. § 24).

Šio pobūdžio darbų neįmanoma atlikti vienam – čia būtinà daugelio asmenų: diktorių, auditorių, inžinierių bei laborantų ir, svarbiausia, pačios tarmės atstovų – parama. Visiems jiems – pati nuoširdžiausia padėka. Atskirai norėtųsi padėkoti doc. dr. Kazimierui Garšvai, sudominusiam gimtosios tarmės tyrimais ir visokeriopai juos skatinusiam, doc. dr. Irenai Ručinskaitei-Kruopienei, gerajai sesutei ir nuolatinei pagalbininkei, Lietuvos MA nariui korespondentui prof. habil. dr. Aleksui Girdeniui, nepralenkiamam mokslinių idėjų generuotojui, vadovui, šios knygos iniciatoriui ir redaktoriui. Nuoširdžiai dėkoju Liucijai Butkūnaitei, doc. dr. Angelei Pečeliūnaitei, doc. dr. Petrui Skirmantui, Marijai Skirmantienei, doc. dr. Alfonsui Tekoriui, doc. dr. Vidai Žilinskienei – visi jie vienaip ar kitaip prisidėjo prie monografijos rengimo arba joje dėstomų tyrimų.

Labai ačiū Latvijos Mokslų Akademijos tikrajai narei prof. habil. dr. Dacei Markus ir prof. habil. dr. Simui Karaliūnui už objektyvias teigiamas knygos recenzijas, taip pat Lietuvių kalbotyros ir komunikacijos katedros nariams, atidžiai išnagrinėjusiems darbą ir davusiems vertingų pastabų bei patarimų, – ypač doc. dr. Rūtai Kazlauskaitei.

Dėkui Šiaulių universitetui, visokeriopai rėmusiam ir finansavusiam monografijos leidimą.

AUTORĖ

1. TARMĖS TYRIMŲ APŽVALGA

§ 1. Galima skirti du šiaurės panevėžiškių tarmės tyrimo istorijos periodus: XIX amžiaus pabaiga – XX amžiaus vidurys ir XX amžiaus vidurys – XX amžiaus pabaiga.

Ankstyvojo periodo darbuose buvo nustatomi pagrindiniai tarmės skiriamieji požymiai, kaupiama pirminė empirinė medžiaga. Antrojo periodo darbuose jau taikomi fonologiniai metodai, atliekami įvairūs eksperimentai.

§ 2. XIX a. pabaigos – XX a. vidurio darbus galima dar skirstyti į keletą grupių:

a) tarminių tekstų rinkiniai su trumpais komentarais arba be jų [Baranowski, 1920–1922; Vol′ter', 1904; Geitler, 1875];

b) apibendrinamojo pobūdžio darbai, kuriuose ši tarmė nagrinėjama kitų lietuvių tarmių kontekste [Javnis', 1898; Jaunius, 1970; Baranovskìj, 1898; Gerullis, 1930; Salys, 1946];

c) konstatuojamojo pobūdžio darbai, kuriuose glaustai išdėstomi ir ankstesnių tyrėjų pasiekimai [Būga, 1958–1961];

d) darbai, skirti tam tikroms konkrečioms tarmės ypatybėms ir jų geografijai [Būtėnas, 1932].

§ 3. L. Geitlerio darbe, išėjusiame 1875 m., kartu su kitų tarmių tekstais pateikiama ir Panevėžio krašto dainų. Nors autorius konkrečios vietos ir nenurodo, vis dėlto iš tekstų galima suvokti, kad jie paimti iš rytinės nagrinėjamojo ploto dalies, nes dvigarsis [*an*] keičiamas į [*un*][2], o ilgieji balsiai [*ę ą*] – į

[2] Vienu atveju tekste pasitaikė [*an*] → [*on*], pvz.: *lonkų* „lanką“. Tarminiai pavyzdžiai šiame skyriuje pateikiami taip, kaip jie užrašyti autorių. Kitur, kaip ir kituose dialektologų darbuose, vartojama šiuolaikinė dialektologinė transkripcija [LKA, 10–15; LKT, 18–19]. Pagrindinis kompiuterinių transkripcijos rašmenų šriftas yra Fontra (apie jį žr. [Girdenis, Skirmantas, 2001 (1998)]).

[*i· u·*], rašomus *ų į*, pvz.: *žalų lëpų* ~ *žãlią liẽpą*, *straunį* ~ *straũnią* „sraunią“. Apie tai, kad šis tekstas gali būti iš panevėžiškių tarmės, rodo nereguliariai žymima nekirčiuotų balsių redukcija, pvz.: *dukritela* ~ *dukrytẽlė*, *ugnitela* ~ *ugnytẽlė*, bet: *motynela* ~ *motinẽlė*, *mana* ~ *màno*, *ženta* ~ *žénto*, bet: *privažawom* ~ *privažiãvom*, prieškirtinio skiemens [*ie*] monoftongizacija, pvz.: *žideleis* ~ *žiedẽliais* (uteniškių ir širvintiškių šnektose čia būtų /*e*(.)/, kupiškėnų – /*ę.*/, plg. [Geitler, 1875, 25–39]).

§ 4. Pačioje XX amžiaus pradžioje išėjusioje E. Volterio „Lietuviškoje chrestomatijoje“ [Vol′ter’, 1904] yra išspausdinti trijų šiaurės panevėžiškių tarmės šnektų – Joniškėlio, Baisogalos ir Pumpėnų (oficialus pavadinimas; turėtų būti *Pámpėnai* – plg. tarm. *pǫ́.m̃p̃ɔ̃nẹ.* / *pǫ́.m̃pænẹ.*) – tekstai su glaustais komentarais. Komentaruose trumpai aptariamos kirčiavimo, balsių kiekybės, žodžio galo ypatybės. Pirmą kartą tarmės tyrinėjimo istorijoje pažymima, kad ilgieji balsiai čia išlieka ne tik pagrindiniu kirčiu kirčiuotuose, bet ir kai kuriuose galiniuose skiemenyse, pvz.: *kàčiū* ~ *kačių̃*, *mèrgū* ~ *mergų̃*, *vìsōs* ~ *visõs*, nors negalūniniuose skiemenyse ilgieji balsiai virstą trumpaisiais (apie panašią padėtį dabar žr. § 122)[3]. Aptariant pagrindiniu kirčiu kirčiuotus negalinių skiemenų balsius [*ĩ ũ ẽ ã*] pažymima, kad [*ĩ ũ*] nesą tokie ilgi kaip [*ẽ ã*]. Nagrinėjant žodžio galo reiškinius išskiriami dviejų tipų redukuoti balsiai: [*ə*] – tarpinis garsas tarp lietuviško [*u*] ir rusiško [*ы*] ir [*u*] – trumpas balsis [*u*], šiek tiek primenantis rusišką [ъ], pvz.: *kūnigəs* ~ *kùnigas*, *niẽkəs* ~ *niẽkas*, bet *prãdedu* ~ *pràdedu*, *grŷštu* ~ *grįžtù*. Minimas ir galinių [*ei ai au*] vienbalsinimas, pvz.: *graitê* ~ *greĩtai*, *buvô* ~ *buvaũ*. Be to, tekstuose užfiksuota abejotinų reiškinių, nebūdingų dabartinei tarmei, pvz.: [*i u*] išlaikymas silpnąjį kirtį turinčiuose skiemenyse (*šim̃të* ~ *šimtaĩ*, *šim̃tus* ~ *šimtùs*), ilgųjų balsių redukcija nekirčiuotuose galiniuose skiemenyse (*sušĩlə* ~ *sušìlo*, *liẽpdavə* ~ *liẽpdavo*), labai dažnas redukuotų galūninių balsių vartojimas (praktiškai jie žymimi visuose žodžiuose, išskyrus veiksmažodžių bendratį).

§ 5. Tarminių faktų pateikimo tikslumo atžvilgiu įdomūs ir vertingi yra F. Spechto išleisti A. Baranausko tekstai „Lietuvių kalbos tarmės (surinkta A. Baranausko)“ („Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski“) [Baranowski, 1920–1922]). Įdomu tai, kad tekstuose atspindimi net tokie reiškiniai,

[3] Tiesa, tekstuose rastas vienas pavyzdys su ilguoju prieškirtiniu [*i·*], pvz.: *gyvént′* ~ *gyvénti* [Vol′ter’, 1904, 337], nors kitais atvejais analogiškose pozicijose žymimi tik trumpieji balsiai, pvz.: *pasižiuréja* ~ *pasižiūrė́jo*, *skupũma* ~ *skūpùmo* „šykštumo“.

apie kuriuos pats A. Baranauskas nieko nekalba. Pavyzdžiui, nors autorius teoriškai nepripažino redukuotų galinių balsių, bet tekstuose juos gana dažnai žymėdavo (žr. § 153). Kai kur aiškiai matyti ilgųjų nekirčiuotų balsių neutralizacijos reiškiniai ir t. t.

§ 6. Vienas žymiausių šio periodo darbų, nepraradęs savo reikšmės iki mūsų dienų, yra A. Baranausko studija „Pastabos apie lietuvių kalbą ir žodyną“ («Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарѣ») [Baranovskìj, 1898]. Šiame darbe visų lietuvių kalbos tarmių kontekste gana tiksliai suformuluoti tarmių skiriamieji požymiai, kuriais remiasi ir šiuolaikinė dialektologija (plg. [Girdenis, Zinkevičius, 2000a (1966), 51]. Pačia svarbiausia šiaurės panevėžiškių tarmės (pagal jo klasifikaciją – *R*$_2$*ž*) ypatybe A. Baranauskas laiko kirčio atitraukimą ir galinių trumpųjų balsių redukciją (plg. šio darbo pratarmės 1 išn.). Aptardamas tarmės vokalizmą autorius atkreipė dėmesį į trumpųjų balsių [*i u*] platinimą silpnąjį kirtį turinčiuose skiemenyse (pvz.: *kèt´* ~ *kitì*, *wès´* ~ *visì*), dvibalsių [*au, iau, ai, ei*] kontrakciją galiniuose skiemenyse (pvz.: *sàkŏ* ~ *sakaũ*, *sàkiŏ* ~ *sakiaũ*, *sàka*^{e} ~ *sakaĩ*, *sàkĕ* ~ *sakeĩ*), nekirčiuotų balsių kiekybės neutralizaciją (pvz.: *dŷwetias* ~ *dỹvyties* „stebėtis“, *mĩsleť* ~ *mìslyti* „galvoti“ [Baranovskìj, 1898, 74–75]). A. Baranausko nuomone, tarmėje egzistuoją trys balsių kiekybės laipsniai: greta ilgųjų ir trumpųjų čia vartojami ir vidutiniai (t. y. pusilgiai) balsiai [*ĩ ũ*], pvz.: *sũkt´* ~ *sùkti*, *lĩkť* ~ *lìkti* [Baranovskìj, 1898, 22, 75]. A. Baranauskas pastebi priebalsių akomodacijos dėsnius, nurodo tiesioginį ryšį tarp priebalsių palatalizacijos ir priešakinės eilės balsių, aptaria minkštųjų priebalsių ypatumus ir kt. Aprašydamas lietuvių kalbos priegaides kaip skiriamąjį jų bruožą nurodo skirtingą garso stiprumą ir aukštį[4]. Jo nuomone, tvirtapradės priegaidės pirmoji dalis tariama stipriau ir staigiau ir būna truputį aukštesnė negu tvirtagalės, kurios pradžia tariama silpniau ir žemiau. Skirtingai nuo F. Kuršaičio [Kurschat, 1876] A. Baranauskas visiškai teisingai pastebėjo kompleksinę tarmės priegaidžių prigimtį.

§ 7. Kitas vertingas šio periodo darbas – K. Jauniaus studija „Lietuvių kalbos panevėžiškių šnektos“ («Поневѣжскіе говоры литовскаго языка»), paskelbta K. Gukovskio leidinyje «Памятная книжка Ковенской губерніи» [Javnis’, 1897–1898; Jaunius, 1970, 162–172]. Joje išsamiai aprašytas tarmės vokalizmas, pateikta gerai išnagrinėta ir motyvuota balsių kiekybės sistema.

---

[4] Kiek kitaip priegaidžių fonetines ypatybes traktuoja F. Kuršaitis [Kurschat, 1876], jų pagrindiniu skiriamuoju požymiu laikydamas nevienodą kirčiuotų skiemenų pagrindinio tono kitimą: akūtiniuose – staigesnį, cirkumfleksiniuose – lygesnį.

Be kita ko, čia išskiriama „trumpiausiųjų“ balsių kategorija, kuriai priskiriami senoviniai galūniniai trumpieji [*a e i u*][5], pvz.: *d**a**arbəs* ~ *dárbas*, *va**y**kj*$_i$ ~ *vaĩke*, *schi**r**d*$_i$*s* ~ *širdìs*, *sɯ**ɯ**nəs* ~ *sūnùs*, *s**ö**k*$_u$ ~ *sukù*. K. Jaunius pirmasis tokių balsių buvimą grindė kai kurių priebalsių jungimosi dėsniais (pvz., skardžiųjų priebalsių [*b d g*], esančių prieš duslųjį [*s*], nesuduslėjimu: sakoma *st**o**ogəs* ~ *stógas*, *l**a**adəs* ~ *lẽdas*, ne *st**o**oks* ~ *stógas*, *l**a**ats* ~ *lẽdas*). Plačiau žr. [Girdenis, 2005; Kačiuškienė, 2005].

Kituose savo darbuose, – pvz.: „Lietuvių kalbos balsių priegaidės“ («Интонацiи гласныхъ звуковъ литовскаго языка») [Javnis’, 1900], „Lietuvių kalbos gramatika“ («Грамматика литовскаго языка») [Javnis’, 1908–1916], K. Jaunius nustatė bendrą lietuvių kalbos priegaidžių sistemą, aprašė kirčio atitraukimo dėsningumus, taip pat silpnąjį kirtį turinčių skiemenų priegaides, priegaidžių ir vokalizmo tarpusavio sąryšį. Glaustai tai galima būtų apibūdinti taip: a) trumpieji skiemenys priegaidžių neturi; b) oksitoniniuose daugiaskiemeniuose žodžiuose kirtis atitraukiamas (plg. *sɯ**ɯ**nəs* ~ *sūnùs*); c) žodžiuose, turinčiuose atitrauktinį kirtį, be dviejų pagrindinių priegaidžių, atsiranda trečia – lygiai kylanti (arba vidurinė), pvz.: *a**u**sis* ~ *ausìs*, *du**n**tis* ~ *dantìs*; d) skiriamieji fonetiniai priegaidžių požymiai yra energija ir balso aukštis; e) nekirčiuotuose skiemenyse yra du priegaidžių tipai: prieškirtiniuose skiemenyse – tvirtagalis (сильноконечный), pokirtiniuose – tvirtapradis (сильноначальный); f) mišriųjų dvigarsių [*am an*] pokyčiai siejami su skirtingomis priegaidėmis (pvz., kai kuriose šnektose [*ám án*] → [*á.m á.n*], bet [*am̃ añ*] → [*ọm̃. ọñ.*]).

§ 8. J. Gerulio knygos „Lietuvių dialektologijos etiudai“ („Litauische Dialektstudien“) [Gerullis, 1930] tikslas – sukurti transkripciją, tinkančią visoms lietuvių kalbos tarmėms, ir konkrečiais pavyzdžiais parodyti, kaip ji naudotina. Knygoje pateikti įvairių šnektų tekstai, tarp jų – šiaurės panevėžiškių. Tuose tekstuose autorius aiškiai skiria balsį [*ọ*], nekirčiuotuose ir atitrauktinį kirtį turinčiuose skiemenyse atsirandantį vietoj [*u u·*], ir [*ɔ*], vartojamą vietoj galinio [*au*] arba [*o·*], taip pat [*ɔ̈*], kuris atsiranda vietoje [*i*] arba supriešakėjusio [*u*], pvz., *šọ̀n̑ẹs̑* ~ *šuniẽs*, *ats̑ѐsɔȓɔ̈s* ~ *acèsoriaus*, *β̑ɔ̈̀su* ~ *visũ*, *akm̑eñɔ̈̀k*$^{(ε)}$*s* ~ *akmeniukùs*. J. Gerulio nuomone, žodžio galo pozicijoje visi trumpieji balsiai atstovaujami dviejų redukuotų balsių: visiems priešakiniams

[5] Keturi „trumpiausieji“ balsiai, autoriaus nuomone, pastebimi rytinėje tarmės dalyje (Pumpėnų šnektoje), kitose šnektose yra tik du tokių balsių tipai [*ə*] ir [*i*], pavyzdžiui, *sɯ**ɯ**kə* ~ *sùka*, *s**ö**kj*$_i$ ~ *sukì*, *sɯ**ɯ**nəs* ~ *sūnùs* (Pasvalio šnektoje).

balsiams atstovauja –$^{(i)}$ ir visiems nepriešakiniams balsiams –$^{(ε)}$, pvz.: *m̑ẹ̄·t̑ẹt̑$^{(i)}$ ~ mė́tyti*, *nàm$^{(ε)}$s ~ namùs*. Tais atvejais, kai po junginio TRANKUSIS + SKLANDUSIS priebalsis trumpasis balsis išnyksta, J. Gerulis žymi įterptinį [*ε*], pvz.: *dọ̀gεn̑ ~ dugnè*. Pirmą kartą tarmės tyrimo istorijoje atkreipiamas dėmesys į nekirčiuotų ir cirkumfleksinių dvibalsių pirmojo sando redukciją, pvz.: [*au*] → [*ɔu*], [*ai*] → [*αi*], [*ei*] → [*εi*] (*gȓɔũ.dž̑ε ~ griaũdžiai*, *vαĩ.ka ~ vaĩko*, *t̑εiš̑í·b̑ẹ ~ teisýbė*), į pusilgį priebalsį [*s.*], atsirandantį žodžio gale dėl balsių redukcijos, – pvz., *akm̑eñů.ks. ~ akmeniùkas*. Prozodijos srityje neabejotinas J. Gerulio nuopelnas yra tas, kad jis, tirdamas lietuvių kalbos priegaides, pradėjo naudoti instrumentinius metodus. Skirtingai nuo kitų tyrinėtojų (F. Kuršaičio, A. Baranausko, K. Jauniaus ir kt.) jis skiria ne du, o tris priegaidžių požymius: stiprumą (šį požymį laiko svarbiausiu), garso toną ir kiekybę. J. Gerulio nuomone, kai garso stiprumas ir tonas staigiai kyla ir staigiai krinta, o pats garsas yra šiek tiek trumpėlesnis, ištariama tvirtapradė priegaidė; tuo atveju, kai garso stiprumas ir tonas kyla lėtai ir taip pat lėtai krinta, o pats garsas būna kiek ilgesnis, ištariama tvirtagalė priegaidė. Iškalbingi patys taikliai parinkti terminai *Stoßton* „smogiamasis tonas“ ir *Dehnton* „tęsiamasis tonas“; jų pagrindu vėliau atsirado labai vykę lietuviški atitikmenys stumtinė (staiginė) ir tęstinė priegaidė, tik, deja, jie nebeįveikia iš K. Jauniaus einančios tradicijos.

Svarbią reikšmę tolimesniam tarmių tyrinėjimui turi studijoje paskelbti tekstai.

§ 9. A. Salio paskaitų cikle „Lietuvių kalbos tarmės“ [Salys, 1992 (1946)] trumpai aprašomi kirčio atitraukimo atvejai, žodžio galo ypatumai bei kai kurie kiti panevėžiškių šnektų, kurias jis vadina Mūšos upyno šnektomis, bruožai. Autorius pažymi, kad kirtis čia atitraukiamas iš bet kurios galūnės, išskyrus akūtinę, į bet kurį negalinį skiemenį: trumpą, ilgą, vienabalsinį ar dvigarsinį. Kaip ir J. Gerulis, A. Salys skiria dviejų tipų redukuotus balsius: [$^{(i)}$] ir [$^{(ε)}$], pvz.: *èž̑$^{(i)}$s̑ ~ ežỹs*, *vá·rn$^{(ε)}$ ~ várna*.

§ 10. Vienas iš vertingų konkrečių tarmės tyrimų yra P. Būtėno straipsnis „Augštaičių tarmės okuojančios pašnektės sienos“ [Būtėnas, 1932]. Jame autorius tiksliai nustatė tarmės teritoriją, jos ribas. Pagrindiniu skiriamuoju tarmės bruožu, be **lē̆* kietinimo, galūnių redukcijos ir kirčio atitraukimo, autorius laiko nosinių balsių [*ą ę*] ir dvigarsių [*am an em en*] atitikmenis. P. Būtėnas smulkiai aptaria šių garsų vartojimą ne tik atskirose tarmės vietose, bet ir paribio kaimuose. Remiantis skirtingais minėtų nosinių balsių bei dvigarsių atitikmenimis, išskiriamos trys pagrindinės šnektos dalys: vakarinė, vidurinė

ir rytinė. Ši kruopšti nosinių balsių ir dvigarsių atitikmenų analizė tęsiama vėlesniuose dialektologų darbuose [Zinkevičius, 1966; Garšva, 1977]. Įdomu, kad P. Būtėnas, nors teoriškai nepripažįsta redukuotų, arba murmamųjų, balsių, pavyzdžiuose juos kartais žymi (plg. šio darbo 86 išn., § 146).

§ 11. Vienokių ar kitokių pastabų apie šiaurės panevėžiškių tarmę galima rasti ir K. Būgos darbuose, ypač „Lietuvių kalbos žodyno“ įvade [Būga, 1961, 19–20 passim]. Skyriuje apie lietuvių kalbos kirtį ir priegaides K. Būga pažymi, kad šiaurinėje Lietuvos dalyje (Panevėžyje, Joniškėlyje) galiniuose skiemenyse kirtis paprastai neišlaikomas. Šiose tarmėse, jo nuomone, gerai skiriamos atitrauktinio ir senovinio kirčio priegaidės, nurodomi jų požymiai. K. Būga taip pat nurodė ryšį tarp kirčio ir skiemenų kiekybės (pvz., pusilgių balsių atsiradimą pagrindiniu kirčiu kirčiuotuose skiemenyse, nekirčiuotų balsių trumpėjimą ir kt.). Apibūdindamas fonetines priegaidžių ypatybes autorius pritaria A. Baranausko ir K. Jauniaus minčiai dėl jų mišrios (dinaminės bei muzikinės) prigimties.

§ 12. XX a. vidurio – XX a. pabaigos darbuose galima išskirti tas pačias temines grupes. Skirtingai nuo ankstesnių darbų šiuo laikotarpiu jau atsiranda fonologinių tarmės aprašų.

§ 13. Chrestomatijoje „Lietuvių kalbos tarmės“ [1970] pateikiama nemaža tarminių tekstų ir iš šiaurės panevėžiškių tarmės gyvenamųjų vietų. Įvadiniame leidinio straipsnyje glaustai apibūdinamos pagrindinės fonetinės ir prozodinės šios tarmės ypatybės: dvigarsių [*am an em en*] atitikmenys, visuotinis kirčio atitraukimas, kai kurie morfologijos bruožai. Chrestomatijos sudarytojai laikosi nuomonės, kad priegaidės kirčiuotuose vienabalsiniuose skiemenyse skiriasi silpnai arba visiškai nesiskiria (plg. *viė́na ~ v́ieno*, *diė́nọ ~ diẽną*); nediferencijuojamos ir pagrindinio bei atitrauktinio kirčio priegaidės (plg.: *aũkštɛ ~ aukštaĩ*, *nebeŝveĩks ~ nebesveĩkas*, *vaȓškėŝ ~ varškẽs*, *vaȓgdava ~ vaȓgdavo* [Lietuvių kalbos tarmės, 1970] – toliau LTK); nežymimi murmamieji balsiai (pvz., *gri̊·č̂ ~ gryčià*, *sejonė̊·l̂ŝ ~ sijonẽlis*, *màž ~ mažà*), tik kartais fiksuojami skiemeniniai priebalsiai (plg. *gė̊·r̥̂ ~ gerì*, *nọgȓů·y̥ ~ nugriũ̄va*, *sů.gọl̥ ~ sùgula* [LKT, 1970, 258].

§ 14. Antras panašaus pobūdžio spausdintas leidinys – „Joniškėlio apylinkės šnektos tekstai“ [1982]. Rinkinyje pateikiama žodinės liaudies kūrybos pavyzdžių, kuriuose fonetiniai tarmės ypatumai atsispindi tik tiek, kiek leidžia bendrinės kalbos grafika. „Tekstų“ skirsnyje išspausdinta ir transkribuotų tarminių tekstų iš Kriukų, Lauksodžio, Mikniūnų, Linkuvos, Pušaloto,

Saločių ir kt. apylinkių – beveik iš viso tiriamosios tarmės ploto. Įvadinėse pastabose aptariamos pagrindinės tarmės ypatybės – pvz.: [*i u*] platinimas atitrauktiniu kirčiu kirčiuotuose skiemenyse, nekirčiuotų balsių neutralizacija; apibūdinamos įvairios redukuotų balsių realizacijos: a) visiškas jų išnykimas, b) dėl balsio išnykimo atsiradę skiemeniniai priebalsiai, c) keletas redukuotų balsių liekanų tipų, plg.: *nã·m̥s* ~ *nãmas*, *nesæ̀n̥* ~ *nesenà*, *gæ̀rᵊ* ~ *gerà*, *nèšᵉ̩* ~ *nešiù* „nèšiu“, *nèšⁱ* ~ *nešì̃*). Gana smulkiai svarstomi prozodiniai reiškiniai: potenciali akūto ir cirkumflekso opozicija vienabalsiniuose skiemenyse, jų pozicinės variacijos ir t. t.

§ 15. Iš nespausdintų darbų visų pirma reikėtų pažymėti J. Bilevičiaus „Pašvitinio šnektos tekstus“[6], parengtus 1980 m. Įvadinėse pastabose autorius aptaria kirčio ypatumus, priegaides. Jo nuomone, priegaidės Pašvitinio šnektoje skiriamos tik sudėtiniuose dvibalsiuose ir mišriuosiuose dvigarsiuose, vienabalsiniuose skiemenyse priegaidės nediferencijuojamos. J. Bilevičius taip pat neskiria pagrindinio ir atitrauktinio kirčio priegaidžių (plg. *laũka* ~ *laũko* : *plaũkɛ* ~ *plaukaĩ*). Nagrinėdamas žodžio galo dėsnius autorius išskiria tris pagrindinius redukuotų balsių tipus: [*ɛ ẹ i*], pvz.: *vi̥.sɛs* ~ *visas*, *gàlᵉ̣* ~ *galì*, *sàvⁱ* ~ *savì̃*. Darbe detaliai analizuojami balsių junginiai sandūrose, diachroniniai balsių pakitimai ir kt.

§ 16. E. Grinaveckienė straipsnyje „Kai kurios lietuvių kalbos tarmių ypatybės“ [1962] nagrinėja tipiškus kirčio atitraukimo ir vokalizmo atvejus šiaurės panevėžiškių tarmėje (tiksliau – Mūšos upyno šnektose). Pasirinkusi keletą šios tarmės punktų, autorė pastebi laipsnišką kirčio atitraukimo ir galūnių redukcijos stiprėjimą einant iš pietvakarių šiaurės kryptimi. Straipsnyje akivaizdžiai parodoma, jog pietvakarinėje tarmės dalyje kirtis atitraukiamas tik iš trumpo galinio skiemens, o šiaurinėje – ir iš ilgojo (net tvirtapradžio) skiemens. Nagrinėdama balsių [*i u*] atitikmenis tarmėje E. Grinaveckienė išsako nuomonę, kad jų kitimą prieškirtiniuose, pokirtiniuose ir atitrauktinio kirčio skiemenyse, galimas daiktas, veikia galūnių redukcija ir skiemens atvirumas ar uždarumas (plg. [Grinaveckienė, 1962, 150–151]).

§ 17. Iš nespausdintų fonetinių bei fonologinių darbų reikia paminėti Vilniaus universiteto studentų gimtųjų šnektų aprašus [Malakauskas, 1964; Matuzaitė, 1950; Velžytė, 1953], parengtus pagal „Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programą“ [1956]. Šie darbai verti dėmesio dėl gausios ir įvairios

[6] Tekstai ir autoriaus parengtas žodynas saugomi Lietuvių kalbos institute (be signatūros).

tarminės medžiagos, nors kruopštumu ir fonetinių reiškinių analizės gilumu nepasižymi.

§ 18. Vėlesniuose studentų darbuose [Čelutkaitė, 1967; Šimkūnaitė, 1968] tarminių ypatybių aiškinimas darosi patikimesnis ir turiningesnis.

Ypač įdomus ir vertingas E. Šimkūnaitės Pavėzgių šnektos fonologinės sistemos aprašas. Jame autorė stengiasi argumentuotai nagrinėti ir apibendrinti redukuotų balsių klausimą, remdamasi ne tik ankstesnių tyrinėtojų nuomonėmis, bet ir savais stebėjimais, – pavyzdžiui, ypač vertingas yra jos pastebėtas nevienodas šaknies balsių tarimas tokiuose formose kaip *k̑ə̇̀šъ* ~ *kišù* ir *k̑ə̇̀š* ~ *kìš* ir t. t. Čia pirmą kartą pateikiama fonologiškai pagrįsta supersegmentinė priebalsių kietumo – minkštumo ir dvibalsių bei mišriųjų dvigarsių interpretacija, objektyviai demonstruojamas daugelio dvigarsių (ir sudėtinių dvibalsių) dvifonemiškumas. Vokalizmo skyriuje apibūdinami kai kurių fonemų koreliacijų pluoštai, nustatomi galimi balsinių fonemų diferenciniai požymiai. Pirmą kartą preliminariai pateikiama priebalsių fonotaktika. Aptardama šnektos prozodijos ypatybes, E. Šimkūnaitė (kaip ir J. Kazlauskas) laikosi nuomonės, kad priegaidės šnektoje neskiriamos.

§ 19. Pirmas bandymas, kuriame pradedami taikyti audiciniai tyrimo metodai, yra K. Garšvos diplominis darbas [1973]. Čia nagrinėjamos ne vienos kurios šnektos, o visos šiaurės panevėžiškių tarmės (išskyrus Biržų apylinkes), prozodijos ir vokalizmo ypatybės. Remdamasis gausiais audiciniais eksperimentais K. Garšva įrodo akūto ir cirkumflekso opozicijos, taip pat įvairių jų alotonų buvimą vienabalsiniuose skiemenyse, pastebi subtilias nekirčiuoto vokalizmo ypatybes: pavyzdžiui, fakultatyvinę [*ie*] : [*i·*], [*ie*] : [*ẹ̣·*], [*uo*] : [*u·*], [*o·*] : [*u*], [*ẹ̣·*] : [*i*] atitikmenų priešpriešą nekirčiuotuose skiemenyse, audicinius minimalių porų su redukuotais balsiais ir be jų skirtumus.

§ 20. Iš studentų darbų reikia pažymėti audicinį šalutinio kirčio tyrimą, atliktą S. Tumėno, taip pat I. Ručinskaitės audicinius bei instrumentinius eksperimentus, skirtus antriniams priegaidžių tipams ir priešakinės eilės redukuoto balsio realizacijai [Ručinskaitė, 1984] ir kt.

§ 21. Pirmasis iš apibendrinamo pobūdžio darbų, be abejonės, yra Z. Zinkevičiaus veikalas „Lietuvių dialektologija“ [1966], kuriame kompaktiškai nagrinėjami visų lietuvių kalbos tarmių ir šnektų, tarp jų ir šiaurės panevėžiškių, faktai, apžvelgiami ankstesni stebėjimai. Fonetikos skyrius skirtas prozodijos, vokalizmo ir konsonantizmo reiškinių analizei. Z. Zinkevičius pirmasis pokarinėje lingvistinėje literatūroje ėmė aiškiai diferencijuoti ilgųjų

balsių priegaides visame rytų aukštaičių tarmės plote. Nagrinėdamas daugiaskiemenių žodžių (ne vedinių) kirčio atitraukimo ypatybes, autorius pažymi, kad tarmei būdingos paralelinės formos, turinčios kirtį priešpaskutiniame skiemenyje ir tame skiemenyje, kuris kaitant žodį gauna sisteminį paradigminį kirtį. „Lietuvių dialektologijoje“ patikslinami mišriųjų dvigarsių [*am an em en*] atitikmenys tarmėje, detaliai analizuojami žodžių galo reiškiniai, – pavyzdžiui, redukuotieji balsiai, kurie, autoriaus nuomone, dar esą išlikę, nors ir praradę kokybinius skirtumus[7] (kritinį – vietomis gal net per daug kritinį – monografijos vertinimą žr. [Girdenis, 2000a (1968), 135–144]).

§ 22. Kitas svarbus beveik vienu metu su „Lietuvių dialektologija“ pasirodęs darbas – J. Kazlausko „Lietuvių kalbos istorinė gramatika“ [1968]. Šiame darbe, kaip pažymi A. Girdenis ir V. Žulys, „nuo kalbų lyginimo pereinama prie vidinės rekonstrukcijos ir tarmių lyginimo, nuo izoliuotų faktų istorijos – prie ištisų fonologinių ir gramatinių sistemų bei posistemių istorijos“ [Girdenis, Žulys, 2000a (1972), 355]. Rytų aukštaičių tarmės prozodijos sinchroninės sistemos apžvalgoje J. Kazlauskas daug dėmesio skiria ir šiaurės panevėžiškių tarmei. Ypač įdomūs yra šie autoriaus teiginiai:

1. Kirtis šiaurės panevėžiškių daugiaskiemeniuose žodžiuose galįs būti atitraukiamas ne tik į skiemenį, turintį kirtį kitose tos pačios paradigmos formose, bet ir į priešpaskutinį, jeigu to žodžio visi skiemenys trumpi (plg. *akmènu* ~ *akmenũ*, *avẹ̀lẹ* ~ *aviliaĩ*).

2. Tarmėje nesą priegaidžių opozicijos; dvigarsiuose išlikę tik fonetiniai buvusių priegaidžių pėdsakai – skirtinga pirmojo ir antrojo sandų kiekybė.

3. Tarmėje nesą ir ilgųjų – trumpųjų balsių opozicijos.

4. Kirčiuotas galįs būti tik ilgasis (ar pusilgis) balsis arba sonantas.

5. Trumpieji galūnių balsiai esą fonologiškai nekirčiuoti net tada, kai turi fonetiškai realizuojamą kirtį.

6. Rytų aukštaičių kirtis esąs kiekybinis.

7. Dinaminis-kiekybinis kirtis sukėlęs ne tik nekirčiuotų skiemenų, bet ir fonetiškai kirčiuotų galūnių redukciją; jis esąs ir kirčio atitraukimo priežastis.

Prie šių teiginių ilgiau sustoti netikslinga: gana smulkiai juos yra išnagrinėję A. Girdenis ir V. Žulys [2000a (1972), 357–363]).

§ 23. V. Grinaveckis „Žemaičių tarmių istorijoje“ [Grinaveckis, 1973] bando nustatyti kirčio atitraukimo, priegaidžių evoliucijos vyksmą ir priežastis ne

[7] Daugelis paminėtų ypatybių atsispindi ir kitoje Z. Zinkevičiaus knygoje „Lietuvių kalbos dialektologija“ [1978].

tik žemaičių, bet ir šiaurinėse aukštaičių šnektose. Pateikiama daug pavyzdžių, kur šiaurės panevėžiškių kirtis yra apibendrinamas pagal kitų linksnių, turinčių kirtį žodžio kamiene, analogiją, taip pat nemaža atvejų, kai kirtis reguliariai atitraukiamas į priešpaskutinį skiemenį. Prieinama prie hipotetinės išvados, kad kirčio atitraukimas rytų aukštaičių tarmėje plitęs iš Mūšos upyno (t. y. šiaurės panevėžiškių teritorijos). Pažymėtina, kad V. Grinaveckis gana kruopščiai išnagrinėjo prozodijos ir žodžio galo vokalizmo raidos skirtumus žemaičių ir panevėžiškių šnektose, pirmasis pagrįstai pradėjo skirti „žemaitiškąjį“ ir „aukštaitiškąjį“ kirčio atitraukimą (smulkiau apie šį darbą žr. [Karaliūnas, 1974, 173–174; Girdenis, Rosinas, 2000a (1974); 2000b (1976)]).

§ 24. Vienas iš svarbesnių tarmės fonetikos ir fonologijos tyrinėjimo istorijoje darbų yra K. Garšvos disertacija „Priegaidės fonologinėje sistemoje“ («Слоговые акценты в фонологической системе [на материале литовского языка]») [Garšva, 1977d] ir šia tema paskelbti straipsniai [Garšva, 1977a; 1977b; 1977c; 1982a,b]. Remdamasis audiciniais (iš dalies – ir instrumentiniais) eksperimentais autorius smulkiai aprašo priegaidžių sinchroninę sistemą: nustato keturias „empirines“ priegaides, dvi kiekybines ir dvylika kirčio prozodemų. Tai leidžia jam motyvuoti įtartinai kuklų balsių inventorių, susidedantį tik iš šešių fonemų: /*i u ė· o· e a*/. Autoriaus nuomone, akūtas kontrastuojąs cirkumfleksui kaip staigus akcentas tolydžiam arba sklandžiam. Remdamasis preliminaria oscilografine balsių analize K. Garšva mano, kad priegaidės tarmėje galinčios skirtis intensyvumo viršūnės pasirodymo laiku ir nevienoda skiemens centro trukme. Bandoma atgaivinti seną L. Hjelmslevo hipotezę, teigiančią, kad lietuvių sutaptiniai dvibalsiai, arba poliftongai, [*ie uo*] laikytini fonemų junginiais. Visiškai atsisakoma murmamųjų balsių – jų dabartinės tarmės žodžio gale tiesiog nebesą, o tokios retos minimaliosios poros kaip *v̂ɔ̈ɫ̂kʊs ~ vilkùs* : *v̂ɔ̈ɫ̂ks ~ vil̃ks*, autoriaus nuomone, aiškintinos prozodine stipriųjų ir silpnųjų skiemenų opozicija. Deja, pati ši opozicija nei rimčiau pagrindžiama, nei įprasminama.

Tie patys esminiai teiginiai bei argumentai kartojami ir naujausiuose šio dialektologo darbuose: ir toliau deklaruojamas [*ie uo*] bifonemiškumas [Garšva, 2001], be naujesnių motyvų neigiami murmamieji balsiai [Garšva, 2000; 2002; 2003] ir t. t. Į kitų tyrėjų stebėjimus bei eksperimentus K. Garšva beveik neatsižvelgia: kartais nutylimi ar primirštami net savo paties pastebėjimai (plg. [Garšva, 1996], kur kalbama apie aiškius murmamųjų balsių atitikmenis Pakruojo šnektos galūnėse).

§ 25. A. Girdenio monografijoje „Fonologija“ [1981], taip pat vėlesnėse knygose „Teoriniai fonologijos pagrindai“ [1995] bei „Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai“ [2003] nagrinėjamos ir iš esmės sprendžiamos pagrindinės dabartinės lietuvių kalbos fonologijos problemos. „Fonologijos“ savitumas yra tas, kad, kaip rašė V. Čekmonas [1983, 203], tai ne tik fonologinės analizės įvadas, bet ir lietuvių bendrinės kalbos fonologijos pagrindai, o kartu ir lietuvių kalbos tarmių fonologijos įvadas. Spręsdamas esminius lietuvių kalbos tarmių fonologijos klausimus, A. Girdenis, be kitų dalykų, pažymi, kad fonologiniu požiūriu šiaurės panevėžiškių tarmės žodžių galūnėse tikslinga įsivesti balsinę fonemą /*ə*/, padedančią paprastai interpretuoti kai kuriuos sudėtingus tarmės fonetikos ir fonotaktikos reiškinius [Girdenis, 1981, 61–62; 1995, 88–89; 2003, 105–106].

Darbe pateikiama svarbių pastabų balsių kiekybės, priegaidžių ir kitais klausimais.

§ 26. A. Pakerio monografijoje „Lietuvių bendrinės kalbos prozodija“ [1982], remiantis originaliais audiciniais ir instrumentiniais eksperimentais, apibendrinami lietuvių bendrinės kalbos ir tarmių prozodijos tyrinėjimai. Autorius įrodė, kad geriausiai ilgųjų balsių ir [*ie uo*] priegaides skiria žemaičių šnektų atstovai, o blogiausiai – rytų aukštaičių (tarp jų – ir šiaurės panevėžiškiai, plg. dar [Girdenis, Stundžia, 2000b (1983)]).

§ 27. Iš apibendrinamojo pobūdžio darbų pirmiausia reikia pažymėti kapitalinį „Lietuvių kalbos atlasą“ [1977 tt.]. Atlaso žemėlapiuose ir komentaruose nagrinėjami lietuvių kalbos tarmių fonetiniai reiškiniai, tarp jų – ir šiaurės panevėžiškių, čia vadinamų Mūšos upyno tarme; aprašomas tų reiškinių varijavimas bei paplitimas (pvz., kartografuojami dvigarsių [*am an em en*] atitikmenys, nekirčiuotų ir kirčiuotų balsių variantai, patikslinami priebalsių kietėjimo ar minkštėjimo arealai, žodžio galo balsių ir dvigarsių distribucija ir pan.). Reikia atkreipti dėmesį ir į tai, kad „Atlase“ gana dažnai kalbama, kad redukuoti balsiai žodžio gale dar kartais ištariami; taip pat aprašomas šių garsų daromas audicinis įspūdis (plg. [Pabrėža, 1983, 172–174]).

§ 28. Nemāža subtilių fonetinių pastebėjimų užfiksuota straipsniuose, skirtuose įvairiapusei tarmės analizei, ar apibendrinamojo pobūdžio darbų recenzijose. Vienas iš tokių svarbių darbų yra E. Grinaveckienės straipsnis „Priebalsių minkštėjimo ryšys su galūnių trumpėjimu Steigvilių tarmėje“ [1961, 167–180]. Čia gana detaliai aprašomas savitas galūninių priebalsių minkštėjimas tarmėje, jo regresyvinis bei progresyvinis pobūdis (plg. *gů.lem͡* ~ *gùliam*

„gulime“, bet *gů.łat ~ gùlat*), galūninių priebalsių minkštėjimas taikliai siejamas su galūnių redukcija ir priešakėjimu.

§ 29. J. Šukio straipsnyje „Rytų aukštaičių pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmių būdingiausios fonetinės ypatybės“ [Šukys, 1962] tikslinamos „pontininkų“ šnektos ribos – nurodomos šnektos, kuriose dvigarsiai [*ám án*] verčiami į [*óm ón*]; taip pat pridedamas žemėlapis ir sąrašas vietų, žyminčių „pontininkų“ ir vakarų „puntininkų“ ribas.

§ 30. Daug vertingų pastabų apie šiaurės panevėžiškių tarmės fonetines ypatybes galima rasti Z. Zinkevičiaus straipsniuose. Atskirai reikėtų pažymėti tuos darbus, kuriuose autorius kalba apie akūto ir cirkumflekso skyrimą tarmėje [Zinkevičius, 1974, 93–94], redukuotų balsių buvimą [1975, 85–86], dvigarsių [*am an*] atitikmenis [1976, 143–145], 3^a ir 3^b kirčiuočių perėjimą į 1 kirčiuotę [1979, 90–93], priebalsių [*č̂*]/[*ǯ̂*] ir [*t̂*]/[*d̂*] kaitą (*svẽ·čьŝ ~ svẽčias*, *svẽ·tьŝ ~ svetỹs*), atsiradusią dėl galūnių *-i̯as, -is, -ys* susiliejimo į -[*ŝ*] [1975, 85–87], esamojo laiko *i̯a* kamieno veiksmažodžių vienaskaitos pirmojo ir antrojo asmens formų (pvz.: *sọ̀k̂ ~ sukiù* „suku“ ir *sọ̀k̂ ~ sukì*) sutapimą, atsiradusį dėl analogijos [1976, 37] ir kt. Be to, A. Girdenis ir Z. Zinkevičius pirmieji pagrindė murmamųjų balsių reikšmę tarmių klasifikacijai [Girdenis, Zinkevičius, 2000a (1966)].

§ 31. Nemãža fonologiškai pagrįstų pastabų yra A. Girdenio darbuose (daugelis jų parašyti su bendraautoriais). Minėtinas jo (bei V. Žulio) vykęs ir vėliau K. Garšvos bei kitų tyrėjų priimtas bandymas įsivesti du kirčio tipus, įgalinančius paprastai paaiškinti tokias opozicijas kaip *v̂ɔ̄ĩ.kъs ~ vil̃kas* : *v̂ɔ̄ł̃kъs ~ vilkùs*, taip pat taiklus distinktyvinio kirčio pastebėjimas šiaurinių panevėžiškių trumpuosiuose kirčiuotuose skiemenyse (*prà̂ǯọs ~ pradžiõs* : *praǯ̂ọ̀s ~ pradžiùs* tipas [Girdenis, Žulys, 2000a (1972), 364 t., 360]); įdomios yra jau minėtos pastabos dėl murmamųjų žodžio galo balsių [Girdenis, 1981, 61–62; 1995, 88–89; 2003, 105–106]. Labai vertinga – ypač dėl įdomių diachroninių hipotezių – A. Girdenio ir G. Židonytės studija apie Rozalimo šnektos vokalizmą [Girdenis, Židonytė, 2001 (1994)], nors joje teikiama trilaipsnė žemutinių balsių kiekybės interpretacija nėra neginčijama (pastabas žr. šios knygos 16 ir 36 išn.). Dėmesio vertas bandymas pateikti naujesnę balsių diferencinių požymių sistemą, siejamą su fonemų dažnumu.

§ 32. Negalima nepaminėti J. Šliavo rašinių, kuriuose autorius kelia ir gal kiek per daug romantiškai gvildena anaptiksės reiškinius [Šliavas, 1971, 310–321], recenzuoja E. Grinaveckienės straipsnį [Zinkevičius, Šliavas, 1974, 98–101] ir kt.

§ 33. Tarp to meto darbų į akis krinta ginčytinas V. Grinaveckio [1980, 24–26] pranešimas IV baltistų konferencijoje, kur bandoma kelti ir preliminariai aiškinti iki šiol niekieno neužfiksuotą Rozalimo šnektos reiškinį – dvigarsio [*ar*] pirmojo dėmens siaurėjimą (plg. *dórbs* ~ *dárbas*, *mórgs* ~ *márgas* ir pan.). Vėlesni stebėjimai (kad ir, sakysim, [Girdenis, Židonytė, 2001 (1994)]), deja, nepatvirtino nei paties fakto, nei – savaime suprantama – jo interpretacijos.

§ 34. Įdomūs I. Jašinskaitės [1957, 189–194], J. Šukio [1959, 151–163], K. Morkūno [1960, 5–56; 1969, 107–144], Ž. Urbanavičiūtės [1962, 151–157], V. Grinaveckio [1961, 117–140] ir kt. straipsniai, kuriuose vienu ar kitu aspektu aptariamos ir šiaurės panevėžiškių tarmei būdingos ypatybės: junginių *le*, *lē* kietinimas, periferiniai konsonantizmo reiškiniai, ilgųjų ir trumpųjų balsių opozicijos neutralizacija ir kt.

Atskirai pažymėtini labai kokybiški, nors šiek tiek ir idealizuoti tiriamosios tarmės pavyzdžiai naujojoje „Lietuvių kalbos tarmių chrestomatijoje" [Bacevičiūtė ir kt., 2004] ir Ž. Markevičienės rinkinyje „Aukštaičių tarmių tekstai" [Markevičienė, 1999–2001, d. 2, 146 tt.]. Turbūt visi lietuvių dialektologai ir fonologai ilgai prisimins formų porą iš to rinkinio, akivaizdžiai rodančią murmamojo balsio tikrumą: *išmó·kъ* ~ *išmóka* ≠ *išmó·k* ~ *išmók*.

Vertas dėmesio ir vienas kitas naujesnis studentų tyrimas. Minėtini buvusių Šiaulių universiteto studenčių R. Debesytės ir Ž. Valkūnaitės darbai, parašyti 1998 metais [Debesytė, 1998; Valkūnaitė, 1998]: juose naujais duomenimis parodomos ir pagrindžiamos tam tikros daugiaskiemenių žodžių kirčiavimo bei nekirčiuotų [*i u*] tipo balsių raidos tendencijos.

2. PROZODIJA

2.1. FONOLOGINĖ SISTEMA

2.1.1. KIRTIS

2.1.1.1. PAGRINDINIS KIRTIS

§ 35. Šiaurės panevėžiškių tarmėje skiemenys gali būti kirčiuoti ir nekirčiuoti.

Kirčiuoti skiemenys būna vienskiemeniuose[8] ir daugiaskiemeniuose žodžiuose, nekirčiuoti – tik daugiaskiemeniuose žodžiuose, pvz.: *tàs* ~ *tàs*, *tå̃·* ~

[8] Visi vienskiemeniai žodžiai, išskyrus proklitikus ir enklitikus, įeinančius į fonologinio žodžio sudėtį (pvz.: *ẹš‿tàvẹŝ – kọr̃‿gẹ! ~ iš tavę̃s – kur̃ gi!*), čia laikomi kirčiuotais, nes jie visais atvejais funkcionuoja būtent kaip kirčiuoti skiemenys (žr. § 37, taip pat [Garde, 1968, 13–14; Ščerba, 1976, 176–177; Garšva, 1977d, 77; 1977c, 53, 55; Bondarko, 1981, 59; Girdenis, 2003, 250 t.]; kitokią nuomonę žr. [Reformatskij, 1970, 40–42; Laigonaitė, 1978, 9–10]).

Kadangi nuo šios vietos ima rastis konkrečių pavyzdžių, čia tikslinga paminėti kelis fonetinės transkripcijos mažmožius. 1. Šalutinis kirtis (kai priegaidės nėra arba ji svarstomam dalykui neaktuali) žymimas žemutiniu brūkšneliu (ˌ) prieš atitinkamą skiemenį, pvz.: vns. kilm. *žẽ·ˌmẹŝ* ~ *žẽmės*, vns. vt. *žẽ·ˌmẹ.* ~ *žẽmė(je)*. 2. Silpnojo (dažniausiai atitrauktinio) kirčio priegaidę (vad. neoakūtą – žr. § 43) dvigarsiniuose tvirtapradės prigimties skiemenyse rodo pirmojo dėmens gravis, balsiniuose (ir tuose, kuriuos sudaro sutaptiniai dvibalsiai) – kirstinės priegaidės ženklas, pvz.: *p̂ɔ̀rmọs* ~ *pirmõs*, *płå̀ukẹ.* ~ *plaukaĩ*, *stő·ru.* ~ *storų̃*, *kiẽ̌tẹs* ~ *kietaĩs*. 3. Murmamieji balsiai (išskyrus tas vietas, kur specialiai kalbama apie jų kokybę, ir knygos gale pridedamus tekstus) žymimi apibendrintais simboliais: priešakinis balsis – ь, užpakalinis balsis – ъ, pvz.: *kẹ̀tь* ~ *kitì*, *k̂ɔ̀tъ* ~ *kità* (dar žr. 89 išn. [§ 148]). 4. Diferencijuojama suužpakalėjusių vidutinio pakilimo balsių kokybė – vietoj įprastinio apibendrinto *ε* rašomi *ẹ* (atviresnis balsis), *ẹ̣* (uždaresnis ir įtemptesnis balsis), pvz.: *sàkẹ.* ~ *sakaĩ*, *žõ·łẹs* ~ *žõlės*, *kłẹ̣́·tьŝ* ~ *klḗtis*. 5. Žymimas (lankeliu viršum raidės) tik nemotyvuotas (funkcinis) ir prieš kitus priebalsius aiškiai girdimas priebalsių

tõ, *næ̃·šъ* ~ *nẽša*, *ràsъ* ~ *rasà*, *pamã·ta.* ~ *pamãto*, *pã·mata.* ~ *pãmato*, *pràʒ̑ọs* ~ *pradžiõs*, *praʒ̑ọ̀s* ~ *pradžiùs*.

Pagal padėtį kirčiuotojo skiemens atžvilgiu nekirčiuotus skiemenis galima skirstyti į dvi grupes: prieškirtinius ir pokirtinius. Pavyzdžiui, žodyje *parã·ša.* ~ *parãšo* skiemuo *pa-* yra prieškirtinis, o *-ša.* – pokirtinis. Pokirtiniai skiemenys taip pat skirstytini į dvi grupes: galinius ir negalinius [9]. Išskirti atskirą galinių skiemenų grupę reikia todėl, kad tik šiai pozicijai būdingi trumpieji redukuoti ir nekirčiuoti pusilgiai balsiai, tarpusavy sudarantys kiekybinę nekirčiuotų skiemenų opoziciją, pvz.: *dæ̀dъ* ~ *dedù*, *kàpъs* ~ *kapùs*, *næ̀šъ* ~ *nešù*, *kã·tę.* ~ *kãtę*, *vẽ·že.* ~ *vẽžė*, *šakæ̃·ła.* ~ *šakẽlė*, *pavã·sare.* ~ *pavãsario*, plg. dar rišlius tekstus: *žẹ̀nɔ. kadᵊ‿važ̑àvɔᵘ pas‿kαim̃ɔ̃ñ.ku.* ~ *žinaũ, kad važiavaũ pas kaimiñką* („kaimynę“) (Pumpėnai), *jị̃.łgᵇⁱz bů.wa. / kęłọ̊.mętrᵇⁱs płõ·če.* ~ *ìlgas bùvo, kilòmetras plõčio* (Klovainiai); *rẹĩ.gdaw(a) acękė́.łĩ ọn̊kš̑tᵉ / nọ‿sá.ułęs lęk‿sá.ułę.* ~ *reĩkdavo atsikélti ankstì, nuo sáulės lik sáulei* (Joniškėlis), *ọ‿mú·su. vę̀s̑‿pọ‿ví́enu., tęk‿prę‿viẽš̑kele. tie‿nàmẹⁱ / nọ̀ ẹr‿ọžraki̊.na.m kũ·ti.* ~ *o mū́sų visì po víeną, tik prie viẽškelio tie namaĩ; nù, ir užrakìnom kũtę* („tvartą“) (Saločiai) – žr. dar § 116. Visuose kituose nekirčiuotuose skiemenyse balsių kiekybė ir kokybė neutralizuojama, plg. *gí·vъs* ~ *gývas* : *gẹví·be.* ~ *gyvýbė*, *grú·dъs* ~ *grū́das* : *grọdẽ·lъs̑* ~ *grūdẽlis*, *skαití·tь* ~ *skaitýti* : *mó·kẹtь* ~ *mókyti* (plg. §§ 115–123 [Kačiuškienė, 1980, 7]; apie galimus fakultatyvinius nekirčiuotų balsių kokybinius skirtumus žr. § 136 ir [Kačiuškienė, 1982, 39]).

§ 36. Nekirčiuoti skiemenys nuo kirčiuotųjų skiriasi įvairiais fonetiniais požymiais. Dažniausiai jie tariami ne taip intensyviai kaip kirčiuotieji skiemenys [10],

---

minkštumas; kita vertus, bandoma atgaivinti primirštą kietojo veliarizuoto šoninio priebalsio rašmenį *ł*, pvz.: *łàpъs* ~ *lapùs*, *płẹ́·še.* ~ *plė́šė*. 6. Afrikatų ženklai yra *c*, *ʒ* (= [*dz*]), *č*, *ǯ* [= [*dž*], *ĉ*, *ʒ̑* (= [*dz̑*]), *č̑*, *ǯ̑* [= [*dž̑*]. 7. Šoninio ir nosinio sprogimo priebalsiai lankeliu jungiami su gretimais šoniniais ir nosiniais sonantais, pvz.: *apmó·ve.* ~ *apmóvė*, *ã·t̂næšъ* ~ *ãtneša*, *ã·tłыke.* ~ *ãtlėkė*. Prireikus pavartojama ir sudėtingesnė transkripcija – tokiais atvejais ji, jeigu ne visai aiški iš konteksto, specialiai aptariama. – Plačiau apie bendruosius fonetinės rašybos principus bei simbolius žr. [Skirmantas, Girdenis, 2001 (1998)] ir min. lit., apie pauzių ir intonacijos ženklus (ypač nuosekliai vartojamus tekstuose) – [Girdenis, 1996, 9; Skirmantas, Girdenis, 2001 (1998), 347 t.].

9 Plg. panašią rusų bendrinės kalbos nekirčiuotų skiemenų klasifikaciją [Avanesov, 1956, 106, 115, 120].

10 Nekirčiuotuose skiemenyse gali atsirasti ir įvairių kitų kiekybinių ir kokybinių balsių moduliacijų, priklausančių nuo balsių pakilimo, eilės ir pan. Apie galimus kiekybinius priebalsių pokyčius, susijusius su kirčiu, žr. [Tankevičiūtė, 1980, 175–176; 1982, 101–102].

būna žemesni ir trumpesni [Zinder, 1979, 263–267; Bondarko, 1965, 59]. Tačiau fonologiniu požiūriu svarbu tik tai, kad skirtingai tariami skiemenys kontrastuoja ir kad tas jų kontrastas gali diferencijuoti žodžius (plg.: [Girdenis, Žulys, 2000a (1967), 162 t.; 2003, 248 tt.]).

§ 37. Tarmės kirčiuoti skiemenys sudaro dvi grupes.

Pirmajai grupei būdinga ilgųjų ir pusilgių balsių opozicija arba ryškus dvigarsių pirmojo ir antrojo sando kontrastas, pavyzdžiui: *palí·k* ~ *palýk* : *pali̊́.k* ~ *palìk*, *ŝũ·sk* ~ *siũ̦sk* : *ŝů́.sk* ~ *siùsk*, *šá.uk* ~ *šáuk* : *šåũ.k* ~ *šaũk*, *prẹvǽ.rk* ~ *privérk* : *prẹvæ̃r̃.k* ~ *priveȓk*. Antrosios grupės vienabalsiniuose skiemenyse kontrastuoja trumpieji ir ilgieji balsiai (jie trumpėlesni negu pirmuoju atveju), o mišrieji dvigarsiai ir dvibalsiai tariami kiek silpniau ir trumpiau – jų priegaidės net dvigarsiniuose skiemenyse neryškios (plg. §§ 87–88), pvz.: (būs. l. 3 a.) *jõ̆·s* ~ *jós* ← *jóti* : *jọ̀s* ~ *jùs* ← *jùsti*, *rẹ̈·ks* ~ *rẽks* : *rẹi̊́ks* ~ *reĩks*, *rå̊ů́s* ~ *raũs* ← *raũsti* : *rå̀us* ~ *raũs* ← *ráuti*, *mær̊́ks* ~ *meȓks* ← *meȓkti* : *mæ̀rks* ~ *meȓks* ← *mérkti*. Savotišką opoziciją sudaro balsiai [*a· e·*] *ir* [*a e*]. Ilgieji [*a· e·*] būna tik pirmojo, trumpieji [*a e*] – tik antrojo tipo skiemenyse, plg.: *kã·sъ* ~ *kãsa* : *kàsъ* ~ *kasù*, *næ̃·šъ* ~ *nẽša* : *næ̀šъ* ~ *nešù*. Pirmojo tipo skiemenis K. Garšva taikliai pavadino s t i p r i o j o k i r č i o, antrojo – s i l p n o j o k i r č i o skiemenimis (žr. [Garšva, 1977d, 64–65; 1982b, 72] ir – kiek anksčiau – [Girdenis, Žulys, 2000a (1972), 364 t.]).

Iš pateiktųjų pavyzdžių matyti, kad stiprusis kirtis vartojamas negaliniuose skiemenyse ir antrinėse galūnėse (liepiamojoje nuosakoje, sutrumpintose vietininko formose ir pan.), pvz.: *ragαĩ.šъŝ* ~ *ragaĩšis*, *pasá.uła.* ~ *pasáulė* „pasaulis“, *pašlúok* ~ *pašlúok*, *liẽpk* ~ *liẽpk*, *łů́.pk* ~ *lùpk*, *ọntrõ·* ~ *antro(jè)*, *žọłẹ̃·* ~ *žolė(jè)*. Silpnasis kirtis būna paskutiniame ir priešpaskutiniame būsimojo laiko trečiojo asmens skiemenyje, oksitoninių įvardžių paradigmoje, pvz.: *šå̀us* ~ *šaũs* ← *šáuti*, *łå̀uks* ~ *laũks* ← *láukti*, *jŏ̊́·* ~ *ją̃*, *anů́·* ~ *anų̃* (dar plg. [Garšva, 1982b]); pagaliau tai tipiškas atitrauktinis kirtis, pvz.: *łåů́kẹ.* ~ *laukaĩ*, *płå̀ukẹ.* ~ *plaukaĩ*. Silpnojo kirčio skiemenyse trumpieji balsiai nepailgėja, pvz.: *łašẹ̀nẹ.* ~ *lašiniaĩ*, *šakàlẹ.* ~ *šakaliaĩ*, *akæ̀łъs* ~ *akelès*, *bọt̃ə̀nẹ.* ~ *būtinaĩ*.

Įvedus stipriojo – silpnojo kirčio opoziciją supaprastėja tarmės pusilgių balsių [*i̊́. ů́.*] interpretacija. Juos tiesiog galima laikyti trumpųjų fonemų /*i u*/ variantais, atsirandančiais stipriojo kirčio skiemenyse, pvz.: *mů́.še.* ~ *mùšė*, *li̊́pe.* ~ *lìpė* „lipo“ (stiprusis kirtis) : *mọ̀šъ* ~ *mušù*, *lẹ̀psь* ~ *lipsiù* (silpnasis kirtis). Taigi pusilgius skiemenis (ir atitinkamus balsius) galima laikyti trumpųjų skiemenų (balsių) variantais.

§ 38. Kartais 3^a ir 3^b kirčiuotės vardažodžiuose silpnasis kirtis gali kaitaliotis su stipriuoju kirčiu, pvz.: *kaΐɔ̀nẹ. ~ katinaĩ / kã·ΐɔnẹ. ~ kãtinai*, *brọnduȯlẹ. ~ branduoliaĩ / brọñ.dọlẹ. ~ brañduoliai*. Norint patikslinti šio reiškinio paplitimą tarmėje iš atvirkštinio žodyno [Robinson, 1976] išrinkta 140 gana dažnai tarmėje vartojamų 3^a, 3^{4a}, 3^b ir 3^{4b} kirčiuotės vardažodžių ir pateikta psicholingvistinio eksperimento dalyviams. Paaiškėjo, kad net 57 žodžiai gali būti fakultatyviai sakomi ir su stipriuoju, ir su silpnuoju kirčiu. Taip dažniau svyruoja būdvardžiai, pvz.: *ž̂l̂ů.gẹnь ~ žliùgini / ž̂l̂ọgẹ̀nь ~ žliuginì*, *ŝvẽ·ΐɔmъ ~ svẽtima / ŝveΐɔ̀mъ ~ svetimà*, *krů.v̂ɔnъ ~ krùvina / krọv̂ɔ̀nъ ~ kruvinà*, *pã·perь ~ pãperi / papèrь ~ paperì* „užperėti“, ir, kiek retėliau, – daiktavardžiai, pvz.: *bi̊.ΐɔnẹ. ~ bìtinai / bẹΐɔ̀nẹ. ~ bitinaĩ*, *mã·šałẹ. ~ mãšalai / mašàłẹ. ~ mašalaĩ*, *pã·ΐɔnẹ. ~ pãtinai / paΐɔ̀nẹ. ~ patinaĩ*, dar plg.: *vi̊.dọrẹ. ~ vìduriai / vẹdọ̀rẹ. ~ viduriaĩ*, *pæ̃·łanẹ. ~ pẽlenai / pæłànẹ. ~ pelenai*, *kẽ·pænẹ. ~ kẽpenai / kepæ̀nẹ. ~ kepenaĩ,* „kepenys“, *pã·vαłkẹ. ~ pãvalkai / pavαł̃kẹ. ~ pavalkaĩ*, *šė̊.petьŝ ~ šẽpetis / šepètьŝ ~ šepetỹs*. Rišliuose tekstuose silpnasis kirtis dažniau vartojamas norint pabrėžti daiktų kokybę ar parodyti jų gausą (plg.: *apΐɔñ.k‿čẹ ŝvẽ·tẹmь žmó·nьŝ gẹvæ̃·nъ ~ apliñk čia svẽtimi žmónes gyvẽna* : *gaΐ‿mi̊.šlẹjы / ka‿tá.u ŝvetẹ̀mь\ padẹ̃·s? ~ gal’ mìsliji* („manai“)*, kad svetimì táu padẽs?* (Vaškai); *kẹ̀p nætọrẹ̃·s ká.imь kã·ΐɔnu.\ ?! ~ keĩp neturẽs káime kãtinų?!* : *pas̑ů.tẹŝ ⁝ tu.‿kaΐɔ̀nu. kñåuki̊.mъs\ ~ pasiùtęs tų katinũ kniaukìmas* (Kiburiai)). Tokie stipriojo ir silpnojo kirčio kaitos atvejai laikytini grynais morfonologiniais reiškiniais [Kazlauskas, 1968, 9; Garšva, 1977c, 79; Kačiuškienė, 2001]. Tačiau diachroniškai senoviškesnis ir autentiškesnis, be abejo, yra silpnasis priešpaskutinio skiemens kirtis [Garšva, 1977c, 79; Zinkevičius, 1979, 90–93].

2.1.1.2. ŠALUTINIS KIRTIS

§ 39. Tarmėje galimas trijų tipų šalutinis kirtis: ritminis, kompensuojamasis ir distinktyvinis.

§ 40. R i t m i n i s kirtis būna pokirtiniuose skiemenyse ir dažniausiai pabrėžia ketvirtame nuo galo skiemenyje esantį pagrindinį kirtį, pvz.: *pů.zbọˌtelьŝ ~ pùsbutelis*, *ã·pskαiΐñɔkъs ~ ãpskaitnykas* „apskaitininkas“. Šis pagalbinis kirtis šiaurės panevėžiškių tarmėje maždaug toks pat kaip kitose kalbose bei tarmėse [Trubeckoj, 1960, 239; Garde, 1968, 53–57, 152; Grinaveckienė, 1957, 23; Zinkevičius, 1966, 45; Laigonaitė, 1978, 10; Girdenis, 2003, 262 t.].

§ 41. K o m p e n s u o j a m a s i s kirtis lyg ir pakeičia atskiru garsu netariamą balsį, pvz.: *pã·ˌmọk* ~ *pãmoka*, *nã·ˌgẹn͡s* ~ *nãgines* (žr. §§ 91–95 ir 138).

§ 42. D i s t i n k t y v i n i s kirtis padeda skirti įvairias žodžių formas, – pavyzdžiui, vienaskaitos vietininką ir galininką, pvz.: *grĩ·ˌč͡ọ.* ~ *grỹčio(je)* : *grĩ·č͡ọ.* ~ *grỹčią*, *kešẽ·ˌnẹ.* ~ *kešẽnė(je)* „kišenėje“ : *kešẽ·nẹ.* ~ *kešẽnę*, arba vienaskaitos kilmininką ir daugiskaitos vardininką (vns. kilm. *ká.r͡ˌvẹs͡* ~ *kárˌvės*, *krá.utọˌvẹs͡* ~ *kráutuˌvės* : dgs. vard. *ká.r͡vẹs͡* ~ *kárvės*, *krá.utọvẹs͡* ~ *kráutuvės*).

Skirtingai nuo kitų lietuvių kalbos tarmių, kur šalutinis kirtis gana aiškus ir turi apibrėžtas vartojimo sritis [Girdenis, 2000a (1971a), 213–215; Grinaveckis, 1973, 71; Kosienė, Girdenis, 2000b (1979), 48 tt.], šis šiaurės panevėžiškių kirtis gana fakultatyvus. Bet jį būtina konstatuoti jau vien dėl to, kad tik šiuo kirčiu paaiškinami pateiktųjų formų skirtumai: bent tam tikromis intonacinėmis sąlygomis jos neabejotinai skiriasi (smulkiau žr. §§ 91–95).

2.1.2. PRIEGAIDĖS

§ 43. Ilguosiuose kirčiuotuose skiemenyse[11] (aiškiau – dvibalsiniuose ir dvigarsiniuose, prasčiau – vienabalsiniuose[12]; bet plg. § 68) empiriškai kontrastuoja keturi priegaidžių tipai: akūtas (´), cirkumfleksas (˜), neoakūtas (K. Garšvos [1982b, 73] terminas) (ˀ; dvigarsiniuose skiemenyse žymimas gravis [žr. 8 išn.]) ir neocirkumfleksas, arba vidurinė priegaidė (ˢ), plg. *á.uštъ* ~ *áušta* : *åũ.štъ* ~ *aũšta*, *åuš* ~ *aũš* ← *áušti* : *åůš* ~ *aũš* ← *aũšti*, *jõ·s* ~ *jõs* ← *jóti* : *jő·s* ~ *jõs*, *rú·ktь* ~ *rűgti* : *rũ·ktь* ~ *rũkti* [Garšva, 1977a, 127; 1982b, 73].

Įvedus stipriojo ir silpnojo kirčio sąvokas priegaidžių klausimas sprendžiamas gana paprastai. Kiekvieno tipo skiemenyse lieka po du priegaidžių

---

[11] Apie priegaidę, kaip skiriamąjį viso skiemens, o ne atskirų fonemų ar žodžių požymį, žr.: [Garšva, 1977d, 84; 1977c, 57; Girdenis, 2003, 250] ir min. lit. (kitokią nuomonę žr. [Vaitkevičiūtė, 1961, 22; Reformatskij, 1970, 43–46]).

[12] Nelabai aiškus priegaidžių skyrimas rytų aukštaičių tarmių vienabalsiuose kai kurių Lietuvos lingvistų buvo laikomas visiška kirčiuoto skiemens priegaidžių tipų niveliacija (plg.: [Kazlauskas, 1968, 14; Girdenis, 2000a (1968), 328 t]), bet jau senokai šia nuomone suabejota (plg. [Girdenis, 2000a (1971b), 351 t.; Zinkevičius, 1974, 93–94; Eidukaitienė, 1977, 23; Stundžia, 1979, 89–90; 1980, 99; Pakerys, 1982, 154; Kosienė, 1982, 70; Girdenis, 2003, 276 (50 išn.)]). Bene realistiškiausią vienabalsinių skiemenų priegaidžių aiškinimą yra teikęs K. Garšva [1977d, 83; 1982b, 73] įsivesdamas lanksčią p o t e n c i a l i o s o p o z i c i j o s sąvoką.

tipus: stipriuosiuose skiemenyse – akūtas ir cirkumfleksas, silpnuosiuose – neoakūtas ir neocirkumfleksas. Tarp akūto ir neoakūto, cirkumflekso ir neocirkumflekso yra papildomos distribucijos santykis: ten, kur galimas akūtas ir cirkumfleksas, negali būti neoakūto ir neocirkumflekso. Vadinasi, tarmėje yra tik du fonologiniai priegaidžių tipai – akūtas ir cirkumfleksas – ir mažiausiai po du kiekvienos priegaidės alotonus [Garšva, 1977d, 83]. Grafiškai tai galima pavaizduoti taip: / ˜/ = [˜] $\dot{\vee}$ [ˢ], /ˊ/ = [ˊ] $\dot{\vee}$ [ᶻ] (simbolis $\dot{\vee}$ čia reiškia griežtąją disjunkciją „arba…arba“). Pagrindiniai priegaidžių alotonai [ˊ] ir [˜] priešpriešinami stipriojo kirčio skiemenyse ir yra patys ryškiausi. Šalutiniai alotonai [ᶻ] bei [ˢ] realizuojami silpnojo kirčio skiemenyse ir yra palyginti neryškūs, tarpusavyje kontrastuoja silpnai, net fakultatyviai. Tai reikštų, kad tarp jų yra tik silpna fakultatyvi (arba potenciali) opozicija.

§ 44. Šiaurės panevėžiškių tarmės stipriojo kirčio pozicijoje kiekvienas priegaidžių tipas, kaip ir kitose lietuvių kalbos tarmėse (plg. [Girdenis, 2000b (1982), 274; 2003, 276 t., 51 išn.]), skyla dar į du potipius, – tarkim, 1 (pirmąjį) ir 2 (antrąjį) [Girdenis, Kačiuškienė, 2000b (1987)]. Tie potipiai tam tikromis sąlygomis gali kontrastuoti, pvz.: *trá.uke.*$_1$ ← *tráukti* : *trá.uke.*$_2$ ← *tráukyti*, *brå̃ũ.ke.*$_1$ ← *braũkti* : *brå̃ũ.ke.*$_2$ ← *braukýti*, dktv. *åũ.tɷs*$_1$: dal. *åũ.tɷs*$_2$ (smulkiau žr. §§ 71–82).

§ 45. Trumpuosiuose (garsų lygmenyje – trumpuosiuose ir pusilgiuose) skiemenyse priegaidžių opozicijos nėra[13] – čia gali kontrastuoti tik stiprusis ir silpnasis kirtis, pvz.: *k̑ɔ̏tɷs* ~ *kitàs* : *ki̊.tɷs* ~ *kìtas*, *mọ̀šъ* ~ *mušù* : *mů.šъ* ~ *mùša*.

§ 46. Apie priegaidžių opoziciją nekirčiuotuose vienabalsiniuose skiemenyse[14] negali būti nė kalbos, nes beveik visi ilgieji balsiai čia virtę trumpaisiais (išskyrus ypatingus žodžio galo atvejus – žr. § 122). Dvigarsinių nekirčiuotų skiemenų klausimas ir dabar dar atviras (plg. [Zinkevičius, 1966, 83]): juose, galimas daiktas, įmanoma neoakūto ir neocirkumflekso priešprieša tokiais atvejais kaip *pá.r̦vὰłkъ* ~ *párvalka* „pervalka“ ir *pαr̃̊.̦væłkъ* ~ *par̃velka.* Bet

---

[13] Apie vadinamosios trumpinės priegaidės nebuvimą ir atitinkamo termino nepagrįstumą žr. [Girdenis, Žulys, 2000a (1967); Garšva, 1977c 56; 1982b, 73; Laigonaitė, 1978, 16 t.; Girdenis, 2003, 275]. Pasenusį priešingą požiūrį žr., pvz.: [Gerullis, 1930, XXVI; Grinaveckis, 1973, 98; Vaitkevičiūtė, Grinaveckis, 1959; Mikalauskaitė, 1981, 78 t.].

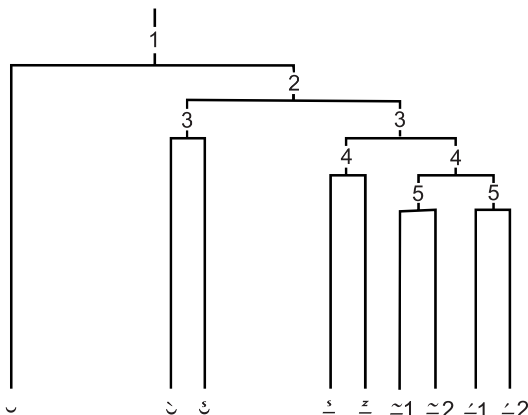
[14] Dėl nekirčiuotų skiemenų priegaidžių žr. [Javnis’, 1897, 94 t.; Jaunius, 1970, 119–121; Pakerys, 1966, 68 t.; Grinaveckis, 1961, 111; Kazlauskas, 1968, 32; Girdenis, 2003, 274 t., ypač 48 išn.].

tai veikiausiai tik potenciali opozicija: daugeliu atvejų nekirčiuotuose skiemenyse girdėti kažkas panašaus į neocirkumfleksą, pvz.: *paˌtai̇̑ˈká.utь* ~ *pataikáuti*, *paˌsọm̑ˈdí·tь* ~ *pasamdýti*, *prã·ˌkai̇̑tъs* ~ *prãkaitas*, *núoˌkał̑na.* ~ *núokalnė*. Vadinasi, šio tipo skiemenyse priegaidžių opozicija dažniausiai išnyksta – jai atstovauja cirkumfleksinė archiprozodema: cirkumfleksas yra n e ž y m ė t a s i s priegaidžių opozicijos narys, akūtas – ž y m ė t a s i s (plg. [Girdenis, 2003, 278]).

§ 47. Akivaizdžiau prozodinės skiemenų opozicijos šiaurės panevėžiškių tarmėje matyti lentelėje (žr. 1 lent.) ir skiemenų tipų dendrogramoje (žr. 1 pav.). „+“ lentelėje ir dešiniosios šakos dendrogramoje atliepia teigiamiesiems požymiams, „ – “ ir kaĩriosios šakos – neigiamiesiems.

1 l e n t e l ė. **Prozodinių skiemens tipų matrica**

Nr.	O p o z i c i j a	S k i e m e n s t i p a s								
		◡	`	ˢ̣	ˢ̲	ᶻ̲	≃ 1	≃ 2	⁄̲ 1	⁄̲ 2
1	Kirčiuotas – nekirčiuotas	–	+	+	+	+	+	+	+	+
2	Ilgasis – neilgasis	–	–	–	+	+	+	+	+	+
3	Stiprusis – silpnasis	0	–	+	–	–	+	+	+	+
4	Akūtinis – cirkumfleksinis	0	0	0	–	+	–	–	+	+
5	„Antrinis“ – „pirminis“	0	0	0	0	0	–	+	–	+

1 p a v. **Prozodinių skiemens tipų dendrograma**
Simbolių reikšmes žr. 1 lent. Skaičiai prie išsišakojimų atitinka tos lentelės požymių eilės nr.

2.2. EKSPERIMENTINIAI PROZODINIŲ REIŠKINIŲ TYRIMAI

2.2.1. STIPRIOJO KIRČIO PRIEGAIDŽIŲ AKUSTINĖS IR AUDICINĖS YPATYBĖS

2.2.1.1. ĮVADINĖS PASTABOS[15]

§ 48. Pagrindinė šio tyrimo prielaida yra teiginys, kad priegaidės – akūtas ir cirkumfleksas – tarmėje skiriamos ne tik dvigarsiniuose, bet ir vienabalsiniuose skiemenyse [Zinkevičius, 1966, 34–35; 1974, 93–94; Girdenis, 2000a (1971b), 351 t.; Garšva, 1982b, 73] (bet plg. 12 išn., § 43).

Net be specialaus tyrimo matyti, kad tam tikros akūto ir cirkumflekso charakteristikos gana pastovios. Santykinis priegaidžių pastovumas leidžia kalbėti apie invariantinius fonetinius požymius, skiriančius vieną priegaidžių tipą nuo kito. Pagrindinis šio tyrimo objektas yra tradiciniu jau tapęs klausimas, kokios akustinės ypatybės skiria ir apibūdina priegaides: pagrindinis tonas, intensyvumas, kiekybė ar visas jų kompleksas [Garšva, 1982b, 73; Kosienė, 1982, 68; Pakerys, 1982, 189].

Pirmajame instrumentiniame tarmės priegaidžių tyrime [Garšva, 1977c] buvo nagrinėjami tik kai kurie intensyvumo parametrai: viršūnės pasirodymo laikas ir akūtinių bei cirkumfleksinių garsų ilgumas. Remdamasis tyrimo medžiaga, K. Garšva daro hipotetinę išvadą, kad tarmės priegaides veikiausiai diferencijuoja skirtingas intensyvumo viršūnės pasirodymo laikas. Akūtiniuose garsuose ta viršūnė pasirodanti garso pradžioje, cirkumfleksiniuose ji pasistumianti į garso pabaigą. Nevienodas pasirodė ir garsų ilgumas: akūtiniai balsiai esą trumpesni negu cirkumfleksiniai. Bet, savaime suprantama, tiriant vien intensyvumą ir trukmę apie kitus požymius nieko sužinoti negalima.

2.2.1.2. INSTRUMENTINIO TYRIMO MEDŽIAGA IR METODIKA

§ 49. Bandomajam priegaidžių tyrimui imti tik balsiai [*i· u· ę· o·*], nes [*e· a·*] tarmėje paprastai būna tik tvirtagaliai[16], o [*ie uo*] dėl savo aiškiai kintančios

---

[15] Pagal tokią struktūrą pateikiami visi eksperimentiniai tyrimai, todėl čia ji aprašoma išsamiau negu kituose skirsniuose.

[16] Bendrinės kalbos balsiams [*e· a·*] < **en*, **an* tarmėje atliepia [*e·/æ· o·*], pvz.: *s̑kæ̃·stъ* ~ *skę̃sta*, *ó·žałъs* ~ *ą́žuolas*. A. Girdenis su G. Židonyte [2001 (1994), 136] patei-

(slankios) artikuliacijos gerokai skiriasi nuo kitų balsių (žr. §§ 100–102 ir 105). Aptariant priegaidžių alofonus panaudoti dvibalsio [*au*] duomenys, gauti tiriant antrinius priegaidžių tipus (žr. §§ 71–82 ir min. lit.).

Tyrimų medžiagą sudarė tokie žodžiai: *ę̣ž̃dí·kstъ ~ išdýgsta* : *ę̣ž̃dĩ·kstъ ~ išdỹksta*, *rú·kstъ ~ rū́gsta* : *rũ·kstъ ~ rū̃ksta*, *š̑vę̣́·rę̣. ~ svėrei* (← *svérti*, ne *svérti*!) : *š̑vę̣̃·rę̣. ~ svẽrę* (tokį augalą), *kó·re. ~ kórė* : *kõ·re. ~ kõrio*.

Su šiais žodžiais buvo sudaryti panašaus ritmo trumpi sakiniai, kuriuose tiriamieji žodžiai užėmė stipriąją galinę poziciją. Pavyzdžiai buvo užrašomi savotiška rašyba, šiek tiek perteikiančia tarmės fonetines ypatybes, pvz.: *Tujėń kiaułɛ* s v ė r ė „Tu kiaulę svėrei“, *To norovė* s v ė r ė „Tu nurovei svėrę“, *Seńś šuń* k o r e „Senis šunį korė“, *Aš nevalgio* k o r e „Aš nevalgiau korio“. Pateiktuose sakiniuose tiriamieji žodžiai buvo pabraukti. Sakiniai sumaišyti remiantis atsitiktinių skaičių lentelėmis [Girdenis, 2003, 378–381], todėl tiriamosios poros, – pvz.: *kó·re. ~ kórė* : *kõ·re. ~ kõrio*, *rú·kstъ ~ rū́gsta* : *rũ·kstъ ~ rū̃ksta* – beveik nė karto neatsidūrė greta. Kiekvieną sakinį konstatuojamąja intonacija diktoriai skaitė po penkis kartus[17]. Tyrimo tikslas diktoriams nebuvo žinomas.

§ 50. Eksperimente dalyvavo keturi diktoriai vyrai, gimę šiose šiaurės panevėžiškių tarmės vietose: Pasvalyje, Pakruojyje, Linkuvoje. Visi jie buvo Vilniaus universiteto studentai, gerai mokantys gimtąją tarmę ir nuolat ją vartojantys bendraudami su savo krašto žmonėmis. Kokių nors kalbos trūkumų nė vienas diktorius neturėjo. Eksperimentinė medžiaga buvo įrašyta Vilniaus universiteto Eksperimentinės fonetikos laboratorijoje. Magnetofono juostos greitis – 19,05 cm/s; naudotasi kondensatoriniu mikrofonu su dažnio juosta – 50 ÷ 12 000 Hz. Pagal bandomuosius sakinius įrašo intensyvumo lygis buvo nustatomas kiekvienam diktoriui ir įrašo metu nekeičiamas.

Patikrinus įrašo kokybę tiriamieji žodžiai iškirpti ir sumontuoti į vieną juostą. Iš šios juostos Vilniaus universiteto Eksperimentinės fonetikos laboratorijoje

---

kia pluoštelį pavyzdžių, lyg ir rodančių prigimtinio ilgumo [*e·*/*æ·*] ir „pusilgio“ pozicinio ilgumo [*e.*/*æ.*] priešpriešą. Bet, pirma, tie pavyzdžiai labai negausūs ir, antra, jie neproblemiški gal tik morfonologijos atžvilgiu. Kol nėra patikimesnių įrodymų, turbūt tikslingiausia laikytis tradicinio požiūrio į šiaurės panevėžiškių (ir apskritai panevėžiškių) vokalizmą. Pagaliau ta opozicija gali būti tiktai Rozalimo š n e k t o s, o ne visos tarmės savastis.

[17] Eksperimentinės fonetikos specialistai pastebėjo [Pakerys, 1982, 155 ir min. lit.], kad tokių frazių kirčiuotoje pozicijoje priegaidės geriausiai skiriamos.

penkių kanalų elektroniniu oscilografu CI-33 padaryta 160 oscilogramų; juostos greitis 273 mm/s, laiko žymės – 2 ms (500 Hz)[18].

§ 51. Remiantis specialistų rekomendacijomis [Bondarko, 1965, 24–31; Ivanov, 1961, 4–7] buvo nustatytos tiriamųjų segmentų – balsių ir dvigarsių – ribos. Sunkiau sekėsi sužymėti garsų ribas žodžiuose *ŝvę̤́·rę.* ~ *svérei* : *ŝvę̤̃·rę.* ~ *svẽrę*, nes tiriamasis balsis yra tarp dviejų sklandžiųjų priebalsių (sonantų)[19]. Todėl segmentuojant garsus čia galėjo atsirasti vienas kitas netikslumas (plg. [Tekorius, 1972, 127]).

Kitų žodžių segmentavimas paprastesnis, nes tiriamieji balsiai buvo tarp dusliųjų priebalsių, kurių ribos oscilogramose labai aiškios.

§ 52. Oscilogramose buvo matuojama: bendroji balsių trukmė (ms), intensyvumo viršūnės ir pagrindinio tono pasirodymo laikas (ms), absoliuti intensyvumo viršūnės reikšmė (dB), intensyvumo kreivė (dB) ir pagrindinio tono kreivė (pustoniais – ht [iš gr. ἡμίτονα]).

Balsio trukmė matuojama 1 ms tikslumu trafaretu, pagamintu pagal oscilogramų laiko žymes. Pagrindinis tonas ir intensyvumas buvo matuoti objektyvu, didinančiu vaizdą 10 kartų.

§ 53. Balsio intensyvumas buvo matuojamas kas du periodai milimetrais, po to perskaičiuojamas decibelais (dB) pagal formulę:

$$I\,(\mathrm{dB}) = 20 \cdot \lg \frac{A}{A_0}$$

Čia A – konkretus amplitudės aukštis (mm), A_0 – mažiausios atitinkamo diktoriaus amplitudės aukštis (mm).

§ 54. Pagrindinis balsio tonas buvo skaičiuojamas pagal laiko atkarpą, per kurią pasikartoja 2 periodai (mm). Gauti duomenys perskaičiuoti pustoniais (ht) pagal formulę:

$$H\,(\mathrm{ht}) = 12 \cdot \log_2 \frac{F}{F_0}$$

Sutartinė F_0 reikšmė buvo lygi 55 Hz[20]; F reiškia konkretų matuotosios atkarpos dažnį hercais (Hz).

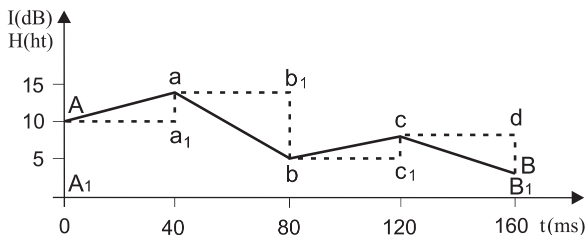
---

[18] Techninius darbus atliko doc. dr. A. Pečeliūnaitė, tyrimo metu ėjusi Eksperimentinės fonetikos laboratorijos vyr. inžinierės pareigas.

[19] Šie žodžiai panaudoti todėl, kad tarmėje nelengva rasti tokią idealią minimaliąją žodžių porą, kur balsis būtų tarp dviejų trankiųjų priebalsių.

[20] Smulkiau apie intensyvumo ir pagrindinio tono matavimus žr.: [Girdenis, 2000a (1974), 287–290; Girdenis, Pupkis, 2000a (1974), 274 tt.] ir min. lit.

§ 55. Remiantis matavimais nubraižyti visų tiriamųjų balsių pagrindinio tono ir intensyvumo grafikai. Be to, atsitiktinai parinkta 20 grafikų ir juose išmatuotas pagrindinio tono kitimo (*AB*) ir intensyvumo kreivių ilgis (mm) (žr. 2 pav.), santykinė kreivių ir garso trukmė, taip pat pagrindinio tono kitimo ir staigumo vidurkis.

2 pav. **Pagrindinio tono ir intensyvumo dinamikos matavimų pavyzdys** (paaiškinimus žr. tekste)

Santykinis kreivės ilgumas gautas padalijus jos absoliutų (kreivėmačiu, arba kurvimetru, nustatytą) ilgumą *AB* (mm) iš tiesės A_1B_1 ilgumo (mm). Intensyvumo kitimo staigumo vidurkis buvo skaičiuojamas kiekvienai kreivės („laužtinės“, pavyzdyje žymimõs *Aa*, *ab*, *bc*, *cB*) atkarpai atskirai. Tai daryta pagal supaprastintą formulę:

$$S\,(\%) = \frac{i\,(\text{mm})}{t\,(\text{mm})} \cdot 100$$

Vadinasi, vienos atkarpos staigumas yra jo diapazono (intervalo tarp aukščiausio ir žemiausio taško) santykis su trukme, parodantis, kaip per tam tikrą laiką kinta pagrindinis tonas ir intensyvumas. Pateiktame pavyzdyje *Aa* atkarpõs staigumas lygus: $S_1\,(\%) = \frac{aa_1}{Aa_1} \cdot 100$; *ab* atkarpos: $S_2\,(\%) = \frac{bb_1}{ab_1} \cdot 100$; *bc* atkarpos: $S_3\,(\%) = \frac{Cc_1}{bc_1} \cdot 100$ – ir t. t.

Antra, buvo apskaičiuota kreivės staigumo vidutinė reikšmė $s_{\bar{x}}$, kur

$$s_{\bar{x}} = \frac{1}{n} \cdot \sum s_{\mathrm{i}}$$

($\Sigma s_{\mathrm{i}} = s_1 + s_2 + \ldots s_{\mathrm{n}}$, o n – tirtųjų kreivės atkarpų skaičius). Dar žr. [Ceplītis, 1974] ir min. lit.

§ 56. Remiantis pagrindinio tono kitimo bendrosios trukmės duomenimis sudarytos atitinkamų garsų taškinės diagramos, rodančios dviejų atsitiktinių

dydžių statistinius santykius (plg. [Žilinskienė, 1981, 121–132; Nosenko, 1981, 15–16, 127–130]). Tai buvo daroma taip. Akūtinių ir cirkumfleksinių garsų pagrindinio tono trukmės kreivių matavimo duomenys buvo atidedami koordinačių (akūtinių – abscisių [x], cirkumfleksinių – ordinačių [y]) ašyje ir pažymimi tų matmenų susikirtimo taškai. Didelė taškų koncentracija vienoje iš koordinačių ašių rodo šios ašies reiškinio vyravimą kitos ašies reiškinio atžvilgiu [Žilinskienė, 1979, 18–19].

§ 57. Konkretūs matavimų duomenys buvo apdoroti matematinės statistikos metodais. Skaičiuotas matuotų parametrų (x_i) aritmetinis vidurkis ($\bar{x}$), standartinis nuokrypis:

$$s = \sqrt{\frac{1}{n-1} \cdot \sum (x_i - \bar{x}^2)} \ ,$$

95% tikimybės pasikliaujamasis intervalas. Vidurkių skirtumo reikšmė įvertinta Studento kriterijumi[21]:

$$|t| = \frac{\bar{x} - \bar{y}}{s_{\bar{x}-\bar{y}}} > t_\alpha$$

Vidurkių skirtumo paklaida $s_{\bar{x}-\bar{y}}$ skaičiuota pagal formulę:

$$s_{\bar{x}-\bar{y}} = \sqrt{\frac{\sum (x_i-\bar{x})^2 + (y_j-\bar{y})^2}{n_{\bar{x}} + n_{\bar{y}} - 2} \cdot \frac{n_{\bar{x}} + n_{\bar{y}}}{n_{\bar{x}} \cdot n_{\bar{y}}}}$$

Epizodiškai pasinaudota ir Fisherio kriterijumi:

$$F = \frac{s_1^2}{s_2^2} > F_\alpha \ ,$$

kur s_1^2 – didesnė gretinamųjų reiškinių dispersija ir s_2^2 – mažesnė dispersija, F_α – kritinė Fisherio kriterijaus reikšmė, nustatoma pagal atitinkamas lenteles.

2.2.1.3. AUDICINIO EKSPERIMENTO PROGRAMA IR METODIKA

§ 58. Audiciniam eksperimentui panaudotos tos pačios keturios minimaliosios poros (žr. § 49). Eksperimentui tiriamieji sakiniai buvo užrašyti lentoje tokia tvarka: kairėje – žodžiai su numanoma tvirtaprade priegaide (1), dešinėje – su tvirtagale (2), pvz.: 1. *Tujėń kiautė svėrė* : *To norovė svėrė*; 2. *Seńś*

[21] Išsamiau apie šiuos metodus žr. [Girdenis, 2000a (1974); Tekorius, 1972, 125–133]. Formules ir jų smulkesnį aiškinimą žr. [Urbach, 1964, 35] ir ten min. lit.

šuń <u>*k o r ẹ*</u> : *Aš nevalgio* <u>*k o r ẹ*</u>. Sakiniuose priegaidės nebuvo žymimos, tik tiriamieji žodžiai pabraukti. Prieš eksperimentą auditoriai perskaitė užrašytą tekstą, ypač pabrėždami paskutinį žodį. Gerai įsiklausius į frazių skambėjimą parinktas diktorius, tiksliausiai ir raiškiausiai taręs tarmės garsus. Jam įteikta 10 lapelių su tais pačiais sakiniais, tik išdėstytais visiškai atsitiktine tvarka. Pavyzdžiui, pirmajame lapelyje žodžių poros buvo pateiktos taip: *ŝvẹ̃·rẹ. ~ svė-rę* : *ŝvẹ́·rẹ. ~ svė́rei* (2–1), *kõ·re. ~ kõrio* : *kó·re. ~ kórė* (2–1), *rú·kstъ ~ rū́gsta* : *rũ·kstъ ~ rū̃ksta* (1–2), *ẹ̃ždĩ·kstъ ~ išdỹksta* : *ẹ̃ždí·kstъ ~ išdýgsta* (2–1). Kituose lapeliuose žodžių tvarka buvo kitokia. Atspėti sakinių tvarką pagal tariamus žodžius, nesuvokiant jokių skiriamųjų požymių, buvo neįmanoma.

§ 59. Eksperimento dalyviams buvo išdalytos neužpildytos lentelės ir paaiškinta jų pildymo tvarka. Diktorius, mintyse skaitydamas visą sakinį, garsiai ištardavo tik pabrauktąjį žodį ir pakartodavo jį dar du tris kartus. Auditoriai turėjo nustatyti, kuriam iš dviejų alternatyvių sakinių priklauso pirmasis diktoriaus ištartas žodis, kuriam – antrasis, ir pažymėti tai lentelėje. Pavyzdžiui, jeigu auditorius manė pirmiau teisingai suvokęs žodį iš kairiõsios lentos pusės, o paskui – iš dešiniosios, lentelėje žymėjo 1–2, o jeigu atvirkščiai, – 2–1.

§ 60. Eksperimente dalyvavo aštuoni Vilniaus universiteto studentai, kilę iš įvairių šiaurės panevėžiškių tarmės vietų: Daujėnų, Vaškų, Saločių, Valakėlių, Linkuvos, Žeimelio, Pasvalio – ir gerai mokantys gimtąją šnektą.

§ 61. Po eksperimento statistiniam vertinimui suskaičiuotas bendrasis atsakymų skaičius (n), teisingų atsakymų skaičius (n_1) ir teisingų atsakymų santykis su bendruoju atsakymų skaičiumi (p) procentais (%). Statistiškai vertinant rezultatus numatyta, kad rezultatas, patikimai viršijantis atsitiktinio spėliojimo ribą (t. y. 50%), liudija, jog auditoriai ne atsitiktinai spėliojo, bet ir girdėjo tam tikrą akustinį skirtumą. Vertinant šio skirtumo reikšmingumą naudotasi vadinamuoju u kriterijumi, rodančiu, ar skirtumas tarp realaus atpažinimo ir atsitiktinio spėliojimo yra statistiškai reikšmingas. u kriterijus buvo skaičiuojamas pagal formulę (plg. [Urbach, 1964, 166–171; Girdenis, 2003, 63 t., § 47]):

$$u = \left|\varphi - \varphi_0\right| \cdot \sqrt{n}$$

Simbolis φ reiškia funkciją $\varphi = 2\arcsin\sqrt{p}$, kur $p = \frac{n_1}{n}$; $\varphi_0 = 2\arcsin\sqrt{0{,}5} \approx 1{,}5708$ (čia 0,5 = 50%, t. y. atsitiktinio spėliojimo ribai).

Operatyviam vertinimui naudotasi specialia lentele, sudaryta VU Eksperimentinės fonetikos laboratorijoje (žr. [Girdenis, 2003, 64, 348 t.]). Ši lentelė leidžia be išankstinių skaičiavimų nustatyti rezultatų statistinį reikšmingumą.

Gautas rezultatas lyginamas su šiomis kritinėmis reikšmėmis: $u_{0,05} = 1{,}96$ (95% tikimybė, reikšmingumo lygmuo $P = 0{,}05$), $u_{0,01} = 2{,}58$ (99% tikimybė, $P = 0{,}01$), $u_{0,001} = 3{,}29$ (99,9% tikimybė, $P = 0{,}001$). Jeigu gauname $u < 1{,}96$, priimama nulinė hipotezė – nuomonė, kad tiriamuoju požymiu reiškiniai nesiskiria. Jeigu rezultatas $u > 2{,}58$, tada nulinė hipotezė atmetama: galima pagrįstai manyti, kad tiriamieji reiškiniai atlieka skiriamąją funkciją – realizuoja tam tikrus (bent jau potencialius ar fakultatyvinius) fonologinius vienetus.

Išsamiau apie tokio tipo eksperimentus žr. [Eidukaitienė, 1977; Žilinskienė, 1979; Kosienė, 1982]; dar plg. [Garšva, 1977c; Kosienė, Girdenis, 2000b (1979)].

2.2.1.4. INSTRUMENTINIŲ TYRIMŲ REZULTATAI

2.2.1.4.1. BALSIŲ PRIEGAIDĖS

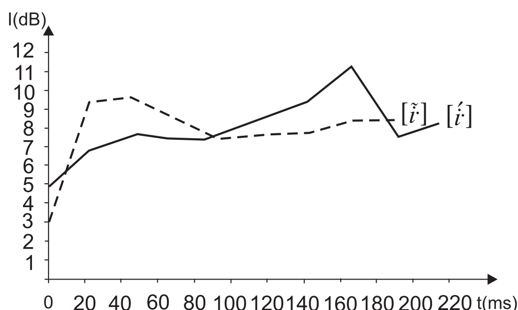
§ 62. Ilgųjų kirčiuotų balsių tyrimo rezultatai ir ypač jų aritmetiniai vidurkiai ($\bar{x}$) rodo, kad akūtiniai monoftongai kiek ilgesni už cirkumfleksinius, plg.: [*ó·*] : [*õ·*] = 216 ms : 182 ms, [*ú·*] : [*ũ·*] = 190 ms : 179 ms, [*ẹ́·*] : [*ẹ̃·*] = 241 ms : 228 ms, nors 95% pasikliaujamieji intervalai visais atvejais susikerta, plg.: [*ó·*] – 193 ÷ 238 ms ir [*õ·*] – 137 ÷ 227 ms, [*í·*] – 173 ÷ 211 ms ir [*ĩ·*] – 148 ÷ 226 ms ir t. t. Rezultatų reikšmingumas Studento kriterijumi nebuvo tikrinamas, nes jau pasikliaujamieji intervalai aiškiai rodo, kad duomenys negali būti statistiškai reikšmingi. Dideli nukrypimai nuo vidutinės trukmės ir akūtiniuose, ir cirkumfleksiniuose vienabalsiuose, taip pat visiškai priešingi K. Garšvos [1977c, 62] rezultatai neleidžia kalbėti apie ilgumą kaip apie patikimą balsinių skiemenų priegaidžių skiriamąjį požymį. Šiuo atžvilgiu šiaurės panevėžiškių tarmė gerokai skiriasi nuo lietuvių bendrinės kalbos [Pakerys, 1982, 157] ir vakarinių tarmių [Girdenis, 2000a (1974), 293–294; Girdenis, Pupkis, 2000a (1974), 274 t.; Kosienė, 1979, 64–68], bet artima, pavyzdžiui, Pašušvio šnektai [Kazlauskaitė, 2002, 127 t.].

§ 63. I n t e n s y v u m o viršūnės matavimai rodo, kad akūtinių balsių intensyvumo viršūnė dažniausiai iškyla pirmojoje garso dalyje, o cirkumfleksinių – antrojoje: akūtinių balsių intensyvumo viršūnės pasirodymo laiko ir bendrosios garso trukmės santykis lygus 43%, cirkumfleksinių – 54%. Tai lyg ir patvirtintų K. Garšvos [1977c, 62] hipotezę, bet rezultatai nėra statistiškai reikšmingi.

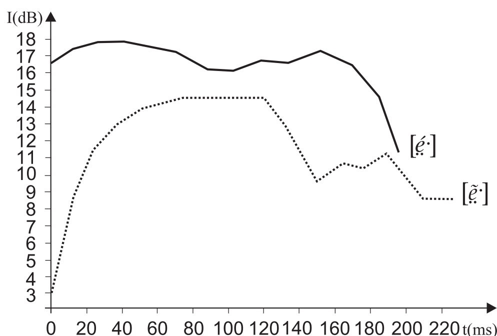
Tam tikrą skirtumo tendenciją parodė vadinamojo pikinio intensyvumo matavimai. Cirkumfleksinių balsių intensyvumo viršūnė dažniausiai būna

keliomis dešimtosiomis decibelo dalimis aukštesnė negu akūtinių: plg. akūto intensyvumo viršūnę, lygią 5,2 dB, ir cirkumflekso – 5,5 dB. Bet toks nežymus skirtumas, kaip žinia, klausa nesuvokiamas [Neweklowsky, 1973, 85].

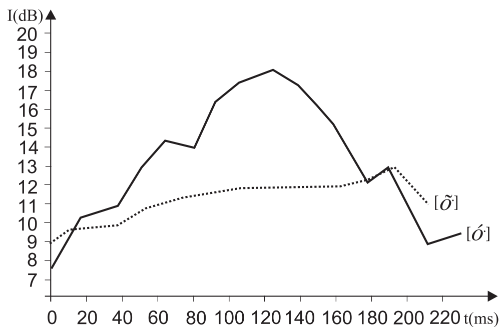
Intensyvumo kreivių analizė apčiuopiamesnių rezultatų taip pat nedavė. Tačiau grafikuose gana dažnai matyti labiau laužyta – ryškiai „pjūklinė“ akūtinių balsių intensyvumo kreivė (plg. 3–6 pav.). Atitinkamų cirkumfleksinių balsių intensyvumo kreivė daug lygesnė, ne tokia laužyta: vidutinis akūtinių balsių kreivės kitimo staigumas lygus 85%, cirkumfleksinių – tik 64%. Tai leistų spėti, kad akūtiniai balsiai tariami kiek energingiau, staigiau ir raiškiau negu cirkumfleksiniai. Bet nedidelis statistinis rezultatų reikšmingumas (plg. Studento kriterijus $t = 1,48 > 1,30$, $P < 0,2$) rodo, kad intensyvumas vargu ar gali būti esminis (ar net vienintelis) tarmės priegaidžių indikatorius. Vis dėlto visiškai atmesti šią hipotezę būtų per anksti, nes imties tūris nedidelis.

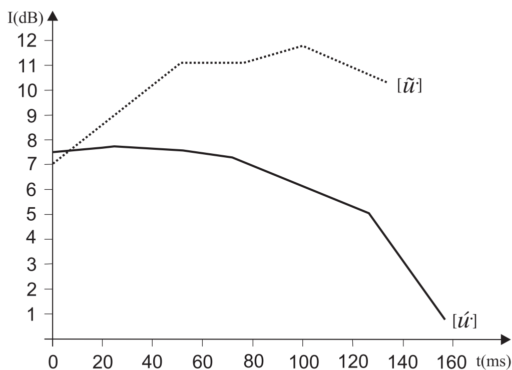
3 pav. **Vienabalsių [ĩ·] / [í·] intensyvumo kreivės**

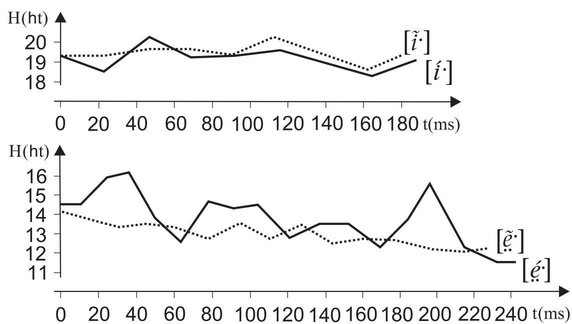
4 pav. **Vienabalsių [ẹ̃·] / [ẹ́·] intensyvumo kreivės**

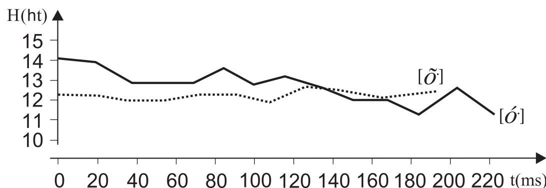
5 pav. **Vienabalsių** [õ·] / [ó·] **intensyvumo kreivės**

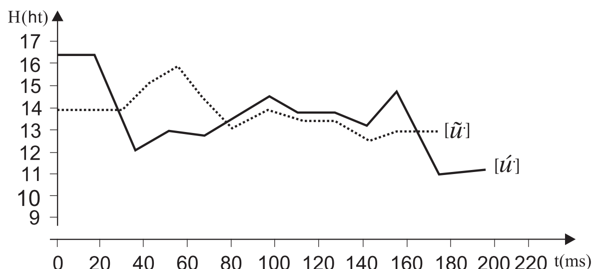
6 pav. **Vienabalsių** [ũ·] / [ú·] **intensyvumo kreivės**

7 pav. **Vienabalsių** [ĩ·] / [í·] **ir** [ẹ̃·] / [ẹ́·] **pagrindinio tono kreivės**

8 pav. **Vienabalsių** [õ·] / [ó·] **pagrindinio tono kreivės**

9 pav. **Vienabalsių** [ũ·] / [ú·] **pagrindinio tono kreivės**

§ 64. Priegaidžių pagrindinio tono tyrimo rezultatai gerokai patikimesni. Nors iš konkrečių tono kreivių ne visada galima atpažinti priegaides, vis dėlto cirkumfleksinių garsų kreivė dažniau būna tolydesnė ir sklandesnė, o akūtinių – staigesnė ir kampuotesnė – tartum „pjūklinė“ (plg. 7–9 pav.). Išmatavus visų detalesniam tyrimui pasirinktų kreivių vidutinį staigumą (%), nustatyta, kad akūtinių balsių pagrindinio tono vidutinis staigumas apytikriai lygus 50%, cirkumflekso – 33%. Statistiškai įvertinus šiuos rezultatus, pasirodė, kad jie neabejotinai reikšmingi, nors imties tūriai nebuvo dideli. Pasikliaujamieji intervalai susikerta labai nežymiai: akūto intervalas lygus 37 ÷ 63%, cirkumflekso – 26 ÷ 40%), Studento kriterijaus reikšmė didesnė už kritinę ($t = 2{,}59 > t_{0{,}05} = 2{,}06$, $P < 0{,}05$).

Didesnį akūtinių balsių pagrindinio tono vidutinį staigumą rodo ir tono kreivės santykinė trukmė [22]. Akūtinių balsių santykinė trukmė gautà 1,06,

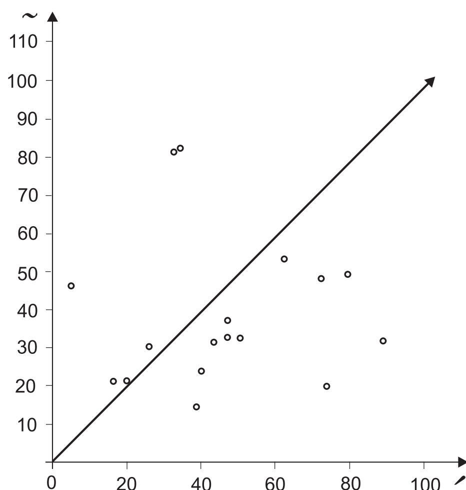
---

[22] Šis santykis tiesiogiai priklauso nuo pagrindinio tono kitimo linijos tolygumo. Jeigu pagrindinis tonas kinta tolygiai, santykis būna mažesnis, jeigu kitimas yra „pjūklinis“ – didesnis. (Šį paprastą pagrindinio tono ir intensyvumo staigumo vertinimo būdą rekomendavo doc. V. Žilinskienė.)

cirkumfleksinių – 0,96. Statistinį duomenų reikšmingumą rodo visiškai nesusikertantys pasikliaujamieji intervalai (akūto – 0,99 ÷ 1,12; cirkumflekso – 0,93 ÷ 0,99), taip pat Studento kriterijus: $t = 3{,}28 > t_{0{,}01} = 2{,}78$ ($P < 0{,}01$).

Vadinasi, galima daryti išvadą, kad vienabalsių priegaides šiaurės panevėžiškių tarmėje (be kitų galimų požymių) skiria nevienodas p a g r i n d i n i o t o n o k i t i m a s: akūtas, matyt, yra staigesnio tono priegaidė, cirkumfleksas – tolydesnio tono priegaidė (žr. 10 pav., kur prie abscisių ašies susikaupę 65% taškų).

Kaip rodo kompiuterinių programų paketu Praat [Boersma, Weenink, 2005] sintezuotų kreivių klausymas, akūtui būdingas pagrindinio tono netolygumas, jo „pjūkliškumas“ suvokiamas kaip tam tikras garso šiurkštumas, nemuzikalumas, o cirkumflekso tolydumas – kaip švelnumas ir muzikalumas. Apskritai tarmės akūtą, matyt, reikėtų traktuoti kaip staiginę, o cirkumfleksą – kaip sklandžiai tęsiamą priegaidę.

10 p a v. **Akūtinių ir cirkumfleksinių balsių staigumo taškinė diagrama**

Galima daryti išvadą, kad šiaurės panevėžiškių tarmėje balsinių skiemenų priegaidės skiriasi n e v i e n o d u pagrindinio tono kitimu. Akūtas, matyt, yra staigesnio, o cirkumfleksas – tolygesnio tono priegaidė.

2.2.1.4.2. DVIBALSIŲ PRIEGAIDĖS

§ 65. Instrumentinis tyrimas parodė, kad akūtinių d v i b a l s i ų t r u k m ė didesnė negu cirkumfleksinių – plg. bendrąją dvibalsių [*á.u*] ir [*åũ.*] trukmę, kuri atitinkamai lygi 340 : 280 ms; $t = 17{,}8 > t_{0{,}001} = 3{,}32$, $P<0{,}001$ (laisvės laipsnių skaičius $f = 424$).

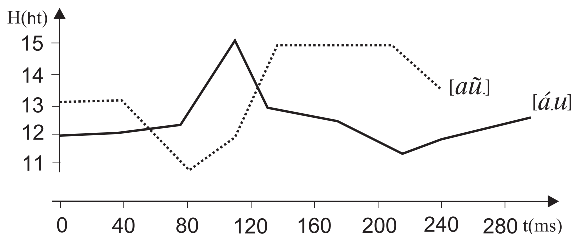
Aiškiai skiriasi ir kiti dvibalsių trukmės parametrai. Pavyzdžiui, pirmojo sando matavimai rodo didesnį akūtinių dvibalsių varijavimą: pirmojo akūtinių dvibalsių sando trukmė $\bar{x} = 182{,}5$ ms, cirkumfleksinių – 114,0 ms, $t = 27{,}85 > t_{0{,}001} = 3{,}32$, $P<0{,}001$; Fisherio kriterijus $F = 2{,}34 > 1{,}43$, $P<0{,}01$. Skiriasi ir antrojo sando trukmė: šis akūtinių dvibalsių sandas trumpesnis už cirkumfleksinių – plg. vidurkius $\bar{x}_{ac} = 158{,}0$ ms ir $\bar{x}_{ci} = 166{,}7$ ms, $t = 3{,}45 > t_{0{,}001} = 3{,}32$, $P<0{,}001$). Taip pat akivaizdžiai skiriasi santykinė pirmojo sando trukmė: $\bar{x}_{ac} = 53{,}0\%$, $\bar{x}_{ci} = 41{,}0\%$, $t = 21{,}3 > t_{0{,}001} = 3{,}32$, $P<0{,}001$.

§ 66. I n t e n s y v u m o matavimai rodo, kad akūtiniuose dvibalsiuose intensyvumo viršūnė pasirodo anksčiau negu cirkumfleksiniuose – plg. intensyvumo viršūnės ir bendrosios dvibalsio trukmės santykį: $\bar{x}_{ac} = 27{,}8\%$, $\bar{x}_{ci} = 36{,}2\%$, $t = 8{,}07 > t_{0{,}001} = 3{,}32$, $P < 0{,}001$.

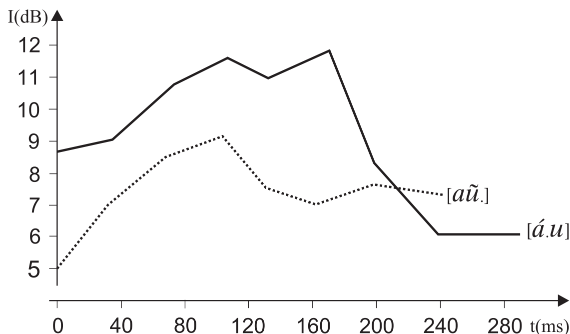
Intensyvumo v i r š ū n ė s a u k š č i o matavimai rodo, kad (skirtingai nuo vienabalsinių skiemenų) akūtiniuose dvibalsių skiemenyse intensyvumo viršūnė būna aukštesnė negu cirkumfleksiniuose (plg. santykinį intensyvumo viršūnės aukštį akūtiniuose dvibalsiuose $\bar{x} = 3{,}8$ dB ir cirkumfleksiniuose – 1,4 dB). Duomenys statistiškai reikšmingi, nes Studento kriterijus žymiai viršija kritinę reikšmę: $t = 16{,}6 > t_{0{,}001} = 3{,}32$, $P < 0{,}001$). Bet šis skirtumas gali būti atsiradęs dėl pirmojo sando skirtingo savaiminio intensyvumo: palyginti švarus [*a.*], tariamas akūtiniame dvibalsyje, savaime turi būti intensyvesnis už cirkumfleksinio dvibalsio redukuotą [*å*] ≈ [ɔ] (plg. [Pakerys, 1982, 175–178]).

Akūtinių skiemenų vidurinė dalis taip pat intensyvesnė – plg. dvibalsių vidurinės dalies santykinį intensyvumą: akūto $\bar{x} = 2{,}2$ dB, cirkumflekso – $\bar{x} = 1{,}4$ dB. Tačiau duomenys statistiškai nereikšmingi: Studento kriterijus nesiekia nė 80%. Fisherio kriterijus rodo kiek didesnį akūtinių dvibalsių varijavimą.

Dvibalsių pagrindinio tono ir intensyvumo kreivių matavimai reikšmingų rezultatų nedavė. Vis dėlto akivaizdu, kad cirkumfleksinių skiemenų pagrindinio tono grafikai (kaip ir balsių) tolydesni, o akūtinių – staigesni, „pjūkliniai“ (žr. 11–12 pav.).

11 pav. **Dvibalsių [*á.u*] / [*åũ.*] pagrindinio tono kreivės**

12 pav. **Dvibalsių [*á.u*] / [*åũ.*] intensyvumo kreivės**

§ 67. Papildomas gretinamasis eksperimentas [Kačiuškienė, Girdenis, 2001 (1997)] parodė, kad tiriamoji tarmė dvibalsių priegaidžių fonetinėmis ypatybėmis labai skiriasi nuo šiaurės žemaičių. Žemaičiai priegaides realizuoja beveik grynais prozodiniais fonetiniais požymiais, o šiaurės panevėžiškių dvibalsių akūtas ir cirkumfleksas labiausiai skiriasi pirmojo sando kokybe. Akūtiniuose dvibalsiuose tas sandas beveik tapatus atitinkamam savarankiškam balsiui – cirkumfleksiniuose dvibalsiuose jis smarkiai redukuotas, supanašėjęs su antruoju sandu.

2.2.1.5. AUDICINIO TYRIMO REZULTATAI

§ 68. Statistiškai apdorojus duomenis, gauti tokie rezultatai (žr. 2 lent.). Kaip matyti, auditoriai gana neblogai skyrė visas minimaliąsias poras: bendrasis teisingų atsakymų (n_1) santykis (p) su visais galimais atsakymais (n) lygus 62,8%, $u = 4{,}64 > u_{0,001} = 3{,}29, P < 0{,}001$. Geriausiai buvo skiriama pora *rú·kstъ* ~ *rū́gsta* : *rũ·kstъ* ~ *rũ̃ksta* ($u = 2{,}97 > u_{0,01} = 2{,}58, P < 0{,}01$) – tai matyti ir iš pasikliau-

jamųjų intervalų (÷) Visais kitais atvejais rezultatai viršijo 95% patikimumo kritinę reikšmę. Vadinasi, nulinę hipotezę, kad šiaurės panevėžiškių tarmės atstovai visiškai neskiria ilgųjų balsių skiemenų priegaidžių, reikia atmesti.

2 lentelė. **Audicinio tyrimo rezultatai**

Nr.	Žodžių formos	n	n_1	p (%)	÷ (95%)	$u>u_\alpha$
1	*rú·kstъ : rũ·kstъ*	80	53	66,3	54,5 ÷ 76,6	2,96 > 2,58
2	*ẹž̑dí·kstъ : ẹž̑dĩ·kstъ*	80	50	60,2	50,9 ÷ 73,2	2,26 > 1,96
3	*s̑vẹ̤́·rẹ. : s̑vẹ̤̃·rẹ.*	80	49	60,1	49,7 ÷ 72,0	2,03 > 1,96
4	*kó·re. : kõ·re.*	80	49	60,1	49,7 ÷ 72,0	2,03 > 1,96
Iš viso		320	201	62,8	57,2 ÷ 68,2	4,64 > 3,29

§ 69. Taigi galima daryti išvadą, kad šiaurės panevėžiškių tarmėje skiriamos visų ilgųjų skiemenų priegaidės: ir tų, kurių pagrindą sudaro kirčiuoti dvibalsiai, ir tų, kurių pagrindą sudaro ilgieji vienabalsiai. Kaip matome iš 2 lentelės, skirtumas nėra labai ryškus ir stabilus, bet vis dėlto pastebimas. Apibūdindami pirmojo ir antrojo tipo žodžius, auditoriai pažymėjo, kad cirkumfleksiniai garsai jiems atrodo sklandesni ir ilgesni, o akūtiniai – staigesni ir šiurkštesni.

2.2.1.6. APIBENDRINIMAS

§ 70. Remiantis atliktaisiais eksperimentais galima daryti tokias išvadas.

1. Tarmėje išlaikoma priegaidžių opozicija; dvibalsiuose ji ryškesnė negu vienabalsiuose.

2. Pagrindinis dvibalsių priegaidžių indikatorius yra skirtinga garsų arba jų sandų trukmė ir kai kurie intensyvumo parametrai (tikriausiai priklausantys nuo labai skirtingos sandų kokybės).

3. Vienabalsių priegaidžių patikimesniu rodikliu laikytinas skirtingas – tolydus ar netolydus – pagrindinio tono kitimas. Kitos akustinės priegaidžių ypatybės (trukmė, iš dalies ir įvairūs intensyvumo požymiai) nėra tokios ryškios. Galimas dalykas, kad jos atlieka tiktai šalutinį vaidmenį, galintį sustiprėti tik tam tikrais išimtiniais atvejais (pavyzdžiui, kai frazės intonacija labai suniveliuoja toną). Bet tokiais atvejais priegaidės tikriausiai gali ir visai nesiskirti.

Šios išvados, be abejonės, yra hipotetinės ir reikalauja detalesnio pagrindimo. Bet vienas dalykas jau ir dabar visiškai aiškus: pagrindinis tonas rytų aukštaičių priegaidžių akustinėje struktūroje vaidina labai svarbų (jei ne pagrindinį)

vaidmenį. Todėl priegaidžių tyrimai, kuriuose neatsižvelgiama į šią aplinkybę, negali būti objektyvūs. Įsidėmėtina ir tai, kad toniniai priegaidžių požymiai nėra visai „standartiški“[23]: nei tono viršūnės padėtis, nei jo diapazonas šiaurės panevėžiškių tarmėje neatrodo patikimi priegaidžių indikatoriai.

2.2.2. ANTRINIAI PRIEGAIDŽIŲ TIPAI

§ 71. Iki šiol buvo manoma, kad šiaurės panevėžiškių tarmėje, kaip ir visose kitose lietuvių kalbos tarmėse, yra tik viena distinktyvinė priegaidžių opozicija, ypač aiškiai išlaikoma sudėtiniuose dvibalsiuose ir mišriuosiuose dvigarsiuose (plg. §§ 43–47 ir 62–70). Maždaug prieš dvidešimt metų buvo iškelta hipotezė, kad ir akūto, ir cirkumflekso konkretesnė realizacija priklauso nuo pradinės (prabaltiškosios) akcentuacinės paradigmos. Pagal šią hipotezę „baritoniniuose“ žodžiuose tariamos priegaidės yra tvirtapradiškesnės, o „oksitoniniuose“ – tvirtagališkesnės. Hipotezė, preliminariai patikrinta šiaurės žemaičių tarmės medžiaga, pasirodė visiškai patikima (žr. [Girdenis, 2000a (1982), 274]).

Kaip rodytų žvalgomieji stebėjimai, ši opozicija turėtų egzistuoti ir šiaurės panevėžiškių tarmėje.

Tipiškas (tradicine prasme) akūtas ir cirkumfleksas būna, pavyzdžiui, nekartotinio veiksmo veiksmažodžiuose (*trá.uke.*$_1$ ~ *tráukė* ← *tráukti*, *bråũ.ke.*$_1$ ~ *braũkė* ← *braũkti* tipas) ir baritoniniuose (t.y. 1 ir 2 kirčiuotės) vardažodžiuose (dktv. *kǽ.łtʊs*$_1$ ~ *kéltas*, *p̑ɔ̄r̃.štʊs*$_1$ ~ *pir̃štas* tipas). Kiek kitaip, lyg pabrėžiant kirčiuoto sando antrąją dalį priegaidės tariamos kartotinio veiksmo veiksmažodžiuose (*trá.uke.*$_2$ ~ *tráukė* ← *tráukyti*, *bråũ.ke.*$_2$ ~ *braũkė* ← *braukýti* tipas) ir oksitoniniuose (3 ir 4 kirčiuotės) neveikiamuosiuose dalyviuose (*kǽ.łtʊs*$_2$ ~ *kéltas*, *p̑ɔ̄r̃.štʊs*$_2$ ~ *pir̃štas* tipas). Abu priegaidžių tipai yra vienodose pozicijose – taigi galima manyti, kad jų opozicija atlieka distinktyvinę funkciją. Tačiau be specialaus tyrimo tvirtai to sakyti negalima, nes dėsningi fonetiniai skirtumai gali egzistuoti kalboje, bet kaip fonologinės priemonės nebūti vartojami, jei kalbõs ar tarmės atstovai jų nesuvokia (žr. [Labov, 1978, 296–297]). Todėl atliktì ne tik instrumentiniai (oscilografiniai), bet ir audiciniai eksperimentai (vadinamasis eksperimentinis komutacinis testas; apie metodiką žr. §§ 58–61 ir min. lit.).

---

[23] „Standartiškais“ čia vadinami tokie požymiai, kuriuos nurodo ir analizuoja dauguma tyrinėtojų (pavyzdžiui, intensyvumo viršūnė, pagrindinio tono viršūnė, intensyvumo diapazonas ir kt.).

§ 72. Kadangi eksperimento tikslas buvo tik n u s t a t y t i p a t į dviejų priegaidžių tipų buvimo ar nebuvimo f a k t ą, imtos minimaliosios žodžių poros tiktai su visiškai aiškiomis priegaidėmis: nekartotiniai ir kartotiniai būtojo kartinio laiko veiksmažodžiai, kurių kirčiuoto skiemens pagrindą sudaro sudėtiniai dvibalsiai (apie aiškų priegaidžių skyrimą dvibalsiuose žr. §§ 65–67).

Audiciniam ir instrumentiniam eksperimentui panaudotos tokios minimaliosios poros, kurios, kaip rodytų išankstiniai stebėjimai, gali skirtis priegaidžių tipu: *trá.uke.*$_1$ ~ *tráukė* (← *tráukti*) : *trá.uke.*$_2$ ~ *tráukė* (← *tráukyti*), *łá.uže.*$_1$ ~ *láužė* (← *láužti*) : *łá.uže.*$_2$ ~ *láužė* (← *láužyti*), *gñá.uže.*$_1$ ~ *gniáužė* (← *gniáužti*) : *gñá.uže.*$_2$ ~ *gniáužė* (← *gniáužyti*), *bråũ.ke.*$_1$ ~ *braũkė* (← *braũkti*) : *bråũ.ke.*$_2$ ~ *braũkė* (← *braukýti*), *płåũ.ke.*$_1$ ~ *plaũkė* (← *plaũkti*) : *płåũ.ke.*$_2$ ~ *plaũkė* (← *plaukýti*), *råũ.ke.*$_1$ ~ *raũkė* (← *raũkti*) : *råũ.ke.*$_2$ ~ *raũkė* (← *raukýti*).

Kaip žinia (žr. §§ 58–61), tokių testų dalyviai iš klausos turi nustatyti kontekstą, kuriam galėtų priklausyti tiriamosios žodžių formos.

Auditoriais buvo septyni tiriamosios tarmės atstovai.

§ 73. A u d i c i n i o eksperimento rezultatai (žr. 3 lent.) nekelia jokių abejonių: tiriamosios minimaliosios žodžių poros tikrai yra fonologiškai netapačios. Šiaurės panevėžiškiai jas skiria aiškiai ir patikimai. Kaip rodo 3 lentelė, iš 420 galimų atsakymų teisingi pasirodė 355, arba 84,5%. Ypač aiškiai identifikuotos žodžių poros, turinčios cirkumfleksą, – pvz.: *płåũ.ke.*$_1$ ~ *plaũkė* (← *plaũkti*) : *płåũ.ke.*$_2$ ~ *plaũkė* (← *plaukýti*). Šiuo atveju iš 70 atsakymų teisingi buvo 66 – tai sudaro 94,3%. Kiek silpniau buvo atpažįstamos akūtinės formos, pvz.: *łá.uže.*$_1$ ~ *láužė* (← *láužti*) : *łá.uže.*$_2$ ~ *láužė* (← *láužyti*): iš 70 atsakymų teisingi buvo tik 48, arba 68,6%. Tik pastaruoju atveju u kriterijaus reikšmė 99% tikimybe teviršija kritinę reikšmę – visais kitais atvejais gauta $u > u_{0,001} = 3,29$. Ypač dėmesio verta tai, kad nė vienas auditorius nesuabejojo tiriamųjų formų netapatumu. Dauguma auditorių pirmojo tipo akūtą suvokė kaip ryškiau krintančią priegaidę, o antrojo tipo cirkumfleksą – kaip ryškiau kylančią.

3 l e n t e l ė. **Audicinio eksperimento rezultatai**

Nr.	Žodžių poros	n	n_1	p (%)	÷ (95%)	$u>u_{0,001}$
1	*trá.uke.*$_1$: *trá.uke.*$_2$	70	59	84,3	73,5 ÷ 92,0	6,32 > 3,29
2	*gñá.uže.*$_1$: *gñá.uže.*$_2$	70	56	80,0	68,6 ÷ 88,7	5,38 > 3,29
3	*łá.uže.*$_1$: *ła.uže.*$_2$	70	48	68,6	56,3 ÷ 79,2	3,18 > 2,58
4	*płåũ.ke.*$_1$: *płåũ.ke.*$_2$	70	66	94,3	85,9 ÷ 98,5	9,10 > 3,29
5	*bråũ.ke.*$_1$: *bråũ.ke.*$_2$	70	64	91,4	82,1 ÷ 96,9	8,17 > 3,29
6	*råũ.ke.*$_1$: *råũ.ke.*$_2$	70	62	88,6	78,6 ÷ 95,1	7,37 > 3,29
Iš viso		420	355	84,5	80,7 ÷ 87,9	15,6 > 3,29

Taigi galima drąsiai teigti, kad tarmėje yra dviejų tipų priegaidžių opozicija.

§ 74. Palyginus akūtinės ir cirkumfleksinės šaknies formų skyrimą pagal formulę:

$$u = \left|\varphi_1 - \varphi_2\right| \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}}$$

paaiškėjo, kad cirkumfleksinės formos tikrai daug geriau skiriamos negu akūtinės. Apskaičiuotoji *u* kriterijaus reikšmė $u = 3{,}86$ gerokai didesnė už kritinę 99,9% tikimybės reikšmę ($u_{0{,}001} = 3{,}29$); pasikliaujamieji intervalai (apskaičiuoti A. Girdenio sudaryta kompiuterine programa UKRIT.PAS) nė trupučio nesusikerta (akūto 95% intervalas lygus 71,4 ÷ 83,1%, cirkumflekso – 86,8 ÷ 94,9%).

§ 75. I n s t r u m e n t i n i a m tyrimui panaudoti tos pačiõs audicinio eksperimento medžiagos magnetofono įrašai (išsamiau apie instrumentinio eksperimento metodiką žr. §§ 49–54). Iš viso apdorota 420 oscilogramų.

§ 76. Kadangi instrumentinio tyrimo tikslas buvo ne nustatyti išsamias fizines priegaidžių charakteristikas, o išsiaiškinti g a l i m u s reguliarius fizinius skirtumus tarp pirmojo ir antrojo tipų veiksmažodžių, buvo tiriamos tik kai kurios akustinės ypatybės.

Oscilogramose buvo matuojama: kirčiuoto dvibalsio trukmė (ms), atskirų dvibalsio sandų trukmė, santykinė pirmojo sando trukmė lyginama su viso dvibalsio trukme (%), pirmojo ir antrojo sando pagrindinio tono aukščio vidurkis (Hz) ir jo santykinė reikšmė (ht), dvibalsio pagrindinio tono kitimas (ht), intensyvumo viršūnės pasirodymo laikas (ms), intensyvumo viršūnės aukštis (dB), intensyvumo kreivės kitimas (dB/s).

Pagrindinio tono aukštis buvo nustatomas pagal keturių virpesių (kvaziperiodų) trukmę. Šie rezultatai, esant reikalui, pagal anksčiau nurodytą formulę (žr. § 54) buvo verčiami sutartiniais muzikiniais vienetais – pustoniais (ht).

Dvibalsio intensyvumo kitimas matuojamas kas ketvirtas periodas (apie tolesnio apdorojimo metodiką žr. § 53).

Remiantis gautais duomenimis nubraižytos pagrindinio tono ir intensyvumo kitimo kreivės. Grafikuose išmatuotas jų kitimo staigumo koeficientas (žr. § 55).

Gauti empiriniai duomenys buvo apdorojami įprastiniais statistiniais metodais (plg. § 57). Pagrindinio tono ir intensyvumo santykio koreliacinė analizė atlikta kompiuteriu (žr. § 80).

§ 77. Kaip parodė šio tyrimo rezultatai (beje, kol kas tik preliminarūs), visiškai pagrįstai galima priimti hipotezę, kad tiriamų priegaidžių tipai n e a b e j o t i n a i s k i r i a s i tam tikrais fiziniais požymiais.

§ 78. Iš visų akustinių požymių tiriamosios žodžių formos labiausiai skiriasi dvibalsių ir atskirų jų s a n d ų t r u k m e.

4 l e n t e l ė. **Akūtinių dvibalsių trukmė** (ms)

Nr.	Žodžio tipas → Trukmė ↓	Pirmasis			Antrasis			$t \gtrless t_\alpha$
		n	$\bar{x}$	÷ (95%)	*n*	$\bar{x}$	÷ (95%)	
1	bendroji (ms)	119	348	338 ÷ 358	115	348	341 ÷ 360	
2	1 sando (ms)	119	189	181 ÷ 197	115	175	160 ÷ 184	2,25>1,97
3	2 sando (ms)	119	159	153 ÷ 165	115	173	163 ÷ 182	2,41>2,35
4	1 sando santykinė (%)	119	54	53 ÷ 56	115	51	50 ÷ 53	2,66>2,60

Kaip matyti iš lentelės (žr. 4 lent.), pirmasis akūtinių dvibalsių sandas nekartotiniuose veiksmažodžiuose būna ilgesnis už atitinkamo kartotinių veiksmažodžių pirmąjį sandą – plg. vidurkius: $\bar{x}_1$ = 189 ms ir $\bar{x}_2$ = 175 ms, t = 2,25 > $t_{0,05}$ = 1,97, P < 0,05). Iš antrojo sando trukmės matavimų matyti, kad nekartotinėse formose tas sandas trumpesnis negu kartotinėse – plg. $\bar{x}_1$ = 159 ms ir $\bar{x}_2$ = 173 ms, t = 2,41 > $t_{0,02}$ = 2,35, P < 0,02 (dėl kritinės reikšmės žr. [Kruopis, 1971, 274]). Pirmojo sando ir bendrosios trukmės santykis rodo dar ryškesnį skirtumą – plg. $\bar{x}_1$ = 54% ir $\bar{x}_2$ = 51%, t = 2,66 > $t_{0,01}$ = 2,60, P < 0,01.

5 l e n t e l ė. **Cirkumfleksinių dvibalsių trukmė**

Nr.	Žodžio tipas → Trukmė ↓	Pirmasis			Antrasis			$t \gtrless t_\alpha$
		n	$\bar{x}$	÷ (95%)	*n*	$\bar{x}$	÷ (95%)	
1	bendroji (ms)	99	265	255 ÷ 274	100	279	267 ÷ 290	
2	1 sando (ms)	99	115	109 ÷ 121	100	113	107 ÷ 120	
3	2 sando (ms)	99	150	143 ÷ 157	100	166	160 ÷ 172	3,48>3,34
4	1 sando santykinė (%)	99	43	42 ÷ 45	100	41	39 ÷ 43	2,18>1,97

Cirkumfleksiniai dvibalsiai (žr. 5 lent.) labiausiai skiriasi antrųjų sandų trukme: kartotiniuose veiksmažodžiuose šis sandas ilgesnis negu nekartotiniuose – plg. $\bar{x}_2$ = 165,6 ms ir $\bar{x}_1$ = 149,8 ms, t = 3,48 > $t_{0,001}$ = 3,34, P < 0,001. Tiriamosios poros šiek tiek skiriasi ir nevienoda bendrąja kirčiuotų dvibalsių trukme: kartotiniuose veiksmažodžiuose ji truputį didesnė negu nekartotiniuose – plg. vidurkius: $\bar{x}_2$ = 278,9 ms ir $\bar{x}_1$ = 264,5 ms. Bet patikimai išvadai reikšmingumo lygmuo per žemas: t = 1,96 > $t_{0,2}$ = 1,66, P < 0,2. Šiokią tokią

skirtumo tendenciją parodė ir pirmojo dėmens bei jo santykinės trukmės matavimai. Pirmojo tipo žodžiuose šis sandas šiek tiek ilgesnis – plg. santykinę sandų trukmę: $\bar{x}_1 = 43{,}4\%$ ir $\bar{x}_2 = 40{,}9\%$, $t = 2{,}18 > t_{0{,}05} = 1{,}98$, $P < 0{,}05$.

§ 79. Iš kitų akustinių ypatybių – intensyvumo, pagrindinio tono ir kt. – tyrimų reikia pažymėti skirtingą intensyvumo viršūnių lokalizaciją. Kartotinių veiksmažodžių cirkumfleksiniuose dvibalsiuose intensyvumo viršūnė yra pasislinkusi į garso vidurį, o nekartotinių veiksmažodžių dvibalsiuose ji pasirodo kiek arčiau skiemens pradžios – plg. intensyvumo viršūnių ir bendrosios trukmės santykį: $\bar{x}_2 = 32{,}5\%$ ir $\bar{x}_1 = 39{,}8\%$, $t = 3{,}86 > t_{0{,}001} = 3{,}34$, $P < 0{,}001$.

Akūtiniuose dvibalsiuose šio dėsningumo nepastebėta – gauti duomenys rodytų lyg ir priešingą tendenciją: pirmojo tipo dvibalsiuose intensyvumo viršūnė yra labiau pasistūmėjusi į garso vidurį negu antrojo tipo dvibalsiuose (plg.: $\bar{x}_1 = 29{,}0\%$ ir $\bar{x}_2 = 26{,}5\%$). Tačiau duomenys statistiškai nereikšmingi: gautų vidurkių pasikliaujamieji intervalai smarkiai susikerta – plg. 23,5 ÷ 29,5% ir 26,0 ÷ 32,0%.

Pirmojo tipo žodžių formose intensyvumo viršūnė būna kiek aukštesnė negu antrojo tipo žodžiuose. Tačiau skirtumas siekia tik dešimtąsias decibelo dalis, todėl negali būti girdimas.

Pagrindinio tono ir intensyvumo kitimo kreivių matavimai įtikinamų statistinių rezultatų taip pat nedavė. Vis dėlto iš grafikų matyti, kad ir intensyvumas, ir pagrindinis tonas pirmojo tipo dvibalsiuose yra stabilesnis, kinta mažiau negu antrojo tipo dvibalsiuose.

§ 80. Koreliacinė analizė, atlikta kompiuteriu pagal programą KORELIAC.PAS, sudarytą A. Girdenio (programavimo kalba TURBO-PASCAL, v. 7), rodo, kad tarp konkrečių pagrindinio tono ir intensyvumo matavimų yra neigiama tarpusavio priklausomybė. Stipri (t. y. statistiškai reikšminga) neigiama koreliacija (r_{xy}) pastebėta tik akūtiniuose baritoniniuose dvigarsiuose (žr. 6 lent.; $|z|$ – vertinamoji Fisherio transformacija, $z_{\alpha}.n$ – jos kritinė reikšmė).

6 lentelė. **Priegaidžių antrinių tipų pagrindinio tono ir intensyvumo koreliacija**

Forma	n	r_{xy}	÷ (95%)	$\lvert z\rvert \gtrless z_{\alpha}.n$	P	Koreliacijos pobūdis
trá.uke.$_1$	50	-0,292	-0,528 ÷ -0,015	0,301 > 0,286	0,05	Stipri
łá.uže.$_1$	56	-0,329	-0,545 ÷ -0,073	0,342 > 0,269	0,05	Stipri
gńá.uže.$_1$	54	-0,352	-0,567 ÷ -0,093	0,368 > 0,361	0,01	Stipri
trá.uke.$_2$	55	-0,081	-0,339 ÷ +0,188	0,081 < 0,272	>0,05	Silpna

6 lentelės tęsinys

Forma	n	r_{xy}	÷ (95%)	$\lvert z \rvert \gtrless z_{\alpha}.n$	P	Koreliacijos pobūdis
łá.uže.$_2$	51	-0,221	-0,468 ÷ +0,058	0,224 < 0,283	>0,05	Silpna
gñá.uže.$_2$	48	-0,115	-0,386 ÷ +0,175	0,116 < 0,292	>0,05	– " –
bråũ.ke.$_1$	46	-0,220	-0,481 ÷ +0,073	0,226 < 0,299	>0,05	– " –
råũ.ke.$_1$	51	-0,145	-0,404 ÷ +0,136	0,146 < 0,283	>0,05	– " –
płåũ.ke.$_1$	39	-0,154	-0,448 ÷ +0,170	0,155 < 0,327	>0,05	– " –
bråũ.ke.$_2$	47	-0,022	-0,308 ÷ +0,266	0,022 < 0,296	>0,05	– " –
płåũ.ke.$_2$	45	-0,121	-0,401 ÷ +0,178	0,122 < 0,302	>0,05	– " –
råũ.ke.$_2$	47	-0,117	-0,391 ÷ +0,176	0,118 < 0,296	>0,05	– " –

Tai, be abejonės, aiškintina tuo, kad tokiuose skiemenyse atskirų sandų artikuliacija tvirtesnė ir akustinis vaizdas ryškesnis. Kaip žinoma (žr. [Pakerys, 1978, 55–62; 1982, 72–78] ir min. lit.), atvirieji balsiai pasižymi palyginti dideliu intensyvumu ir žemu tonu, o uždarieji, atvirkščiai, – mažu intensyvumu ir aukštu tonu. Akūtinių „oksitoninių" ir visų cirkumfleksinių dvibalsių sandai realizuojami ne taip aiškiai (plg. § 67), todėl jų prozodinės charakteristikos nėra tokios ryškios ir „prieštaringos" kaip akūtinių „baritoninių" skiemenų.

Koreliacinės analizės rezultatai visiškai atitinka audicinį (psichoakustinį) įspūdį (plg. §§ 73–74).

Pastebėta ir kitų intensyvumo ir pagrindinio tono prozodemų skirtumų, bet daryti kokias nors tvirtesnes išvadas dar būtų per anksti, kadangi buvo atliktas tik vizualinis (kokybinis) šių požymių stebėjimas.

§ 81. Tirdama minėtąsias vardažodžių formas (pvz.: dktv. *åũ.tъs*$_1$ ~ *aũtas* : dal. *åũ.tъs*$_2$ ~ *aũtas*, dktv. *kǽ.łtъs*$_1$ ~ *kéltas* : dal. *kǽ.łtъs*$_2$ ~ *kéltas*, dktv. *ká.łtъs*$_1$ ~ *káltas* : dal. *ká.łtъs*$_2$ ~ *káltas* ir pan.), I. Ručinskaitė nustatė[24], kad pagrindiniu skiriamuoju šių žodžių formų požymiu (nekreipiant dėmesio į nežymius sandų trukmės svyravimus) galima laikyti nevienodą d v i g a r s i ų p a g r i n d i n i o t o n o kitimą.

7 l e n t e l ė. **Kai kurios pagrindinio tono charakteristikos**

Prozodinis tipas	1 sandas (Hz)	2 sandas (Hz)	Santykinė reikšmė (ht)
Akūtinis skiemuo (1 tipas : 2 tipas)	183 : 163	142 : 111	4,4 : 6,7
Cirkumfleksinis skiemuo (1 tipas : 2 tipas)	183 : 174	169 : 148	1,3 : 2,8

[24] Pranešime, skaitytame Vilniaus universiteto studentų mokslinėje konferencijoje.

Kaip matyti iš 7 lentelės, pirmojo tipo žodžių formose priegaidės realizuojamos lygesniu ir stabilesniu tonu negu antrojo tipo. Pirmojo tipo akūtinių skiemenų tonas krinta maždaug 5 pustonių (t. y. kvartos) diapazonu, antrojo tipo žodžiuose kritimas apima 7 pustonių (t. y. kvintos) diapazoną. Atitinkamuose cirkumfleksiniuose pirmojo tipo žodžių skiemenyse rasti vidutiniai 1,3 ht (maždaug sekundos), antrojo tipo žodžiuose – 2,8 ht (didžiosios tercijos) intervalai. Matyt, šituo požymiu galima būtų aiškinti iš klausos lengvai suvokiamą didesnį pirmojo tipo žodžių priegaidės kitimą, kurį ir pastebėjo auditoriai. Beje, audicinio tyrimo duomenys taip pat yra statistiškai reikšmingi: minimaliosios poros atpažintos 99,9% tikimybe (plg.: *ká.łtɷs*$_1$ ~ *káltas* : *ká.łtɷs*$_2$ ~ *káltas* – 71,1% ($u = 4{,}14 > u_{0,001} = 3{,}29$), *åũ.tɷs*$_1$ ~ *aũtas* : *åũ.tɷs*$_2$ ~ *aũtas* – 73,3% ($u = 4{,}60 > u_{0,001} = 3{,}29$), *kǽ.łtɷs*$_1$ ~ *kéltas* : *kǽ.łtɷs*$_2$ ~ *kéltas* – 72,2% ($u = 4{,}37 > u_{0,001} = 3{,}29$).

§ 82. Apibendrinant galima daryti t o k i a s   i š v a d a s.

1. Kai kurių tarmės veiksmažodžių ir vardažodžių formų dvibalsiuose bei mišriuosiuose dvigarsiuose kontrastuoja du antriniai priegaidžių tipai. Ši opozicija yra distinktyvinė. Galimas daiktas, kad ji susijusi su prabaltų akcentuacinėmis paradigmomis (plg. [Girdenis, 2000b (1982), 274 t.; Girdenis, Kačiuškienė, 1987, 332; Dybo, 1997, 178 tt.]).

2. Antriniai priegaidžių tipai pasižymi įvairiomis akustinėmis ypatybėmis. Iš jų pačios ryškiausios yra diftongų kiekybinės charakteristikos ir pagrindinio tono ypatybės. Nors atliktieji eksperimentai yra preliminaraus pobūdžio[25], jokių abejonių nekelia fonologinis išvados aspektas – tai, kad nagrinėjamosios opozicijos tikrai egzistuoja.

Galimas daiktas, kad kalbamieji priegaidžių tipai kontrastuoja ir ilguosiuose vienabalsiniuose skiemenyse. Bet nustatyti tai tarmėje, matyt, nebūtų lengva, kadangi net pagrindinio kirčio priegaidės čia ne tokios ryškios ir stabilios (plg. §§ 68–70 ir min. lit.).

[25] Beje, tai yra pats pirmasis „oficialus“ eksperimentinis nagrinėjamosios hipotezės patikrinimas: iki šiol apie šį reiškinį rašyta tik remiantis savistaba ir preliminariniais audiciniais eksperimentais (plg. [Girdenis, 2000b (1982), 274]). Smulkiau nagrinėjamasis reiškinys remiantis šiaurės žemaičių ir panevėžiškių tarmių duomenimis apžvelgiamas XI tarptautinio fonetikos mokslų kongreso pranešime [Girdenis, Kačiuškienė, 2000b (1987)] (apie jį žr., pvz., [Dybo, 1997, 178 tt.]).

2.2.3. STIPRIOJO IR SILPNOJO KIRČIO SKIEMENŲ KIEKYBĖ

§ 83. Kaip jau minėta § 37, tarmėje kontrastuoja dviejų tipų kirčiuoti ilgieji skiemenys – stiprieji (arba stipriai kirčiuoti) ir silpnieji (arba silpnai kirčiuoti).

Iš klausos šių skiemens tipų balsiai ir dvigarsiai suvokiami kaip nevienodo ilgumo garsai: stipriuosiuose skiemenyse jie atrodo ilgesni, silpnuosiuose – trumpesni (plg. taip pat [Zinkevičius, 1966, 36; Garšva, 1973, 39–41]). Norint išsiaiškinti, kiek šis audicinis įspūdis atitinka „fizinę“ realybę, atliktas cirkumfleksinių ir neocirkumfleksinių [26] skiemenų audicinis ir oscilografinis tyrimas.

§ 84. Eksperimentui parinkta 12 žodžių porų, kurių nariai vieni nuo kitų skiriasi kirčiuoto skiemens tipu (t. y. kur kontrastuoja stiprusis ir silpnasis kirtis), pvz.: *bẹ̈̃·dọs* ~ *bė̃dos* : *bẹ̈̊·dọs* ~ *bėdõs*, *tĩ·k̂ọs* ~ *tỹkios* : *tі̊·k̂ọs* ~ *tykiõs*, *pũ·gọs* ~ *pū̃gos* : *pů·gọs* ~ *pūgõs*, *tiẽŝọs* ~ *tiẽsios* : *tiė̊ŝọs* ~ *tiesiõs*, *šõ·kьŝ* ~ *šõkis* : *šȯ̊·kьŝ* ~ *šokiùs*, *kuõdъs* ~ *kuõdas* : *kuȯ̊dъs* ~ *kuodùs*, *såũ.sъs* ~ *saũsas* : *såů̊sъs* ~ *sausùs*, *pɑr̃.šъs* ~ *pařšas* : *pɑr̊šъs* ~ *paršùs*, *pẹĩ.kь* ~ *peĩkia* : *pẹі̊kь* ~ *peikiù*, *ŝɔł̃.kъs* ~ *šil̃kas* : *ŝɔł̊kъs* ~ *šilkùs*, *tọr̃.tъs* ~ *tur̃tas* : *tọr̊tъs* ~ *turtùs*.

Audiciniai ir oscilografiniai tyrimai buvo atliekami pagal jau aprašytą (§§ 49–61) metodiką. Instrumentinis eksperimentas atliktas VU Eksperimentinės fonetikos laboratorijoje, audicinis – Vaškų vidurinėje mokykloje (su 16 devintos klasės mokinių, gerai kalbančių tarmiškai).

Išanalizuotos 198 oscilogramos. Oscilogramose buvo matuojama: a) bendroji balsių ir dvigarsių trukmė (ms), b) dvigarsių sandų trukmė (ms), c) santykinė pirmojo sando trukmė (%). Gauti duomenys apdoroti statistiškai ir pateikti lentelėse (žr. 7–8 lent.).

§ 85. Audicinis eksperimentas davė 590 (arba 73,8%) teisingų atsakymų iš 800 (žr. 8 lent.).

8 lentelė. **Cirkumfleksinių ir neocirkumfleksinių skiemenų audicinis tyrimas**

Nr.	Formų poros	n	n_1	p (%)	÷ (%)	$u > u_{0,001}$
1	*pũ·gọs* : *pů·gọs*	160	122	76,3	68,9 ÷ 82,6	7,01 > 3,29
2	*pɑr̃.šъs* : *pɑr̊šъs*	160	120	75,0	67,5 ÷ 81,5	6,62 > 3,29
3	*ŝɔł̃.kъs* : *ŝɔł̊kъs*	160	120	75,0	67,5 ÷ 81,5	6,62 > 3,29
4	*bẹ̈̃·dọs* : *bẹ̈̊·dọs*	160	118	73,8	66,2 ÷ 80,4	6,26 > 3,29
5	*såũ.sъs* : *såů̊sъs*	160	110	68,8	60,9 ÷ 75,9	4,86 > 3,29
Iš viso		800	590	73,8	70,6 ÷ 76,8	14,0 > 3,29

[26] Cirkumfleksiniai ir neocirkumfleksiniai skiemenys pasirinkti todėl, kad tarmėje jie gana dažni – veikiausiai todėl, kad cirkumfleksas yra nežymėtasis priegaidžių koreliacijos narys (žr. § 46).

Visų tiriamųjų žodžių atpažinimo procentas žymiai viršija atsitiktinio spėliojimo ribą (t. y. 50%) – tai patvirtina kritinės *u* kriterijaus reikšmės (plg. [Girdenis, 2003, 385]); viršijama ir „maksimalistinė“ 2/3 riba ($u = 4,39 > u_{0,001} = 3,29$). Geriausiai buvo skiriamos poros: *pū̃·gọs ~ pũgos* : *pū́·gọs ~ pūgõs* – 76,3% teisingų atsakymų ($u = 7,01 > u_{0,001} = 3,29$), *pɑr̃.šɷs ~ par̃šas* : *pɑŕšɷs ~ paršùs*, *så͂ũ.sɷs ~ saũsas* : *såú́sɷs ~ sausùs* – 75% ($u = 6,62 > u_{0,001} = 3,29$). Vadinasi, tiriamųjų formų negalima laikyti homoniminėmis: stipriojo ir silpnojo kirčio skiemenys, be abejonės, sudaro fonologinę opoziciją.

§ 86. O s c i l o g r a f i n i o tyrimo rezultatai pateikti 9 lentelėje.

9 l e n t e l ė. **Cirkumfleksinių ir neocirkumfleksinių skiemenų bendroji trukmė**

Segmentai	n	$\bar{x} \pm s$	÷ (ms)	$t < t_{0,05}$
[ẹ̃·]	12	251 ± 92	192 ÷ 310	
[ẹ́·]	12	241 ± 75	194 ÷ 388	0,29
[ĩ·]	12	190 ± 103	125 ÷ 255	
[í·]	12	164 ± 93	105 ÷ 223	0,64
[õ·]	12	237 ± 83	184 ÷ 289	
[ó·]	12	219 ± 87	191 ÷ 247	0,52
[ũ·]	12	239 ± 98	177 ÷ 301	
[ú·]	12	214 ± 87	159 ÷ 269	0,66
[iẽ]	12	219 ± 110	149 ÷ 289	
[ié]	12	210 ± 64	169 ÷ 251	0,24
[uõ]	11	261 ± 129	174 ÷ 345	
[uó]	11	246 ± 85	190 ÷ 304	0,33
[ɑĩ.]	12	258 ± 110	188 ÷ 328	
[ɑí]	12	264 ± 93	205 ÷ 323	0,14
[åũ.]	12	253 ± 110	183 ÷ 323	
[åú]	12	247 ± 100	183 ÷ 310	0,14
[ẹĩ.]	12	292 ± 119	217 ÷ 367	
[ẹí]	12	249 ± 108	180 ÷ 317	0,90
[ɑr̃.]	12	243 ± 84	190 ÷ 296	
[ɑŕ]	12	240 ± 90	183 ÷ 297	0,08
[ɜł̃.]	12	276 ± 110	206 ÷ 345	
[ɜł́]	12	237 ± 74	190 ÷ 284	0,94
[ọr̃.]	12	276 ± 123	169 ÷ 325	
[ọŕ]	12	238 ± 104	172 ÷ 304	0,19

Kaip matyti, cirkumfleksiniai skiemenys apskritai atrodo ilgesni už neocirkumfleksinius[27], bet dėl didelio duomenų svyravimo rezultatas nė vienu

[27] Išskyrus vieną atvejį – [ɑi]. Plg.: $\bar{x}_{[\alpha í]} = 264$ ms, $\bar{x}_{[\alpha ĩ.]} = 258$ ms (žr. 8 lent.).

atveju nėra statistiškai reikšmingas. Vadinasi, galima kalbėti tik apie tendenciją, o ne apie patikimą skirtumą. Didžiausi trukmės skirtumai tuose skiemenyse, kurių pagrindą sudaro dvigarsiai [*ẹĩ.*] : [*ẹỉ*] – 43 ms, [*ɜ̈ɫ̃.*] : [*ɜ̈ɫ̉*] – 39 ms, [*ọr̃.*] : [*ọr̉*] – 28 ms, balsiai [*ĩ*] : [*ỉ*] – 26 ms, [*ũ·*] : [*ủ*] – 25 ms; mažiausiai skiriasi [*ɑr̃.*] : [*ɑr̉*] – 3 ms, [*åũ.*] : [*åủ*] – 6 ms.

Visų dvigarsių, prasidedančių balsiu [*a*], trukmė smarkiai varijuoja.

§ 87. B a l s i n i ų s e g m e n t ų bendrõsios trukmės rezultatai taip pat statistiškai nereikšmingi, nes visais atvejais vidurkių pasikliaujamieji intervalai susikerta (plg. [*ẹ̈̃·*] – 192 ÷ 310 ms ir [*ẹ̈̉·*] – 194 ÷ 388 ms, [*ũ·*] – 177 ÷ 301 ms ir [*ủ·*] – 159 ÷ 269 ms; žr. 8 lent.). Studento kriterijaus reikšmės nė vienu atveju nesiekia net 80% ribos.

§ 88. D v i g a r s i ų s a n d ų trukmės ir jų pirmojo dėmens santykinės trukmės tyrimas rodo, kad stipriojo kirčio skiemenyse šie sandai dažniausiai būna ilgesni (plg. dvibalsių pirmojo sando trukmės vidurkius: $\bar{x}_1$[28] = 122 ms, $\bar{x}_2$ = 116 ms, mišriųjų dvigarsių $\bar{x}_1$ = 149 ms, $\bar{x}_2$ = 135 ms). Antrųjų sandų trukmės vidurkiai gauti tokie: dvibalsiuose – $\bar{x}_1$ = 153 ms, $\bar{x}_2$ = 143 ms, mišriuosiuose dvigarsiuose – $\bar{x}_1$ = 123 ms, $\bar{x}_2$ = 115 ms. Gauta tokia pirmojo sando santykinė trukmė: dvibalsiuose – $\bar{x}_1$ = 44%, $\bar{x}_2$ = 46%, mišriuosiuose dvigarsiuose – $\bar{x}_1$ = 54%, $\bar{x}_2$ = 55%. Deja, ir šie rezultatai statistiškai nereikšmingi.

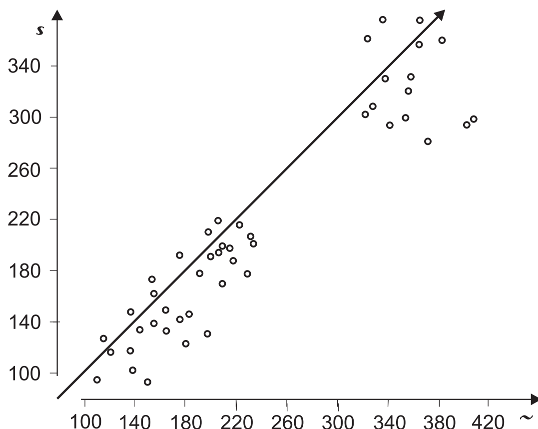
Vis dėlto sugretinus dvibalsių ir mišriųjų dvigarsių sandų trukmės duomenis išryškėja tam tikrų įdomių dėsningumų.

1. Mišriųjų dvigarsių pirmieji sandai būna ilgesni už dvibalsių pirmuosius sandus (stipriuosiuose skiemenyse trukmės skirtumas siekia 27 ms, silpnuosiuose – 19 ms).

2. Antrieji mišriųjų dvigarsių sandai dažniausiai trumpesni už antruosius dvibalsių sandus (stipriuosiuose skiemenyse trukmės skirtumas sudaro 30 ms, silpnuose – 28 ms). Šie skirtumai aiškintini, matyt, tuo, kad tariant cirkumfleksinius mišriųjų dvigarsių skiemenis artikuliacijos energija sutelkiama pirmajame (balsiniame) segmente, o dvibalsiniuose skiemenyse ji išsidėsto tolygiau.

§ 89. Vienabalsių trukmės vidurkių taškinė diagrama (žr. 13 pav.) rodo, kad daugiau taškų (37 iš 47, arba 78,7%) susitelkę prie „cirkumfleksinės“ ašies; *u* kriterijus rodo statistinį rezultatų reikšmingumą: $u = 4{,}17 > u_{0{,}001} = 3{,}29$, $P < 0{,}001$. Vadinasi, cirkumfleksiniai skiemenys ilgesni už neocirkumfleksinius.

[28] $\bar{x}_1$ čia reiškia stipriojo skiemens vidurkį, $\bar{x}_2$ – silpnojo.

13 p a v. **Vienabalsių trukmės taškinė diagrama**. Abscisių ašis atliepia cirkumfleksiniams balsiams, ordinačių ašis – neocirkumfleksiniams

§ 90. Apibendrinant stipriųjų ir silpnųjų skiemenų trukmės tyrimą galima daryti tokias p r e l i m i n a r i a s i š v a d a s.

1. Fonologinė stipriojo ir silpnojo kirčio opozicija cirkumfleksiniuose skiemenyse, be jokios abejonės, egzistuoja.

2. Nagrinėtų skiemenų tipų audicinį netapatumą patvirtina kai kurios kiekybinės charakteristikos.

Be abejonės, išnagrinėjus didesnės apimties medžiagą, galima būtų daryti patikimesnes ir tikresnes išvadas. Bet jau dabar galima numatyti, kad stipriojo ir silpnojo kirčio opoziciją lemia ne vienas kuris nors akustinis požymis, o jų v i s u m a (žr. §§ 62–67).

2.2.4. ŠALUTINIO DISTINKTYVINIO KIRČIO AUDICINIS TYRIMAS

§ 91. Seniai žinoma, kad šalutinį distinktyvinį kirtį turi žemaičių tarmė, kur be vargo skiriamos tokios minimaliosios poros: vns. vard. *bûobà* ~ *bóba* : vns. gal. *bûoba* ~ *bóbą*, dgs. gal. *kârvės* ~ *kárves* : dgs. vard. ir vns. kilm. *kârvẹs* ~ *kárvės* (plg. [Girdenis, 2000a (1966b); 2000a (1967a), 95; 2000a (1971a), 213; Grinaveckis, 1973, 71; Bukantis, 1983, 20]). Mintis, kad panašus šalutinis kirtis galėtų egzistuoti ir aukštaičių tarmėse, buvo keliama jau prieš keletą

dešimtmečių. Pavyzdžiui, audiciniais eksperimentais įrodyta, kad rytų aukštaičių kupiškėnų ir uteniškių šnektose nėra homoniminės tokios formos kaip dgs. kilm. *vı́·ˌru.* : vns. gal. *vı́·ru.*, vns. kilm. *kó·ˌjæ.s* : dgs. vard. *kó·jæ.s* ir pan. (plg. [Kosienė, 1980, 48; 1982, 58,]). Iš klausos susidaro įspūdis, kad panaši kai kurių vardažodžių formų opozicija galimà ir šiaurės panevėžiškių tarmėje. Savistaba ir S. Tumėno žvalgomieji audiciniai tyrimai parodė[29], kad daiktavardžių vienaskaitos kilmininko ir daugiskaitos vardininko formos, turinčios galūnę *-ės*, nėra tapačios, pvz.: vns. kilm. *gẹvı́·ˌbẹs̑ ~ gyvýbės* ≠ dgs. vard. *gẹvı́·bẹs̑ ~ gyvýbės*, vns. kilm. *gẹvã·ˌtẹs̑ ~ gyvãtės* ≠ dgs. vard. *gẹvã·tẹs̑ ~ gyvãtės*. Kaip jau kalbėta § 42, ypač aiškiai šalutinis kirtis girdėti sugretinus tokias vienaskaitos galininko ir vietininko linksnių formas kaip *grĩ·č̑ọ. ~ grỹčią* ≠ *grĩ·ˌč̑ọ. ~ grỹčio(je)*, *kũ·tẹ. ~ kũtę* „tvartą“ ≠ *kũ·ˌtẹ. ~ kũtė(je)*[30].

§ 92. Šalutinio distinktyvinio kirčio hipotezė patikrinta audiciniu eksperimentu.

Tyrimui panaudotos tokios galimos minimaliosios poros: *grĩ·č̑ọ. ~ grỹčią* : *grĩ·ˌč̑ọ. ~ grỹčio(je)*, *bũ·dọ. ~ bũdą* „palapinę, narvą“ : *bũ·ˌdọ. ~ bũdo(je)*, *łó·vọ. ~ lóvą* : *łó·ˌvọ. ~ lóvo(je)*, *kešẽ·nẹ. ~ kešẽnę* „kišenę“ : *kešẽ·ˌnẹ. ~ kešẽnė(je)*, *kũ·tẹ. ~ kũtę* „tvartą“ : *kũ·ˌtẹ. ~ kũtė(je)*. Eksperimentas atliktas su 17 tarmės atstovų.

Gauti šie statistiškai reikšmingi rezultatai (žr. 10 lent.).

10 lentelė. **Šalutinio kirčio audicinis tyrimas**

Nr.	Formų poros	n	n_1	p (%)	÷ (%)	$u > u_{0,001}$
1	*kũ·tẹ. : kũ·ˌtẹ.*	170	127	74,7	67,5 ÷ 81,1	6,74 > 3,29
2	*kešẽ·nẹ. : kešẽ·ˌnẹ.*	170	121	71,2	63,7 ÷ 77,9	5,70 > 3,29
3	*bũ·dọ. : bũ·ˌdọ.*	170	120	70,6	63,1 ÷ 77,4	5,53 > 3,29
4	*grĩ·č̑ọ. : grĩ·ˌč̑ọ.*	170	116	68,2	60,6 ÷ 75,2	4,87 > 3,29
5	*łó·vọ. : łó·ˌvọ.*	170	109	64,1	56,4 ÷ 71,4	3,73 > 3,29
Iš viso		850	593	69,8	66,6 ÷ 72,8	11,9 > 3,29

§ 93. Iš lentelės matyti, kad tiriamųjų porų jokiu būdu negalima laikyti homoniminėmis. Rezultatai pranoko lūkesčius: auditoriai teisingai atpažino beveik 70% visų žodžių, – kitaip tariant, gauti statistiškai reikšmingi ir visiškai patikimi rezultatai.

---

[29] Pranešimas šiuo klausimu skaitytas Vilniaus universiteto 31-oje studentų mokslinėje konferencijoje (1979 m.).

[30] Apie tokio potencialaus galūnių šalutinio kirčio žymėjimą žr. 8 išn. (§ 35).

Šiek tiek geriau diferencijuojamos poros (žr. 9 lent.), turinčios cirkumfleksinę šaknį (plg.: *kũ·tę. ~ kũ̃tę* : *kũ·ˏtę. ~ kũ̃tė(je)* – 74,7%, $u = 6{,}74 > u_{0,001} = 3{,}29$; *kešẽ·nę. ~ kešẽnę* : *kešẽ·ˏnę. ~ kešẽnė(je)* – 71,2%, $u = 5{,}71 > u_{0,001} = 3{,}29$; *bũ·dọ. ~ bũ̃dą* : *bũ·ˏdọ. ~ bũ̃do(je)* – 70,6%, $u = 5{,}54 > u_{0,001} = 3{,}29$, kiek silpniau – akūtinės šaknies formos (pvz., *łó·vọ. ~ lóvą* : *łó·ˏvọ. ~ lóvo(je)* – 64,1%). Bet apie statistiškai patikimą cirkumfleksinių ir akūtinių skiemenų suvokimo skirtumą negali būti nė kalbos: palyginus cirkumfleksinių ir akūtinių formų skyrimą *u* kriterijumi pagal § 74 minimą formulę gauta $u = 1{,}67 < u_{0,05} = 1{,}96$. Vadinasi, tvirtam teiginiui skirtumas aiškiai per mažas.

Statistiškai reikšmingi yra ir S. Tumėno rezultatai. Išskyrus vieną formų porą: vns. kilm. *krá.utọˏvẹŝ ~ kráutuvės* : dgs. vard. *krá.utọvẹŝ ~ kráutuvės*, – identifikuotą 99% tikimybe, visas likusias poras jo auditoriai atpažino maksimalia 99,9% tikimybe – plg.: vns. kilm. *gẹvã·ˏtẹŝ ~ gyvãtės* : dgs. vard. *gẹvã·tẹŝ ~ gyvãtės* – 90,0%, $u = 6{,}55 > u_{0,001} = 3{,}29$, vns. kilm. *šã·ˏkẹŝ ~ šãkės* : dgs. vard. *šã·kẹŝ ~ šãkės* – 84,0%, $u = 5{,}29 > u_{0,001} = 3{,}29$; vns. kilm. *ŝtẹprí·ˏbẹŝ ~ stiprýbės* : dgs. vard. *ŝtẹprí·bẹŝ ~ stiprýbės* – 74,0%, $u = 3{,}54 > u_{0,001} = 3{,}29$ (asmeninė informacija).

§ 94. Tiriamųjų formų garsų skirtumus auditoriai apibūdino taip.

1. Aiškesnė ar ne tokia aiški priegaidžių realizacija: *bũ·dọ. ~ bũ̃dą*, *kũ·tę. ~ kũ̃tę* ir pan. tipo formose priegaidės ryškesnės negu atitinkamose *bũ·ˏdọ. ~ bũ̃do(je)*, *kũ·ˏtę. ~ kũ̃tė(je)* tipo formose.

2. Tariant vietininko formas girdėti staigesnis, lyg ir akūtinis galinio skiemens variantas – galininko formose jis truputį primena cirkumfleksą arba, tikriau sakant, vidurinę priegaidę.

3. Vietininko formos tariamos mažiau įtemptais kalbos padargais negu galininko formos.

4. Galininko formose visa balso energija sutelkiama priešpaskutiniame skiemenyje: [*bũ·, kũ·*]; perėjimas prie antrojo skiemens [*dọ.*], [*tę.*] sklandus, be pastebimo šuolio. Vietininko formose skiemenų sandūra staigesnė, laužytesnė. Po pirmojo skiemens atsiranda lyg ir nedidelė pauzė [*bũ·*]#, [*kũ·*]#, o antrasis skiemuo [*dọ̀.*], [*tẹ̀.*] tariamas lyg su papildomu kvėptelėjimu.

5. Vietininko formos *bũ·ˏdọ. ~ bũ̃do(je)*, *kũ·ˏtę. ~ kũ̃tė(je)* turi ryškesnį galinį skiemenį. Tai ypač būdinga skiemeniui, prasidedančiam sprogstamaisiais priebalsiais, kurie, kaip žinoma, tariami energingiau nei kiti priebalsiai (plg. [Avanesov, 1956, 148–152]).

S. Tumėno duomenimis, vienaskaitos kilmininko formų *gẹví·ˏbẹŝ ~ gyvýbės*, *krá.utọˏvẹŝ ~ kráutuvės* galinis priebalsis [*ŝ*] tariamas žymiai minkščiau nei atitinkamose daugiskaitos vardininko formose. Tai patvirtina ir naujesni stebėjimai.

§ 95. Pagal aptartąsias audicines ypatybes ir statistiškai reikšmingus eksperimentų rezultatus tiriamosioms opozicijoms galima pateikti įvairių fonologinių interpretacijų.

Pirma. Kadangi šios formos skiriasi ir pirmuoju, ir antruoju skiemeniu, galima teigti, kad tarmėje egzistuoja du kirčių tipai, diferencijuojantys žodžius. Galėtume manyti, kad formos *kũ·ˌtę. ~ kũtė(je)*, *bũ·ˌdọ. ~ bũdo(je)*, vns. kilm. *krá.utọˌvęŝ ~ kráutuvės*, *gẹvı́·ˌbęŝ ~ gyvýbės* turi stipresnio tipo kirtį, o *kũ·tę. ~ kũtę*, *bũ·dọ. ~ bũdą*, *krá.utọvęŝ ~ kráutuvės*, *gẹvı́·bęŝ ~ gyvýbės* – silpnesnio tipo kirtį. Bet, deja, ši opozicija jau rezervuota kitiems reiškiniams (žr. §§ 37, 43).

Antra. Galima teigti, kad vienaskaitos kilmininko ir daugiskaitos vardininko formos skiriasi nevienodu galinių priebalsių minkštumo laipsniu – įsivaizduoti, kad, sakysim, daugiskaitos vardininko formos *krá.utọvęŝ*$_1$ *~ kráutuvės*, *gẹvı́·bęŝ*$_1$ *~ gyvýbės* turi vieno laipsnio (mažesnį) minkštumą, o vienaskaitos kilmininko formos *krá.utọˌvęŝ*$_2$ *~ krautuvės*, *gẹvı́·ˌbęŝ*$_2$ *~ gyvýbės* – kito laipsnio (didesnį) minkštumą.

Trečia. Visai galimà būtų anksčiau (§ 42) kiek aprioriškai pasakyta nuomonė, kad minėtų tipų formos skiriasi šalutiniu galinio skiemens kirčiu – t. y. kad vienaskaitos vietininkas ir kilmininkas (*bũ·ˌdọ. ~ bũdo*[*je*], *kešẽ·ˌnę. ~ kešẽnė*[*je*], *gẹvı́·ˌbęŝ ~ gyvýbės*) turi šalutinį kirtį, o vienaskaitos galininkas ir daugiskaitos vardininkas (*bũ·dọ. ~ bũdą*, *kešẽ·nę. ~ kešẽnę*, *gẹvı́·bęŝ ~ gyvýbės*) jo neturi. Pirmųjų skiemenų ypatybės nesunkiai paaiškinamos galinio kirčio buvimu arba jo nebuvimu: prieš šalutinį kirtį esą skiemenys dažniausiai būna staigesni, laužytesni (plg. [Kosienė, Girdenis, 2000b (1979), 148 t.; Bukantis, 1983, 19; Atkočaitytė, 2002, 68–71]), o prieš nekirčiuotą skiemenį – lygesni, „ramesni“.

Kaip jau minėta, pirmajai interpretacijai prieštarautų tai, kad ilgajame skiemenyje dviejų tipų kirčiai jau kontrastuoja ir be tų faktų, kurie čia nagrinėjami (§ 37). Vadinasi, tarmėje tektų įvesti net t r i j ų t i p ų fonologinius k i r č i u s, o tai būtų jau visiškai nenatūralu.

Antruoju atveju liktų nepaaiškinta tokios priešpriešos kaip vns. gal. *łó·vọ.* : vns. vt. *łó·ˌvọ.* ir pan. Sunku būtų tipologiškai pagrįsti ir du fonologinius priebalsių minkštumo laipsnius.

Vadinasi, parankiausia ir priimtiniausia yra trečioji interpretacija. Ji supaprastina prozodinę kirčio interpretaciją, paaiškina visas konkrečias opozicijas ir derinasi su tipologiškai panašių reiškinių, esančių kitose rytų aukštaičių ar žemaičių tarmėse, aiškinimu [Kačiuškienė, 2004].

2.3. IŠVADOS

§ 96. 1. Šiaurės panevėžiškių tarmės kirtis fonologiškai nesiskiria nuo kitų rytų aukštaičių tarmių kirčio (plg. [Kosienė, 1982, 68]). Fonologiniu požiūriu jį galima laikyti dinaminiu (arba, tiksliau, stipriai centralizuotu), nes jis susijęs su tam tikrų nekirčiuotų skiemenų opozicijų neutralizacija (plg. [Girdenis, 2003, 253] ir min. lit.). Laikyti šios tarmės kirtį kiekybiniu (fonetiniu požiūriu, plg. [Kazlauskas, 1968, 17]) negalima, kadangi kirčiuotą trumpąjį balsį p a i l g i n a t i k s t i p r u s i s kirtis, pvz.: *mi̊.ška.* ~ *mìško*, *bů.va.* ~ *bùvo*, – silpnojo kirčio skiemenyse trumpieji balsiai lieka trumpi, pvz.: *pràʒ̑ǫs* ~ *pradžiõs*, *mę̀s̑kь* ~ *miškè*, *bǫ̀s* ~ *bùs*, *sàk̑ɔs* ~ *sakiaũs*, *sak̑ɔ̀s* ~ *sakìs* „sakys“. Išskyrus tam tikrus diachroninius apribojimus (žr. § 38), kirtis t a r m ė j e l a i s v a s, nes gali būti realizuojamas bet kuriame skiemenyje, pvz.: *pã·mata.* ~ *pãmato* : *pamã·ta.* ~ *pamãto*, *pràʒ̑ǫs* ~ *pradžiõs* : *praʒ̑ǫ̀s* ~ *pradžiùs* (plg. dar [Garšva, 1977b, 53–54; 1977d, 78]).

2. Be pagrindinio, tarmė tam tikrais atvejais turi šalutinį kirtį, kuris gali būti ir distinktyvinis.

3. Kirčiuoti ilgieji šiaurės panevėžiškių tarmės skiemenys (žr. 1 pav.) turi papildomą prozodinę priegaidžių tipų opoziciją. Tapačiomis sąlygomis (kaip ir kitose aukštaičių bei žemaičių šnektose ar lietuvių bendrinėje kalboje – plg. [Kosienė, 1982, 70; Girdenis, 2000a (1971a), 213 t.; Eidukaitienė, 1977, 23; Pakerys, 1982, 152–156] ir kt.) tiriamojoje tarmėje kontrastuoja du fonologiniai priegaidžių tipai: akūtas ir cirkumfleksas. Nekirčiuoti dvigarsiniai skiemenys paprastai turi cirkumfleksinio tipo priegaidę. Vadinasi, cirkumfleksas (kaip ir lietuvių bendrinėje kalboje bei kitose aukštaičių tarmėse [31]) laikytinas nežymėtuoju priegaidžių opozicijos nariu, o akūtas – žymėtuoju.

4. Tarmėje (bent jau dvigarsiniuose jos skiemenyse) skiriami du antriniai akūtinės ir cirkumfleksinės priegaidės tipai, veikiausiai sietini su senosiomis kirčiavimo paradigmomis.

---

[31] Kiek kitokia padėtis yra šiaurės žemaičių tarmėje (plg. [Girdenis, 2003, 278 t.]): čia akūtas galimas kirčiuotuose galiniuose skiemenyse ir yra automatiškas nekirčiuoto ilgojo galinio skiemens požymis (pvz.: *bàtâ·* /*bàta·*/ ~ *bãtai*, *vàkâr* /*vàkar*/ ~ *vãkar* ir pan.). Be to, rišliame šiaurės vakarų žemaičių tarmės tekste akūtiniai skiemenys dažnesni negu cirkumfleksiniai (asmeninė A. Girdenio informacija).

3. VOKALIZMAS

3.1. FONOLOGINĖ SISTEMA

3.1.1. FONEMŲ INVENTORIUS

3.1.1.1. BALSIAI

§ 97. Šiaurės panevėžiškių balsinių fonemų sistemą galima pavaizduoti tokiu planimetriniu modeliu[32] (balsių kiekybės eksperimentinį tyrimą ir detalesnę interpretaciją žr. §§ 136–145):

Ilgosios		Trumposios	
/i·/	*/u·/*	*/i/*	*/u/*
/i̯e͜/	*/u̯o͜/*		
/ẹ̤·/	*/o·/*		
/e·/	*/a·/*	*/e/*	*/a/* [33]

Savitą padėtį ilgųjų šioje sistemoje užima kintamos artikuliacijos garsai, arba poliftongai, */i̯e͜ u̯o͜/* (apie jų artikuliacinius požymius žr. § 105). Į balsinių fonemų sistemą jie įtraukti dėl didelio audicinio ir funkcinio artumo kitiems ilgiesiems vienabalsiams. Šios fonemos, kaip ir kiti vienabalsiai, nekirčiuotame skiemenyje patiria neutralizaciją, o jų archifonemoms atstovauja paprastieji

[32] Apie tokio modelio galimybę žr. [Girdenis, 2003, 210–214] ir min. lit.; apie jo panaudojimą diachroninio pobūdžio darbuose žr. [Čekman, 1979, 179].

[33] Plg. kitų šios tarmės tyrėjų pateikiamas balsių sistemas /*i*, *ę*, *a*, *ǫ*, *u*, *ī*, *ẹ̤·*, *ie*, *ā*, *uo*, *ō*, *ū*/ (Pavėzgių šnekta) [Šimkūnaitė, 1968, 64]; /*ī*, *ẹ̤̄*, *ē*, *ie*, *uo*, *ā*, *ō*, *ū*, *i*, *ę*, *e*, *a*, *ǫ*, *u*/ (Aukštelkų [Čelutkaitė, 1967, 36]); /*i·*, *ė·*, *e·*, *a·*, *o·*, *u·*, *i.*, *e*, *a*, *u.*/ (vakarinės šiaurės panevėžiškių šnektos) [Garšva, 1977b, 59; 1982b, 85]; plg. taip pat sistemą /*i*, *ė·*, *e*, *a*, *o·*, *u*/, pateiktą kituose K. Garšvos darbuose [Garšva, 1977c, 73; 1982b, 66].

balsiai. Vadinasi, /i̯e u̯o/ artimai susiję su vienabalsiais ir nepaisant aiškiai kintamos artikuliacijos[34] laikytini balsių fonemų sistemos nariais (dėl /i̯e u̯o/ priklausymo balsinėms fonemoms žr. [Trubetzkoy, 1929, 55; Trubeckoj, 1960, 132; Kosienė, 1978, 30–31; Girdenis, Židonytė, 2001 (1994), 137–139; Girdenis, 2003, 102–104]).

Trumpųjų fonemų /*i u*/ vieta nėra taip griežtai apibrėžta kaip ilgųjų fonemų: sistemoje jos užima žymiai platesnę fonologinę erdvę negu, pavyzdžiui, /*i· u·*/ (žr. §§ 108–109).

§ 98. Išsamiau reikėtų pagrįsti balsių [*e· e a· a*] fonologinį statusą. Kaip jau minėta prozodijos skyriuje (žr. § 37), ilgieji [*e· a·*] vartojami tik stipriojo kirčio skiemenyse, trumpieji [*e a*] – tik nekirčiuotuose ir silpnojo kirčio skiemenyse. Vadinasi, korektiškos [*e·*] ir [*e*], [*a·*] ir [*a*] opozicijos negalimos. Išimtį sudaro tik kirčiuotas žodžio galas, kur galimi ir ilgieji /*e· a·*/, ir trumpieji /*e a*/, nors /*e*/ ir /*a*/, /*e·*/ ir /*a·*/ nekontrastuoja, plg.: *tå̃· ~ tõ* : *tà*, *jǽ· ~ jõ* : *jæ̀ ~ jà*; fakultatyvūs pusilgiai fonemų /*e· a·*/ alofonai [*e. a.*] pasitaiko n e k i r č i u o t a m e atvirajame žodžio gale, plg.: *sã·ke. ~ sãkė* || *sã·ke ~ sãkė* ≠ *sã·ka. ~ sãko* || *sã·ka ~ sãko*. Antra, stiprųjį kirtį turinčiuose skiemenyse /*e· a·*/ ir /*e a*/ gali kontrastuoti iš esmės tik vienoje pozicijoje – absoliučioje žodžio pradžioje, pvz.: *ẽ·žærọ. ~ ẽžerą* : *ã·šarọ. ~ ãšarą*, *ežerẽ̩·lьŝ ~ ežerẽlis* : *ašarẹ̇̃·łъs ~ ašarėlès*, bet ir čia minimaliųjų porų nėra. Įsidėmėtini žodžiai su [*e e·*] vietoj pradinių [*a a·*]: *èsьŝ ~ esỹs* „asys, asiūklis“, *ẽ·ŝǝ̃łъs ~ ẽsilas* „asilas“ (priešinga tendencija matyti, pavyzdžiui, formose *ã·gła.* „eglė“, *àgǝłъs*/*àgọłъs* „egles“). Kitose pozicijose jie visiškai priklauso nuo ankstesnio priebalsio kietumo ar minkštumo[35]: po minkštojo priebalsio galimas tik /*e·*/, po kietojo – tik /*a·*/, pvz.: *r̂æ̃·tъs ~ rẽtas* : *rã·tъs ~ rãtas*, *p̂ẽ·t̂ь ~ pẽtį* : *pã·t̂ь ~ pãtį*. Atskiromis fonemomis, o ne fonemų variantais /*e*/ ir /*a*/, /*e·*/ ir /*a·*/ galima laikyti tik atsižvelgiant į absoliučią žodžio pradžią (plg. [Šimkūnaitė, 1968, 64; Girdenis, 2003, 75–77])[36].

---

[34] Smulkesnius argumentus dėl /i̯e u̯o/ vietos sistemoje žr. § 100.

[35] Žinoma, jeigu /*t̂ d̂*/, esančius šalia balsių, laikysime savarankiškomis fonemomis. Tačiau, jeigu [*t̂*] ir [*t*], [*d̂*] ir [*d*] laikysime fonemų /*t d*/ alofonais, tai fonemos /*e*, *a*, *ē*, *ā*/ po šių priebalsių aiškiai kontrastuoja, plg. *t̂æ̃·ka ~ tẽka* : *tã·ka. ~ tãko*, *d̂ẽ·ge. ~ dẽgė* : *dã·ge. ~ dãgio* ir pan.

[36] Apie Rozalimo šnektos balsių fonologinę sistemą žr. [Girdenis, Židonytė, 2001 (1994)]. Toje studijoje (kaip sakyta 16 išn.) „prigimtinio“ ilgumo balsius [*a· e·* (*æ·*)] mėginama priešpriešinti dėl kirčio pailgėjusiems [*a. e.* (*æ.*)] ir net neužsimenama apie tai, kad nėra n ė v i e n o s f o r m o s, turinčios kirčiuotą negalūninį ilgąjį [*a·*], skirtingą nuo įsivaizduojamo pusilgio [*a.*].

Fonemos tarpusavyje gali sudaryti tokias opozicijas:

a) kiekybės, pvz.: *rí·ta. ~ rýto* : *rı̇̀.ta. ~ rìto*, *ŝũ·sk ~ siũ̦sk* : *ŝù.sk ~ siùsk*, *jǽ· ~ jõ* : *jæ̀ ~ jà*, *tá· ~ tõ* : *tà ~ tà*;

b) eilės: *ı̇̀.s̃neše. ~ ìšnešė* : *ù.ž̃neše. ~ ùžnešė*, *jíe ~ jíe* „(dgs. vard.) jie“ : *júo ~ júo* „(vns. įn.) juo“;

c) pakilimo: *gí·r̂ɔ. ~ gýriau* : *gẹ́·r̂ɔ. ~ gériau*, *lí·tь ~ lýti* : *líetь ~ líeti*, *rũ·tọ. ~ rũtą* : *rã·tọ. ~ rãtą*, *pú·da. ~ pū́do* : *púoda. ~ púodo*.

Be minėtųjų centrinių fonemų, tarmės (ypač jaunimo idiolektų) svetimõs kilmės žodžiuose kartais dar pasitaiko periferinės <*ę ọ*>[37], pvz.: *jọ̀.dɷs ~ jòdas*, *zọ̀.dɷs ~ zòdas* „(geriamoji) soda“, *sęrę̀.nъ ~ sirèna* „sirenà“, *ęrę̀.nъ ~ Irèna* „Irenà“[38] (žr. dar [Girdenis, Židonytė, 2001 (1994), 135]).

§ 99. Visų pakilimų ilgųjų balsinių fonemų fonetinės ypatybės palyginti pastovios. Tačiau trumposios aukštutinio (tiksliau – nežemutinio) pakilimo fonemos /*i u*/ silpnojo kirčio pozicijoje turi gana ryškius vidutinio pakilimo alofonus [*ę*/*ɜ̈ ọ*] (žr. § 108), pvz.: *vı̇̀.sɷs ~ vìsas* : *vę̀sь ~ visì* : *v̂ɜ̈̀sъ ~ visà*, *kı̇̀.še. ~ kìšė* „kišo“: *kę̀šь ~ kišì* : *k̂ɜ̈̀šъ ~ kišù*, *bù.va. ~ bùvo* : *bọ̀vɔ. ~ buvaũ*, *šù.ta. ~ šùto* : *šọ̀s ~ šùs*. Tie alofonai nekirčiuotoje, iš dalies – ir silpnojo kirčio[39] pozicijoje neretai sutampa su periferinėmis fonemomis <*ę ọ*>, pvz.: *ȷọdapọ̀.rmъ ~ jodafòrma* „toks vaistas“: *ȷọdę́·ȷe. ~ judė́jo*, *mę̑r̂ù.ka. ~ metriùko* ≈ *mę̑r̂ù.ka. ~ Mitriùko*, *jọ̀dь ~ jodè* ≈ *jọ̀dь ~ judì*.

3.1.1.2. FONOLOGINĖ DVIBALSIŲ INTERPRETACIJA

§ 100. Iš „fonetinių“ dvibalsių, vartojamų tarmėje, [*ie uo*], kaip jau minėta, priklauso balsinių fonemų sistemai (planimetrinį modelį žr. § 97[40]). Tai galima motyvuoti ne tiktai tuo, kad jie psichoakustiškai artimi kitiems ilgiesiems

---

[37] Apie tai, kad periferiniai garsai nėra tikri fonologinės sistemos nariai, žr.: [Panov, 1979, 160; Kosienė, 1978, 38; Girdenis, 1981, 119].

[38] Vyresnės kartos idiolektuose *ęrę̀.nъ ~ Irèna* dažniausiai tariama su [*a*]: *ęrànъ ~ Iranà*, *ęranẽ̦·ɫa. ~ Iranẽlė* (net *ȷɜ̈ranẽ̦·ɫa.*).

[39] Iš klausos susidaro įspūdis, kad silpnai kirčiuoti alofonai [*ę ọ*] tariami kiek silpniau ir trumpiau negu aiškiai tariami stiprūs periferiniai <*ę ọ*>.

[40] Vienabalsinė [*ie uo*] interpretacija pateikiama ir kitų autorių darbuose, plg.: [Trubetzkoy, 1929, 55; Trost, 1965, 184; Kazlauskas, 1966, 12; Klimas, 1970, 101; Girdenis, 1971a, 25; 1981, 70, 126; Sudnik, 1972, 56–59], iš dalies – [Pakerys, 1968, 97; 1972, 3]. Priešingą požiūrį žr. [Hjelmslev, 1936–1937, 28; Kazlauskas, 1966; Garšva, 1977d, 85; 1982b, 66; Garšva, 2001].

balsiams, bet ir tuo, kad funkcionuoja lygiai taip pat kaip ilgieji balsiai (plg. [Kosienė, 1978, 30–31; Markus, 1983, 18; Buch, 1968, 77–80; Karosienė, Girdenis, 2001 (1995); Girdenis, 2003, 102 tt. ir min. lit.]). Nekirčiuotoje pozicijoje jie reguliariai kaitaliojasi su trumpaisiais balsiais: [*ie*] → [*ẹ*/*i e*], [*uo*] → [*ọ*/*u*], pvz.: *š̑viẽte.* ~ *šviẽtė* : *š̑vẹsæ̃·ła.* ~ *šviesẽlė* : *pã·š̑vẹte.* ~ *pàšvietė*, *duȯbe.* ~ *duobẽ* : *dọbæ̃·ła.* ~ *duobẽlė* : *i̇̊.ždọbe.* ~ *ìšduobė*, *juõkeš̑* ~ *juõkėsi* : *ȷọkã·va.* ~ *juokãvo* : *i̇̊.š̑ȷọke.* ~ *ìšjuokė* (išimtinius atvejus žr. § 119).

§ 101. Sieti [*ie uo*] kaitą su sudėtinių dvibalsių [*ei ai au*] redukcija žodžio gale (pvz.: *vαi̇̊kẹ.* ~ *vaikeĩ* : *vαi̇̊kẹ.* ~ *vaikaĩ* : *vαi̇̊k̑ɔ.* ~ *vaikiaũ*) negalima, nes sudėtinių dvibalsių monoftongizacija įmanoma tik vienoje – galinėje pozicijoje[41] (plg. [Baranovskìj, 1898, 74; Javnis', 1897, 110; Gerullis, 1930, 59; Salys, 1946, 60–62; Zinkevičius, 1974, 93; Kazlauskas, 1968, 17]; taip pat plg. pavyzdžius, pateiktus įvairiuose kituose darbuose, pvz.: *lá.ukio* ~ *láukiau*, *graĩtë* ~ *greĩtai* [Vol′ter', 1904, 325–340], *uštarnàvɔ* ~ *užtarnavaũ*, *gèrε* ~ *geraĩ* [LKT, 1970, 237–273], *sàk̑ɔs* ~ *sakiaũs*, *pakràtε* ~ *pakrataĩ* [Garšva, 1977d, 78–79], *dí.rbo* ~ *dìrbau*, *sõ·dε* ~ *sõdai* [LKA, 1977, 74]). Kitose pozicijose (pavyzdžiui, prieškirtiniuose ir pokirtiniuose skiemenyse), skirtingai nuo [*ie uo*], sudėtiniai dvibalsiai nevienbalsėja[42], pvz.: *kẹi̇̃.te.* ~ *keĩtė* : *kẹiti̇̊.mъs* ~ *keitìmas* : *pã·kẹite.* ~ *pàkeitė*, *bαĩ.-ge.* ~ *baĩgė* : *pabαiktů.vẹš̑* ~ *pabaigtùvės* : *pã·bαige.* ~ *pàbaigė* (plg. *pareĩnoncza* ~ *pareĩnančio* [Baranowski, 1920–22, 125], *raitojêlë* ~ *raitojẽliai* [Vol′ter', 1904, 326], *gȓɔužẽñẹ́·ȷẹ* ~ *griaužinė́jo* [Gerullis, 1930, 60, 62], *pã·baiĝọ* ~ *pàbaigiau* [Zinkevičius, 1978, 163] ir t. t.). Abu sandus čia išlaiko ir mišrieji dvigarsiai, pvz.: *ká.łnъs* ~ *kálnas* : *kαl̂nẽ·lъš̑* ~ *kalnẽlis* : *núokαłna.* ~ *núokalnė*, *dá.rbъs* ~ *dárbas* : *dαȓbẽ·lъš̑* ~ *darbẽlis* : *ů.ždαȓbъš̑* ~ *ùždarbis*. Taigi sudėtiniai dvibalsiai [*ei ai au*] funkcijos atžvilgiu daug artimesni mišriesiems dvigarsiams [*al ar el er*...] negu sutaptiniams [*ie uo*]. Kitaip tariant, [*ie uo*] priklauso t a i p a č i a i automatinės kaitos p a r a d i g m a i kaip ir ilgieji balsiai – kiti dvibalsiai nei dvigarsiai nėra šios paradigmos nariai.

§ 102. Kita alternatyva – įsivaizduoti, kad [*ie uo*] nekirčiuotoje pozicijoje komutuoja su atskirais savo sandais, – pvz., [*ie*] : [*i*], [*ẹ*], [*e*], [*uo*] : [*u*], [*ọ*] – taip pat nepasiteisina. Taip manant tektų įsivaizduoti, kad ir monoftongai

---

[41] Be kita ko, lėtai kalbant arba kartojant šio tipo žodžius galinis garsas gali išlaikyti diftonginį arba diftongoidinį pobūdį, pvz.: *sàkẹ*$^{(i)}$ ~ *sakeĩ*, *sàkɔ*$^{(u)}$ ~ *sakaũ* (išsamiau apie tai žr. § 104).

[42] Kai kuriose šnektose tariamas *daĝå̊* „daugiau" yra unikali morfonologinė išimtis (plg. *å̊ukš̑č̑å̊* ~ *aukščiaũ*, *tå̊up̑å̊* ~ *taupiaũ*).

/*i· u· o· ẹ·*/ turi du sandus, iš kurių vienas nekirčiuotuose skiemenyse turėtų išnykti – ir dar – vienoje tarmės dalyje „išlaikydamas“ vieno, kitoje kito tipo „sandus“, plg. vakarinių“ šnektų [*i u*] ir „centrinių“ [*ẹ ọ*] ir t. t. (žr. § 116).

§ 103. Fonologinė tarmės sudėtinių dvibalsių interpretacija (žr. § 128) iš esmės sutampa su bendrinės kalbos ir kitų tarmių dvibalsių interpretacijomis (plg.: [Mikalauskaitė, 1975, 55–56; Girdenis, 1981, 58–59; 2003, 100 t.], taip pat [Girdenis, 1967, 186–189; 2000a (1966a); 2000a (1967b), 149–153; 2000a (1971a), 215 t.; Kosienė, 1980, 32–34; Garšva, 1982b, 66]), todėl smulkiau ji nenagrinėjama. Šio tipo dvibalsiai visiškai pagrįstai laikomi dviejų fonemų junginiais: [*ai*] = /*a*/ + /*j*/, [ei] = /*e*/+/*j*/, [*au*] = /*a*/ + /*v*/, ir t. t.

§ 104. Panašiai, matyt, interpretuotini ir galiniai fakultatyviniai dvibalsiai bei atitinkami [*ẹ*$^{(i)}$/*ẹ.*] ← [*ei*], [*ẹ̜*$^{(i)}$/*ẹ̜.*] ← [*ai*], [*ɔ*$^{(u)}$/*ɔ.*] ← [*au*] tipo vienabalsiai bei diftongoidai (žr. § 101). Juos reikėtų laikyti dviejų fonemų junginiais: /*e*/ + /*j*/, /*a*/ + /*j*/, /*a*/ + /*v*/, kurių antroji dalis smarkiai redukuojama (kitokią pažiūrą žr. [Girdenis, Židonytė, 2001 (1994), 152 (44 išn.)]).

Tokią interpretaciją remia ir rišliuose tekstuose pastebėti silpni dvibalsiniai šių garsų variantai (plg. [Garšva, 1973, 39], dar žr. § 101 [41 išn.]). Tekstų analizė parodė, kad tokie galiniai variantai tarmėje pasitaiko gana dažnai. Iš 10 valandų magnetofono įrašų (informantų amžius svyruoja nuo 70 iki 92 metų; tekstai įrašyti įvairiose tarmės vietose) buvo išrinkti žodžiai su galimais galiniais dvibalsiais (iš viso 676 atvejai). Pavyzdžiai aiškiai rodo, kad su silpnu antruoju komponentu realizuota 15,7% visų galimų dvibalsių. Pagal dažnumą diftongoidai išsidėstė taip: [*ẹ̜.*$^{(i)}$] ← [*ai*] – 10,8%, [*ɔ.*$^{(u)}$] ← [*au*] – 2,7%, [*ẹ.*$^{(i)}$] ← [*ei*] – 2,2%. Dažniausiai dvibalsiniai variantai išlieka atviroje žodžio galūnėje (13,3% visų atvejų) lėtai ir aiškiai kalbant, ypač kai žodis kartojamas keletą kartų iš eilės, – pavyzdžiui, *gæ̀rẹ̜. / gæ̀rẹ̜.*$^{(i)}$ */ nuwẹ̑i̯s*^{e} *~ geraĩ geraĩ, nueisiù* (Pašvitinys) – arba kai eina įterptiniais žodžiais, pavyzdžiui, *ž̃ɔ̃nẹ̜.*$^{(i)}$ */ gẹ‿dabɑ̃r̃ ɟåuni̯.mɒs! ~ žinaĩ, gi dabar̃ jaunìmas!* (Vaškai). Bet dažniausiai (ypač jaunosios kartos kalboje) galūnėse tariami monoftongai [*ẹ. ẹ̜. ɔ.*], kurie skamba kiek kitaip negu „grynieji“ [*ẹ*] ← /*i· i ẹ·*/, [*ẹ̜*] ← /*ẹ̜·*/ (po kietojo priebalsio), [*ọ*] ← /*u· u o·*/[43].

[43] Galinius balsius J. Gerulis žymėjo taip: [*ai*, *ei*] → [*ε*], [*au*] → [*ɔ*] [Gerullis, 1930, 56]; K. Garšva [*au*] → [*ɔ*], [*ai*] → [*ε*], [*ei*] → [*ẹ*] [Garšva, 1973, 24–25]; Z. Zinkevičius [*ai*] → [*ε*], [*ei*] → [*ẹ*], [*au*] → [*ɔ*] *(ọ)*] [Zinkevičius, 1966, 92].

3.1.2. ALOFONŲ FONETINĖS YPATYBĖS

3.1.2.1. PAGRINDINIAI ALOFONAI

§ 105. [*i· i.*] – nelūpiniai priešakinės eilės aukštutinio pakilimo balsiai. [*i·*] – uždaras balsis. Jį artikuliuojant apatinis žandikaulis pakyla aukštai, prasižiojimo kampas mažas, liežuvio galas liečia apatinius dantis. Liežuvio nugarėlės priekinė ir vidurinė dalis pakyla prie kietojo gomurio, bet truputį mažiau negu tariant atitinkamą lietuvių bendrinės kalbos garsą. Lūpos įtemptos į šalis.

Balsis [*i.*] savo artikuliacija panašus į [*i·*], tik skiriasi kiek mažesne trukme ir truputį menkesniu įtempimu.

[*u· u.*] – lūpiniai užpakalinės eilės aukštutinio pakilimo balsiai. [*u·*] kaip ir [*i·*] yra uždaras balsis. Jį artikuliuojant apatinis žandikaulis pakyla aukštai, prasižiojimo kampas mažas, liežuvio galas atitraukiamas nuo apatinių dantų. Liežuvio nugarėlės vidurio kraštai liečia užpakalinę minkštojo gomurio dalį. Lūpos įtempiamos, suapvalinamos ir atkišamos į priekį.

Balsis [*u.*] savo artikuliacija panašus į [*u·*], tik yra trumpesnis ir mažėliau įtemptas.

[*ẹ·*] – nelūpinis priešakinės eilės vidutinio pakilimo balsis. [*ẹ·*] – vidutinio atvirumo balsis (atviresnis už [*i·*], bet uždaresnis už [*e·*]). Jį artikuliuojant apatinis žandikaulis pakyla, bet mažiau negu artikuliuojant [*i·*]. Liežuvio nugarėlės priekinė ir vidurinė dalis pakyla prie kietojo gomurio. Lūpos patempiamos į šonus, liežuvio galas remiasi į apatinius dantis. [*ẹ·*] įtemptas, bet truputį mažiau negu atitinkamas bendrinės kalbos balsis.

[*o·*] – lūpinis užpakalinės eilės vidutinio pakilimo balsis. [*o·*] – uždaras balsis. Jo uždarumas mažesnis negu [*u·*] ir daug didesnis negu [*a·*]. Tariant [*o·*] apatinis žandikaulis pakyla. Liežuvio nugarėlės vidurinės ir užpakalinės dalies šonai truputį liečia gomurio pakraščius. Suapvalintos lūpos įtempiamos ir atkišamos į priekį, liežuvio galas neliečia apatinių dantų. Kalbos padargai įtempti, bet truputį mažiau negu tariant bendrinės kalbos [*o·*].

[*e· e*] – nelūpiniai priešakinės eilės žemutinio pakilimo balsiai. [*e·*] – gana atviras balsis. Jį tariant apatinis žandikaulis nusileidžia, bet ne taip žemai kaip tariant [*a·*]. Liežuvio galas remiasi į apatinius dantis, liežuvio šonai liečia kietojo gomurio pakraščius. Lūpos esti neutralioje padėtyje, tik lengvai įtempiamos kraštuose. Balsis [*e·*] mažiau įtemptas ir, atrodo, kiek atviresnis negu bendrinės kalbos [*e·*].

Atvirasis alofonas [*æ·*] tariamas kaip diftongoidas [*ⁱᵉa·*], kurio pradžia beveik sutampa su [*i*], pabaiga – su [*a*].

Balsis [*e*] savo artikuliacija panašus į [*e·*], tik yra mažiau įtemptas ir uždaresnis; tai pasakytina ir apie atvirąjį alofoną [*æ*]

[*a· a*] – nelūpiniai užpakalinės eilės žemutinio pakilimo balsiai. [*a·*] – atviras balsis. Jį artikuliuojant apatinis žandikaulis yra pačioje žemiausioje padėtyje, liežuvio galas atsitraukia nuo priekinių dantų, bet mažiau negu tariant [*u· o·*]. Liežuvio nugarėlė visai neliečia kietojo gomurio. Lūpos yra neutralioje padėtyje, plačiai pravertos, į priekį neatkišamos.

Balsis [*a*] savo artikuliacija primena [*a·*], tik yra ne toks atviras ir mažiau įtemptas; nekirčiuotas gali priartėti prie neutralaus [*α*] ar net [*ə*] tipo garso.

[*ie*] – nelūpinis priešakinės eilės kintamo pakilimo balsis. Jo artikuliacija prasideda kaip tariant [*i.*] ar net [*i·*], po to liežuvio galas atsitraukia nuo priekinių apatinių dantų, o apatinis žandikaulis leidžiasi beveik iki žemiausios padėties, tam tikrose pozicijose primenančios [*ȧ*].

[*uo*] – lūpinis užpakalinės eilės kintamo pakilimo balsis. Jo artikuliacija pradedama kaip [*u.*] ar [*u·*]; liežuvio galas atsitraukia nuo priekinių apatinių dantų, vėliau slysta į priekį, apatinis žandikaulis leidžiasi žemyn – daugelyje pozicijų iki labai atviro, ryškiai užpakalinio [*a*]. Panašiai kinta lūpų suapvalėjimas ir jų atsikišimas į priekį: jis laipsniškai mažėja ir artikuliacijos pabaigoje išnyksta.

Abiejų sutaptinių dvibalsių baigiamoji atkarpa labai priklauso nuo tolesnio skiemens ir kalbėjimo tempo, todėl labai įvairuoja. Čia apibūdinti t i k i d e a l ū s atvejai – kai garsai tariami aiškiuoju stiliumi arba žodžio gale, arba prieš skiemenį, turintį balsį [*a*] ar [*a·*].

§ 106. Apie pagrindinių alofonų akustines savybes žr. § 143.

3.1.2.2. KAI KURIE ŠALUTINIAI ALOFONAI

§ 107. Šalutiniai poziciniai balsių variantai atsiranda kirčiuotame ar nekirčiuotame skiemenyje dėl įvairių kirčio tipų bei priegaidžių, taip pat dėl sąveikos su mišriaisiais tautosilabiniais ir heterosilabiniais garsais arba dėl akomodacinio gretimų garsų poveikio.

§ 108. Silpnojo kirčio pozicijoje trumpoji fonema /*i*/ prieš minkštuosius priebalsius realizuojama [*ẹ*] tipo alofonu, kuris savo artikuliacija artimas ilgajam [*ẹ·*], tik atrodo truputį uždaresnis ir mažiau įtemptas, pvz.: *v̑ẹ̀s̑ь* ~ *visì*,

k̂ę̀š̂ь ~ kišì. Prieš kietuosius priebalsius /*i*/ realizuojama priešakiniu lūpiniu alofonu [*ɜ̈*], pvz.: *v̂ɜ̀sъ ~ visà*, *k̂ɜ̀tъ ~ kità* (dar plg. § 99). Atvirajame kirčiuotame žodžio gale tariamas pirmasis alofonas, uždarajame (prieš kietąjį priebalsį) – antrasis, plg.: *d̂vę̀ ~ dvì*, *sak̂ɜ̀s ~ sakìs* „sakys“.

Silpnuoju kirčiu kirčiuota trumpoji fonema /*u*/ realizuojama alofonu [*ọ*], kuris savo artikuliacija panašus į [*o·*], tik būna atviresnis ir mažiau įtemptas, pvz.: *pł̣ọ̀tъ ~ plutà*, *pł̣ọ̀šь ~ plušì*.

§ 109. Stipriuoju kirčiu kirčiuoti trumpieji aukštutinio pakilimo balsiai /*i u*/ ir periferiniai <*ę ọ*> realizuojami kaip pusilgiai, pvz.: *lí.pk ~ lìpk*, *mú.šъ ~ mùša*, *mę́.tọrs ~ mètras*, *jọ́.dъs ~ jòdas* (žr. dar § 37).

§ 110. Nekirčiuotame negaliniame skiemenyje visi balsiai sutrumpėja: jie tariami atviresni ir mažiau įtempti. Visi priešakinės eilės balsiai šioje pozicijoje realizuojami [*ę/i*] tipo alofonu, kuris beveik nesiskiria nuo silpnąjį kirtį turinčios trumposios fonemos /*i*/ atitinkamo alofono, pvz.: *rętó· ~ rytó(j)*, *pęnẽ·lьŝ ~ pienẽlis*, *ręmẽ·lьŝ ~ rėmẽlis*, *vęsọŕ ~ visur̃* (apie kitas galimas realizacijas žr. § 116).

Visi silpnojo kirčio skiemenų užpakalinės eilės balsiai, išskyrus /*a· a*/, maždaug sutampa su trumposios fonemos /*u*/ alofonu [*ọ*], pvz.: *rọtæ̃·ła. ~ rūtẽlė*, *šłọtæ̃·ła. ~ šluotẽlė*, *łọvæ̃·ła. ~ lovẽlė*, *płọtæ̃·ła. ~ plutẽlė* (dar plg. § 116).

Nekirčiuotame atvirajame galiniame skiemenyje visi ilgieji balsiai tariami kaip pusilgiai arba trumpieji – ypač dažnai pusilgiai būna [*a. e.*], pvz.: *ví·ru.* ‖ *ví·ru ~ výrų*, *sã·ke.* ‖ *sã·ke ~ sãkė*, *šã·kọ.* ‖ *šã·kọ ~ šãką* (plg. taip pat § 122). Trumpieji balsiai galinėje pozicijoje realizuojami kaip redukuotieji [ъ ь]: užpakalinis [ъ] būna po kietojo priebalsio (pvz.: *šàkъ ~ šakà*, *vaĩ.kъs ~ vaĩkas*), priešakinis [ь] – po minkštojo arba tarp minkštųjų (pvz.: *n̂ę̀š̂ь ~ nešì*, *kàt̂ьŝ ~ katès*).

§ 111. Trumpieji balsiai /*a e i u*/, einantys akūtinių dvigarsių pirmaisiais sandais, tariami kaip pusilgiai [*a. e. i. u.*], pvz.: *ká.ilęnьŝ ~ káilinius*, *ké.l̂tь ~ kélti*, *kú.l̂tь ~ kùlti*, *pí.rmъs ~ pìrmas*. Trumpieji kirčiuotų neakūtinių dvigarsių sandai /*a e*/ uždaresni ir gerokai redukuoti, pvz.: *kaĩ̯.ta. ~ kaĩto*, *pęĩ.ke. ~ peĩkė*, *pęí̯k̂ɔ. ~ peikiaũ*, *łåũ.ka. ~ laũko*, *łåúku. ~ laukų̃*, *płåukę. ~ plaukaĩ*. Šioje pozicijoje trumposios fonemos /*i u*/ realizuojamos atviresniais alofonais [*ę/ɜ̈ ọ*], pvz.: *šęl̂̃tь ~ šiltì*, *pę̀r̂mь ~ pirmì*, *p̂ɜ̀rmъ ~ pirmà*, *v̂ɜ̈ł̃.kъs ~ vil̃kas*, *v̂ɜ̈ł́kъs ~ vilkùs*, *pọł́kъs ~ pulkùs*.

Nekirčiuotuose negaliniuose skiemenyse trumpieji balsiai /*a e i u*/, įeinantys į dvigarsių sudėtį, tariami beveik taip pat, kaip kirčiuotuose cirkumfleksiniuose dvigarsiuose, pvz.: *kailęñú.kę. ~ kailiniùkai*, *płåukẽ·lę. ~ plaukẽliai*, *prakęiki.mъs ~ prakeikìmas*, *pęłkú.mъs ~ pilkùmas*.

Nekirčiuotuose galiniuose skiemenyse trumposios fonemos /*a e i u*/, įeinančios į dvigarsių (išskyrus grynuosius dvibalsius [*ai ei au*]) sudėtį, tariamos taip pat kaip ir nekirčiuotuose negalūniniuose skiemenyse, pvz.: *vã·kɑr* ~ *vãkar*, *pã·gɑl̂* ~ *pãgal'*. Nekirčiuoti [*ai ei au*] šioje padėtyje tariami kaip redukuoti pusilgiai (arba trumpieji) [*ɛ̣. ẹ. ɔ.*], pvz.: *stàtẹ.* ~ *stateĩ*, *màtɛ̣.* ~ *mataĩ*, *dàrɔ.* ~ *daraũ*, kurie, kaip sakyta § 104, fakultatyviai gali būti realizuojami atitinkamais diftongoidais.

§ 112. Fonemos /*e· e*/ prieš kietuosius priebalsius tariamos kaip atvirieji [*æ· æ*], kuriems, kaip jau užsiminta § 105, būdinga slanki diftongoidinė [*ⁱᵉa· ᵉa*] tipo artikuliacija: pavyzdžiui, *næ̃·šъ* ~ *nẽša* detalesne transkripcija galima rašyti maždaug [*nⁱᵉã·šᵇ*], *žæmů.te.* ~ *žemùtė* – [*žᵉamů.te.*] .

Balsinė fonema /*ẹ·*/ po veliarinio [*ł*] realizuojama [*ɛ̣· ɛ̣ ы̱*] tipo alofonais, artikuliuojamais vidurinėje ar net užpakalinėje burnos ertmės dalyje, pvz.: *łɛ̣̃·ks* ~ *lẽks*, *kłɛ̣tæ̃·ła.* / *kłы̱tæ̃·ła.* ~ *klėtẽlė*. Šie garsai tariami ir atviroje sandūroje po priebalsių [*t s n*], pvz.: *atɛ̣̃·ȷe.* ~ *atẽjo*, *sɛ̣̃·ȷe.* ~ *suẽjo*, *nɛ̣̃·ȷe.* ~ *nuẽjo* (apie kitus panašaus pobūdžio reiškinius žr. §§ 131–132).

§ 113. Užpakalinės eilės balsinės fonemos /*u· u uo o·*/ po minkštojo (palatalizuoto) priebalsio realizuojamos supriešakėjusiais [*u̇· u̇ u̇o ȯ·*] tipo variantais, artikuliuojamais (bent jau pradedamais artikuliuoti) priešakinėje burnos ertmės dalyje, pvz.: *jú·rъ* ~ *jū́ra*, *k̂ů.ra.* ~ *kiùro*, *júos* ~ *júos* „(dgs. gal.) juos“. Balsių /*e*/ : /*a*/, /*e·*/ : /*a·*/ opozicijos šioje padėtyje neutralizuojamos (žr. §§ 98, 118).

Tarp minkštųjų priebalsių užpakalinės eilės balsiai tampa beveik priešakiniais labializuotais garsais, pvz.: *ŝű·l̂ẹt̂ь* ~ *siū́lyti*, *ŝů.ŝẹm̂* ~ *siùsim*, *praŝẹž̂ő·ȷẹŝ* ~ *prasižiójęs*. Nekirčiuotame skiemenyje kartais šie balsiai praranda labializaciją ir tariami kaip [*ẹ/i*], pvz.: *sẹvẹnẹ́·tь* || *sivinẹ́·tь* ~ *siuvinéti*, *pọvẹlẹníene.* || *puvilinı́ene*. ~ *Povilionı́enė* (išsamiau žr. § 117).

§ 114. Visos balsinės fonemos prieš minkštuosius priebalsius tariamos aukštesniu tembru negu prieš kietuosius priebalsius ar prieš pauzę, plg.: *ŝẹ́·d̂ь* ~ *sė́di* : *sẹ́·dъ* ~ *sė́du*, *skọ̀t̂ь* ~ *skutì* : *skọ̀tъ* ~ *skutù*.

Greta nosinių priebalsių /*n m*/ balsiai tariami su nosiniu atspalviu, – pavyzdžiui, formas *mã·mọ* ~ *mãmą*, *vẽ·mь* ~ *vẽmia*, *łɑim̂ɔ̀ŋgъ* ~ *laimingà* „laimìnga“ tikslesne transkripcija reikėtų rašyti maždaug *mą̃·mọ*, *vę̃·mᵇ*, *łẹim̂ọ̀ŋgᵇ*.

Po lūpinių ir ypač tarp lūpinių priebalsių priešakinės eilės balsiai nežymiai labializuojami – žodžiai *bẹȷó·tь* ~ *bijóti*, *pı́·ptæˌłẹtь* ~ *pýpteléti* iš tikrųjų tariami *bẹ̑ᵓȷó·tᵇ*, *pı́ᵘ̈ptæˌłẹtᵇ* ir t. t.

3.1.3. NEUTRALIZACIJA

3.1.3.1. STIPRIOSIOS IR SILPNOSIOS POZICIJOS [44]

§ 115. Visos balsinių fonemų opozicijos tarmėje realizuojamos tik kirčiuotuose skiemenyse (apie juos žr. §§ 35, 37).

Stipriojo kirčio pozicijose vartojamos fonemos /*i· u· i̯e u̯o ę· o· e· a· i u*/, pvz.: *í·łę.* ~ *ýlę* „ylą“, *tĩ·łǫ.* ~ *tỹlą*, *ũ·sa.* ~ *ū̃so*, *rú·ga.* ~ *rū́go*, *gr̂ú·tь* ~ *griū́ti*, *píevǫ.* ~ *píevą*[45], *úogъ* ~ *úoga*[46], *dúodъ* ~ *dúoda*, *č̂uõš̂tь* ~ *čiuõžti*, *ę̇́·dъ* ~ *ė́da*, *bę̇̃·dǫ.* ~ *bė̃dą*, *ó·žałъs* ~ *ą́žuolas*, *šó·ka.* ~ *šóko*, *š̂ñõ·kš̂te.* ~ *šniõkštė*, *ẽ·že.* ~ *ẽžio*, *sæ̃·nǫ.* ~ *sẽną*, *vẽ·že.* ~ *vẽžė*, *ã·głę.* ~ *ẽglę*, *kã·stǫ.* ~ *kãstą*, *i̇̀.š̂mete.* ~ *ìšmetė*, *mi̇̀.škǫ.* ~ *mìšką*, *ů.bage.* ~ *ùbagė*, *bů.va.* ~ *bùvo*, *ŝů.ta.* ~ *siùto*.

Silpnuoju kirčiu kirčiuotuose skiemenyse realizuojamos fonemos /*i· u·*[47] *i̯e u̯o ę· o·* (/*e·*/, /*a·*/) *e a*/, /*i u*/ → [*ę*/*ɜ ǫ*], pvz.: *i̇̃·rъ* ~ *yrà*, *ti̇̃·kъs* ~ *tykùs*, *ů·sъs* ~ *ūsùs*, *rů·tъ* ~ *rūtà*, *ž̂ů·rь* ~ *žiūriù*, *diènъs* ~ *dienàs*, *kuòdъs* ~ *kuodùs*, *č̂uòžь* ~ *čiuožiù*, *ę̇̀·gęl̂ŝ* ~ *ėgliùs*, *pę̇̃·dъ* ~ *pėdà*, *ȍ·škъ* ~ *ožkà*, *prakȍ·stъ* ~ *prakąstà*, *ž̂ȍ·pęl̂ŝ* ~ *žioplỹs*, *jæ̇̀·* ~ *jõ*, *ę̀sъ* ~ *esù*, *vææ̀žъ* ~ *vežù*, *gèrь* ~ *geriù*, *vę̀sь* ~ *visì*, *v̂ɜ̀sъ* ~ *visà* / *visù*, *š̂ǫ̀kьŝ* ~ *šukės*, *č̂ǫ̀psь* ~ *čiupsiù*[48].

§ 116. Nekirčiuotuose negaliniuose skiemenyse visos nežemutinio pakilimo fonemos realizuojamos fakultatyviai besikaitaliojančiais garsais [*ę* (*ɜ*)/*i*][49] arba [*ǫ*/*u*], pvz.: *pęnæ̃·ła.* ~ *pynẽlė*, *pęragę̇̃·lę.* ~ *pyragė̃liai*, *dęnæ̃·ła.* ~ *dienẽlė*, *pędæ̃·ła.* ~ *pėdẽlė*, *pęnęgę̇̃·lę.* ~ *pinigė̃liai*, *grǫdẽ·l̂ьŝ* ~ *grūdẽlis*, *dǫbæ̃·ła.* ~ *duobẽlė*,

---

[44] Apie neutralizacijos pozicijas žr. [Martinet, 1936, 46; Trubeckoj, 1960, 86; Avanesov, 1956, 28–31; Girdenis, 1981, 93; 2003, 155 t.].

[45] Absoliučioje žodžio pradžioje prieš /*i̯e*/ atsiranda [*ȷ*], pvz.: *ȷièvъ* ~ *ievà*, *jíeška.* ~ *íeško*, bet kai kur pasakoma ir *íenъ* ~ *íena* (tiksliau – gal net *ˀíenъ*).

[46] Nuosekliai [*v*] prieš /*u̯o*/ absoliučioje žodžio pradžioje pridedamas tik žodyje *wúodægъ* ~ *úodega* „uodegà“. Kitais atvejais jis gali atsirasti tik sporadiškai.

[47] Pačiose rytinėse šnektose (Krinčino apylinkėse) kartais ištariama ir *sǫ̀nę.* ~ *sūnaĩ*, *grǫ̀dę.* ~ *grūdaĩ*.

[48] Būsimojo laiko formos tarmėje rodo senovinį galūnės kirtį. Pirmoji šį faktą atkreipė dėmesį V. Čelutkaitė [1967].

[49] Toliau žymima tik [*ę*/*ɜ*], kadangi centrinėje tarmės dalyje dažniausiai tariami būtent šie variantai. Apie galimą fakultatyvų [*i*/*ę*], [*u*/*ǫ*] skyrimą žr. [Garšva, 1973, 26–31; 1982b, 68–70; Kačiuškienė, 2000, 25–31]. Apie galimą nežemutinio pakilimo fonemų labializaciją šio tipo skiemenyse žr. 51 išn.

sọdi̇́ntь ~ *sodìnti*, *šọkúotь* ~ *šukúoti*. Žemutinio pakilimo fonemos (išskyrus absoliučią žodžio pradžią ir padėtį po /*t t̂ d d̂*/) realizuojamos [*e* / *a*] tipo garsais, kurių santykis – papildomoji distribucija.

§ 117. Taigi tarmės nekirčiuoto galinio skiemens balsių sistema susideda iš trijų narių:

[ẹ] [ọ]
[(*e*)*a*][50]

Ši trikampė mikrosistema aiškiai linkusi pereiti į linijinę – ypač centrinėje tarmės dalyje, kur skiriamas tik žemutinis – nežemutinis pakilimas (plg. § 124). Čia priešakinės eilės /*i· i ie ẹ·*/ ir užpakalinės eilės balsiai /*u· u uo o·*/ tarp minkštųjų priebalsių (ypač prieškirtiniuose skiemenyse) gali būti realizuojami vienu [ẹ/ɔ̈] tipo garsu[51], pvz.: *gẹłã·ła.* || *ĝɔ̈łã·ła.* ~ *gilẽlė* || *gėlẽlė*, *žẹrẹnẹ̑́·tь* || *ẑɔ̈rẹnẹ̑́·tь* ~ *žiūrinė́ti*, *čẹžẹnẹ̑́·tь* || *ĉɔ̈žẹnẹ̑́·tь* ~ *čiuožinė́ti*, *žẹplẹnẹ̑́·tь* || *ẑɔ̈plẹnẹ̑́·tь* ~ *žioplinė́ti*, *lẹbẹnẹ̑́·tẹŝ* || *l̂ɔ̈bẹnẹ̑́·tẹŝ* ~ *liuobinė́tis*. Tokiu atveju nekirčiuotų skiemenų balsių sistema dar labiau supaprastėja ir atrodo taip:

[ẹ/ɔ̈]
[*e*/*a*]

arba, abstrakčiau vaizduojant, –

/ι/
/α/[52].

[50] Tose šnektose, kur /*i u*/ nekirčiuotuose skiemenyse neplatėja, balsių sistema atrodo taip:

/*i*/ /*u*/
/(*e*)*a*/

[51] Pirmą kartą balsinės fonemos /*i*/ labializuotą variantą Klovainių šnektoje pastebėjo A. Baranauskas: *pamiołė́t́* ~ *pamylė́ti* [Baranowski, 1920–22, 133], plg. taip pat [Garšva, 1973, 87–89]. Apie tai, kad nekirčiuotame skiemenyje priešakiniai balsiai gali virsti lūpiniais yra rašę F. Spechtas, Z. Zinkevičius ir kt. (plg. [Baranowski, 1920–22, 128; Zinkevičius, 1966, 68; Čelutkaitė, 1967, 29–32; LKT, 1970, 256]). Nemaža tokių pavyzdžių užfiksuota Grūžių, Vaškų apylinkėse, pvz.: *l̂ɔ̈gó·nьŝ* ~ *ligónis*, *ĝɔ̈vẽ·n̂ɔ̈mъs* ~ *gyvẽnimas* ir pan.

[52] Apie tokių linijinių sistemų galimybę žr.: [Trubeckoj, 1960, 108–109; Kumachov, 1967, 145; 1979, 134–135].

3.1.3.2. POZICINĖS KAITOS

3.1.3.2.1. NEKIRČIUOTAS NEGALINIS SKIEMUO

§ 118. Konkrečius balsinių fonemų santykius nekirčiuotame negaliniame skiemenyje galima suvesti į kelis koreliacinius pluoštus.

1. Visos žemutinio pakilimo fonemos jungiasi į koreliacijų pluoštą, realizuojamą archifonemos */E/A/* atstovais:

/e/ — /a/
} → */E/A/*
/e·/ — /a·/

Pavyzdžiai: *næ̀štъ ~ neštà*, *næ̃·štọ. ~ nẽštą*, *neši̇̃.mъs ~ nešìmas*, *nàštъ ~ naštà*, *nã·štọ. ~ nãštą*, *naš͡tæ̃·ɫa. ~ naštẽlė*.

2. Šnektose, kuriose nekirčiuotame skiemenyje aiškiai skiriasi priešakinės ir užpakalinės eilės alofonai, visos priešakinės eilės fonemos (priklausomai nuo garsų platėjimo tendencijos) sudaro koreliacinį pluoštą, realizuojamą archifonemos */Ẹ/* arba */I/* atstovu. Šį koreliacinį pluoštą galima pavaizduoti taip (neatsižvelgiant į toliau minimą kai kuriais atvejais pasitaikantį nekirčiuotą [*e* / *æ*]):

/i·/ – /i/
/i̯e/ } → */Ẹ/I/*
/ẹ̄·/

Visos užpakalinės eilės fonemos šiose šnektose susilieja į koreliacijų pluoštą, atstovaujamą archifonemos */Ọ/U/* variantų:

/u·/ – /u/
/u̯o/ } → */Ọ/U/*[53]
/o·/

---

[53] Centrinėje tarmės dalyje visos nežemutinės fonemos po minkštojo priebalsio fakultatyviai sudaro koreliacijų pluoštą, realizuojamą § 117 pabaigoje minimais archifonemų atstovais. Čia visų fonemų santykius galima suvesti į du koreliacijų pluoštus:

a) žemutinių balsių: */e/ — /a/*
| |
/e·/ — /a·/,

b) nežemutinių balsių: */i·/ – /i/* ⟶ [*ẹ/ə̈*] ⟵ */u/ – /u·/*
/i̯e/ ↗ ↖ */u̯o/*
/ẹ̄·/ ↗ ↖ */o·/*.

§ 119. Be minėtų stambių priešakinės eilės balsinių fonemų koreliacinių pluoštų, nekirčiuotoje pozicijoje vietoj laukiamo fonemų /i̯e ẹ·/ atstovo [ẹ/i] gali pasitaikyti [e], pvz.: *mægó·tь ~ miegóti* : *miẽgъ ~ miẽga*, *sedẹ́·tь ~ sėdė́ti* : *sẹ́·ǯь ~ sė́džia* „sėdi", *pætrá.itene. ~ Petráitienė* : *peĩríene. ~ Petríenė* ir t. t. Distribucinė fonemų analizė rodo, kad prieškirtiniuose skiemenyse reguliariuoju atitinkamų archifonemų atstovu laikytini tik: [ẹ/i] (← /i̯e ẹ·/) ir [ọ/u] (←/u̯o o·/), plg.: *síenъ ~ síena* : *sẹnæ̃·ła. ~ sienẽlė*, *vẹ́·jьŝ ~ vė́jas* : *vẹjẽ·lьŝ ~ vėjẽlis*, *dúonъ ~ dúona* : *dọnæ̃·ła. ~ duonẽlė*, *šó·nъs ~ šónas* : *šọnẽ·lьŝ ~ šonẽlis* ir t. t.[54]. Pokirtiniuose skiemenyse reguliari kaita /i̯e ẹ·/ : [e(·)], /u̯o o·/ : [ọ(·)], pvz.: *jọníene. ~ Jonienė* : *jọná.itene. ~ Jonáitienė*, *vẹš̂tíenъ ~ vištíena* : *d̂vẹ̃·selænъ ~ dvė̃seliena*, *kαl̂niẽrьŝ ~ kalniẽrius* „apykaklė" : *põ·perьŝ ~ põpierius*[55], *mó·ke. ~ mókė* : *pã·mọkọs ~ pãmokos*, *ruõše. ~ ruõšė* : *pã·rọše. ~ pàruošė* (bet plg. išimtis *ó·balьŝ ~ óbuolis* „obuolys", *ó·žałъs ~ ą́žuolas*).

Tais atvejais, kai vietoj reguliarių archifonemų atstovų atsiranda prieškirtinis [e] arba pokirtinis [ẹ], pvz.: *gædó·tь ~ giedóti*, *gerẽ·lьŝ ~ gėrẽlis* „ėriukas" ir pan., turime diachroninio (ir morfonologinio) pobūdžio reiškinius. Dažniausiai tokia kaita atsiranda šiais atvejais:

a) kai morfema neturi artimo alomorfo su /i̯e ẹ·/, pvz.: *kemẹ́·nẹ. ~ Kieménai*, *kemẹnẹ́·tẹŝ ~ kieminė́tis*, *vαitækú·nъs ~ Vaitiekū̃nas*, *sænó·jẹ. ~ sienójai*, *šætõ·nъs ~ šėtõnas*, *kalædó·tь ~ kalėdóti, gerẽ·lьŝ ~ gėrẽlis* „ėriukas"[56];

b) kai alomorfų ryšys gerokai nutolęs, silpnai bejaučiamas, pvz.: *liẽš̂tь ~ liẽžti* : *ležů.vьŝ ~ liežùvis*, *líetọ. ~ líetų* : *lætů.vьŝ ~ lietùvis*, *miẽgọ. ~ miẽgą* : *mægó·tь ~ miegóti*, *apiẻrъ ~ apierà* „auka" : *apærã·vẹčьŝ ~ Aperãvičius*, *gałẹ́·tь ~ galė́ti* : *gałatĩ·nẹŝ ~ galėtỹnės* „imtynės", *sẹ́·da. ~ sė́do* : *sedẹ́·tь ~ sėdė́ti*.

§ 120. Apžvelgtos fonologinės kaitos nėra absoliučiai vienintelės visoje tarmės teritorijoje. Reguliariosios kaitos būdingos tik tai pačiai žodžių kaitymo

---

[54] Šio tipo alofonai užfiksuoti ir kai kurių kitų tarmės tyrėjų: A. Baranausko (plg.: *gerýbems ~ gėrýbėms*, *Pôpežiõs ~ põpiežiaus*, *liaźiòŵŝ ~ liežiuviùs* [Baranowski, 1920–22, 122, 130, 133]), J. Gerulio (plg.: *sọŝi̊.gr̃ebẹ ~ susìgriebė*, *boĩẹ́·ñeñẹ ~ Būténienė* [Gerullis, 1930, 60, 65]), E. Volterio (plg.: *i̊šeme ~ ìšėmė*, *padekavója ~ padėkavójo* [Vol′ter', 1904, 336–337]), Z. Zinkevičiaus (plg.: *gałatĩ·ñẹŝ ~ galėtỹnės*, *ŝkr̃í·b̂eľ'ŝ ~ skrýbėlis* „skrybėlė" [Zinkevičius, 1966, 75, 88–89]) ir kt. (plg.: *ješkȯ́·je ~ ieškójo* [LKT, 1970, 245, 259, 266]; *skrů.zdæła ~ skrùzdėlė* [Garšva, 1982b, 71–72; 1977d, 83–85]).

[55] Tokius faktus kaip *àkẹŝ ~ akiẽs*, *pá.l̂tẹŝ ~ pálties*, *kàtẹŝ ~ katẽs* reikia laikyti diachroninės kaitos pavyzdžiais, neturinčiais kirčiuoto alofono. Šį [ẹ] galima sieti ir su /ẹ·/, ir su /i̯e/.

[56] Panašus diachroninis reiškinys yra ir fonemų /uo o·/ : /a/ kaita, pvz.: *ó·balьŝ ~ óbuolis*, *ó·žałъs ~ ą́žuolas*, *razã·lẹjь ~ Rozãlija*, *razali̊.mъs ~ Rozalìmas* ir kt.

paradigmai ir (su tam tikra išlyga) tokioms reguliariosioms darybinėms mikrosistemoms kaip deminutyvai. Minėtosios kaitos tik atspindi neutralizacijos tendenciją, būdingą d a u g u m a i žodžių ir šnektų. Pavyzdžiui, rytinėje tarmės dalyje lygiagrečiai vartojami dvejopi prieškirtiniai balsiai: *vẹnúolækъ* ‖ *vænúolækъ* ~ *vienúoleka* (*vienuolieka*?) „vienuolika“, *mẹs͡tẽ·lьs͡* ‖ *mes͡tẽ·lьs͡* ~ *miestẽlis*, *vẹver͡s͡ů.kъs* ‖ *vever͡s͡ů.kъs* ~ *vieversiùkas*, o vakarinėje – visiškai reguliarūs dvejopi pokirtiniai balsiai: *šẹmá.itẹne.* ‖ *šẹmá.itine.* ~ *Šimáitienė* (sakoma ir *šẹmá.itene.*), *č͡á.udẹtь* ‖ *č͡á.uditь* ~ *čiáudėti* ir pan. Tokie svyravimai galimi net to paties asmens kalboje (dar plg. [Kačiuškienė, 2003a]).

§ 121. Koreliacijų pluoštų atstovai negaliniuose skiemenyse sistemingai parodyti toliau pateikiamoje schemoje (žr. 14 pav.)[57].

|*e·*| |*e*| |*a·*| |*a*| |*uo*| |*o·*| |*u·*| |*u*| |*i·*| |*i*| |*ẹ·*| |*ie*|
[# – C(C')]   [*e*]   [*a*]   [*ọ*|*u*]   [*ẹ*|*i*]
[C – C]
[C' – C']   [*e*]   [*ọ*|*u*]   [*ẹ*]   [*ẹ*|*i*]

14 p a v. **Nekirčiuotų negalinių balsių neutralizacijos schema** (vaizduojamos tik reguliariosios kaitos)

3.1.3.2.2. NEKIRČIUOTAS GALINIS SKIEMUO

§ 122. Savotišką poziciją neutralizacijos atžvilgiu užima nekirčiuotas žodžio galas, nes tik čia gali pasiroti nekirčiuoti pusilgiai ir murmamieji, arba redukuoti, balsiai, pvz.: *dã·ra.* ~ *dãro*, *dã·re.* ~ *dãrė*, *mæ̀dъs* ~ *medùs*, *mèdьs͡* ‖ *mèǯьs͡* ~ *medžiùs* (smulkią eksperimentinę ir fonologinę murmamųjų balsių analizę žr. §§ 146–163).

Nekirčiuotų pusilgių balsių pažymėta jau A. Baranausko tekstuose, pvz.: *nãkty* ~ *nãktį*, *ũžpakaly* ~ *ùžpakalį* [Baranowski, 1920–22, 125, 127, 131], bet

[57] Simbolių reikšmės: # – pauzė, *C* – priebalsis, *C´* – minkštasis priebalsis. Ištisinė linija rodo reguliarią, taškinė – fakultatyvinę, nutrūkstama – šioje pozicijoje neįmanomą realizaciją. Diachroniniai (morfonologiniai) reiškiniai nenurodomi.

iki šiol jų fonetine pozicija panevėžiškių tarmės tyrėjai specialiai nesidomėjo. Visose monografijose ir tarmės aprašuose kalbama tik apie visišką nekirčiuotų ilgųjų žodžio galo balsių sutrumpėjimą (plg.: [Garšva, 1977d, 85; 1982b, 65] ir kt.). Rišliuose tekstuose pastebėti pusilgiai balsiai paskatino nuodugniau paanalizuoti nekirčiuotus balsius. Prieškirtinių ir žodžio galo balsių [*e ę̣ ọ*] trukmės matavimai (ms) 120-yje oscilogramų su žodžiais *šã·kọ. ~ šãką*, *žõ·łę̣. ~ žõlę*, *sã·ke. ~ sãkė*, *kọtẽ·lьŝ ~ kotẽlis*, *kłę̣tæ̃·ła. ~ klėtẽlė*, *kæłã·lьŝ ~ kelẽlis* parodė, kad kiekybės atžvilgiu neredukuotieji atvirõsios galūnės balsiai nėra visiškai tapatūs trumpiesiems – plg. kad ir šiuos vidurkius: [-ę̣.] : [-ę̣] = 140 : 65 ms = 2,15 : 1, [-ọ.] : [-ọ-] = 122 : 80 ms = 1,53 : 1, [-*e*.] : [-*e*] = 106 : 93 ms = 1,14 : 1. Žinoma, greitai kalbant jie gali visiškai sutrumpėti; trumpieji balsiai šiais atvejais ypač dažni jaunimo kalboje.

§ 123. Taigi nekirčiuotame žodžio gale, skirtingai negu prieškirtiniuose ir pokirtiniuose skiemenyse, yra tokia balsių sistema (ženklu „□“ pažymėta sistemos spraga):

□ /*u*·/
/ę̣·/ /*o*·/ /ə/
/*e*·/*a*·/[58]

Šioje pozicijoje kontrastuoja ilgųjų fonemų alofonai, fakultatyviai realizuojami kaip pusilgiai arba trumpieji balsiai, ir murmamoji (redukuotoji) archifonema – visų trumpųjų fonemų, vartojamų kirčiuotoje pozicijoje, atitikmuo (plg. § 162; kitokią interpretaciją žr. [Šimkūnaitė, 1968, 63]). Murmamoji archifonema daugelyje šnektų atstovauja ir neutralizuojamai fonemų /*i*·/ ir /*i*/ opozicijai (ь < **ī*, **į̄*).

3.1.4. FUNKCINĖS KLASĖS IR DIFERENCINIAI POŽYMIAI[59]

§ 124. Kaip matėme §§ 115–123, balsių distribuciją ir funkcinius santykius lemia kirtis, gretimų priebalsių kietumas – minkštumas ir padėtis žodžio galo atžvilgiu. Atsižvelgiant į šiuos veiksnius galima nesunkiai išskirti pagrindines balsinių fonemų klases.

[58] Čia /*u*·/ = [*u*.] / [*u*], /ę̣·/ = [ę̣.]/[ę̣], /*o*·/ = [ọ.]/[ọ], /*e*·/*a*·/ = [*e*./*a*.] / [*e*/*a*], /ə/ = [*i*· *i u e*/*a*].

[59] Apie funkcinių klasių skyrimą žr. [Jakobson, Halle, 1962, 254–258; Jakobson, Fant, Halle, 1962, 177–210; Trubeckoj, 1960, 272–274].

1. To paties pakilimo balsių koreliaciniai santykiai šiaurės panevėžiškių tarmėje glaudesni negu lietuvių bendrinėje kalboje ar kitose tarmėse. Todėl balsinių fonemų klasifikaciją šioje tarmėje tikslinga pradėti ne nuo kiekybinių ar prozodinių santykių, kaip įprasta daryti panašaus pobūdžio darbuose (plg.: [Girdenis, 1967, 196–199; 2000a (1971a), 215–216; 1981, 126–133; 2003, 191–202; Kosienė, 1978, 38–40]), o iškeliant balsių p a k i l i m ą, kaip pagrindinį ir svarbiausią diferencinį požymį (kiek kitaip padaryta str. [Girdenis, Židonytė, 2001 (1994), 153–159]). Tai paaiškinama visų pirma tuo, kad čia (bent jau fakultatyviai) neutralizuojamos ne tik balsių [*e·*] : [*a·*], [*e*] : [*a*], bet ir [*i·*] : [*u·*], [*i*] : [*u*] tipo opozicijos. Ypač glaudų, palyginti savarankišką koreliacijų pluoštą sudaro fonemos /*e e· a a·*/, neutralizuojamos po visų priebalsių (išskyrus galbūt /*î d̂*/), pvz.: *žàlь ~ žalià* : *žèlь ~ želì*, *kàlь ~ kalì* : *kèlь ~kelì*, *sã·ke. ~sãkė* : *sẽ·ke. ~sẽkė*. Šią klasę skirti būtina, nes kitos fonemos prieškirtiniame skiemenyje po minkštojo priebalsio gali susilieti į vieną archifonemą, atstovaujamą balsių [*ẹ* / *i*].

2. Ilgųjų ir trumpųjų balsių opozicija taip pat neutralizuojama: nekirčiuotame negaliniame skiemenyje realizuojami tik trumpieji balsiai.

3. Fonemoms /*a a·*/ ir /*u· u o· u̯o*/ apibūdinti geriausiai tinka požymis ‘užpakalinis’ (‘užpakalinė eilė’), kontrastuojantis požymiui ‘neužpakalinis’ (‘neužpakalinė eilė’): /*e e·*/ ir /*i· i ẹ· i̯e*/. Diferenciniai požymiai ‘priešakinis’ – ‘nepriešakinis’ (‘priešakinė eilė’ – ‘nepriešakinė eilė’) šiuo atveju netinka, nes fonema /*ẹ·*/ turi nepriešakinį alofoną [*ẹ̈·*]. Labializacija taip pat negali būti skiriamuoju požymiu, kadangi fonema /*i*/, kaip matėme § 108, dažnai realizuojama lūpiniu alofonu [*ɔ̈*].

4. Balsiai /*i· u·*/ nuo kitų savo pogrupio narių skiriasi požymiais ‘aukštutinis’ – ‘neaukštutinis’ (‘aukštutinis pakilimas’ – ‘neaukštutinis pakilimas’). Trumposios fonemos /*i*/ ir /*u*/ nekirčiuotoje arba silpnojo kirčio padėtyje realizuojamos vidutinio pakilimo alofonais [*ẹ ọ*], todėl mažai tesiskiria nuo periferinių fonemų <*ẹ ọ*>, glaustai aptartų §§ 98–99.

5. Fonemų porą /*i̯e u̯o*/, kurių pakilimas kinta nuo aukštutinio iki žemutinio (žr. § 105), galima apibūdinti sutartiniu požymiu ‘kintamasis’, kontrastuojančiu požymiui ‘nekintamasis’[60].

§ 125. Nustatytuosius artikuliacinius požymius atitinka šie R. Jakobsono „abėcėlės“ akustiniai požymiai (žr. [Jakobson, Halle, 1962, 254–258; Jakobson,

[60] Kalbamąsias fonemas tiksliau būtų pateikti ne pačiame balsių keturkampyje, o už jo ribų, nes /*i̯e u̯o*/ vieta po aukštutinio pakilimo balsių /*i·*, *u·*/ neatitinka jų artikuliacinių ypatybių (plg. tradicinį N. Trubeckojaus modelį [Trubeckoj, 1960, 107]).

Fant, Halle, 1962, 177–210]; smulkiau apie tarmės balsių spektrus žr. §§ 143–144 ir [Kačiuškienė, 1982, 42 t.]).

1. Žemutiniai balsiai yra kompaktiniai, nežemutinio pakilimo balsiai – nekompaktiniai. Pirmosios dvi kompaktinių balsių formantės[61] spektre yra arčiau centrinės zonos (1000 Hz – žr. 84 išn., § 143), plg. /*a·*/: F_1 = 780 Hz / F_2 = 1190 Hz; /*ẹ·*/: F_1 = 400 Hz / F_2 = 2150 Hz, /*e·*/ (vidurinis pjūvis): F_1 = 810 Hz / F_2 = 1320 Hz.

2. Ilgieji balsiai yra įtemptieji, trumpieji – neįtemptieji.

3. Priešakinei eilei atliepia požymis ‘aukštatonis’, nepriešakinei – ‘žematonis’. Aukštatonių balsių antrosios formantės yra žymiai aukštesnės negu žematonių, plg.: /*i·*/: F_2 = 2060 Hz, /*ẹ·*/: F_2 = 2150 Hz ir /*o·*/: F_2 = 750 Hz, /*a·*/: F_2 = 1190 Hz.

4. Aukštutinio pakilimo balsiai laikytini difuziniais, neaukštutinio pakilimo – nedifuziniais. Difuzinių balsių formantės yra necentrinėje spektrogramos dalyje, pvz.: /*i·*/: F_1 = 320 Hz / F_2 = 2060 Hz, /*u·*/: F_1 = 340 Hz / F_2 = 770 Hz.

5. Diftongoidams /*i̯e u̯o*/ reikia palikti požymį „kintamasis“ („nevienalytis“)[62], nes garso pradžioje jų formantinės zonos yra artimos /*i· u·*/, o gale – /*e a*/ (plg. /*i*/: F_1 = 340 Hz / F_2 = 2040 Hz, /*u*/: F_1 = 340 Hz / F_2 = 770 Hz; /*e*/: F_1 = 670 Hz / F_2 = 1430 Hz ir /*i̯e*/ artikuliacijos pradžioje: F_1 = 290 Hz / F_2 = 2110 Hz, artikuliacijos pabaigoje – F_1 = 320 Hz / F_2 = 1830 Hz; /*u̯o*/ pradžioje – F_1 = 320 Hz / F_2 = 690 Hz, pabaigoje F_1 = 490 Hz / F_2 = 1120 Hz[63].

§ 126. Nustatytųjų diferencinių požymių pagrindu galima sudaryti tokią balsinių fonemų matricą (žr. 11 lent., dar plg. 15 pav.).

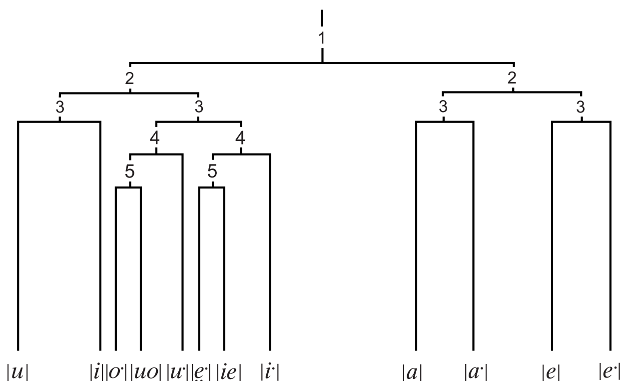
11 lentelė. **Balsinių fonemų matrica**

Nr.	Diferencinis požymis	*i*	*e*	*a*	*u*	*i·*	*ẹ·*	*i̯e*	*e·*	*a·*	*o·*	*u̯o*	*u·*
1	Žemutinis – nežemutinis	–	+	+	–	–	–	–	+	+	–	–	–
2	Ilgasis – neilgasis	–	–	–	–	+	+	+	+	+	+	+	+
3	Priešakinis – nepriešakinis	+	+	–	–	+	+	+	+	–	–	–	–
4	Aukštutinis – neaukštutinis	0	0	0	0	+	–	–	0	0	–	–	+
5	Kintamasis – nekintamasis	0	0	0	0	0	–	+	0	0	–	+	0

[61] Nustatant balsių diferencinius požymius bei jų fonologines charakteristikas svarbiausios yra dvi pirmosios formantės (plg. [Zinder, 1979, 176; Girdenis, 2003, 221 t.] ir min. lit.).

[62] Kadangi R. Jakobsono diferencinių elementų sistemoje nėra atitikmens, šis požymis pasiskolintas iš lietuvių bendrinės kalbos (plg. [Girdenis, 2003, 196 ir 231]).

[63] Ankstesniuose fonologiniuose tyrinėjimuose bandyta naudotis tik R. Jakobsono pateiktais požymiais (plg. [Girdenis, 2000a (1967b), 156–158; 2000a (1971a), 216]).

15 pav. **Balsinių fonemų dendrograma** (skaitmenys prie išsišakojimų reiškia 11 lent. diferencinius požymius; dešiniosios šakos žymi teigiamuosius požymius, kairiosios – neigiamuosius)

§ 127. Apie fonologinių ir psichoakustinių klasių santykius žr. §§ 180–182.

3.1.5. KOMBINACINIAI REIŠKINIAI

§ 128. Kaip jau buvo kalbėta (plg. §§ 100–104), tarmėje vartojami tautosilabiniai d v i g a r s i n i a i j u n g i n i a i: /a/ + /v/, /a/ + /j/, /a/ + /l/ ir t. t. (jeigu kalbėtume abstrakčiau, – tautosilabiniai junginiai /V/ + /R/, kur *V* – bet koks balsis, *R* – bet koks sklandusis priebalsis). Tautosilabiniai junginiai, arba tiesiog dvigarsiai, atsiranda prieš priebalsius (pvz.: *zú.itь ~ zùiti*, *stú.m̑tь ~ stùmti*, *pí.l̑tь ~ pìlti*) ir prieš pauzę (plg.: *paskú.i ~ paskùi*, *tá.u ~ táu*, *adgá.l̑ ~ atgál'*); prieš balsius šie junginiai tampa heterosilabiniai, pvz.: *zů́.ȷe. ~ zùjo*, *stů́.mь ~ stùmia*, *pi̊́.ła ~ pìla*, *tã·va. ~ tàvo*, *adgali̊́.ne. ~ atgalìnė*. Tarmėje tokie dvifonemiai tautosilabiniai junginiai funkcionuoja kaip išplėstinis skiemens centras: /a/ + /v/ = [au][64] (*á.uga. ~ áugo*, *åũ.gle. ~ aũglio*, *płåuki̊́.mъs ~ plaukìmas*), /a/ + /j/ = [ai][65] (*αĩ.nъ ~ eĩna*, *tá.ika. ~ táiko*, *bαisí·be. ~ baisýbė*), /u/ + /j/ = [ui]/[ọi] (*ú.i ~ ui*, *bú.ikъ ~ Bùika*, *pọi̊́kь ~ puikì*, *č̑ɔiní·be.* ‖ *čẹiní·be. ~ čiuinýbė* „švarumas“), /a/ + /l/ = [al] (*αl̃̑.kŝne. ~ al̃ksnio*, *ká.łva. ~ kálvė*, *gαl̑væ̃·ła. ~ galvẽlė*),

---

[64] Apie galimus fonetinius dvibalsių ir dvigarsių pakitimus (kirčiuotoje ir nekirčiuotoje padėtyje) žr. nurodytuose pavyzdžiuose.

[65] Po minkštojo priebalsio – tik /e/ + /j/ = [ei ẹi] (*ké.ike. ~ kéikė*, *rẹi̊́ks ~ reĩks*).

/*a*/ + /*r*/ = [*ar*][66] (*á.r̂tь ~ árti*, *ɑr̃.tẹmọ. ~ ar̃timą*, *vɑr̂tẽ·lẹ. ~ vartẽliai*), /*a*/ + /*m*/ = [*am*]/[*ọm*] (*á.m̂žьŝ ~ ámžius*, *kọm̃.pъs ~ kam̃pas*, *kọm̂pẽ·lьŝ ~ kampẽlis*[67]), /*a*/ + /*n*/ = [*an*]/[*ọn*] (*ła.ŋgъs ~ lángas*, *łọŋgẽ·lьŝ ~ langẽlis*, *rọn̊kъ ~ rankà*, *dọn̂tẽ·lьŝ ~ dantẽlis*), /*e*/ + /*l*/ = [*el*] (*el̂̃.ze. ~ Elzė*, *vé.l̂ne. ~ vélnio*, *pel̂̃.ne. ~ pelnė*), /*e*/ + /*r*/ = [*er*] (*é.r̂zẹtь ~ érzyti* „erzinti“, *ver̂̃.ke. ~ ver̃kė*, *ů.ž̂merk̂e. ~ ùžmerkė*), /*e*/ + /*m*/ = [*em*]/[*ẹm*] (*lǽ.mpọ. ~ lémpą*, *tẹm̂̃.pe. ~ tem̃pė*, *kem̂pi̊.ne. ~ kempìnė*; apie *ẹm*/*ọm*, *ẹn*/*ọn* kaitas žr. [Zinkevičius, 1966, 99; 1978, 65]), /*e*/ + /*n*/ = [*en*]/[*ẹn*] (*kẹn̂̃.te. ~ keñtė*, *ŝvé.n̂d̂re. ~ švéndrė*, *pẹŋk̂ó·lækъ ~ penkióleka* „penkiolika“), /*i*/ + /*l*/ = [*il*]/[*ẹl ɔ̈l*] (*jí.lgъs ~ ìlgas*, *pẹ̀l̂kь ~ pilkì*, *vẹl̂kẽ·lьŝ ~ vilkẽlis*, *v̂ɔ̈ł̃kẹ. ~ vilkaĩ*), /*i*/ + /*r*/ = [*ir*]/[*ẹr ɔ̈r*] (*í.rstъ ~ ìrsta*, *pẹ̀r̂mь ~ pirmì*, *tẹr̂ŝtẽ·sẹn̂ŝ ~ tirštèsnis*, *t̂ɔ̈r̃.štъs ~ tir̃štas*), /*i*/ + /*m*/ = [*im*] / [*ẹm ɔ̈m*] (*rí.mstъ ~ rìmsta*, *gẹm̂̃.tь ~ gim̃ti*, *ẹm̂pẹłẽ̤·lьŝ ~ impilẽlis*, *ŝɔ̈m̊tъs ~ šimtùs*), /*i*/ + /*n*/ = [*in*]/[*ẹn ɔ̈n*] (*t̂rí.n̂tь ~ trìnti*, *pẹ̀n̂tь ~ pintì*, *kẹŋkǣ·ła. ~ kinkẽlė*, *prad̂ɔ̈ñ.ga ~ pradiñgo*), /*u*/ + /*l*/ = [*ul*]/[*ọl*] (*pú.l̂tь ~ pùlti*, *gọl̂̃.tь ~ gul̃ti*, *pọl̂kẽ·lьŝ ~ pulkẽlis*, *č̂ɔ̈łbẹ́·tь* || *čẹłbẹ́·tь ~ čiulbéti*), /*u*/ + /*r*/ = [*ur*] (*ọr̂̃.ẑge. ~ ur̃zgė*, *dú.r̂tь ~ dùrti*, *gọr̂gẹ́·tь ~ gurgéti*, *č̂ɔ̈r̂lé.n̂tь* || *čẹr̂lé.n̂tь ~ čiurlénti*), /*u*/ + /*m*/ = [*um*] (*stú.m̂tь ~ stùmti*, *trọm̃.pъs ~ trum̃pas*, *trọm̂pẹ́·tь ~ trumpéti*, *l̂ɔ̈mpsẹ́·tь* || *lẹmp-sẹ́·tь ~ liumpséti*), /*u*/ + /*n*/ = [*un*]/[*ọn*] (*gú.nda. ~ gùndo*, *pọñ.tъ ~ puñta*, *sọn-ků.mъs ~ sunkùmas*). Plg. dar [Kačiuškienė, 1999, 38–41].

§ 129. Be minėtų junginių, tarmėje vartojami i l g i e j i mišrieji d v i g a r s i a i, susidedantys iš ilgųjų balsių /*ẹ· o· ie uo i· u·*/ ir sklandžiųjų /*l m n r*/, kurie pasitaiko kai kurių žodžių formų galiniuose skiemenyse ir skoliniuose,

---

[66] Kaip sakyta § 111, cirkumfleksiniai, neocirkumfleksiniai, neoakūtiniai ir nekirčiuoti [*au*] tipo dvibalsiai tarmėje tariami su lūpiniu atspalviu ([*åu*], neretai ir [*ɔu*]), pvz.: *łåũ.kъs ~ laũkas*, *łåůkъs ~ laukùs*, *pałåůks ~ palaũks* (← *paláukti*), *łåukẹnĩ·kъs* || *łɔukẹnĩ·kъs ~ laukinỹkas* „laukininkas“. Tokiais atvejais taip pat redukuojami bei siaurinami ir [*ai ei*] pirmieji sandai – tie dvibalsiai tariami maždaug kaip [*ɑi ẹi*].

[67] Apie galimus dvigarsių [*am an em en*] pakitimus, atsirandančius dėl skirtingų priegaidžių ar dėl kai kurių kitų faktorių, žr.: [Būtėnas, 1932, 168–194; Šukys, 1962, 175–182; Zinkevičius, 1966, 96–101; LKA, 1977, 83–88]. Visoje tarmės teritorijoje [*am an em en*] išlaikomi: 1) intarpiniuose veiksmažodžiuose (*bræñ.dъ ~ breñda*, *ŝkræñ.dъ ~ skreñda*); veiksmažodžiuose, kurių esamajame ir būtajame kartiniame laike dvigarsiai [*en*, *em*] kaitaliojasi su [*i in im*]: *kræñ.tъ ~ kreñta* : *kri̊.ta. ~ krìto*, *læñ.dъ ~ leñda* : *l̂ɔ̈ñ.da. ~ liñdo*; 2) bendratyse ir iš jų padarytose formose, esamojo laiko kamienuose su -*sta*, jeigu kitose formose nesusidaro tautosilabiniai [*en*, *em*]: *sé.m̂tь ~ sémti*, *té.mtь ~ témti*, *sǽ.nstъ ~ sénsta*; 3) antrinės kilmės galūnėse (*má.n̂ ~ mán'*, *šɑltɑm̊ ~ šaltam̃*); 4) skoliniuose ar iš bendrinės kalbos atėjusiuose žodžiuose (*bará.ŋkъ ~ baránka* „riestainis“, *žǽ.ntъs ~ žéntas*); 5) garsažodžiuose (*á.m ~ ám*, *á.m̂tæłẹtь ~ ámtelėti*).

pvz.: *šakó·m*[68], *aukšti̇̂·n̂*, *nebẹ̈·r*, *łakíerkǫs* „lakuoti bateliai“ (plačiau apie juos žr. [Baranovskìj, 1898, 26–27; Kosienė, 1978, 34]).

§ 130. A t v i r o s i o s s a n d ū r o s atveju galima pastebėti ir kitokių balsių junginių, kurie kitose pozicijose paprastai nevartojami: /*a*/ + /*o·*/ (*pa-õ·štь* ~ *paõšti*), /*a*/ + /*u·*/ (*pra-ũ·štь* ~ *praũžti*), /*a*/ + /*u̯o*/ (*pa-úoštẹtь* ~ *paúostyti*), /*e*/ + /*i*/ (*ne-i̇.šmete.* ~ *neìšmetė*), /*e*/ + /*u̯o*/ (*næ-úoštə̃k* ~ *neúostyk*), /*e*/ + /*o·*/ (*næ-ở·š* ~ *neõš*), /*e*/ + /*u*/ (*næ-ủ.žl̃ɔpъ* ~ *neùžlipa*), /*e*/ + /*u·*/ (*næ-ũ·šk* ~ *neũžk*), /*i*/ + /*u̯o*/ (*prẹsẹ-úoštẹtь* ~ *prisiúostyti*), /*i*/ + /*u*/ (*prẹsẹ-ǫl̂ó·k* ~ *prisiulió k*), /*i*/ + /*u·*/ (*prẹ-ũ·-že.* ~ *priũžė* „prìūžė“), /*u*/ + /*a*/ (*sủ.-are.* ~ *sùarė*), /*u*/ + /*u̯o*/ (*sǫ-úosk* ~ *suúosk*), /*u*/ + /*o·*/ (*sǫ-ở·š* ~ *suõš*), /*u*/ + /*u*/ (*nǫ-ǫl̂ó·k* ~ *nuulió k*), /*u*/ + /*u·*/ (*nǫ-ũ·že.* ~ *nuũžė* „nùūžė“), /*o·*/ + /*a*/ (*pró·-anǫkъs* ~ *próanūkas*). Tačiau dažniausiai tokius junginius supaprastina balsių kontrakcija arba elizija.

§ 131. Balsių k o n t r a k c i j a vyksta šių balsių ir dvibalsių sandūroje: /*a*/ + /*a*/ → /*a·*/ (*ȷǫdã·kьŝ* ~ *juodaãkis*), /*a*/ + /*i·*/ → [*ai*] (*pá.išlẹkьŝ* ~ *Páislikis* „Payslikys“), /*a*/ + /*ẹ·*/ → [*ai*] (*pá.ime.* „paėmė“), /*e*/ + /*i·*, *e*/ → /*ẹ·*/ (*nebẹ̈·r* ~ *nebẽr*, *nẹ̈·sъ* ~ *nėsù* „nesu“), /*e*/ + /*ẹ·*/ → [*ei*] (*né.ime.* „neėmė“), /*i*/ + /*a a·*/ → [*ie*] (*apíeve.* „apavė“, *apsíeve* „apsiavė“), /*i*/ + /*i*/ → /*i·*/ (*pasí.lgɔ.* ~ *pasìlgau* „pasiilgau“), /*u*/ + [*ei*] → [*ai*] (*sαĩ.nъ* „sueina“), /*a*/ + [*ei*] → [*ai*] (*pαĩ.nъ* „paeina“; dar plg.: *n̂abê* „nebėra“, *naĩs* „nueis“, *naȉn* „nueina“ [Baranowski, 1920–22, 128, 135], *apíevė* „apiavė“, *saĩ·t̂* „sueiti“ [Zinkevičius, 1966, 128]).

§ 132. Balsių e l i z i j o s reiškiniai būna šiais atvejais: /*a*/ + /*e*/ → [*a*, *a·*] (*pažerẹ̃·* „paežerėje“, *pã·žere.* „paežerė“), /*e*/ + /*a a· e*/ → [*e e·*] (*net̃næš* „neatneš“, *nẽ·t̃neše.* „neatnešė“, *né.r̃ž̃ɔk* „neerzink“), /*i*/ + /*ẹ·*/ → [*i· ẹ·*] (*pri̇̃·me.* „priėmė“, *prẹ̃·ȷe.* „priėjo“, plg.: *prêja* „priėjo“ [Baranowski, 1920–22, 129]), /*a*/ + [*au*] → [*au*] (*prå̃ũ.ša.* „praaušo“), /*e*/ + [*au*] → [*’au*] (*n̂á.ugъ* „neauga“), /*e*/ + [*ei*] → [*ei*] (*nẹi̇̃nъ* ~ *neinù*), /*i*/ + [*au*] → [*’au*] (*pr̂á.uga.* „priaugo“), /*i*/ + [*ei*] → [*ei*] (*prẹĩ.nъ* „prieina“), /*u*/ + [*au*] → [*au*] (*sá.uga* „suaugo“).

§ 133. *TR(S)*, *SR(S)*, *RTR(S)* tipo priebalsių junginiuose dėl stiprios žodžio galo redukcijos atsiranda įterptiniai balsiai [*ẹ ǫ ə*][69], pvz.: *kǫ̀pəłs* / *kǫ̀pǫłs* ~ *kuplùs*, *ŝvẹ̃r̂p̂əl̂ŝ* / *svẹ̃r̂pẹl̂ŝ* ~ *svirplỹs*, *dǫ̀kəns* / *dǫ̀kǫns* ~ *duknàs* „patalus“ ir pan. Šis reiškinys gali būti traktuojamas kaip redukuoto balsio ir sklandžiojo

---

[68] Dviskiemeniuose ir daugiaskiemeniuose žodžiuose kirtis gali būti apibendrintas antrajame ar tolimesniame nuo galo skiemenyje, todėl balsis gali ir sutrumpėti, pvz.: *žmǫnẹ̈·m* ~ *žmoněm* || *žmó·nẹm̂* ~ *žmónėm*, *wǫdægó·m* ~ *uodegóm* || *wúodægǫm* ~ *úodegom* (smulkiau žr. [Kačiuškienė, 2001]).

[69] J. Gerulis šio tipo balsius žymėjo ženklu [*ε*], pvz.: *dǫ̀gεn̂* ~ *dugnè* [Gerullis, 1930, 56].

priebalsio metatezė: kai galinis redukuotas balsis tariamas kaip atskiras garsas, įterptinis balsis dažniausiai neatsiranda[70].

§ 134. *VRC* tipo junginiuose po sklandžiojo priebalsio (dažniausiai [*r r̂*]) galimà fakultatyvi anaptiksė: čia kartais tariamas silpnas įterptinis [*ẹ*/*ə*] tipo balsis, pvz.: *tẹ̀r^e^s̑tь* ~ *tiršt̀i*, *kæ̀r^ə^tъ* ~ *ker̃ta*, *vàr^ə^tъs* ~ *vartùs* (smulkiau žr. [Šliavas, 1971, 313; Kačiuškienė, Girdenis, 2000b (1982); Kačiuškienė, 2003a]).

§ 135. Kiti kombinaciniai vokalizmo reiškiniai yra d i a c h r o n i n i a i – tai apokopė, sinkopė, vadinamųjų parazitinių balsių atsiradimas, pvz.: *dẹkałọ̀.nẹ.* ~ *dikalònai* „odekolonas“, *pá.mšałъs* ~ *pámšalas* „pamušalas“, *pã·lætъs* ~ *pãletas* „paltas“, *ẹškàdъ* ~ *iškadà* „skriauda, nuostolis“ (iš le. *szkoda* ar br. шкóда „t. p.“) ir t. t. Jų buvimą galima paaiškinti tik sugretinus tarmės faktus su bendrinės kalbos arba (skolinių atveju) su kitų tarmių bei kalbų faktais. (Apie diachroninius vokalizmo reiškinius žr. [Zinkevičius, 1966, 124–139; LKA, 1977, 89–91].)

3.2. EKSPERIMENTINIAI VOKALIZMO TYRIMAI

3.2.1. BALSIŲ KIEKYBĖ IR JOS FONOLOGINĖ INTERPRETACIJA

§ 136. Yra žinoma, kad vakariniai šiaurės panevėžiškiai kirčiuotame skiemenyje gali turėti trejopos kiekybės balsius (žr. § 98):

1) ilguosius: *vı́·rъs* ~ *výras*, *sú·rьs̑* ~ *sū́ris*;

2) pusilgius: *kı̊.tъs* ~ *kìtas*, *bů.va.* ~ *bùvo*;

3) trumpuosius: *mæ̀tъ* ~ *metù*, *bọ̀s* ~ *bùs*.

Ilgieji šiaurės panevėžiškių balsiai atliepia bendrinės kalbos ilgiesiems balsiams senoviniu kirčiu kirčiuotame skiemenyje; pusilgiai balsiai yra kilę iš trumpųjų skiemenyse, turinčiuose senovinį (sinchroniškai stiprųjį)[71] negalūninį kirtį; trumpieji balsiai vartojami tik negaliniuose skiemenyse, turinčiuose atitrauktinį (silpnąjį) kirtį, ir galiniuose kirčiuotuose skiemenyse.

---

[70] Jeigu įterptinių balsių nesusidaro, tariami sklandieji skiemeniniai priebalsiai, pvz.: *ọ̃ñ.tr̥s* ~ *añtras*, *mọñ.dr̥s* ~ *mañdras*, plg. [LKT, 1970, 237–263].

[71] Dėl stipriojo ir silpnojo kirčio opozicijos žr. § 37 ir [Garšva, 1977d, 81].

Nekirčiuotuose skiemenyse gana ryški kiekybinių opozicijų neutralizacijos tendencija[72].

§ 137. Atidesni stebėjimai senokai parodė, kad pusilgius balsius šiaurės panevėžiškiai (ypač senesnieji) dar vartoja žodžio gale (ypač atviraj ame žodžio gale – žr. § 122) – čia prisimintini § 35 paminėti pavyzdžiai: *žẹ̀nɔ. kàdᵊ važàvɔᵘ pas‿kαim̃ɔ̃ñ.ku.* (Pumpėnai) ~ *žinaũ, kadà važiavaũ pas kaimiñką, ọ‿mú·su. vẹŝ‿pọ‿vi̇́enu. / tẹk‿prẹ‿viẽŝkelæ. tie‿nàmεⁱ / nọ̀ ẹr‿ọž-rakı̇̃.na.m kũ·ti.* (Slč) ~ *o mū́sų visi po víeną, tik prie viẽškelio tie namaĩ – nù, ir užrakìnom kũtę* (būt. k. l. *užrakı̇̃.na.m* ≠ es. l. *užrakı̇̃.nam*!) – ir t. t.

Tie pusilgiai balsiai fakultatyviai gali sutrumpėti, bet senosios kartos kalboje gana dažni.

§ 138. Be šių, pagrindinių, balsių kategorijų, tarmėje randame dar vadinamuosius murmamuosius (arba tiesiog redukuotus) balsius, vartojamus tik paskutiniame žodžio skiemenyje, pvz.: *kàsъ* ~ *kasù*, *mαĩ.šъs* ~ *maĩšas*, *d̂rẹ̀ŝkьŝ* ~ *driskiùs* (*driskès*) ir t. t. (ištariama ir su aiškesnės kokybės balsiu: *kàsᵊ* / *kàsᵋ*, *d̂rẹŝk'ŝ*, – ir be balsio, bet dažniausiai su tam tikrais jo pėdsakais: *kàs̥*, *d̂rẹ̀ŝk̂ŝ̥*).

Murmamųjų balsių problema šiaurės panevėžiškių tarmėje yra kėlusi ginčų ir dar iki šiol neišspręsta[73]. Nesileisdami į smulkmenas (jos išsamiai svarstomos 3.2.2 skirsnyje), čia tiktai konstatuosime, kad yra tvirtų argumentų, rodančių ne tik fonologinį, bet ir fonetinį šių balsių realumą[74]. Vienas iš svarbiausių argumentų būtų tas, kad murmamuosius balsius tarmės atstovai gana dažnai dar ištaria kaip pakankamai aiškius fakultatyvinius garsus, pvz.: *kọ̃·‿gẹ aš‿paȷẹm̂̃sᵉ dů.ȷẹ. / ka‿næbọ̀s kuo‿l̂uõptᵉ?* (Pumpėnai) ~ *ką̃ gi aš paim̃siu dùjai* („du“), *ka nebùs kuo liuõbti?*, *sọṅ.kᵊ bů·tu. / dàbar žmó·nᵉŝ paprã·tẹ. dẹkẹṇẹ́·tᵉ* (Joniškėlis) ~ *sunkù būtų̃: dabar̃ žmónes* (*žmónys*?) *paprãtę dykinéti*, *jȍs làbẹ. gæ̃·rᵇˡs žmõ·gᵇˡs̥ bù.wa.* (Saločiai) ~ *jìs labiaĩ* („labai“) *gẽras žmogùs bùvo*, *razalẹ̀mᵉ bů.-wa. rů.su. val̂̃ŝč'ŝ* ~ *Rozalimè bùvo rùsų vaľ̃sčius*, *tæ̃·ka. åugı́.n̂̃t sẽ·ser'ŝ / viẽnᵊ visá.i jåunᵊ lı̇̃.ka* (Klovainiai) ~ *tẽko augìnti sẽseris* (*sẽserys*?) – *vienà visái jaunà lìko*.

[72] Tačiau, kaip yra pastebėjęs K. Garšva [1977c, 81], bent aiškiai kalbant, sutrumpėję ilgieji balsiai šiek tiek skiriasi nuo senovinių trumpųjų: prieškirtiniuose skiemenyse dažniausiai išlaikoma kiek kitokia balsių kokybė [Garšva, 1977d, 85]. Tokias minimaliąsias žodžių poras, kaip *vẹrı̇̃.mᵊs* ~ *virìmas* : *vėrı̇̃.mᵊs* ~ *vėrìmas*, *šọnẽ·lᵇŝ* ~ *šunẽlis* : *šo-nẽ·lᵇŝ* ~ *šonẽlis*, iš klausos skiria 54–90% netreniruotų moksleivių.

[73] Murmamuosius balsius pripažįsta K. Jaunius [1970, 127], A. Salys [1946, 62], Z. Zinkevičius [1966, 119], A. Girdenis [1981, 61 t.; 2003, 105 t.]. Dėl priešingos nuomonės žr. [Garšva, 1977d, 87; 2000].

[74] Apie šį dalyką smulkiau žr. §§ 146–163.

Tai būdingiausia senajai kartai, tačiau net ir jauni tarmės atstovai dar retkarčiais šiuos balsius ištaria.

Kadangi šalia formų *kàŝ̥* sakoma ir *kàsᵉ* ~ *kasì*, šalia *stó·r̥s* – *stó·rᵊs* ~ *stóras* ir t. t., tokias formas galima fonologiškai interpretuoti tik su balsiu: /*"kaśə*/[75], /*stó·rəs*/. Vadinasi, galima sakyti, kad tarmei būdinga fakultatyvinė taisyklė, galinti panaikinti /*ə*/, neretai palikdama tam tikrus jo pėdsakus, kuriuos senokai yra pastebėję dialektologai [Girdenis, Zinkevičius, 2000a (1966), 49, 20 išn.]. Murmamieji balsiai beveik netariami tik tada, kai prieš galūnę eina nekirčiuotas skiemuo, pvz.: *pã·ˌsak* ~ *pãsaka*, *vã·ˌsar* ~ *vãsara*, bet čia juos bent iš dalies kompensuoja silpnas šalutinis to skiemens kirtis (žr. § 41).

§ 139. Jau anksčiau (žr. [Kačiuškienė, 1980a, b]) įrodyta, kad balsių kiekybės opozicijos šiaurės panevėžiškių tarmėje išlaikytos. Čia to tyrimo rezultatai apžvelgiami plačiau.

§ 140. Eksperimentui imtos tokios minimaliosios žodžių poros: *næ̃·šъ* ~ *nẽša* : *næ̀š* ~ *nèš*, *kã·sъ* ~ *kãsa* : *kàs* ~ *kàs*, *s̑kẹ̃·tь* ~ *skẽtį* : *kẹ̀tь* ~ *kitì*, *grú·dъs* ~ *grū́das* : *rů.dъs* ~ *rùdas*, *bố·sъ* ~ *bosù* : *bọ̀s* ~ *bùs*, *tí·ka.* ~ *týko* : *ti̊.ka.* ~ *tìko*[76].

Oscilografinė balsių trukmės analizė parodė (žr. 12 lent.), kad kirčiuoti ilgieji balsiai savo trukme net 99,9% tikimybe ($P < 0{,}001$) skiriasi nuo trumpųjų (kiek blankesnis tik [*u·*] ir [*u.*] skirtumas). Ilgiausi šioje tarmėje yra cirkumfleksiniai [*a· æ· ẹ·*]: jie vidutiniškai 1,6 karto ilgesni už trumpuosius [*a e ẹ*]; ilgieji [*i· u·*] vidutiniškai 1,3 karto ilgesni už pusilgius [*i. u.*]. Vadinasi, šiaurės panevėžiškių tarmėje ilgieji, pusilgiai ir trumpieji balsiai pagal trukmę santykiauja kaip 1,6 : 1,3 : 1. Rezultatai aiškiai prieštarauja J. Kazlausko prieš kelis dešimtmečius pasakytai minčiai [Kazlauskas, 1966–1967, 119], kad šiaurės rytų Lietuvos dalyje nebesą ilgųjų – trumpųjų balsių opozicijos.

12 l e n t e l ė. **Bendroji balsių trukmė**[77]

Balsis	n	$\bar{x} \pm s$ (ms)	÷ (ms)	$t > t_{0,001}$	$\bar{V} : \breve{V}$
[*æ·*] [*æ*]	16 16	315 ± 11 181 ± 9	291 ÷ 339 162 ÷ 200	9,51 > 3,65	1,7 : 1

[75] Čia, kaip ir toliau, ženklu „″ “ žymimas silpnasis (diachroniškai – atitrauktinis) kirtis.
[76] Dėl tyrimo metodikos žr. [Girdenis, 2000a (1974), 285–290]. VU Eksperimentinės fonetikos laboratorijoje buvo padarytos 224 oscilogramos, pagal kurias matuota bendroji balsių trukmė (ms). Visi parametrai skaičiuoti pagal V. Urbacho [1964] teikiamas formules.
[77] Simbolių reikšmės: n – matavimų skaičius, $\bar{x}$ – bendras vidurkis, s – standartinis nuokrypis, ÷ – 95% pasikliaujamasis intervalas, t – Studento kriterijus, t_α – jo kritinė reikšmė, $\bar{V}$ – ilgasis balsis, $\breve{V}$ – trumpasis balsis.

12 lentelės tęsinys

Balsis	*n*	$\bar{x} \pm s$ (ms)	÷ (ms)	$t > t_{0,001}$	$\bar{V} : \breve{V}$
[*ę·*]	16	259 ± 10	238 ÷ 280		
[*ę*]	16	150 ± 6	137 ÷ 162	9,34 > 3,65	1,7 : 1
[*a·*]	16	278 ± 16	244 ÷ 312		
[*a*]	16	177 ± 11	154 ÷ 200	5,15 > 3,65	1,6 : 1
[*o·*]	16	266 ± 16	231 ÷ 301		
[*ọ*]	16	179 ± 10	158 ÷ 200	4,57 > 3,65	1,5 : 1
[*i·*]	32	178 ± 5	167 ÷ 189		
[*i.*]	32	140 ± 5	130 ÷ 149	5,54 > 3,46	1,3 : 1
[*u·*]	15	238 ± 9	219 ÷ 256		
[*u.*]	16	186 ± 8	170 ÷ 202	4,56 > 3,66	1,3 : 1

§ 141. Bendrinėje kalboje kiekybinius požymius visada lydi k o k y b i n i a i, o tai leidžia ilguosius balsius traktuoti kaip įtemptuosius, trumpuosius – kaip neįtemptuosius (plg. [Kazlauskas, 1966, 79]), t. y. kiekybės opozicijas suvesti į kokybines – priskirti ilgiesiems ir trumpiesiems balsiams ne prozodinius, o inherentinius (kokybinius, spektrinius) požymius. Tai labai svarus argumentas balsių kiekybės neprozodinės interpretacijos naudai. Įrodžius, kad koreliacija [*a·*] : [*a*] = [*i·*] : [*i*] = [*u·*] : [*u*] … skiriasi ne tik kiekybinėmis, bet ir kokybinėmis ypatybėmis, prozodinė šios koreliacijos interpretacija, rodos, savaime atkrinta, nes nelieka tvirtesnio pamato būtinai išskirti kiekybės prozodemą.

Tiriamajai tarmei šis dalykas ypač aktualus, kadangi viename iš žymesnių jos fonologinių tyrimų [Garšva, 1977d, 101] teigiama, kad ilgieji balsiai esą simultaniniai nežymėtų („trumpųjų“) balsių ir ilgumo prozodemos junginiai, t. y. [*i·*] = /*i*/ & / ¯/, /*a·*/ = /*a*/ & / ¯/ ir t. t. Be abejo, tai turi savų teigiamybių, nes leistų sumažinti fonemų skaičių. Tačiau tokiai interpretacijai prieštarauja šie dalykai:

1. Naujai rasti nekirčiuoti pusilgiai balsiai žodžio gale (pvz.: *sã·ka.* ~ *sãko*, *ví·ru.* ~ *výrų* ir pan.) rodo, jog kiekybė nėra taip griežtai susijusi su kirčiu, kaip priegaidės ar kitos prozodemos.

2. Tarmėje nėra trumpųjų [*ie uo*]. K. Garšva [1977d, 69] problemą bando spręsti laikydamas tuos garsus fonemų junginiais. Bet kirčiuotam [*uo*] tarmėje atliepia nekirčiuotas [*ọ*/*u*], pvz.: *púodъs* ~ *púodas* : *pọdẽ·lьŝ* (‖ *pudẽ·lьŝ*) ~ *puodẽlis*, o [*ie*] – [*ę*], [*e*], [*i*], pvz.: *píenъs* ~ *píenas* : *pęnẽ·lьŝ* (‖ *penẽ·lьŝ, pinẽ·lьŝ*) ~ *pienẽlis*. Tos kaitos rodo, kad [*uo*] ir [*ie*] negali būti junginiai, nes

turi ryškių vienabalsinių alofonų ir, vadinasi, priklauso ne dvibalsių, o vienabalsių sistemai (daugiau argumentų žr. §§ 100–102).

3. Šiaurės panevėžiškių balsių sistemoje nėra trumpųjų /*ẹ ọ*/, koreliuojančių su /*ẹ· o·*/. Tiesa, tarmė turi trumpuosius [*ẹ ọ*], atliepiančius bendrinės kalbos /*i u*/, bet juos galima interpretuoti tik kaip fonemų /*i u*/ realizaciją nekirčiuotoje ir silpnojo kirčio pozicijoje: *rẹ̀šъ* = /*"rišə*/ ~ *riši̇̀*, *skọ̀tъ* = /*"skutə*/ ~ *skutù*.

§ 142. Ši hipotezė gali būti bent iš dalies patikrinta ir eksperimentiškai. Jeigu ilgieji balsiai skiriasi nuo neilgųjų ne tik kiekybiniais, bet ir inherentiniais (spektriniais) požymiais, galima su didele tikimybe sakyti, kad fonologiniu požiūriu vadinamoji kiekybės koreliacija šiaurės panevėžiškių tarmėje nėra prozodinis reiškinys – kad jos požymis priklauso pačioms fonemoms. Tai leistų tvirčiau apsispręsti, ar savarankiškomis fonemomis tikrai laikytini ir trumpieji, ir ilgieji balsiai.

§ 143. Mėginant visa tai išsiaiškinti atlikta balsių s p e k t r i n ė a n a l i z ė[78].

13 l e n t e l ė. **Balsių spektrinės charakteristikos** (Hz)[79]

Balsis	F_1	F_2	T_i	D_i
[*i·*]	320	2060	640	1740
[*i.*]	340	2040	500	1700
[*u·*]	340	770	890	890
[*u.*]	340	770	890	890
[*ẹ·*]	400	2150	750	1750
[*ẹ*]	450	1970	520	1720
[*o·*]	460	750	790	790
[*ọ*]	520	950	570	530
[*æ·*]	810	1320	490	510
[*æ*]	670	1430	240	760
[*a·*]	780	1190	590	410
[*a*]	640	1220	420	580

Atlikus matavimus bei skaičiavimus gautos tokios balsių spektrinės charakteristikos (žr. 13 lent.; formančių reikšmės suapvalintos 10 Hz tikslumu).

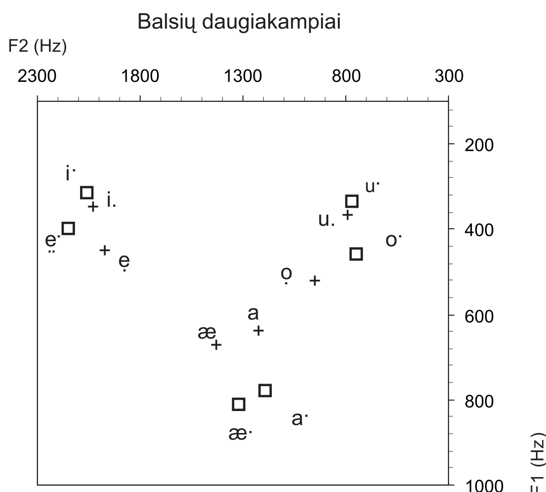
[78] Eksperimentui naudotasi tomis pačiomis minimaliosiomis žodžių poromis, kaip ir oscilografiniam tyrimui. KPI-69 tipo spektrografu padaryta 112 dinaminių spektrogramų. Spektrogramose buvo matuojami viduriniai formantinių zonų taškai, vizualiai nustatyta formančių dinamika.

[79] Simbolių reikšmės: T_i – įtempimo indeksas, D_i – difuziškumo indeksas, F_1 – pirmoji formantė, F_2 – antroji formantė (Hz). Čia pasakytina, kad [*æ·*] formantės kiek sąlygiškos, nes šis balsis, kaip minėta §§ 105 ir 112, dažnai tariamas kaip [*ⁱᵉa*] ar [*ᵉa*] tipo diftongoidas. Vidurinėje [*æ·*] dalyje, atrodo, jau ima reikštis [*a*] (arba [*ȧ*]) būdingi bruožai.

Trumpieji balsiai, išskyrus pusilgį [*u.*][80], yra mažiau įtempti už ilguosius, jų formančių reikšmės artimesnės vadinamajam „neutraliajam“ balsiui [Ǝ][81].

Įtempimo indeksai[82] rodo, kad visi ilgieji balsiai, išskyrus [*u·*], yra įtemptesni už trumpuosius – plg. įtempimo indeksus: [*i·*] = 740 Hz > [*i.*] = 700 Hz, [*o·*] = 790 Hz > [*ọ*] = 570 Hz, [*æ·*] = 490 Hz > [*æ*] = 240 Hz, [*a·*] = 590 Hz > [*a*] = 420 Hz. Be to, apskaičiuotas balsių difuziškumo indeksas[83] dar kartą patvirtino, kad įtempimas yra reikšmingas balsių požymis, nes žemutinio pakilimo (kompaktiniai) ilgieji balsiai [*a· æ·*] yra mažiau difuziški negu trumpieji [*a æ*], o aukštutinio pakilimo (difuziniai) ilgieji balsiai difuziškesni už trumpuosius. Taip ir turėtų būti, jeigu ilgieji ir trumpieji balsiai skirtųsi įtempimu.

Atidėjus formančių reikšmes koordinačių sistemos trečiajame ketvirtyje (kvadrante)[84], gautas toks vaizdas (žr. 16 pav.).

16 pav. **Balsių formančių daugiakampiai**
(Ilgieji balsiai žymimi „□“, trumpieji „+“)

---

[80] Matuojant [*u·*] ir [*u.*], iškilo sunkumų, nes šių balsių formantės labai neryškios.

[81] Žymimas ir simboliu [ə]. Balsio [Ǝ] sutartinės vyro balso formantės maždaug tokios: F_1 = 500 Hz, F_2 = 1500 Hz, F_3 = 2500 Hz [Pakerys, 1978, 34; Girdenis, 2003, 226 ir min. lit.].

[82] Balsių įtempimo indeksai apskaičiuoti pagal Jakobsono, Fanto, Halle'ės metodiką ($T_i = /F_1–500/ + /F_2–1500/$). Plg. [Jakobson, Fant, Halle, 1962, 205–206; Girdenis, 2003, 222 (143 išn. ir min. lit.)].

[83] Pagal formulę $D_i = /F_1 – 1000/ + /F_2 – 1000/$ [Girdenis, 1981, 147].

[84] 1000 Hz dažnis laikomas sutartine spektro centrine zona, plg. [Pakerys, 1978, 34].

Iš schemos matyti, kad pagal akustinius požymius trumpieji balsiai išsidėstę grafiko viduje (arčiau neutraliosios padėties), o ilgieji balsiai – sistemos periferinėje dalyje (toliau nuo neutraliosios padėties). Tai dar kartą įrodo, kad ilgieji ir neilgieji (trumpieji) balsiai šiaurės panevėžiškių tarmėje skiriasi ir k o k y b i n i a i s požymiais: pirmieji, kaip minėjome, yra įtemptesni; schemoje tą ryškesnį įtempimą simbolizuoja išsidėstymas grafiko kraštuose.

§ 144. Norint tvirtai pasakyti, kuriems balsiams reikšmingesnė kiekybė, o kuriems kokybiniai požymiai, reikėtų atlikti tokį pat eksperimentą, kokį yra atlikęs A. Pakerys [1975, 41–42; 1982, 96 tt.] su bendrinės kalbos balsiais. Bet ir dabar jau aišku, kad šiaurės panevėžiškių vadinamosios kiekybinės opozicijos remiasi ne tik kiekybiniais, bet ir k o k y b i n i a i s požymiais. Tai leidžia drąsiau manyti, kad tarmės ilgieji balsiai yra s a v a r a n k i š k o s balsių f o n e m o s, o ne nežymėtų („trumpųjų“) balsių ir ilgumo prozodemos junginiai.

Šią išvadą remia tai, kad šiaurės panevėžiškių tarmėje fonemos /*i*/ ir /*u*/ turi labai atvirus alofonus [*ẹ* (*ɜ̈*) *ọ*], vartojamus galiniuose ir silpnojo kirčio skiemenyse, pvz.: *vi̊.sɷs* = /'*vìsəs*/ ~ *vìsas* : *vɜ̈sɷs* = /"*visəs*/ ~ *visàs*, *sků.tъ* = /'*skutə*/ ~ *skùta* : *skọ̀tъ* = /"*skutə*/ ~ *skutù* [85]. Šie alofonai labai skiriasi nuo [*i· u·*] savo kokybe – žymiai mažesniu įtempimu, o jų kiekybė gali gerokai svyruoti priklausomai nuo intonacijos bei kitų veiksnių. Be to, kaip sakyta § 123, pusilgiai arba trumpieji neredukuoti balsiai žodžio gale neabejotinai yra ilgųjų balsinių fonemų realizacija[86], o visoms trumposioms fonemoms čia atstovauja „murmamoji“ archifonema /*ə*/. Ta archifonema apskritai yra pats silpniausias ir neįtempčiausias tarmės balsis. Jis pusilgėms ir ypač trumposioms ilgųjų fonemų realizacijoms gali kontrastuoti tik kaip n e į t e m p t a s i s garsas į t e m p t i e s i e m s (grynai „fonetiškai“ samprotaujant – įtemptesniems) garsams.

§ 145. T r u m p o s i š v a d o s.

Vakarinių šiaurės panevėžiškių tarmės ilgieji ir neilgieji balsiai skiriasi ne tik kiekybe, bet ir k o k y b e.

Tarmės ilguosius balsius reikia traktuoti kaip savarankiškas fonemas, o ne kiekybės atžvilgiu neutralių balsių ir ilgumo prozodemos simultaninius junginius.

---

[85] Prisimintina, kad ženklu „′“ žymimas stiprusis kirtis, ženklu „″“ (kaip nurodyta 75 išn.) – silpnasis kirtis.

[86] Taigi *vi̇́·ru.* ‖ *vi̇́·ru* = /*v́i̇́·ru·*/ ~ *výrų*, *vi̇́·ro.* ‖ *vi̇́·rọ* = /*v́i̇́·ro·*/ ~ *výrą*, *vi̇́·ra.* ‖ *vi̇́·ra* = /*v́i̇́·ra·*/ ~ *výro* ir t. t.

3. Kadangi ilgieji balsiai funkcijos atžvilgiu ekvivalentiški dvifonemiams dvigarsiams, o trumpieji – neekvivalentiški, logiška kalbamuosius balsius ir toliau interpretuoti fonologinių diferencinių požymių pora ‘ilgasis’ – ‘trumpasis’ (smulkesnę argumentaciją žr. [Girdenis, 2003, 196–198]).

3.2.2. MURMAMŲJŲ BALSIŲ FONETINĖS YPATYBĖS, DISTRIBUCIJA IR FONOLOGINĖ INTERPRETACIJA

3.2.2.1. ĮVADINĖS PASTABOS

§ 146. Šiaurės panevėžiškių tarmės murmamųjų balsių problema iki šiol nėra visiškai išspręsta, nors rašyta apie juos nemažai. Nuomonės jų klausimu įvairavo jau pačiuose pirmuosiuose lietuvių dialektologijos darbuose [Javnis’, 1897, 108–109; Jaunius, 1970, 127–128; Baranovskìj, 1898, 76], jos nesutapo ir vėlesniais laikais (plg. [Gerullis, 1930, 58; Salys, 1946, 62])[87]. Pastaruoju metu vieni kalbininkai laikosi požiūrio, kad šių balsių, kaip savarankiškų garsų, gal ir nesą, tačiau jie esą būtini fonologiškai, kiti linkę atmesti tiek fonetinį, tiek fonologinį balsių egzistavimą.

§ 147. Pirmoji nuomonė suformuluota A. Girdenio ir Z. Zinkevičiaus[88]. Jie, remdamiesi ankstesniųjų kalbininkų (ypač K. Jauniaus) stebėjimais ir tam tikrais sintagminiais argumentais (skardžiųjų priebalsių nesuduslėjimu prieš -[*s*], pučiamųjų [*s š z ž*] + [*s*] nesuliejimu į vieną garsą, antrinių dvigarsių nesusidarymu, esamojo laiko 1 a. ir būsimojo laiko 3 a. (*aš*) *k̑ɔ̏̈šъ* ~ *kišù*[89] ir (*ɉɔ̈s*) *k̑ɔ̏̈š* ~ *kìš*

---

[87] A. Baranauskas [Baranovskìj, 1898, 76] ir P. Būtėnas [1932, 168, 169] teoriškai murmamųjų balsių nepripažino, tačiau kartkartėmis juos žymėdavo. Pavyzdžiui, Baranausko tekstuose [žr. Baranowski, 1922, 117–175] rasta 278 atvejai su pažymėtu murmamuoju balsiu, plg. *wĩs$_a$s* ~ *vìsas*, *ãsz$_i$* ~ *ãšį*, *trècz$_i$* ~ *trečià*; apie juos keliose vietose kalba F. Spechtas [Baranowski, 1922, 303–312]. P. Būtėnas [1932, 188–189] šiuos balsius yra pažymėjęs keliuose vietovardžiuose, pvz., *sẹdabrãv$_a$s* ~ *Sidabrãvas*, *krinčĩn$_e$s* ~ *Krinčìnas*, *dọmbãv$_e$s* ~ *Dambãvas*.

Ankstesnieji pokario metų kalbininkai (I. Jašinskaitė [1957, 189–194], E. Grinaveckienė [1961, 167–180], J. Šukys [1962, 175–182] ir kt.) redukuotų balsių nežymi ir laikosi požiūrio, kad šiaurės panevėžiškių trumpieji galiniai balsiai esą visai nukritę arba iškritę.

[88] Žr. [Girdenis, Zinkevičius, 2000a (1966), 49 (20 išn.); Girdenis, 2000a (1971b), 352 t.; 1981, 61 t.; 2003, 105 t.; Zinkevičius, 1966, 119; 1975, 85–86; 1978, 60–61].

[89] Kaip minėta 8 išn. (§ 35), murmamieji balsiai po kietojo priebalsio visame darbe (išskyrus gale pridedamus tekstus) žymimi ъ, po minkštojo ir tarp minkštųjų – ь. Jų redukuotumą rodo pačios grafemos, todėl nėra prasmės rašyti, pavyzdžiui, *k̑ɔ̏̈š*^{ъ} ar *k̑ɔ̏̈š*$^{(ъ)}$ ar pan.

netapatumu, *v̂ɔł̃.kɷs* ~ *vil̃kas* ir *v̂ɔł̑ks* ~ *vil̃ks* tipo formų skirtingumu ir kt.[90]), jau parodė, kad įvesti murmamąją balsinę fonemą labai paranku ir tikslinga.

§ 148. Antrosios nuomonės (neskaitant nefonologų, plg. 87 išn., § 146) nuosekliausiai laikosi K. Garšva [1977c, 73–74; 1977d, 86–87]. Jis minėtus sintagminius argumentus bando atremti įsivesdamas priebalsių skardumo – duslumo opoziciją neįprastuose fonetiniuose kontekstuose (pvz., prieš duslųjį [*s*] ir kt.) ir žodžio gale skirdamas trumpuosius ir pusilgius priebalsius. Tuos žodžio galo skirtumus autorius atsargiai aiškina prozodine stipriųjų ir silpnųjų skiemenų opozicija, primenančia dviejų kirčio tipų priešpriešą.

Šis fonologinis sprendimas, žinoma, galėtų būti priimtinas, bet tik tuo atveju, jeigu jis paaiškintų v i s u s tarmės f a k t u s ir jeigu redukuotų balsių niekas niekada neištartų, pagaliau jeigu ši interpretacija tarmės fonologinės sistemos neužgriozdintų tik specialiai šiam reikalui sugalvotais tipologiškai sunkiai motyvuojamais elementais. Tačiau taip iš tikrųjų nėra (plg. § 138 paminėtus pavyzdžius) – galų gale ir pats K. Garšva [1977d, 87] užsimena, kad kartais dar ir dabar tuos balsius ištarią senosios kartos atstovai[91].

§ 149. Nuomonių prieštaringumas paskatino imtis sistemingesnių eksperimentinių tyrimų. Rūpėjo išsiaiškinti šiuos dalykus: pirma, ar minimaliosios žodžių poros su murmamuoju balsiu ir be jo yra s k i r t i n g i ar t a p a t ū s fonetiniai ir fonologiniai reiškiniai, antra, ar skiriasi žodžiai, kuriuose redukuoti balsiai užima nevienodą poziciją, ir, trečia, patikrinti, kokių pėdsakų redukuotas balsis palieka spektrogramose. Tik atsakius į šiuos klausimus, galima ir prasminga grįžti prie kalbamųjų balsių fonologinės interpretacijos.

3.2.2.2. TYRIMŲ METODIKA

§ 150. Tyrimai buvo atliekami keliais etapais.

1. Į magnetofono juostą įrašyta šiaurės panevėžiškių vyresniosios kartos atstovų tarminių pasakojimų iš Joniškėlio, Klovainių, Talačkonių, Vaškų,

[90] Be šių argumentų, A. Girdenis knygoje „Fonologija“ [1981, 62] mėgino remtis ir liaudies dainos ištrauka *bá.łtɯs* (*bá.łtəs*) *dọbẹłẹ̃·lɩ, kọř bọvẹ̑.* ~ *báltas dobilẽli, kur̃ buvaĩ?*, kurioje tariami skiemeniniai murmamųjų balsių ekvivalentai. Tai teisingi ir tarmei būdingi faktai, tačiau įrodomosios galios jie neturi: liaudies d a i n ų n e g a l i m a l a i k y t i patikimais t a r m i ų p a v y z d ž i a i s, kadangi jose beveik visada būna ne tik tam tikrų archajinių, bet ir interdialektinių ypatybių [Sauka, 1978, 11] (plg. [Tumėnas, 2003]) Vis dėlto A. Girdenis [1995, 89; 2003, 106] šį pavyzdį kažkodėl ir toliau kartoja.

[91] Jeigu tai tiesa, išeitų, kad autorius teikia tokią fonologinę tarmės interpretaciją, kuri tinka tiktai kai kuriems jos idiolektams.

Saločių, Krinčino, Pumpėnų bei Daujėnų apylinkių ir iššifruoti, ypač įsiklausant į žodžius su galiniais redukuotais balsiais[92].

2. Iš transkribuotų tekstų buvo išrašyti visi žodžiai su galimais (tiek realizuotais, tiek ir nerealizuotais) redukuotais balsiais.

3. Iš Pumpėnų ir Vaškų šnektų įrašų[93] iškarpyti kai kurie galiniai junginiai su galimais murmamaisiais garsais kartu su tolesnio žodžio pradiniu skiemeniu – pvz.: [*kæt*]*ọ̀r*^{e} *žmó·*[*nьŝ*] ~ *keturì žmónes*, [*bł*]*o̊·g*^{e} *mæ̃·*[*tẹ.*] ~ *blogì mẽtai*, [*am̃ž*]*ẽ·l*^{e} *sọŋ̃.*[*kẹ*] ~ *amžẽlį suñkiai* ir kt. (iš viso 20 pavyzdžių) ir atsitiktine tvarka sumaišyti su junginiais be murmamojo garso, paimtais iš tų pačių tekstų – pvz.: [*t*]*ẹ̀p‿tẹ* „taip tai“, [*d*]*ẹ́·k‿tẹ* „dėk ten“, [*d*]*åũ.k‿tẹ* „daug ten“ ir pan. (10 pavyzdžių). Tos iškarpos pateiktos dviem studentų grupėms – šiaurės panevėžiškiams ir pietiniams vakarų aukštaičiams. Auditoriai turėjo iš klausos pasirinkti ir pažymėti vieną iš dviejų specialiuose blankuose nurodytų variantų (su pažymėtu balsiu ir be balsio), pvz.: *elėson* arba *el’son*, *tėp’tė* arba *tėpėtė* ir pan. Be to, Vilniaus universiteto Eksperimentinės fonetikos laboratorijoje padaryta keletas šių iškarpų oscilogramų.

4. Kadangi fonologinę reikšmę turi tik tai, kas suvokiama ausimi (plg. [Garšva, 1977d, 87; Girdenis, 1981, 14]), su jaunesniosios panevėžiškių kartos atstovais (mokiniais ir pirmųjų kursų studentais), gerai mokančiais gimtąją tarmę ir aktyviai ją vartojančiais, buvo atlikta keletas audicinių tyrimų[94]. Eksperimentams pasirinktos minimaliosios poros, kurių nariai skyrėsi galimo redukuoto balsio buvimu ar nebuvimu (*łåůkɷs* ~ *laukùs* : *łåůks* ~ *laũks*, *v̂ɔ̃łkɷs* ~ *vilkùs* : *v̂ɔ̃łks* ~ *vil̃ks*, *vo̊·kɷs* ~ *vokùs* „(dgs. gal.) vókus“ : *vo̊·ks* ~ *võgs*, *ŝvẹi̊kɷs* ~ *sveikùs* : *ŝvẹi̊ks* ~ *sveĩks*, *łàkɷs* ~ *lakùs* : *łàks* ~ *làks*, *pl̂ɔ̀kɷs* ~ *plikùs* : *pl̂ɔ̀ks* ~ *plìks*, *kar̃.kɷs* ~ *kar̃kus* : *kar̊ks* ~ *kar̃ks*, *p̂ɔr̃.kɷs* ~ *pir̃kus* : *p̂ɔr̊ks* ~ *pir̃ks*, *t̂ɔr̃.pɷs* ~ *tir̃pus* : *t̂ɔr̊ps* ~ *tir̃ps*) arba galimo murmamojo balsio vieta (*šłàpьŝ* ~ *šlapiùs* : *šłàpsь* ~ *šlapsiù*, *tèkьŝ* ~ *tekiùs* : *tèksь* ~ *teksiù*, *jåůkьŝ* ~ *jaukiùs* : *jåůksь* ~ *jauksiù*, *sọŋ̊kьŝ* ~ *sunkiùs* : *sọŋ̊ksь* ~ *sunksiù*). Vertinant audicinio tyrimo duomenis, skaičiuotas teisingų atsakymų dažnumas (procentais). Gautų išvadų reikšmin-

---

[92] Darbui naudotasi ir K. Garšvos, A. Girdenio, I. Ručinskaitės, B. Stundžios įrašytomis magnetofono juostomis, taip pat A. Girdenio šifruota tarmės medžiaga.

[93] Šios šnektos pasirinktos dėl dviejų priežasčių: pirma, Vaškai yra labiau centrinėje, Pumpėnai – tarmės pakraščio zonoje ir, antra, K. Jaunius [1970, 128; Javnis’, 1897, 108] Pumpėnuose buvo pastebėjęs net keturių tipų redukuotus balsius.

[94] Atliekant audicinius eksperimentus, laikytasi V. Eidukaitienės [1977, 20–22] aprašytos metodikos.

gumas įvertintas *u* kriterijumi, lyginant teisingų atsakymų dažnumus su atsitiktinio spėliojimo (50%) riba.

5. S p e k t r o g r a f i š k a i ir o s c i l o g r a f i š k a i ištirti įvairūs minimaliosiomis poromis sugrupuoti žodžiai[95]. Oscilogramose ir spektrogramose matuota bendroji atskirų segmentų trukmė (ms), spektrogramose – murmamojo balsio ir po jo esančio priebalsio [*s ŝ*] trukmė bei balsio formantinės zonos dažnumas (hercais). Statistiškai apdorojant garsų trukmės tyrimo rezultatus skaičiuotas aritmetinis vidurkis, segmentų trukmės skirtumų vidurkis ($|\bar{\Delta}|$). Rezultatų reikšmingumas tikrintas Studento kriterijumi.

3.2.2.3. REZULTATAI

§ 151. Vyresniųjų tarmės atstovų rišlių tekstų analizė rodo, kad ir šiuo metu redukuotieji balsiai dar gana dažnai i š t a r i a m i: iš 1240 pavyzdžių su galimu redukuotu balsiu rasta 880 atvejų, kur tas balsis realizuotas kaip atskiras ryškesnis ar blausesnis vokalinis segmentas, pvz.: *tẹ̀p̌ žmȯ̍·g*^{ы}*s̬ gæ̃·r*^{ы}*s / næġàlᵉ sakí·î / tẹk‿łàbεⁱ gẽ·rᵉ* (Saločiai) ~ *teĩp žmogùs gẽras, negaliù sakýti, tik labaĩ gẽria*, *pẹŋ̊kᵉ ȷẹktã·rẹ. / čiẽł*^{ы}*s ú·k̍ŝ bů.va. ~ penkì jiktãrai* („hektarai“) – *čiẽlas ū́kis bùvo*, *tọ‿łαikí·k pẹŋ̊k̍ŝ ká.r̂v̂ŝ / man̂‿ne‿bẹ̈̊·dᵊ* (Vaškai) ~ *tu laikýk penkiàs kárves – man’ ne bėdà*, *rẹĩ.gda. veȓ.ptᵉ / m̂ɔ̂̃łẹ. á.uŝ̃tᵉ / tẹ‿vakàrᵉ prẹĩ.n deŝ̃ɔ̃m̊tᵊ vã·łondᵊ* (Talačkoniai) ~ *reĩkdavo veȓpti, milaĩ áusti, tei vakarè pr(i)eĩna dešimtà vãlanda*, *ọ‿på̃ũ.kŝ̃te medì̊. vi̱s‿rẽ̤·kᵉ / drů·sᵉ pȯ̍·n̂ karal̂ú·nαičᵉ* (Daujėnai) ~ *o paũkštė medỹ* („mẽdyje“) *vis rẽkia: „Drąsì ponià karaliū́naičia“, tọ̀k̂ gæ̀rᵊ mó·tere. bů.-a* (Krinčinas) ~ *tukià* („tokià“) *gerà móterė bùvo*.

Dažniausiai redukuotuosius balsius ištaria lėtai kalbantys vyresnio amžiaus žmonės[96]. Jų šnekoje dar gana aiškiai skiriama net keleriopa šių balsių kokybė: atviroje galūnėje dažniausiai girdimi kompaktiškesni ([*ẹ ə*] tipo) garsai, uždaroje galūnėje – difuziškesni ([*i ы*] tipo) garsai, plg.: *nèšᵉ ~ nešiù*, *gèrᵉ ~ geriù*, *bẹ̈̊·dᵊ ~ bėdà*, bet *pẹŋ̊k̍ŝ ~ penkìs* (*penkiàs*), *čiẽł*^{ы}*s ~ čiẽlas* „visas, ištisas“, *žmȯ̍·g*^{ы}*s ~ žmogùs* ir pan. Tačiau kartais ir absoliučiõs galūnės balsis būna *i* tipo, pvz.: (*tọ*) *nèš̍ ~* (*tu*) *nešì*, *gràž̍ ~ gražì* (plg. dar 104 išn., § 159). Kai kuriose pozicijose (pavyzdžiui, po lūpinių priebalsių, ypač po [*v̂*], plg. *tàvᵉ ~ tavè*, *žọ̀v̍ŝ ~ žuvìs*) segmentinė balsio realizacija, atrodo, yra norminė net pačių jauniausių

[95] Dėl metodikos žr. § 49–57 ir [Girdenis, 2000a, (1974), 287–290].

[96] Diktorių amžius svyravo tarp 70 ir 92 metų.

informantų kalboje. Beveik visada su balsiu sakomi žodžiai *kàdᵊ ~ kadà*, *tàdᵊ ~ tadà* – net ne visur aišku, ar turime bk *-a*, ar *-ai* atitikmenį.

§ 152. Murmamųjų balsių segmentinei realizacijai įtakos turi įvairūs veiksniai (nekalbant apie kalbėjimo tempą): pirmoji gretimo žodžio fonema, frazės ar sintagmos kirčio vieta, skiemens atvirumas, kirčiuoto skiemens artumas, kirčio pobūdis, tiesiogiai prieš murmamąjį balsį einančio priebalsio skardumas arba duslumas ir kt. Pirmiausia pasakytina, kad prieš kitą žodį, prasidedantį balsiu (jei tie žodžiai sudaro vieną sintagmą), redukuotas balsis linkęs išnykti. Šiaip murmamojo balsio pasirodymo tikimybė didesnė frazės kirtį turinčiuose žodžiuose, taip pat atvirosiose po skardžiojo priebalsio einančiose galūnėse.

Ypač reikšminga k i r č i u o t o s k i e m e n s kaimynystė: kuo arčiau yra kirčiuotas skiemuo, tuo dažniau murmamasis balsis ištariamas kaip atskiras segmentas. Taigi buvę dviskiemeniai žodžiai dažniausiai tariami su pakankamai aiškiais balsiais – tekstuose juos turėjo maždaug 70% dabartinių dviskiemenių žodžių, pvz.: *á.uŝtᵉ ~ áusti*, *rẽ̤·kᵉ ~ rẽkia*, *drů·sᵉ ~ drąsì*, *ú·ḱŝ ~ ū́kis*, *žmȯ́·gᵇˡs ~ žmogùs* (nors pasakoma ir *tọk̂ ~ tukià* „tokia“, *gràẑ ~ gražì*, *põ·n̂ ~ ponià*). Triskiemenių bei kitų daugiaskiemenių (t. y. trečiame ar tolesniame nuo galo skiemenyje kirčiuotų) žodžių su murmamaisiais garsais ir be jų, pvz.: *karal̂ú·nαičᵉ* || *karal̂ú·nαiĉ ~ karaliū́naičia*, *vã·sarᵊ* || *vã·ˌsar ~ vãsara*, *ú·kẹˌn̂ɔ-kᵇˡs* || *ú·kẹˌnɔks ~ ū́kinykas*, procentai pasiskirstė maždaug po lygiai: su redukuotu balsiu – 51,2%, be balsio – 48,8%[97].

Murmamieji balsiai dažniau išlieka ir skiemenyse, kadaise turėjusiuose pagrindinį kirtį: buvusių kirčiuotų galūnių su balsio liekanomis rasta 77,8%, be balsio – 22,2% (pvz., *gæ̀rᵊ ~ gerà*, *gèrʻ ~ gerì* tipo formos daug dažnesnės negu *gæ̃·rᵇˡs ~ gẽras*, *gẽ·rᵉ ~ gẽria*) – iš seno nekirčiuotame žodžio gale su balsiu rasta tik 57,7% žodžių. Įvertinus šio santykio reikšmingumą *u* kriterijumi, matyti, kad jis daugiau negu du kartus viršija kritinę 99,9% tikimybės reikšmę ($u = 7{,}20 > u_{0{,}001} = 3{,}29$). Tai įtikinamai rodo, kad buvusios kirčiuotos galūnės balsį išlaiko d a ž n i a u.

Murmamųjų balsių santykiniam ryškumui ir dažnumui tam tikrą reikšmę turi dar ir gretimų priebalsių m i n k š t u m a s bei skiemens a t v i r u m a s: atviruosiuose skiemenyse po minkštojo priebalsio (pvz.: *pàtʻ ~ patì*, *gràžʻ ~*

---

[97] Šiuose ir panašaus tipo žodžiuose (kaip sakyta §§ 41, 91–95) murmamąjį balsį kompensuoja silpnas šalutinis kirtis priešpaskutiniame skiemenyje; plg. *på.ˌsak* || *på.-sakᵊ ~ pãsaka*, *(sọ) nå.ˌgẹn̂* || *nå.gẹnᵉ ~ su nãgine* ir kt.

graži̇̀) murmamieji balsiai dažnesni (plg. po minkštojo priebalsio rasta 46,9% atvejų su balsiu, po kietojo – tik 28,0%), uždaruosiuose skiemenyse tarp minkštųjų priebalsių (pvz.: *kàtˈŝ* ~ *katès*, *šàkˈŝ* ~ *šakès*) rasta 14,0% pavyzdžių su redukuotu garsu, tarp kietųjų (pvz.: *vαĩ.kᵇˡs* ~ *vaĩkas*, *žmȯ̀·gᵇˡs* ~ *žmogùs*) – tik 11,0%. Ypač dažni aiškūs murmamieji balsiai atvirajame skiemenyje po minkštojo sonanto [r̂] (pvz.: *vakàrᵉ* ~ *vakarè*, *švàrᵉ* ~ *švarì*, *gèrˈ* ~ *gerì*): net 95,8% tokių formų ištarta su balsiu ir tik 4,2% – be balsio.

§ 153. Palyginus gautuosius duomenis su A. Baranausko rytiečių antrųjų žiemiečių (*R₂ž* – vadinamosios šiaurinės patarmės, rus. сѣверное поднарѣчіе) tekstais, paaiškėjo, kad ir XIX a. iš seno kirčiuotos galūnės turbūt taip pat geriau išlaikydavo balsius: buvusios kirčiuotos galūnės, užrašytos su murmamaisiais balsiais (pvz.: *wòsₒs szàlᵢs* ~ *visàs šalìs*, *màtₒs* ~ *metùs*, *ôzᵢs* ~ *ožỹs*), sudaro 75,7% visų pavyzdžių, nekirčiuotos (pvz.: *tetũszᵢs* ~ *tetùšis*, *ragᵢãlᵢs* ~ *ragẽlis*) – tik 24,3%. Įtakos murmamųjų balsių dažnumui ir čia bus turėjęs skiemens atvirumas bei priebalsių minkštumas: atvirajame skiemenyje po minkštojo priebalsio (pvz.: *n̂aturė́damᵢ* ~ *neturė́dami*, *wèsᵢ* ~ *visì*) rasta 57,4% žodžių su galiniu balsiu, o po kietojo (pvz.: *súnᵤ* ~ *sū́nu* „sūnui“, *wiẽnₐ* ~ *vienà*, *gał̃wₐ* ~ *galvà*) – tik 9,8%. Taigi galima manyti, kad murmamieji balsiai mūsų dienomis ištariami maždaug tokiomis pat sąlygomis kaip ir XIX amžiuje: jų segmentinės realizacijos dažnumas priklausė ir priklauso nuo buvusio kirčio, priebalsių minkštumo – kietumo ir skiemens atvirumo – uždarumo. Tai, be abejo, gerokai padidina dabartinių stebėjimų reikšmę bei svorį.

§ 154. Minimaliąsias poras su potencialiu murmamuoju balsiu gerai skyrė ir auditoriai (žr. 14 lent.).

14 lentelė. **Audicinių eksperimentų rezultatai** [98]

Bandymo nr.	Žodžių poros	n	n_1	p (%)	÷ (%)	$u > u_a$
1 eksperimentas	*t̂ɔ̈r̃.pɷs* : *t̂ɔ̈r̊ps*	80	78	97,5	91,1 ÷ 99,8	11,2 > 3,29
	kọr̃.kɷs : *kọr̊ks*	80	76	95,0	87,6 ÷ 98,7	10,0 > 3,29
	p̂ɔ̈r̃.kɷs : *p̂ɔ̈r̊ks*	80	74	92,5	84,3 ÷ 97,3	9,10 > 3,29
	ŝɔ̈r̃.pɷs : *ŝɔ̈r̊ps*	80	73	91,3	82,7 ÷ 96,5	8,69 > 3,29
	kar̃.kɷs : *kar̊ks*	80	72	90,0	81,1 ÷ 95,7	8,29 > 3,29
Vidutiniai rezultatai		400	373	93,3	90,3 ÷ 95,5	*14,1 > 3,29

[98] Simbolių reikšmės įprastinės (žr., pvz., § 68): n – bendras atsakymų skaičius, n_1 – teisingų atsakymų skaičius, p – teisingų atsakymų procentas, ÷ – 95% pasikliaujamasis intervalas, u_α – kritinė u kriterijaus reikšmė. Žvaigždute (*) pažymėti atvejai, kai u kriterijus

14 lentelės tęsinys

Bandymo nr.	Žodžių poros	n	n_1	p (%)	÷ (%)	$u > u_a$
2 eksperimentas	*ɫàkъs : ɫàks*	100	89	89,0	81,1÷94,5	8,94 > 3,29
	pl͂ə̀ks : pl͂ə̀ks	100	87	87,0	78,7÷93,0	8,33 > 3,29
	ŝvẹḯkъs : ŝvẹḯks	100	81	81,0	71,9÷88,2	6,68 > 3,29
	v̂ə̃ɫ̇kъs : v̂ə̃ɫ̇ks	100	77	77,0	67,4÷84,9	5,70 > 3,29
	vọ̊·kъs : vọ̊·ks	100	71	71,0	61,0÷79,7	4,33 > 3,29
Vidutiniai rezultatai		500	405	81,0	77,3÷84,4	*7,35 > 3,29
3 eksperimentas	*jåů̊kьŝ : jåů̊ksь*	184	136	73,9	66,9÷80,1	6,76 > 3,29
	šɫàpьŝ : šɫàpsь	184	130	70,7	63,5÷77,2	5,78 > 3,29
	sọŋ̊kьŝ : sọn̊ksь	184	123	66,9	59,5÷73,6	4,66 > 3,29
	tèkьŝ : tèksь	184	108	58,7	51,2÷65,9	2,37 > 1,96
Vidutiniai rezultatai		736	497	67,5	64,0÷70,9	9,72 > 3,29

Pirmojo eksperimento žodžiai tarpusavyje skyrėsi ne tik spėjamo murmamojo balsio buvimu ar nebuvimu, bet ir priegaidėmis (kalbant K. Garšvos terminais – stipriuoju ir silpnuoju kirčiu – žr. § 37), plg.: *t̂ə̃ř.pъs ~ tir̃pus* : *t̂ə̃ř̊ps ~ tir̃ps*, *ŝə̃ř.pъs ~ sir̃pus* : *ŝə̃ř̊ps ~ sir̃ps*, antrojo – tik redukuoto balsio buvimu ar nebuvimu (pvz.: *ɫàkъs ~ lakùs, lakàs* : *ɫàks ~ làks*, *vọ̊·kъs ~ vokùs* „vókus“ : *vọ̊·ks ~ võgs*), trečiojo – spėjamo murmamojo balsio vieta (pvz.: *šɫàpьŝ ~ šlapiùs* : *šɫàpsь ~ šlapsiù* „šlàpsiu“, *jåů̊kьŝ ~ jaukiùs* : *jåů̊ksь ~ jauksiù* „jaũksiu“). Didėjant eksperimento sunkumui teisingų atsakymų procentas krinta maždaug nuo 97,5% iki 58,7% (tiksliau sakant, – vidutiniškai nuo 93,3% pirmuoju atveju iki 67,5% trečiuoju).

Palyginus trijų kalbamųjų grupių suvokimą u kriterijumi pagal § 74 pateiktą formulę (skaičiuota minėtąja kompiuterine programa UKRIT.PAS), visais atvejais gaunami statistiškai labai reikšmingi rezultatai. Lyginant pirmojo ir antrojo eksperimento rezultatus gáuta $u \approx 5{,}50$, pirmojo ir trečiojo – $u \approx 10{,}96$, antrojo ir trečiojo – $u \approx 5{,}29$. Visais atvejais gerokai viršijama 99,9% tikimybės kritinė riba $u_{0,001} = 3{,}29$, bet, be mažiausios abejonės, labiausiai skiriasi pirmojo ir trečiojo tyrimo rezultatai, – vadinasi, tai, kas ir turėjo ypač skirtis turint galvoje skiriamųjų fonetinių reiškinių pobūdį. Geriausiai diferencijuoti pirmojo eksperimento žodžiai, kontrastuojantys ir redukuoto balsio buvimu – nebuvimu, ir priegaidėmis – blogiausiai auditoriai atpažino trečiojo eksperi-

---

apskaičiuotas lyginant teisingų atsakymų procentą ne su „standartine“ spėliojimo riba, o su 67% (dėl tokios ribos žr., pvz., [Girdenis, 2003, 64] ir min. lit.).

K. Garšva atkreipė dėmesį, kad vietomis „dešinieji“ šių porų nariai, atliepiantys bk. *jaũksiu*, *suñksiu*, *tèksiu*, *šlàpsiu*, turi kietąjį [*k*] arba [*p*]. Šis eksperimentas buvo atliekamas tik su diktoriais, tariančiais čia minkštąjį priebalsį.

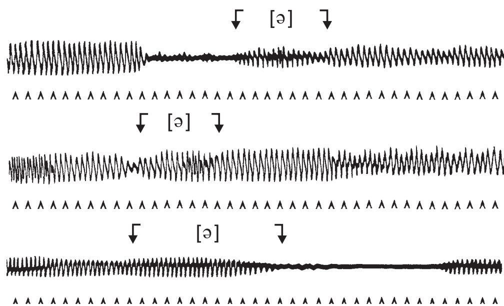
mento minimaliąsias poras, kurios galėtų skirtis tik galimo murmamojo balsio vieta. Vis dėlto galima teigti, kad visi tyrimo duomenys reikšmingi: auditoriai visais atvejais su didele tikimybe atpažindavo visas be konteksto pateiktas kvazihomonimines formas.

Šis eksperimentas rodo, kad negali būti ir kalbos apie fonologinį svarstomųjų formų t a p a t u m ą: visas lygintąsias formas būtinai turi skirti bent v i e n a s fonologinis e l e m e n t a s ar bent skirtinga to paties elemento vieta.

§ 155. Murmamąjį balsį girdėjo bei daugeliu atvejų teisingai atpažino ir auditoriai, klausęsi iškarpų iš autentiškų magnetofono įrašų. Nors pateiktieji signalai visiems atrodė labai nenatūralūs, vis dėlto gauti palyginti neblogi rezultatai: Vaškų teksto iškarpų su galimu redukuotu balsiu atpažinta 63,75% ($u = 4{,}31 > u_{0{,}001} = 3{,}29$), Pumpėnų – 73,75% ($u = 7{,}67 > u_{0{,}001} = 3{,}29$). Vadinasi, redukuotąjį balsį auditoriai tikrai suvokė kaip atskirą garsą. Taigi galima daryti išvadą, kad murmamieji balsiai tam tikrais atvejais iš tikrųjų tariami kaip palyginti savarankiški segmentai. Kontrolinis eksperimentas su vakarų aukštaičiais dar labiau sutvirtino šį teiginį: murmamąjį balsį girdėjo net kitos tarmės atstovai – šiuo atveju vidutiniškai gauta 74,5% teisingų atsakymų.

Manyti, kad auditoriai galėjo balsius įterpinėti vadovaudamiesi intuicija ar kokiu išankstiniu nusistatymu neleidžia tai, kad tiriamieji balsiai buvo pateikti visai n e į p r a s t u o s e k o n t e k s t u o s e; be to, auditoriai nė nežinojo, kokios kalbos pavyzdžius girdi. Atsitiktinio balsių įterpinėjimo galimybę paneigia ir tai, kad kontroliniuose junginiuose be galimo balsio panašių įterpimų visai nedaug tepasitaikė (tik apie 10%). Reikšmingais, matyt, reikia laikyti ir rezultatus, gautus iš diktorių nepanevėžiškių: jie įrodo, kad murmamieji balsiai tekstuose egzistuoja visai objektyviai – kad jų suvokimas, apskritai kalbant, nepriklauso nuo tyrėjų nusistatymo.

§ 156. Murmamasis balsis matomas ir kai kurių eksperimentui panaudotų oscilogramų iškarpose (žr. 17 pav.).

17 pav. **Oscilogramų pavyzdžiai** Panaudotos iškarpos iš junginių *s*[*ọňk*ᵊ *bů.*]*va* (1), *bł*[*ȯ·g*ᶒ *mæ̃·*]*tẹ.* (2), [*am͡ž*]*ẽ·l*ᶒ *sọŋ̃.*[*kẹ.*] ~ *amžẽlį suñkiai* (3). Juostos greitis – 258 mm/s, laiko žymės – 100 Hz (fiksuojamos ženkliuku „ ˆ “)

Kaip matome, oscilogramose aiškiai išsiskiria gana ilgi kvaziperiodiniai segmentai, atliepiantys tiriamiesiems balsiams. Taigi galima teigti, kad transkribuojant magnetofono įrašus ir atliekant audicinio eksperimento uždavinius, murmamieji balsiai (bent daugeliu atvejų) buvo fiksuojami vadovaujantis objektyviais akustiniais signalais.

§ 157. Murmamųjų balsių fizinį realumą patvirtina ir instrumentiniai tyrimai. Oscilogramose ir spektrogramose matuotų garsų trukmė rodo, kad tų žodžių porų, kurios turi potencialų murmamąjį balsį, pvz.: *łàkʊs* ~ *lakùs*, *vȯ·kʊs* ~ *vokùs*, *łåůkʊs* ~ *laukùs*, *kaȓ.kʊs* ~ *kaȓkus* „karkus, karkusi“, ilgesni būna trys galiniai segmentai[99] (žr. 15 lent.). Matome, kad tik vienu atveju $P > 0{,}05$.

15 lentelė. **Atskirų segmentų trukmės skirtumų suma** (ms)[100]

Segmentas	n	$\lvert\bar{\Delta}\rvert$ (ms)	$t_{\lvert\bar{\Delta}\rvert} > t_{\alpha}$	P
Galinis priebalsis (*łàkʊs*)	96	9,4	2,01 > 1,69	0,10
Priešpaskutinis priebalsis (*łà**k**ʊs*)	68	14,4	3,98 > 3,65	0,001
Balsis arba dvigarsis (*ł**à**kʊs*)	48	8,9	3,28 > 2,82	0,01

Ypač gerai skyrėsi prieš galūnę einančio priebalsio trukmė. Pavyzdžiui, priebalsis [*k*] žodžiuose *kaȓ.kʊs*, *vȯ·kʊs*, *łåůkʊs* arba [*p*] žodžiuose *s̑ɔ̄ȓ.pʊs*, *t̑ɔ̄ȓ.-pʊs* yra ilgesnis už atitinkamų formų minėtus priebalsius be murmamojo balsio – *kaȓks*, *łåůks*, *s̑ɔ̄ȓps*, *t̑ɔ̄ȓps* (antroji lentelės eilutė).

Žodžių, kurie skyrėsi murmamojo balsio vieta, – pvz.: *plę̀kʙs̑* ~ *plikiùs* : *plę̀ksʙ* ~ *pliksiù* „plìksiu“, *tèkʙs̑* ~ *tekiùs* : *tèksʙ* ~ *teksiù* „tèksiu“, nevienoda pasirodė balsio arba dvigarsio trukmė. Tais atvejais, kai murmamasis garsas yra uždarajame skiemenyje (pvz.: *plę̀kʙs̑* ~ *plikiùs*, *sǫŋ̑kʙs̑* ~ *sunkiùs*), balsis arba dvigarsis būna ilgesnis negu žodžiuose, kur tas balsis yra atviroje galūnėje, pvz.: *plę̀ksʙ* ~ *pliksiù* „plìksiu“, *sǫn̊ksʙ* ~ *sunksiù* „suñksiu“. Studento kriterijus balsio atveju lygus 1,95 ($> t_{0,1} = 1{,}71$), dvigarsio – 3,98 ($> t_{0,001} = 3{,}55$). Vadinasi, dvigarsiai atrodo „jautresni“ murmamojo balsio poveikiui negu vienabalsiai.

---

[99] Oscilogramose dar pastebėta, kad žodžiuose su dvigarsiais [*ar ǫr*] prieš redukuotą balsį priebalsis [*r*] dažniau būna daugiadūžis (t. y. dviejų trijų dūžių), o atitinkamose porose be murmamojo balsio įprastesnis viendūžis [*r*] (tarptautine transkripcija žymėtinas [ɾ]). Išmatavus šio segmento trukmę, paaiškėjo, kad redukuoto balsio atveju jis būna ilgesnis ($t = 2{,}41 > t_{0,05} = 2{,}23$).

[100] Simbolių reikšmės: $\lvert\bar{\Delta}\rvert$ – skirtumų vidurkis, $t_{\lvert\bar{\Delta}\rvert}$ – Studento kriterijus; segmentų skiltyje pateikiamas būdingas pavyzdys.

§ 158. Spektrogramose neretai matyti, kad balsis, net nerealizuotas atskiru segmentu, palieka tam tikrą fizinį pėdsaką: murmamojo balsio antroji formantė dažnai tarytum pasislenka po ankstesnio arba tolesnio priebalsio formantine zona[101]. Tačiau neretai redukuoto balsio formantės būna visai aiškios, net nesunkiai išmatuojamos: pavyzdžiui, žodžio gale po kietojo priebalsio pirmoji formantė apytikriai užima 440 Hz zoną, antroji – 1760 Hz[102].

Spektrogramos atskleidė ir kitų, tik, deja, praktiškai neišmatuojamų kokybinių skirtumų, nulemtų potencialaus murmamojo balsio ir jo padėties. Pavyzdžiui, *š̂ł̂àpь̂ŝ ~ šlapiùs*, *jå̂ů̂kь̂ŝ ~ jaukiùs*, *sộŋ̂kь̂ŝ ~ sunkiùs* tipo atvejais sprogstamojo priebalsio eksplozijos pėdsakas ir ypač jo dalis, signalizuojanti palatalizaciją, paprastai būna aukštesnių dažnių zonose negu *š̂ł̂àpsь ~ šlapsiù*, *jå̂ů̂ksь ~ jauksiù*, *sộň̂ksь ~ sunksiù* tipo žodžiuose; *tèkь̂ŝ ~ tekiùs* tipo formų [*e*] turi aukštėlesnę antrąją formantę negu *tèksь ~ teksiù* tipo pavyzdžiuose; segmentas [*ŝ*] atrodo kiek žemėlesnis ir šiek tiek ilgesnis[103] formose *š̂ł̂àpь̂ŝ ~ šlapiùs*, *jå̂ů̂kь̂ŝ ~ jaukiùs* ir kt. Žinoma, tai tik kokybiniai pastebėjimai – tvirtesnėms išvadoms jų neužtektų. Tačiau drauge su gautomis kiekybinėmis charakteristikomis jie remia pagrindinę audicinių tyrimų išvadą: ir instrumentiniai duomenys rodo, kad tiriamosios minimalios poros yra s k i r t i n g i fiziniai r e i š k i n i a i – kad tos poros skiriasi tam tikrais akustiniais požymiais net j a u n ų j ų i n f o r m a n t ų kalboje. Vadinasi, ir instrumentiniai eksperimentai rodo, kad *š̂ł̂àpь̂ŝ ~ šlapiùs* : *š̂ł̂àpsь ~ šlapsiù* ir pan. tipo minimaliosios poros nėra visiškai homoniminės.

---

[101] Šiaurės panevėžiškių tarmėje galinis priebalsis palatalizuojamas tik tais atvejais, kai priešakinės eilės (arba visai supriešakėjęs užpakalinis) balsis būna redukuotas arba sutrumpėjęs, plg.: *gαi̇̂.dь̂ŝ ~ gaidỹs*, *kệtь ~ kitì*, *kå.tệŝ ~ kãtės*, *å.kь̂ŝ ~ ãkys*, bet *r̂ĩ·s ~ trỹs*, *l̂ĩ·s ~ lį̃s*, *r̂ɔ̂̃s ~ trìs*, *l̂ɔ̃ps ~ lìps* ir t. t. (balsių redukcijos ir palatalizacijos sąveiką pirmoji pastebėjo E. Grinaveckienė [1961, 167]). Taip pat palatalizaciją galima aiškinti kaip viso priešakinio balsinio segmento arba jo dalies „susiliejimą“ su tolesniu priebalsiu, jų akustinių charakteristikų sinchronizaciją: redukcijos atveju balsio formantės (ypač F_2) tarytum „palenda“ po gretimo priebalsio dažniais. Kai balsis išlaiko senovinį ilgumą, formantės spektre išsidėsto įprastine tvarka, ir palatalizacijos nebūna.

[102] Murmamojo balsio formantės artimos trumpųjų balsių [*e ẹ*] formantėms (plg. [Pakerys, 1978, 27–28]).

[103] Skirtingą galinio [*s ŝ*] kiekybę, priklausomą nuo murmamojo balsio, buvo pastebėjęs J. Gerulis [Gerullis, 1930, 41]. Jo nuomone, po murmamųjų balsių galinis [*s*] būna pusilgis, o ne trumpas, pvz.: *akm̃ẽñů.k⁽ᵛ⁾s. ~ akmeniùkas*, *k̂i̇̂.ŝk̂ŝ. ~ kìškis* ir pan.

3.2.2.4. FONOLOGINĖ INTERPRETACIJA

§ 159. Rišlių tekstų analizė ir audiciniai bei akustiniai eksperimentai patvirtina šiuos faktus.

1. Šiaurės panevėžiškių senosios ir vidurinės kartos kalboje dar egzistuoja redukuoti balsiai kaip palyginti savarankiški segmentai.

2. Audiciniai eksperimentai aiškiai rodo, kad jaunesnioji karta skiria minimaliąsias žodžių poras su redukuotu balsiu ir be jo, taip pat gerai diferencijuoja žodžius, kurie skiriasi murmamojo balsio vieta[104].

3. Instrumentiniai tyrimai leido nustatyti apytikres redukuoto balsio formantes ir konstatuoti, kad murmamojo balsio buvimas palieka tam tikrus kiekybinius bei kokybinius požymius spektre.

§ 160. Fonologiškai interpretuojant empirinius rezultatus iš karto reikia atmesti mintį, kad *kàsъ ~ kasù* : *kàs ~ kàs*, *šłàpьŝ ~ šlapiùs*: *šłàpsь ~ šlapsiù* ir t. t. tipo formos yra homoniminės, t. y. kad jų išraiška susideda iš visiškai tų pačių ir ta pačia tvarka išsidėsčiusių fonologinių elementų. Tad galima rinktis tik vieną iš dviejų interpretacijų: supersegmentinę (prozodinę) arba segmentinę. Pagal pirmąją alternatyvą visi išnagrinėtieji fonetiniai reiškiniai bei skirtumai turi būti aiškinami stipriųjų ir silpnųjų skiemenų opozicija; pagal antrąją jie turi būti arba pačios murmamosios balsinės fonemos, arba kitų jos poveikį patyrusių fonemų alofonų požymiai.

§ 161. Prozodinė interpretacija neblogai paaiškina daugelį faktų – ypač minėtus kiekybinius balsinių ir priebalsinių segmentų skirtumus. Gerai ji derinasi ir su bendrąja K. Garšvos fonologine koncepcija, gana artima prozodinei fonologijos krypčiai[105]. Tačiau ją priėmus iškyla tam tikrų sunkumų. Pirma, skiemenų tipais negalima paaiškinti *šłàpьŝ ~ šlapiùs* : *šłàpsь ~ šlapsiù*, *tèkьŝ ~ tekiùs* : *tèksь ~ teksiù* tipo opozicijų, nes ir vieni ir kiti jų nariai turi priklausyti tam pačiam skiemens tipui. Antra, prozodinė interpretacija iš anksto atmeta

---

[104] Be to, kaip paaiškėjo tyrimo metu, priešakinės eilės murmamasis balsis greičiausiai yra dvejopos kokybės. Susidaro įspūdis, kad *(aš) nèšь ~ nešiù ≠ (tọ) nèšь ~ neši̇̀*, *(aš) ŝl̑åŭšь ~ šliaušiù ≠ (tọ) ŝl̑åŭšь ~ šliauši̇̀*. Pirmųjų žodžių priebalsis [ŝ] turi lyg *ẹ* atspalvį, antrųjų – daugiau *i* atspalvį; kiek skirtingai skamba ir prieš juos esantys balsiai bei dvibalsiai. Šį spėjimą patvirtino I. Ručinskaitės atliktas audicinis eksperimentas: auditoriai minimaliąsias poras skyrė puikiai (iš 1220 atsakymų teisingų gauta 949, arba 77,8%) – žr. [Ručinskaitė, 1984] (bandymą aiškinti – [Girdenis, Židonytė, 2001 (1994), 145 t. (32 išn.)]). Tačiau šį dalyką dar reikia kruopščiai tikrinti, tad į jį kol kas neatsižvelgiama.

[105] K. Garšva [1977d, 9] prozodemomis laiko ir priebalsių palatalizaciją bei balsių kiekybę.

bet kokią segmentinės murmamųjų balsių realizacijos galimybę: net visai retai tepasitaikantis savarankiškas murmamasis balsis yra pakankamas pagrindas tos interpretacijos atsisakyti. Trečia, priėmus prozodijos hipotezę norom nenorom tenka stipriesiems galiniams skiemenims formuluoti visai k i t a s f o n o t a k t i k o s t a i s y k l e s negu negaliniams ir silpniesiems skiemenims, nes stipriausiuose skiemenyse negaliotų skardžiųjų – dusliųjų priebalsių neutralizacijos dėsniai (plg. *bå̊ů́bъs ~ baubùs* ir *bå̊ů́ps ~ baũbs*, *vaŕgъs ~ vargùs* ir *vaŕks ~ vaȓgs*), atsirastų daugybė eksplozinių priebalsių grupių, prieštaraujančių net universaliems fonotaktikos dėsniams (plg. *mã·žs ~ mãžas*, *så̊ũ.ss ~ saũsas*, *veȓ.ŝŝ ~ veȓšis*, *v̂ɔ̂ŕšs ~ viršùs*, kur greta atsiduria priebalsiai, skiriąsi tik koreliacijos požymiais) [Trnka, 1936, 57–62; Strimaitienė, 1976, 52–62][106] ir t. t. Ir pagaliau – ketvirta. Beveik visos kalbamosios minimaliosios poros (*kàsъ ~ kasà* : *kàs ~ kàs*, *vaŕgъs ~ vargùs* : *vaŕks ~ vaȓgs* ir kt.), be kitų ypatybių, gali skirtis ir skiemenų skaičiumi: net tada, kai pats murmamasis balsis atskiru garsu netariamas, *kàsъ ~ kasà*, *vaŕgъs ~ vargùs* tipo formos dažnai lieka d v i s k i e m e n ė s (*kà-s̥*, *vaŕ-gs̥*), *pavaȓ.gъs ~ pavaȓgus* – triskiemenės (*pa-vaȓ.-gs̥*) ir t. t. Vadinasi, tiriamųjų faktų prozodinės interpretacijos šalininkai nori nenori turi pripažinti, kad vienas fonologinis skiemuo gali būti realizuojamas kaip dviejų fonetinių skiemenų junginys, – t. y. priimti labai nerealistišką ir tipologiškai nemotyvuotą teorinę prielaidą.

§ 162. Taigi lieka iš esmės tik antroji alternatyva – aiškinti visus ištirtuosius faktus kaip b a l s i n ė s f o n e m o s (tikriau sakant, visų trumpųjų balsių archifonemos – plg. § 123 ir [Kačiuškienė, 1982a, 44]) /ə/ r e a l i z a v i m ą arba netiesioginį jos signalizavimą gretimų fonemų alofonais (plg. § 144). Tokią interpretaciją remtų šie argumentai (nekalbant apie tai, kad pasirinkti ją verste verčia kitų interpretacijų trūkumai):

a) *-Cə*, *-Cę* (*bẹ̈̊·dᵊ ~ bėdà*, *gèrᵉ ~ geȑ*) tipo grupės tarmėje funkcionuoja kaip vienasegmenčių *-C⁽ъ̆⁾*, *-C⁽ь⁾* (*bẹ̈̊·d⁽ъ̆⁾ ~ bėdà*, *gèr⁽ь⁾ ~ geȑ*) f a k u l t a t y v i n i a i v a r i a n t a i. Pagal žinomą sintagminės fonemų identifikacijos principą [Trubeckoj, 1960, 69; Girdenis, 2003, 97] tokiais atvejais įtariami segmentai laikytini atitinkamais fonemų junginiais.

---

[106] Kaip yra pažymėjusi M. Strimaitienė disertacijoje „Lietuvių kalbos priebalsių fonotaktika“, lietuvių kalbos dvinarių implozinių grupių pirmasis narys dažniausiai būna sonantas, rečiau – sprogstamasis ir dar rečiau – pučiamasis (tik 3 atvejai). Tačiau tokių pavyzdžių, kur greta būtų du pučiamieji, nei bendrinėje lietuvių kalboje, nei kitose tarmėse neužfiksuota (žr., pvz., [Strimaitienė, 1976, 53–55]).

b) Tokios minimaliosios poros kaip *šłàpьš̂ ~ šlapiùs* : *šłàpsь ~ šlapsiù* ir kt. skiriasi tik murmamojo segmento arba jo pėdsakų kitų fonemų alofonuose l o k a l i z a c i j a arba, kitaip sakant, t v a r k a. Tai rodo, kad tos poros skiriasi ne prozodiniais (simultaniniais), o linijiniais elementais – fonemomis[107].

c) Segmentinė interpretacija s u m a ž i n a fonologinių elementų i n v e n t o r i ų, nes visus išnagrinėtus painius reiškinius bei faktus paaiškina vienintelė fonema (tiksliau – archifonema) /ə/. Tuo tarpu prozodinė interpretacija būtinai turi įvesti mažiausiai dvi papildomas prozodemas (du skiemens tipus).

d) Fonema /ə/ leidžia paprasčiau aprašyti morfologiją, nes panaikina tik prozodiniais elementais išreiškiamas morfemas (plg. es. l. 1 a. *kàsъ ~ kasù* ir būs. l. 3 a. *kàs ~ kàs*, kur esamojo laiko pirmasis asmuo pagal pirmąjį aiškinimą būtų reiškiamas stipriuoju skiemeniu, o būsimojo laiko trečiasis asmuo – silpnuoju). Kadangi tarmėje egzistuoja trilypės kvazihomoniminės formos *võ·kъs ~ võkas* „vókas“: *vo̊·kъs ~ vokùs* „vókus“ : *vo̊·ks ~ võgs* ir t. t., supersegmentiškai aiškinant šiuos faktus susidarytų griozdiška prozodinių elementų sangrūda: *võ·kъs ~ võkas* tipo formas diferencijuotų stiprusis kirtis ir stiprusis skiemuo, *vo̊·kъs ~ vokùs* – silpnasis kirtis ir stiprusis skiemuo, *vo̊·ks ~ võgs* – silpnasis (neutralusis) kirtis ir silpnasis skiemuo. Jau vien dėl to ši interpretacija atrodo labai nenatūrali. Tačiau jos didžiausią keblumą, kaip jau minėta, sudaro tai, kad stiprieji ir silpnieji skiemenys nepaaiškina tokių minimaliųjų porų kaip *šłàpьš̂ ~ šlapiùs* : *šłàpsь ~ šlapsiù*, *plę̀kьš̂ ~ plikiùs* : *plę̀ksь ~ pliksiù* ir pan.

e) Fonema (tiksliau sakant – archifonema) /ə/ labai palengvina tarmės žodžio galo vokalizmo aiškinimą. Kadangi pusilgiai arba trumpieji neredukuotieji galiniai balsiai yra ilgųjų balsinių fonemų realizacija, tai pats silpniausias ir neįtempčiausias murmamasis balsis gali sėkmingai atstovauti visoms trumposioms tarmės žodžio galo fonemoms (plg. § 123 ir [Kačiuškienė, 1982a, 44]).

f) Balsinės archifonemos /ə/ vieta paaiškina ne tik *šłàpьš̂* : *šłàpsь* tipo minimaliųjų porų faktą, bet ir jo pobūdį. Pavyzdžiui, visai natūralu, kad šaknies balsis ar dvigarsis yra ilgesnis atvirajame (*šłàpьš̂* tipo formų) skiemenyje ir trumpesnis uždarajame (*šłàpsь* tipo formų; plg. § 12).

Kaip matome, segmentinė murmamųjų balsių interpretacija visais atvejais parankesnė už prozodinę – ji leidžia paprasčiau aprašyti kalbos reiškinius (plg. [Girdenis, 2003, 53]).

---

[107] Dėl sąvokų plg. [Girdenis, 1981, 25; 2003, 49 tt.].

3.2.2.5. TIPOLOGINĖS PASTABOS

§ 163. Tyrimas parodė, kad šiaurinių panevėžiškių šnektose murmamieji balsiai nėra tariami taip retai, kaip manyta iki šiol. Vis dėlto juos jau reikia laikyti fakultatyviniais balsiniais segmentais, realizuojamais tik tam tikrais motyvuotais atvejais – fonemos, kurioms atstovauja tie garsai, dabar dažniau realizuojamos įvairiais gretimų fonemų alofonų požymiais.

Ši padėtis atrodo gana keista, bet jos negalima laikyti tipologine unikalija. Panašių, tik fakultatyviai savarankiškais garsais terealizuojamų, fonemų yra ir kitose tarmėse bei kalbose. Pirmiausia čia galima prisiminti šiaurės ir vakarų žemaičių redukuotuosius galūnių balsius, kurie, skirtingai nuo šiaurės panevėžiškių, dažniausiai nė skiemens nesudaro [Zinkevičius, 1978, 101]. Redukuoti yra ir bendrinės latvių kalbos bei daugelio tarmių galiniai trumpieji balsiai [Endzelīns, 1948, 22; Endzelynas, 1957, 21–22]. Tipologiškai labai artimi šiaurės panevėžiškių murmamiesiems yra buvę slavų jerai (*ъ*, *ь*, senąja kirilica – **ъ**, **ь**)[108] – analogiški net jų nykimo padariniai galinėse *-CR(s)* tipo grupėse (plg. š. pan. *î̀ə̀kọrъ* / *î̀ə̀kərъ* < *î̀ə̀krə* ~ *tikrà*, *dọ̀gẹnь* < *dọ̀gnẹ* ~ *dugnè* ir rusų *свёкор* < *свéкръ*, *огóнь* < *огнь* ir kt. [Ivanov, 1964, 27, 33, 34, 49, 452])[109]. Iš esmės panašiai funkcionuoja prancūzų kalbos fonema /ə/ (*e caduc*, *e muet*), kurios segmentinė realizacija visiškai priklauso nuo kalbėjimo tempo (plg. [Ščerba, 1963, 102]). Tokių „mobilių“ fonemų yra iranėnų kalbose (plg. tadžikų *badan* || *bdan* „kūnas“, *suxan* || *sxan* „žodis“, *šišum* || *ššum* „šeštas“ [Sokolova, 1949, 60–61]), joms priskirtinos ir japonų /*i u*/. Čia ypač pažymėtina, kad tų kalbų tyrėjams tokių fonemų realumas nėra kėlęs jokių abejonių – kiek padiskutuojama tik dėl jų diferencinių požymių. Pavyzdžiui, kai kas mano, kad visos tadžikų ir kitų dabartinių iranėnų kalbų fonemos skirstytinos į patvariąsias (устойчивые) ir nepatvariąsias (неустойчивые): nepatvariais laikomi tie balsiai, kurie tik fakultatyviai realizuojami savarankiškais segmentais (plg. [Sokolova, 1949, 32–33, 60, 61; 1951, 236, 243]). Niekas nėra rašęs apie prozodinę tų garsų interpretaciją.

Šie gretinimai rodo, kad segmentinė redukuotų fakultatyvinių balsių fonologinė interpretacija yra priimta įvairių kalbų, turinčių tokius garsus, tyrimuose

---

[108] Į tai pirmasis atkreipė dėmesį V. Čekmonas [Čekman, 1979, 201].

[109] Plg. dar prūsų *tickers* Gr 82 < *tikr̥s* < *tikras*. Čia pridurtina, kad Elbingo žodynėlio galiniai *-ys*, *-is* gali žymėti redukuotas galūnes, primenančias šiaurės panevėžiškių *-*^{ы}*s*, *-*^{i}*ŝ* (žr. § 6), plg. *Deywis* E 1, *Dumis* E 39, *Moaſis* E 263 [Mažiulis, 1981, 14, 16, 24] ir šiaurės panevėžiškių *diẽv*^{ы}*s* ~ *Diẽvas*, *dú·m*^{ы}*s* ~ *dū́mas*, *mɑĩ.š*^{ы}*s* ~ *maĩšas* ir kt.

ir kad prozodinis jų traktavimas dirbtinai išplėštų šiaurės panevėžiškius iš platesnio tipologinio konteksto[110].

3.2.3. PSICHOAKUSTINĖ BALSIŲ KLASIFIKACIJA

§ 164. Šio tyrimo tikslas – remiantis audiciniu garsų panašumu sugrupuoti šiaurės panevėžiškių tarmės balsius ir pažiūrėti, kiek percepcinė klasifikacija atitinka fonologinį balsių sistemos modelį.

3.2.3.1. EKSPERIMENTO METODIKA IR EIGA

§ 165. Psichoakustiniam tyrimui imtì ne tik tie balsiai, kuriuos galima traktuoti kaip atskiras fonemas, bet ir labai ryškūs trumpųjų /*i u*/ alofonai [*ẹ ọ*][111]. Todėl tiriamųjų balsių inventoriuje buvo ne dvylika, o keturiolika narių: [*a· e· ẹ· i· ie· u· ọ· uo*[112] *a e ẹ i u ọ*]. Kiekvienam balsiui (atskirai ilgiesiems, atskirai trumpiesiems) sudarytos visos įmanomos *x* : *A* ~ *x* : *B* tipo tarpusavio kombinacijos. Pavyzdžiui, su balsiu [*a·*] gauti šie deriniai: 1) *a·* : *e·* ~ *a·* : *i·*, 2) *a·* : *e·* ~ *a·* : *u·*, 3) *a·* : *e·* ~ *a·* : *o·*, 4) *a·* : *e·* ~ *a·* : *ẹ·*, 5) *a·* : *e·* ~ *a·* : *ie*, 6) *a·* : *e·* ~ *a·* : *uo*, 7) *a·* : *i·* ~ *a·* : *u·*, 8) *a·* : *i·* ~ *a·* : *o·*, 9) *a·* : *i·* ~ *a·* : *ẹ·*, 10) *a·* : *i·* ~ *a·* : *ie*, 11) *a·* : *i·* ~ *a·* : *uo*, 12) *a·* : *u·* ~ *a·* : *o·*, 13) *a·* : *u·* ~ *a·* : *ẹ·*, 14) *a·* : *u·* ~ *a·* : *ie*, 15) *a·* : *u·* ~ *a·* : *uo*, 16) *a·* : *o·* ~ *a·* : *ẹ·*, 17) *a·* : *o·* ~ *a·* : *ie*, 18) *a·* : *o·* ~ *a·* : *uo*, 19) *a·* : *ẹ·* ~ *a·* : *ie*, 20) *a·* : *ẹ·* ~ *a·* : *uo*, 21) *a·* : *ie* ~ *a·* : *uo*. Trumpųjų balsių klasėje susidarė 60, ilgųjų – 168 kombi-

---

[110] Ten, kur *šł̇àpьŝ* ~ *šlapiùs* : *šł̇àpsь* ~ *šlapsiù*, *jåů.kьŝ* ~ *jaukiùs* : *jåů.ksь* ~ *jauksiù* tipo poros skiriasi ir minkštuoju – kietuoju [*p̂*] : [*p*], [*k̂*] : [*k*] (žr. 98 išn., § 154), jų s k i r t i n g a f o n e m i n ė s u d ė t i s yra dar akivaizdesnė, negu čia tirtose šnektose: „dešiniųjų“ pavyzdžių kietuosius [*p k*] galime paaiškinti tik tuo, kad jie eina tiesiai prieš priebalsius, o „kairiųjų“ minkštumą – tik tuo, kad po jų realizuojama priešakinė balsinė fonema.

[111] Be to, balsiai [*ẹ ọ*], kaip sakyta § 98 ir kt., tarmėje gali eiti ir periferinėmis fonemomis, pasitaikančiomis naujesniuose svetimos kilmės žodžiuose, pvz., *ẹrẹ̀nъ* ~ *Irèna*, *jọ̊.dъs* ~ *jòdas* (plg. *sæ̀nъ* ~ *senà*, *jõ·nъs* ~ *Jõnas*).

[112] Ilgaisiais balsiais (remiantis argumentais, išdėstytais §§ 100–102) laikyti ir sutaptiniai dvibalsiai [*ie uo*], plg. dar: [Trost, 1966, 183–185; Kosienė, 1978, 30–31; Girdenis, 1981, 60; 2003, 102–103; Karosienė, Girdenis, 2001 (1995)] (priešingą nuomonę žr. [Garšva, 1977d, 85; 1982, 66]). Diftongoidų (tiksliau gal poliftongų – dėl termino žr. [Polivanov, 1968, 126]) [*ie uo*] skyrimą ilgųjų balsių klasei gerokai paremia eksperimentinis V. Kiūraitės [1971, 64] tyrimas, parodęs, kad audiciniu požiūriu [*ie uo*] daug artimesni ilgiesiems balsiams negu, pavyzdžiui, gryniesiems sudėtiniams dvibalsiams [*ei au*].

nacijos[113]. Tiriant ilguosius ir trumpuosius balsius kartu susidarytų per daug didelis galimų derinių skaičius: vietoj 228 tektų analizuoti 1092 derinius[114].

Pagal atsitiktinių skaičių lentelę [Girdenis, 2003, 378–381] pirma sumaišyti atskirų porų nariai, paskui ir pačios poros. Todėl, pavyzdžiui, greta *a· : u· ~ a· : e·* atsidūrė *o· : a· ~ o· : uo·* šalia *ie : i· ~ ie : u*, – *ę*, : *a*, ~ *ę· : uo* ir t. t. Taip sudaryti testai pateikti auditoriams.

§ 166. Auditoriais imta 11 Vilniaus universiteto studentų[115], kilusių iš įvairių tiriamosios tarmės vietų: Daujėnų, Kraštų, Krinčino, Linkuvos, Pakruojo, Pasvalio, Vaškų, Žeimelio. Parenkant auditorius į muzikinės klausos turėjimą ar neturėjimą neatsižvelgta – vieninteliu atrankos kriterijumi laikytas geras tarmės mokėjimas.

Diktorė, kilusi iš Vaškų, kiekvieną porą perskaitydavo po vieną kartą, pvz., *a* : *e* ~ *a* : *ę*. Eksperimento dalyviai turėjo iš klausos nustatyti, kurie garsai panašesni, ir juos pabraukti. Pavyzdžiui, jei auditoriui atrodė, kad *a* : *ę* skamba panašiau negu *a* : *e*, jis pabraukė tą porą, o jeigu, jo nuomone, artimesni yra *a* : *e*, tuomet braukiamas antrasis derinys. Šitaip ištyrus visus galimus atvejus teigiami atsakymai (pabrauktosios poros) suskaičiuoti ir išvestas garsų panašumo indeksas[116]:

$$PI = \frac{n_1}{n} \cdot 100$$

---

[113] Kombinacijų skaičių galima apskaičiuoti pagal formulę $C = \frac{n \cdot (n-1) \cdot (n-2)}{2}$, kur C – derinių skaičius, n – tiriamųjų elementų skaičius.

[114] Plg. 116 išn. Garsų inventorius skaidomas mažesnėmis grupelėmis ir kituose šio pobūdžio darbuose [plg. Łobacz, 1981, 102].

[115] Su tokiu pat auditorių skaičiumi yra dirbęs, pavyzdžiui, amerikiečių fonetikas R. Petersas [Peters, 1963, 1986]. Čia atkreiptinas dėmesys, kad, kaip rodo panašūs kitų kalbų tyrimai [plg. Broecke, 1976, 102, 111 ir kt.], psichoakustinių eksperimentų rezultatai visai nepriklauso nuo auditorių fonetinio išsilavinimo.

[116] Panašumo indeksu laikomas teigiamų atsakymų procentas (formulėje n – bendras galimų atsakymų skaičius, n_1 – teigiamų atsakymų skaičius). Kiekvienos poros maksimalus atsakymų skaičius randamas pagal formulę $A = 2 \cdot (n-2) \cdot m$, kur n – elementų kiekis, m – auditorių skaičius. Kadangi buvo tiriami 6 trumpieji ir 8 ilgieji balsiai, o eksperimente dalyvavo 11 žmonių, kiekvienai trumpųjų balsių porai gauta po 88 atsakymus, ilgųjų balsių – 132. Pavyzdžiui, [*i·*] : [*ie*] pabraukti 105 kartus, tad jų panašumo indeksas lygus 79,5 ($PI = \frac{105}{132} \cdot 100 = 79{,}5$).

3.2.3.2. REZULTATAI

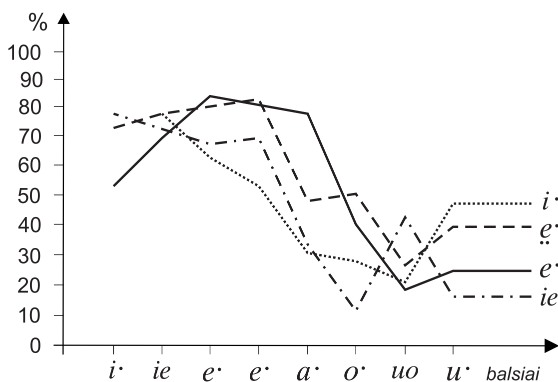
§ 167. Tyrimo rezultatai pateikiami lentelėse (žr. 16, 17 lent.). Audiciniai balsių santykiai aiškiau matyti iš grafikų (žr. 18, 19, 20 pav.; 18 pav. pavaizduotos priešakinės eilės ilgųjų balsių kreivės, 19 pav. – užpakalinės eilės ilgųjų balsių, 20 pav. – trumpųjų balsių).

16 lentelė. **Ilgųjų balsių audicinis panašumas** (%)

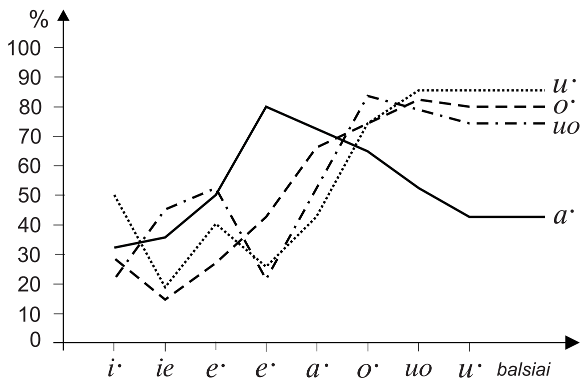
Balsiai	[*ie*]	[*ẹ·*]	[*e·*]	[*a·*]	[*o·*]	[*uo*]	[*u·*]
[*i·*]	80	77	55	32	28	21	49
[*ie*]	–	69	71	35	14	44	18
[*ẹ·*]		–	84	49	51	26	41
[*e·*]			–	78	42	21	24
[*a·*]				–	64	52	42
[*o·*]					–	83	74
[*uo*]						–	82

17 lentelė. **Trumpųjų balsių audicinis panašumas** (%)

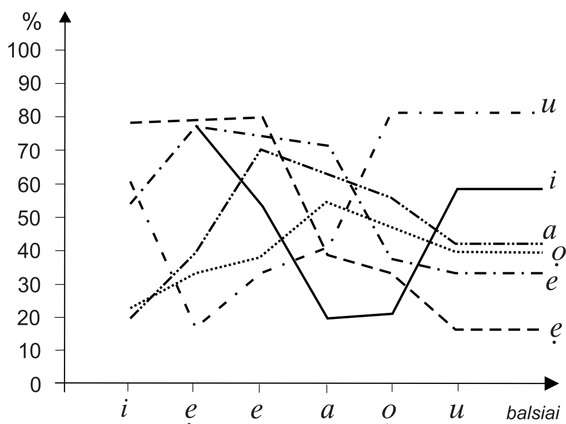
Balsiai	[*ẹ*]	[*e*]	[*a*]	[*ọ*]	[*u*]
[*i*]	81	56	21	22	61
[*ẹ*]	–	83	41	35	18
[*e*]		–	74	39	35
[*a*]			–	58	43
[*ọ*]				–	84

18 pav. **Ilgųjų priešakinių balsių percepciniai santykiai**

19 pav. **Ilgųjų užpakalinių balsių percepciniai santykiai**

20 pav. **Trumpųjų balsių percepciniai santykiai**

3.2.3.2.1. ILGIEJI BALSIAI

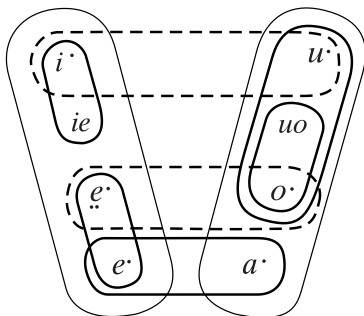
§ 168. Iš grafikų matyti, kad panašiausi ilgieji balsiai yra [*e·*] ir [*ẹ·*]: jų panašumo indeksas yra 84,0 – ir [*o·*] bei [*uo*] (*PI* = 83,0). Labiausiai skiriasi balsiai [*o·*] – [*ie*] (*PI* = 14,0) ir [*u·*] – [*ie*] (*PI* = 18,0) – ties šiais balsiais [*ie*] kreivė visai priartėja prie abscisių ašies. Kaip ir tikėtasi, audiciniu atžvilgiu artimiausi yra balsiai [*i· ie ẹ· e·*] (priešakinė eilė) ir [*u· uo o·*] (lūpiniai užpakalinės eilės balsiai). Lyg tarpinę padėtį užima [*a·*], panašiai santykiaujantis ir su pirmosios ir su antrosios grupės nariais (žr. 18–19 pav.). Tačiau apskaičiavus

vidutinį [*a·*] panašumo indeksą su [*i·*] ir [*u·*] grupės balsiais pasirodė, kad vis dėlto jis kiek glaudžiau susijęs su [*u·*] grupe (*PI* ≈ 52,8), negu su priešakiniais balsiais (vidutinis *PI* ≈ 48,5).

Kreivės aiškiausiai susikryžiuoja ir panašumo indeksai būna mažiausi, kai lyginami skirtingų eilių balsiai: priešakiniai su užpakaliniais ar užpakaliniai su priešakiniais. Apskaičiavus vidutinį kiekvieno balsio panašumo indeksą su vienos ar kitos eilės balsiais, matyti, kad audiciniu požiūriu iš tikrųjų vienos eilės garsai yra artimiausi. Pagal panašumą į kitus savo pogrupio narius priešakiniai balsiai išsidėsto tokia tvarka (skliaustuose pateikiamas vidutinis *PI*, t. y. tų indeksų vidurkis): [*ẹ̈·*] (*PI* = 76,3) > [*ie*] (*PI* = 73,2) > [*i·*] (*PI* = 70,4) > [*e·*] (*PI* = 70,0), pagal artimumą užpakaliniams balsiams – [*ẹ̈·*] (*PI* = 41,7) > [*e·*] (*PI* = 41,1) > [*i·*] (*PI* = 32,2) > [*ie*] (*PI* = 27,5). Pagal panašumą į savo eilės narius užpakalinius balsius galima surikiuoti taip: [*o·*] (*PI* = 74,0) > [*uo*] (*PI* = 72,4) > [*u·*] (*PI* = 65,9) > [*a·*] (*PI* = 52,8), į priešakinius – [*a·*] (*PI* = 48,5) > [*o·*] (*PI* = 33,7) > [*u·*] (*PI* = 32,6) > [*uo*] (*PI* = 27,7). Priešakinių balsių klasė gerokai darnesnė: jos narių tarpusavio panašumas visais atvejais prašoka 70% ribą; užpakaliniai balsiai [*u·*] ir [*a·*] 70% ribos nepasiekia, o [*a·*] beveik visiškai priartėjęs prie 50% ribos yra mažiausiai panašus net į artimiausius kitus savo klasės narius.

Iš grafikų gerai matyti ir tai, kad [*ie uo*] labai darniai įsikomponuoja į ilgųjų balsių sistemą, – vadinasi, iš klausos jie vertinami kaip visiškai normalūs ilgųjų balsių sistemos nariai.

§ 169. Ypač aiškiai ilgųjų balsių tarpusavio panašumas matyti iš šios schemos (žr. 21 pav.). Ryški linija rodo didžiausią panašumo indeksą, plona – vidutinį, punktyrinė – panašumo tendenciją.

21 pav. **Ilgųjų balsių tarpusavio panašumo schema**

3.2.3.2.2. TRUMPIEJI BALSIAI

§ 170. Trumpųjų balsių audicinės klasės beveik tokios pat kaip ilgųjų (žr. 17 lent. ir 20 pav.). Ir šiuo atveju matyti didelis priešakinės ir užpakalinės eilės balsių tarpusavio panašumas. Priešakinių balsių grupėje artimiausi [*e*] – [*ẹ*] (*PI* = 83,0) ir [*i*] – [*ẹ*] (*PI* = 81,0), užpakalinių – [*ọ*] ir [*u*] (*PI* = 84,0). Pagal audicinį panašumą į kitus savo eilės narius priešakiniai balsiai išdėsto tokia tvarka: [*ẹ*] (*PI* = 81,9) > [*e*] (*PI* = 69,4) > [*i*] (*PI* = 68,2), pagal artimumą su užpakaliniais – [*ẹ*] (*PI* = 49,2) > [*i*] (*PI* = 34,5) > [*e*] (*PI* = 31,4); užpakaliniai balsiai pagal panašumą į savo posistemio narius sudaro tokią eilę: [*ọ*] (*PI* = 71,1) > [*u*] (*PI* = 63,7) > [*a*] (*PI* = 50,6), o su priešakiniais jie santykiauja taip: [*a*] (*PI* = 45,1) > [*u*] (*PI* = 38,3) > [*ọ*] (*PI* = 31,8).

Palyginus ilgųjų ir trumpųjų balsių tyrimo rezultatus, matyti, kad trumpieji balsiai pasiskirsto visai taip pat kaip ir ilgieji. Visiškai sutampa priešakinės eilės balsių santykiai su užpakaliniais. Tik nežymus įvairavimas pastebimas ir kitais atvejais. Kiek daugiau skiriasi paskutinieji (t. y. mažiausią panašumo indeksą turintys) nariai, o pirmieji lyginamųjų eilių balsiai yra iš esmės tie patys.

Trumpųjų balsių grafikas rodo, kad ties savo eilės nariais atitinkamų balsių kreivių aukštis ryškiai padidėja: priešakinių garsų atveju viršūnė pasiekiama grafiko pradžioje, užpakalinių – brėžinio antrojoje dalyje. Be to, grafike gerai matyti ypatinga balsio [*a*] padėtis ir nemažas garsų [*i*] : [*u*] audicinis panašumas[117].

3.2.3.3. HIERARCHINIS GRUPAVIMAS

§ 171. Gautieji empiriniai rezultatai (16 ir 17 lent. duomenys) sugrupuoti, remiantis hierarchinio grupavimo algoritmais. Preliminarinis grupavimas vidurkių ir maksimumų metodais[118] atliktas rankiniu būdu, paskui tie patys duomenys visais trimis metodais (maksimumų, minimumų ir vidurkių) nuosekliai apdoroti A. Girdenio sudaryta specialia kompiuterine programa HIERARCH.PAS.

---

[117] Balsių [*i*] bei [*u*] panašumas pastebėtas ir bendrinėje lietuvių kalboje, plg. [Kiūraitė, 1971, 10; Girdenis, 2000b (1978)].

[118] Hierarchinio grupavimo metodą bendrinės lietuvių kalbos balsių tyrimui pirmasis ėmė naudoti A. Pakerys [1971, 1974, 40–42], plg. [Girdenis, Rosinas, 2000b (1977); Girdenis, 2000b (1978)]. Apie šį metodą žr. dar [Bitinas, 1974, 186–196].

Nustatytos tokios ilgųjų balsių hierarchinės klasės:

a) Maksimumų metodas

1) S{e· ~ ẹ̈·}= 84,0
2) S{uo ~ o·}= 83,0
3) S{u· ~ (uo&o·)}= 82,0
4) S{ie ~ i·}= 80,0
5) S{a· ~ (e·&ẹ̈·)}= 78,0
6) S{(a·&(e·&ẹ̈·)) ~ (ie&i·)}= 77,0
7) S{(u·&(uo&o·)) ~ ((a·&(e·&ẹ̈·))&(ie&i·))}= 64,0

b) Minimumų metodas

1) S{e· ~ ẹ̈·}= 84,0
2) S{uo ~ o·}= 83,0
3) S{ie ~ i·}= 80,0
4) S{u· ~ (uo&o·)}= 74,0
5) S{(e·&ẹ̈·) ~ (ie&i·)}= 55,0
6) S{(u·&(uo&o·)) ~ a·}= 42,0
7) S{((u·&(uo&o·))&a·) ~ ((e·&ẹ̈·)&(ie&i·))}= 14,0

c) Vidurkių metodas

1) S{e· ~ ẹ̈·}= 84,0
2) S{uo ~ o·}= 83,0
3) S{ie ~ i·}= 80,0
4) S{u· ~ (uo&o·)}= 78,0
5) S{(e·&ẹ̈·) ~ (ie&i·)}= 68,0
6) S{(u·&(uo&o·)) ~ a·}= 50,0
7) S{((u·&(uo&o·))&a· ~ ((e·&ẹ̈·)&(ie&i·))}= 40,2

Trumpųjų balsių grupavimas šitoks:

a) Maksimumų metodas

1) S{u ~ ọ}= 84,0
2) S{e ~ ẹ}= 83,0
3) S{(e&ẹ)~ i}= 81,0
4) S{a ~ ((e&ẹ)&i)}= 74,0
5) S{(u&ọ) ~ (a&((e&ẹ)&i))}= 61,0

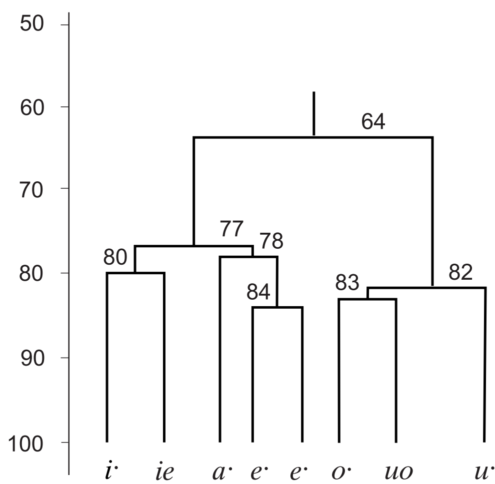
b) Minimumų metodas

1) S{u ~ ọ}= 84,0
2) S{e ~ ẹ}= 83,0
3) S{(e&ẹ) ~ i}= 56,0
4) S{(u&ọ) ~ a}= 43,0
5) S{((u&ọ)&a) ~ ((e&ẹ)&i)}= 18,0

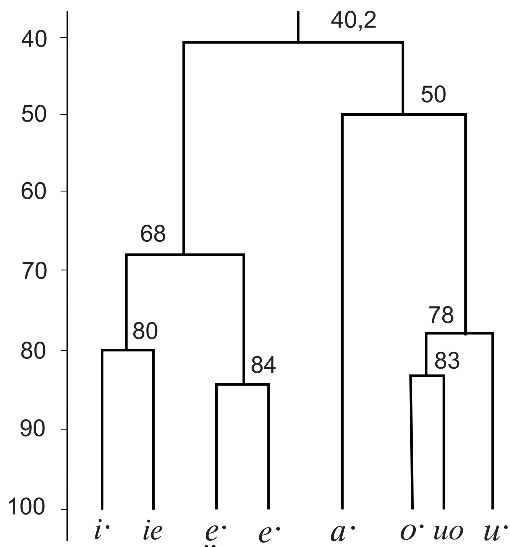
c) Vidurkių metodas

1) S{u ~ ọ}= 84,0
2) S{e ~ ẹ}= 83,0
3) S{(e&ẹ) ~ i}= 68,5
4) S{(u&ọ) ~ a}= 50,5
5) S{((u&ọ)&a) ~ ((e&ẹ)&i)}= 37,9

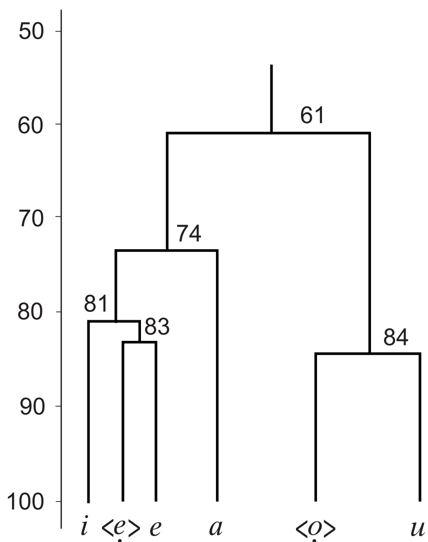
Vidurkių ir maksimumų metodais nustatytas klasifikacijas galima pavaizduoti tokiomis dendrogramomis (žr. 22, 23, 24, 25 pav.).

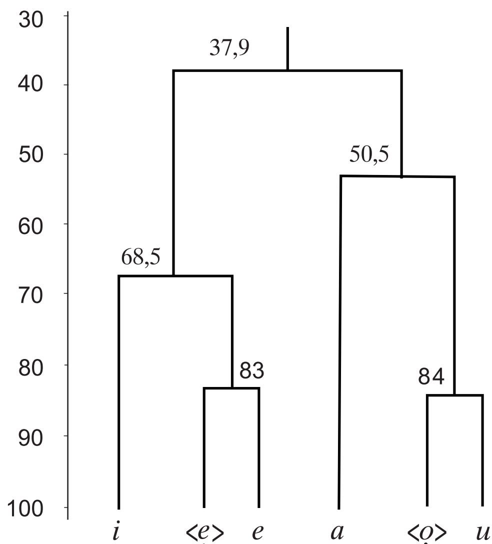
22 pav. **Hierarchinė ilgųjų balsių klasifikacija maksimumų metodu**

23 pav. **Hierarchinė ilgųjų balsių klasifikacija vidurkių metodu**

24 pav. **Hierarchinė trumpųjų balsių klasifikacija maksimumų metodu**

25 pav. **Hierarchinė trumpųjų balsių klasifikacija v i d u r k i ų metodu**

§ 172. Iš pateiktųjų empirinių duomenų ir iš brėžinių matyti, kad ilgųjų ir trumpųjų balsių klasifikacija nuo grupavimo metodų nedaug tepriklauso – įvairuoja tik balsių [*a· a*] padėtis. Grupuojant vidurkių ir minimumų metodais [*a· a*] patenka į užpakalinių balsių klasę – gaunamos dvi stambios („silpnosios“) grupės: a) priešakiniai balsiai [*i· ie e· e̤· i e ẹ*] ir b) užpakaliniai balsiai [*a· o· uo u· a ọ u*]. Klasifikuojant maksimumų metodu [*a· a*] prisijungia prie priešakinės eilės balsių, todėl visi garsai skyla į lūpinių [*o· uo u· u ọ*] ir nelūpinių [*a· e· e̤· i· a e ẹ i*] klases.

§ 173. Netvirta [*a·*] padėtis pastebima ir bendrinėje lietuvių kalboje: A. Pakerio [1974, 42] schemoje skiriamos priešakinių ir užpakalinių balsių klasės, A. Girdenio [2000b (1978), 340 t.] – lūpiniai balsiai priešpriešinami nelūpiniams[119]. Paprastai vidurkių ir maksimumų metodai duoda analogišką klasifikaciją (plg. [Pakerys, 1974, 41]) – mūsų atveju, panaudojus skirtingus

[119] Kaip rodo Vilniaus universiteto studentų atlikti panašūs eksperimentai, ištirtose žemaičių šnektose pagrindinės ilgųjų balsių grupės taip pat nėra stabilios: Janapolės tarmėje balsiai skaidomi į priešakinius ir užpakalinius [Bagočiūtė, 1978], Švėkšnos – į lūpinius ir nelūpinius [Juciūtė, 1979]. Vienu atveju (Darbėnų šnekta [Kalniūtė, 1978]) [*a·*] išskirtas į atskirą taksoną (šalia nelūpinių priešakinių ir lūpinių užpakalinių balsių).

algoritmus pasikeičia pačios pagrindinės balsių klasės, nes vienu atveju [*a*· *a*] eina su priešakiniais balsiais, kitu atveju – su užpakaliniais[120].

3.2.3.4. REZULTATŲ APTARIMAS

§ 174. Kaip rodo hierarchinio grupavimo rezultatai, šiaurės panevėžiškių tarmės ilgųjų[121] balsių audicinė klasifikacija bendrais bruožais sutampa su kitomis panašiu būdu gautomis klasifikacijomis – skiriasi tik ypatinga [*a*· *a*] padėtis ir mažiausios („silpnojo“ grupavimo) klasės. Krinta į akis percepcinė [*i*·] ir [*ie*], [*o*·] ir [*uo*] asimetrija: paprastai vidutinio pakilimo balsiams būna artimas ir [*uo*], ir [*ie*] [122].

§ 175. Balsių [*a*· *a*] šlijimą prie priešakinės eilės galima aiškinti tuo, kad visose pozicijose, išskyrus absoliučią žodžio pradžią, tarp [*a*· *a*] ir priešakinių [*e*· *e*] yra papildomosios distribucijos santykis (žr. § 98): po minkštojo priebalsio tariami tik [*e*· *e*] ([*æ*· *æ*]) tipo garsai (pvz.: *klæ̃·vъs* ~ *klẽvas* : *š̑læ̃·vъs* ~ *Šliãvas* : *næ̀š* ~ *nèš*), po kietojo – tik [*a*· *a*], pvz., *łã·kъ* ~ *lãka* : *łã·kь* ~ *lẽkia* : *tàs* ~ *tàs* : *łàs* ~ *lès*. Be to, artikuliacijos atžvilgiu šiaurės panevėžiškių [*e*·] dažniausiai yra ne vienabalsis, o diftongoidas: pradžioje tariamas [*i*], [*ẹ*] tipo garsas, į pabaigą pereinama į aiškų [*a*·], pvz., *n͜ieã·šъ* ~ *nẽša* (plg. § 112 ir [Kačiuškienė, 1982a, 42]).

§ 176. Ilguosius balsius [*i*· *ie*] į glaudžią porą veikiausiai sieja tai, kad jie abu daro vienodą minkštinamąjį poveikį priebalsiams. Tik prieš šiuos priešakinius balsius priebalsiai iš tikrųjų tariami visai minkštai, pvz., *lĩ·jь liẽtъs* ~ *lỹja lietùs* – prieš kitus jų klasės narius priebalsiai (išskyrus gal tik [*k̑ g̑ s̑ z̑ č̑ ǯ̑*]) būna šiek tiek kietesni, plg.: *pí·łẹ.* ~ *pýlei*, *piẽłẹ.* ~ *piẽlę* „pjūklą“ ir *pæ̃·łẹ.* ~ *pẽlę* : *s̑pẹ̄̃·kọs* ~ *spẽkos* „jėgos“. Galimas dalykas, kad tam tikrą vaidmenį čia vaidina ir neutralizacijos santykiai (detaliau svarstomi § 115–116), plg. *rẹtẽ·lъs̑* ~ *rytẽlis* / *rietẽlis* ir pan. Nors nekirčiuotuose skiemenyse tokią pat fakultatyvią neutralizaciją patiria ir balsis [*ẹ̄*·], plg. *rẹtẽ·lъs* ~ *rėtẽlis*, tačiau jį, matyt, su [*e*],

[120] Tekste minima programa vidurkių metodu sugrupavus A. Girdenio [2000b (1978), 340] straipsnio duomenis, gauta klasifikacijos dendrograma visai nesiskiria nuo tos, kuri gauta maksimumų metodu. Tačiau kitų kalbų tyrimuose skirtingi vidurkių ir maksimumų metodų taikymo rezultatai yra įprastas dalykas (plg. [Broecke, 1976, 108 tt., 148]).

[121] Trumpųjų balsių klasifikacija pateikiama tik minėtame A. Pakerio darbe [Pakerys, 1975].

[122] Panašios „silpnojo“ grupavimo klasės gautos Darbėnų šnektoje [Kalniūtė, 1978]. Tos šnektos skirstymas savotiškas tuo, kad čia išsiskyrė ne du, o trys pamatiniai taksonai (žr. 119 išn.).

glaudžiau sieja tai, kad žodžių galūnėse tie balsiai tarytum papildo vienas kitą, eina lyg vienos morfonemos variantais, plg.: *ů.pe.* ~ *ùpė* : *ů.ˌpę.* ~ *ùpė(je)*, *žẽ·me.* ~ *žẽmė* : *žẽ·ˌmę.* ~ *žẽmė(je)*. Tokiais atvejais stipriai jaučiama ir analogiška tų balsių sąveika su priebalsiu [ɫ], plg.: *žỏ·ɫa.* ~ *žolė̃* : *žõ·ɫę.* ~ *žõlę* (čia [*a.*] laikytinas [*e·*] : [*a·*] koreliacijos archifonemos atstovu)[123]. Galėjo [*e·*] ir [*ẹ·*] artimumą nulemti ir tas atsitiktinis dalykas, kad diktorius eksperimento metu tarė ne diftongoidą [*æ·*], o gana uždarą ir įtemptą [*e·*], rišlioje kalboje vartojamą tik prieš minkštuosius priebalsius ir žodžio gale. Jeigu vietoj [*e·*] būtų buvęs tariamas [*æ·*], tikriausiai susidarytų atskiras taksonas [*æ· a*], priešpriešinamas visiems kitiems balsiams. Deja, izoliuoto [*æ·*] neįmanoma ištarti: po jo būtinai turi eiti kietasis priebalsis.

§ 177. Kaip matyti iš dendrogramų, realiau fonologinius balsių santykius rodo klasifikacija, nustatyta vidurkių metodu. Tas faktas, kad tarmėje balsis /*i*/ tam tikrais atvejais turi alofonus [*ɜ̈*] ir [*ẹ*], kurie vienas nuo kito skiriasi kaip lūpinis ir nelūpinis (pvz.: *k̂ɜ̈tъ* ~ *kità* : *kẹtь* ~ *kitì*; plačiau žr. § 108), neleidžia šio požymio laikyti skiriamuoju (plg. [Girdenis, 1981, 135]). Vadinasi, [*u*] ir [*i*] tipo garsams diferencijuoti labiau tinka požymis ‘užpakalinis’ – ‘neužpakalinis’ [124]. Toliau neužpakalinių balsių eilė skyla į dvi grupes: balsius [*i· ie·*], turinčius didelę potenciją minkštinti priešais save esančius priebalsius, ir [*ẹ· e·*], kurie šios ypatybės neturi (priebalsius minkština mažiau). Pirmuosius garsus galima apibūdinti kaip aukštutinio pakilimo balsius, antruosius – kaip neaukštutinio pakilimo balsius. Balsiai [*i· ẹ·*], tariami kaip pastovios artikuliacijos garsai, kontrastuoja diftongoidiniams [*ie*] ir [*e·*] (plg. § 112, 125–5 atvejis). Šiems garsams tinka požymis ‘nekintamasis’ – ‘kintamasis’, bet jis reikalingas tik [*i· ie*] priešpriešai.

Užpakalinių balsių klasėje pirmiausia reikalingi požymiai ‘žemutinis nelūpinis’ – ‘nežemutinis lūpinis’, leidžiantys atskirti [*a·*] nuo kitų balsių. Pagal požymį ‘aukštutinis’ – ‘neaukštutinis’ suskaidoma nežemutinių klasė: atsiskiria [*u·*] ir [*o· uo*]; požymiai ‘kintamasis’ – ‘nekintamasis’ baigia neaukštutinių grupavimą: [*o·*] galima traktuoti kaip nekintamos artikuliacijos garsą, diftongoidą (poliftongą) [*uo*] – kaip kintamąjį. Vadinasi, užpakalinės eilės balsiai identifikuojami iš esmės taip pačiais požymiais, kaip ir priešakiniai, bet požymių

[123] Prieš /*ẹ·*/ = [*ɛ̤·*] kieti kartais gali būti ir kiti priebalsiai (pvz., *atɛ̤̃·ȷe.* ~ *atẽ̇jo*), bet tokiais atvejais tarp jų ir balsio (kaip sakyta § 112) būna atviroji sandūra (*atɛ̤̃·ȷe.* = /*at+ẽ̤·ja·*/).

[124] Be to, tarmėje pasitaikantys balsio /*ẹ·*/ alofonai [*ɛ̣ ы̱*], pvz., *kɫɛ̣tæ̃·ɫa.* / *kɫы̱tæ̃·ɫa.* ~ *klėtẽlė* skiriasi nuo pagrindinių kaip nepriešakiniai nuo priešakinių.

hierarchija skirtinga: vienu atveju aukštesnę hierarchinę padėtį užima požymis ‘žemutinis’ – ‘nežemutinis’, kitu – ‘aukštutinis’ – ‘neaukštutinis’. Galima net teigti, kad priešakinių balsių klasėje požymis ‘aukštutinis’ turi ypatingą psichoakustinę reikšmę, kurią, matyt, tikslingiausiai nusakytų terminas ‘stipriai palatalizuojantis’.

§ 178. Trumpiesiems balsiams užtenka dviejų požymių: a) priešakinių klasei: ‘aukštutinis’ [*i*] – ‘neaukštutinis’ [<*ẹ*> *e*] ir ‘kintamasis’ [*e*] – ‘nekintamasis’ <*ẹ*>, b) užpakalinių klasei: ‘žemutinis nelūpinis’ [*a*] ir ‘nežemutinis lūpinis’ [<*ọ*> *u*] ir ‘aukštutinis’ [*u*] – ‘neaukštutinis’ <*ọ*> . Kaip matyti, ir šiuo atveju hierarchija užpakalinių ir neužpakalinių klasėje skirtinga.

§ 179. Atrinkus stabiliausius ir visiems balsiams tinkamiausius požymius gaunama tokia psichoakustinių požymių matrica (žr. 18 lent.). Ji ne visai sutampa su fonologinių diferencinių požymių sistema (žr. §§ 124–126, ypač 11 lent. ir 15 pav.), bet nesunkiai su ja suderinama.

18 lentelė. **Balsių audicinės klasifikacijos matrica**

Nr.	Požymis	*i·*	*ie*	*e̤*	*e·*	*i*	*ẹ*	*e*	*u·*	*uo*	*o·*	*a·*	*u*	*ọ*	*a*
1	ilgasis – trumpasis	+	+	+	+	–	–	–	+	+	+	+	–	–	–
2	užpakalinis – neužpakalinis	–	–	–	–	–	–	–	+	+	+	+	+	+	+
3	žemutinis – nežemutinis	0	0	0	0	0	0	0	–	–	–	+	–	–	+
4	aukštutinis – neaukštutinis	+	+	–	–	+	–	–	+	–	–	0	+	–	0
5	kintamasis – nekintamasis	–	+	–	+	0	–	+	0	+	–	0	0	0	0

3.2.3.5. PSICHOAKUSTINĖS KLASIFIKACIJOS SANTYKIS SU FONOLOGINE

§ 180. Nustačius ir aptarus psichoakustines balsių klases, savaime kyla klausimas, kaip jos susijusios su fonologine klasifikacija bei atitinkamais fonemų diferenciniais požymiais.

Nesileidžiant į smulkesnę šiaurės panevėžiškių balsinių fonemų sintagminių bei paradigminių santykių analizę (apie ją žr. §§ 118–126) atkreiptinas dėmesys tik į svarbesnius momentus, lemiančius pagrindines fonemų klases bei jų hierarchiją.

1. Šiaurės panevėžiškių to paties pakilimo balsių koreliaciniai santykiai daug glaudesni negu bendrinėje lietuvių kalboje ar kitose tarmėse. Čia (bent fakultatyviai) neutralizuojamos ne tik /*e*/ : /*a*/, bet ir /*i*/ : /*u*/ tipo balsių opozicijos (žr. toliau pateikiamus pavyzdžius). Ypač glaudų, palyginti savarankišką

koreliacijų pluoštą sudaro fonemos /*e e· a a·*/, neutralizuojamos po visų be išimties priebalsių: *žàlь ~ žalià* : *žèlь ~ želì*, – po kietųjų priebalsių galimi tik /*a a·*/, o po minkštųjų – tik /*e e·*/. Būtinumą atskirti šią klasę nuo kitų rodo ir tai, kad visos likusios fonemos prieškirtiniuose skiemenyse po minkštojo priebalsio bent fakultatyviai gali „susilieti“ į vieną archifonemą (žr. § 117), atstovaujamą balsio [*ẹ*] arba [*i*][125] (konkretus garsas priklauso nuo šnektos ir kalbėjimo stiliaus [plg. Garšva, 1982b, 68]), pvz.: *pẹnẽ·lьŝ ~ pienẽlis*, *pẹdæ̃·ła.* ~ *pėdẽlė* : *pẹnẹgẽ̦·lẹ.* ~ *pinigẽliai* : *pẹrã·gẹ.* ~ *pyrãgai* : *nežẹpsó·k ~ nežiopsók* : *žẹrẹ́·k ~ žiūrė́k* : *lẹbẹ̦́·jь ~ liuobė́ja* „liuobia“ : *žẹpŝnẽ·lьŝ ~ žiupsnẽlis* ir kt.

2. Tarmės ilgieji ir trumpieji balsiai sudaro neutralizuojamą opoziciją. Nekirčiuotame negaliniame skiemenyje realizuojami tik trumpieji balsiai; kirčiuotoje pozicijoje balsinių fonemų kiekybiniai ir kokybiniai santykiai išlaikomi (smulkiau žr. §§ 97, 115 ir [Kačiuškienė, 1982a]).

3. Fonemoms /*a· a*/ ir /*u· u o·* <*ọ*> *u̯o*/[126] (skirtingai nuo bendrinės kalbos) geriausiai tinka požymis ‘užpakalinis’, kontrastuojantis požymiui ‘neužpakalinis’ (/*e· e*/ ir /*ẹ̈·* <*ẹ*> *i̯e*/). Diferencinis požymis ‘priešakinis’ – ‘nepriešakinis’ šiuo atveju netinka, nes, pavyzdžiui, /*ẹ̈·*/ turi nepriešakinį alofoną [*ɛ̤·*]. Labializacija irgi negali būti skiriamasis požymis, kadangi (kaip minėta § 177 ir kitose ten minimose vietose), fonema /*i*/, be kita ko, realizuojama ir lūpiniu alofonu [*ɔ̈*].

4. Balsinės fonemos /*i· i*/ ir /*u· u*/ nuo kitų savo pogrupio narių skiriasi pagal požymį ‘aukštutinis’ – ‘neaukštutinis’. Aukštutinės trumposios fonemos /*i*, *u*/ nekirčiuotame arba atitrauktinį kirtį turinčiame skiemenyje realizuojamos vidutinio pakilimo alofonais [*ẹ ọ*], todėl nesiskiria nuo periferinių fonemų <*ẹ ọ*>.

5. Diferencinis požymis ‘kintamasis’ – ‘nekintamasis’ fonemas /*i̯e u̯o*/ atskiria nuo likusių.

§ 181. Nustatytiems artikuliaciniams požymiams atliepia šie akustiniai (R. Jakobsono „abėcėlės“) požymiai:

1. Žemutinis – kompaktinis, nežemutinis – nekompaktinis. Kompaktinių balsių pirmosios dvi formantės spektre išsidėsčiusios arčiau

---

[125] Tiesa, kaip rašyta § 119, vietoj laukiamo [*ẹ*] kartais pasirodo ir [*e* (*æ*)] (ypač niekada kirčio negaunančiose pozicijose), pvz.: *sedė́·tь ~ sėdė́ti*, *lætů.vьŝ ~ lietùvis*, *kõ·šelænъ ~ kõšeliena* „šaltiena“ (sakoma ir *kõ·ŝlænъ*). Bet tai, be abejo, jau morfonologiniai reiškiniai, vertintini kaip specifinė balsių kaita.

[126] Periferinės fonemos pateikiamos kampiniuose skliausteliuose (apie jas žr. § 98).

1000 Hz ribos [plg. Pakerys, 1978, 34] (pvz., fonemos /*a·*/ : F_1 = 780 Hz / F_2 = 1190 Hz, /*e·*/ : F_1 = 810 Hz / F_2 = 1320 Hz, plg. nekompaktinį /*ẹ̈·*/ : F_1 = 400 Hz / F_2 = 2150 Hz).

2. Ilgasis – į t e m p t a s i s ir trumpasis – n e į t e m p t a s i s. Visi tarmės trumpieji balsiai mažiau įtempti negu ilgieji; jų spektrinės charakteristikos artimesnės neutraliajam balsiui (žr. §§ 125, 143–145; plg. [Kačiuškienė, 1982a, 43]).

3. Priešakinis – a u k š t a t o n i s ir užpakalinis – ž e m a t o n i s. Aukštatonių balsių antrosios formantės yra žymiai aukštesnio dažnio, plg.: /*i·*/ : F_2 = 2060 Hz ir /*ẹ̈·*/ : F_2 = 2150 Hz, /*o·*/ : F_2 = 750 Hz ir /*a*/ : F_2 = 1220 Hz.

4. Aukštutinis – d i f u z i n i s ir neaukštutinis – n e d i f u z i n i s. Difuzinių balsių formantės yra periferinėse zonose, pvz., /*i·*/ : F_1 = 320 Hz / F_2 = 2060 Hz, /*u·*/ : F_1 = 340 Hz / F_2 = 770 Hz.

5. Diftongoidams paliktinas požymis k i n t a m a s i s, nes garso pradžioje jų formantinės zonos yra artimos balsiams [*i· u·*], pabaigoje – [*ẹ a*] – plg. /*i·*/ : F_1 = 320 Hz / F_2 = 2060 Hz, /*u·*/ : F_1 = 340 Hz / F_2 = 770 Hz, /*a·*/ : F_1 = 780 Hz / F_2 = 1190 Hz, /*ẹ̈·*/ : F_1 = 400 Hz / F_2 = 2150 Hz / [*ie*] garso pradžioje: F_1 = 290 Hz/F_2 = 2110 Hz, garso pabaigoje: F_1 = 410 Hz/F_2 = 1830 Hz, [*uo*] garso pradžioje: F_1 = 320 Hz / F_2 = 690 Hz, garso pabaigoje: F_1 = 490 Hz / F_2 = 1120 Hz)[127].

§ 182. Tai, kad šiaurės panevėžiškių psichoakustinė ir fonologinė balsių klasifikacija n e v i s a i s u t a m p a, nėra kokia nors tipologinė retenybė. Ir kitų kalbų audicinės garsų klasifikacijos dažniausiai su fonologinėmis diferencinių požymių sistemomis sutampa tik iš dalies (žr., pvz., [Łobacz, 1981, 119]; plg. dar [Girdenis, 2000b (1978), 340 t.; 2003, 199–201]). Veikiau išimtiniu dalyku laikytinas visiškas fonologinės ir audicinės klasifikacijos sutapimas (jeigu, suprantama, fonologinių klasių ir diferencinių požymių hierarchija nustatoma pagal sintagminius santykius ir neutralizacijos reiškinius).

[127] Ankstesniuose fonologiniuose darbuose mėginta verstis vien R. Jakobsono požymiais, bet tai buvo daroma labai dirbtinai (plg. [Girdenis, 2000a (1967), 156 t.; 2000b (1971a), 216]).

3.3. IŠVADOS

§ 183. 1. Šiaurės panevėžiškių tarmėje yra keturkampė balsių sistema:

/*i·*/	/*u·*/	/*i*/	/*u*/
/*i̯e*/	/*u̯o*/		
/*ẹ·*/	/*o·*/	<*ẹ*>	<*ọ*>
/*e·*/	/*a·*/	/*e*/	/*a*/

Ši sistema beveik nesiskiria nuo bendrinės lietuvių kalbos ir kitų lietuvių kalbos tarmių balsių sistemų (plg. [Girdenis, 1967, 198 t.; 2000a (1967), 156–158; 1981, 143; 2003, 211; Kosienė, 1978, 40]).

2. Svarbiausias tarmės skirtumas – nekirčiuotų balsių neutralizacija ir ypač žodžio galo savitumai: čia visi trumpieji balsiai ir /*i·*/ susilieja į vieną archifonemą /*ə*/, o ilgieji balsiai tariami kaip trumpieji arba pusilgiai.

3. Iš instrumentinių ir audicinių eksperimentų paaiškėjo šie dalykai:

a) tarmės ilgieji ir neilgieji (trumpieji bei pusilgiai) balsiai skiriasi ne tik kiekybiniais, bet ir kokybiniais požymiais – todėl nėra abejonės, kad ilgieji balsiai yra savarankiškos fonemos, o ne kiekybei indiferentiškų fonemų ir ilgumo prozodemos simultaniniai deriniai;

b) vyresniosios kartos kalbėjimo aktuose dar neretai pasitaiko murmamieji balsiai, ištariami kaip palyginti savarankiški vokaliniai segmentai;

c) jaunoji šiaurės panevėžiškių karta iš klausos gana gerai skiria minimaliąsias poras su murmamaisiais balsiais ir be jų, taip pat formas, kuriose murmamasis balsis užima skirtingą poziciją;

d) murmamieji balsiai oscilogramose ir spektre gana dažnai palieka tam tikrų kiekybinių bei kokybinių pėdsakų;

e) psichoakustinės ir fonologinės balsių klasės sutampa tik tam tikrais bruožais.

4. Priedas: PSICHOAKUSTINĖ PRIEBALSIŲ KLASIFIKACIJA

4.1. ĮVADINĖS PASTABOS

§ 184. Audiciniu (psichoakustiniu) aspektu lietuvių kalbos balsius pirmasis pradėjo tyrinėti ir klasifikuoti A. Pakerys [1971; 1974], vėliau – A. Girdenis [2000b (1978)] ir jo mokiniai – šiaurės, pietų žemaičių, šiaurės panevėžiškių šnektų atstovai [Bagočiūtė, 1978; Kalniūtė, 1978; Juciūtė, 1979; Kačiuškienė, 1984; Bukantis, 1985]. Tačiau ilgai nebuvo nedaug darbų, kuriuose būtų audiciškai suklasifikuoti tarmių priebalsiai (plg. [Kliukienė, 1997]). Iki šiol neaišku, koks yra funkcinių, artikuliacinių ir audicinių priebalsių klasių santykis, kokie jų panašumai ir skirtumai šiaurės panevėžiškių tarmėje.

4.2. TYRIMO EIGA

§ 185. Eksperimento metodika beveik nesiskyrė nuo Lietuvos ir užsienio kalbininkų darbuose naudojamos metodikos[128]. Tiriamųjų garsų inventorių sudarė 20 narių, t. y. tik kietieji priebalsiai ir [*j*]: [*p t k b d g s š z ž c č ʒ ǯ ł m n r j v*]. Periferinių (nelietuviškos kilmės) [*f x h*] ir minkštųjų priebalsių atsisakyta sąmoningai – kitaip eksperimento apimtis būtų pernelyg didelė.

Tiriamieji garsai auditoriams buvo pateikti tarp dviejų trumpųjų balsių[129], pvz.: *aba*, *apa*, *aka*, *ada* ir t. t. ir lyginami su visais priebalsiais, pvz.: *aba* : *ata* ~ *aba* : *ara*; *aka* : *asa* ~ *aka* : *aža* ir t. t. Taip sudaryta ir ištirta 3420 kom-

[128] Išsamiau susipažinti su panašių darbų metodika galima straipsniuose: [Miller, Nicely, 1955; Broecke, 1976; Łobacz, 1981; Kačiuškienė, 1984a; Bukantis, 1985].

[129] Lenkų kalbininkas P. Łobaczas priebalsius pateikdavo kontekste [*e*] — [e], pvz.: *ece*, *ere*, *ehe* [Łobacz, 1981, 102–103]. Kadangi šiame darbe tiriami tik kietieji priebalsiai (išskyrus palatalinį [*j*]), pasirinktas pats neutraliausias ir dažniausias lietuvių kalbos balsis [*a*] (plg. [Girdenis, 1981, 19–21; 2003, 71, ypač 35 išn.]).

binacijų[130]. Auditorių uždavinys – iš klausos nustatyti, kuri iš dviejų pateiktų priebalsių junginių porų atrodo panašesnė[131], ir ją pabraukti. Atitinkamai užpildžius visas anketas, suskaičiuotos pabrauktosios poros ir išvestas jų procentas. Eksperimente dalyvavo 11 Vilniaus universiteto studentų – šiaurės panevėžiškių, gerai mokančių gimtąją tarmę.

4.3. REZULTATAI IR JŲ APTARIMAS

§ 186. Pagrindiniai tyrimo rezultatai (priebalsių panašumo procentai, arba indeksai) pateikti 19 lentelėje.

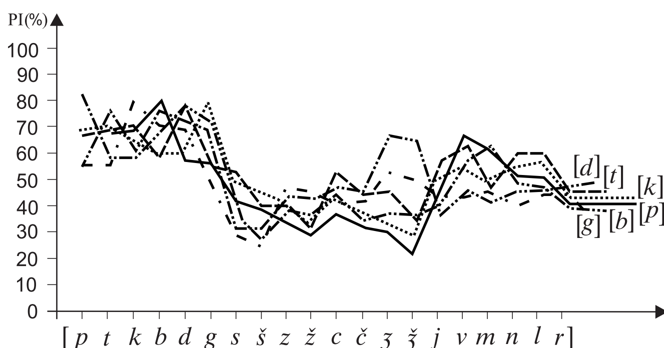
19 lentelė. **Priebalsių audicinis panašumas**

Priebalsiai	*t*	*k*	*b*	*d*	*g*	*s*	*š*	*z*	*ž*	*c*	*č*	*ʒ*	*ǯ*	*j*	*v*	*m*	*n*	*ł*	*r*
p	69	69	81	58	57	43	39	34	30	39	33	31	23	51	69	63	53	63	43
t	–	71	59	79	56	54	41	41	32	53	45	47	36	58	61	49	61	49	46
k		–	60	61	81	51	46	41	32	44	40	34	30	51	56	50	54	50	45
b			–	77	72	36	27	41	37	46	36	38	38	41	58	65	50	65	43
d				–	70	33	31	44	44	47	46	68	66	38	48	44	47	44	46
g					–	31	27	48	45	43	41	54	52	44	46	46	42	46	47
s						–	73	85	57	82	55	71	44	55	51	41	51	41	41
š							–	60	88	58	83	48	82	43	41	36	40	36	36
z								–	73	77	49	91	64	49	53	37	44	37	44
ž									–	51	82	63	90	43	36	35	35	36	46
c										–	75	83	56	45	38	31	32	37	33
č											–	59	84	33	35	27	29	27	30
ʒ												–	85	40	35	27	31	28	31
ǯ													–	32	28	22	23	29	33
j														–	64	57	66	71	48
v															–	70	68	67	55
m																–	83	67	22
n																	–	53	23
ł																		–	53

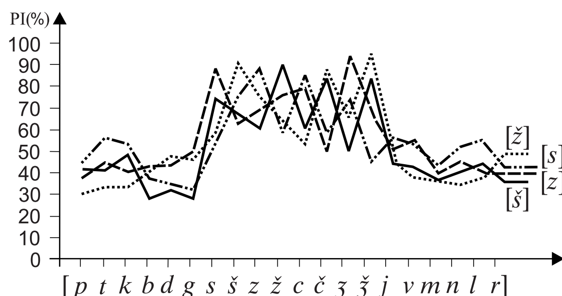
[130] Kombinacijų skaičiaus formulę žr. 116 išn. (§ 116) ir [Kačiuškienė, 1984]. Jeigu tirtume visus 45 priebalsius, tektų apdoroti 42 570 kombinacijų. Mažesnės priebalsių grupės imamos ir kitų autorių darbuose (plg. [Łobacz, 1981, 102]).

[131] Panašiuose priebalsių tyrimo eksperimentuose dar kartais naudojamas triadų metodas (*ABX*), kai auditoriai iš trijų signalų turi atrinkti du panašiausius (plg. [Łobacz, 1981; Broecke, 1976] ir kt.). Mūsų pasirinktas metodas (jį galėtume pavadinti *XAXB* medodu) patogus tuo, kad palengvina rezultatų apdorojimą, nors ir tenka tirti didelį kombinacijų skaičių.

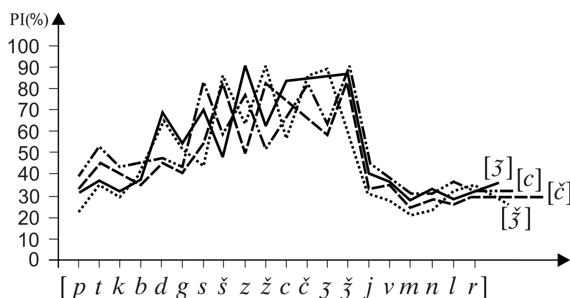
Analizuotų garsų tarpusavio panašumo santykiai gerai matyti 26–30 pav. Pirmojoje schemoje parodytos sprogstamųjų priebalsių [*p t k b d g*] kreivės, antrojoje – pučiamųjų [*s š z ž*], trečiojoje – afrikatų [*c č ʒ ǯ*], ketvirtojoje – sonantų [*ł m n r*] ir penktojoje – [*v j*].

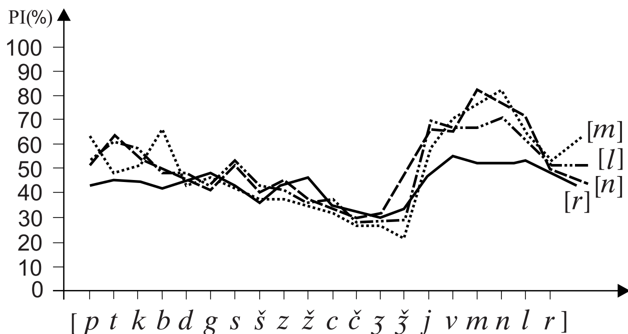
26 pav. **Percepciniai sprogstamųjų priebalsių santykiai**

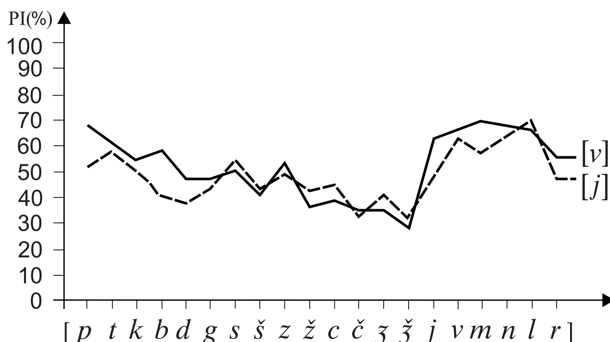
27 pav. **Percepciniai pučiamųjų priebalsių santykiai**

28 pav. **Percepciniai afrikatų santykiai**

29 pav. **Percepciniai sonantų santykiai**

30 pav. **Percepciniai** [*v j*] **santykiai**

§ 187. Lentelėje pateikti duomenys ir brėžiniai rodo, kad psichoakustiškai artimiausi tarmės priebalsiai yra [*z*] ir [*ʒ*] – jų panašumo indeksas lygus 91 (toliau panašumo indeksas pateikiamas skliaustuose)[132], [*ž*] : [*ǯ*] (90) ir [*š*] : [*ž*] (88). Panašumo indeksas didesnis negu 80 ir tarp šių priebalsių porų: [*ʒ*] : [*ǯ*] (85), [*s*] : [*z*] (85), [*č*] : [*ǯ*] (84), [*c*] : [*ʒ*], [*š*] : [*č*], [*m*] : [*n*] (83) ir t. t.

[132] Panašumo indekso formulė pateikta § 166. R. Kliukienės [1997] šiaurės žemaičių priebalsių audiciniame tyrime panašiausia pora [*m*] : [*n*] – panašumo indeksas lygus 82,4, toliau pagal panašumą priebalsiai pasiskirsto taip: [*z*] : [*ʒ*] (81,3), [*š*] : [*ž*] (77,6), [*t*] : [*d*] (76,5), [*k*] : [*g*], [*s*] : [*c*], [*ž*] : [*ǯ*] (76,3).

Beveik visai nepanašūs auditoriams atrodė priebalsiai [*m*] : [*r*] (22), [*n*] : [*r*], [*p*] : [*ǯ*] (23). Nedidelis ir priebalsių [*m*] : [*ʒ*], [*m*] : [*č*], [*ƚ*] : [*č*], [*g*] : [*š*], [*b*] : [*š*], [*ƚ*] : [*ʒ*], [*v*] : [*ǯ*] panašumas – panašumo indeksas nesiekia nė 30[133].

Kaip matyti iš 19 lentelės, atskirose artikuliacinėse priebalsių grupėse panašiausi tie sprogstamieji ir pučiamieji, kurie tarpusavyje skiriasi tik skardumo – duslumo požymiu (plg.: [*p*] : [*b*], [*k*] : [*g*] – 81, [*š*] : [*ž*] – 88, [*s*] : [*z*] – 85). Antroje vietoje eina ekvipolentinių skardžiųjų ar dusliųjų priebalsių opozicijų nariai (plg.: [*b*] : [*d*] – 77, [*b*] : [*g*] – 72, [*s*] : [*š*], [*z*] : [*ž*] – 73), trečioje – įvairių artikuliacinių grupių skardieji ir duslieji priebalsiai (plg.: [*p*] : [*g*] – 57, [*t*] : [*g*] – 56, [*s*] : [*ž*] – 57). Šiek tiek kitaip pasiskirsto afrikatos. Iš jų panašiausios [*ʒ*] : [*ǯ*] (85); skardumo – duslumo koreliacijos nariai atsidūrė antroje vietoje (plg.: [*č* : [*ǯ*] [84], [*c*] : [*ʒ*] [83]) ir trečioje vietoje – maišytos poros (plg. [*c*] : [*ǯ*] [56), [*č* : [*ʒ*] [59]). Sonantų grupėje audiciškai giminiški tie priebalsiai, kuriems būdinga nosinė ar lūpinė artikuliacija [(plg.: [*m*] : [*n*] (83), [*v*] : [*m*] (70)].

§ 188. Tyrimo metu pastebėtas akivaizdus tam tikrų modalinių priebalsių grupių panašumas. Kaip ir reikėjo tikėtis, sprogstamieji priebalsiai pasirodė panašiausi į sprogstamuosius, pučiamieji – į pučiamuosius, afrikatos – į afrikatas ir t. t. (žr. 26–30 pav.). Lyginant į v a i r i ų k l a s i ų priebalsių panašumą, į akis krinta įdomus faktas: tarmės sprogstamieji priebalsiai artimesni sonantams, o afrikatos – pučiamiesiems (žr. panašumo kreives: kreivės pasiekia aukštesnius taškus ties minėtų grupių priebalsiais). Iš brėžinių taip pat matyti ir tai, kad priebalsiai [*v j*] organiškai pritampa prie sonantų (jų panašumo indeksų kreivės pasiekia aukščiausius taškus ties sonantais), o ne prie pučiamųjų grupės. Vadinasi, audicinė priebalsių analizė kategoriškai prieštarauja tradiciniam [*v j*] skyrimui prie pučiamųjų priebalsių (plg. [Mikalauskaitė, 1975, 41, 45–46]). Brėžiniuose labai aiškiai matyti išskirtinė priebalsio [*r*] padėtis. Tik lyginant [*r*] su sonantų grupės nariais panašumo indeksas pasiekia 50 (kitais atvejais jis svyruoja tarp 30–50). Minėta ypatybė, rodos, gali būti svarus argumentas, skatinantis skirti specialų diferencinį požymį, apibūdinantį šį priebalsį.

[133] Šiaurės žemaičių tarmėje – [*p*] : [*ʒ*] (30,6), [*m*] : [*ʒ*] (31,1), [*k*] : [*ǯ*] (31,3), [*g*] : [*s*], [*n*] : [*ǯ*] (31,5).

4.4. HIERARCHINIS PRIEBALSIŲ GRUPAVIMAS

§ 189. Suklasifikavus tyrimo duomenis hierarchinio grupavimo metodais (naudojantis minėtąja kompiuterine programa HIERARCH.PAS) gauta tokia taksonų bei klasių sistema:

a) M a k s i m u m ų m e t o d a s

1) S{ʒ ~ z}=91,0
2) S{ǯ ~ ž}=90,0
3) S{(ǯ&ž)~ š}=88,0
4) S{(ʒ&z)~ s}=85,0
5) S{((ǯ&ž)&š)~ ((ʒ&z)&s)}=85,0
6) S{(((ǯ&ž)&š)&((ʒ&z)&s))~ č}=84,0
7) S{((((ǯ&ž)&š)&((ʒ&z)&s))&č)~ c}=83,0
8) S{n ~ m}=83,0
9) S{b ~ p}=81,0
10) S{g ~ k}=81,0
11) S{d ~ t}=79,0
12) S{(d&t) ~ (b&p)}=77,0
13) S{(g&k) ~ ((d&t)&(b&p))}=72,0
14) S{ł ~ j}=71,00
15) S{(n&m) ~ v}=70,0
16) S{((n&m)&v) ~ ((g&k)&((d&t)&(b&p)))}=69,0
17) S{(((n&m)&v)&((g&k)&((d&t)&(b&p)))) ~ (((((ǯ&ž)&š) &((ʒ&z)&s))&č)&c)}=68,0
18) S{(ł&j) ~ ((((n&m)&v)&((g&k)&((d&t)&(b&p))))& (((((ǯ&ž)&š)&((ʒ&z)&s))&č)&c))} = 67,0
19) S{r~ ((ł&j)&((((n&m)&v)&((g&k)&((d&t)&(b&p))))& (((((ǯ&ž)&š)&((ʒ&z)&s))&č)&c)))}=55,0

b) M i n i m u m ų m e t o d a s

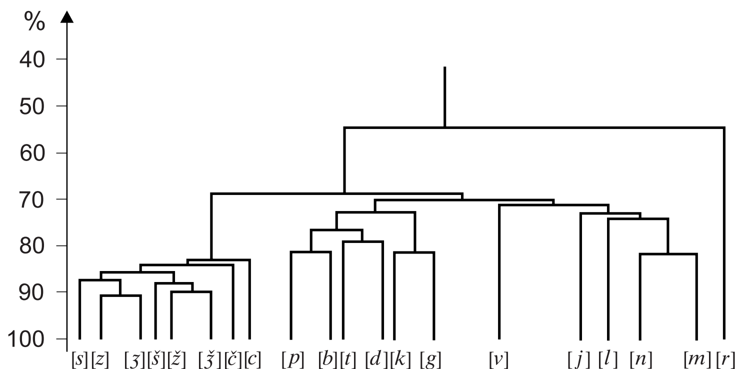
1) S{ʒ~ z}=91,0
2) S{ǯ~ ž}=90,0
3) S{č ~ š} = 83,0
4) S{n ~ m} = 83,0
5) S{c ~ s} = 82,0
6) S{(ǯ&ž) ~ (č&š)} = 82,0
7) S{b ~ p} = 81,0

8) S{g ~ k} = 81,0
9) S{d ~ t} = 79,0
10) S{(ʒ&z) ~ (c&s)} = 71,0
11) S{ł ~ j} = 71,0
12) S{(n&m) ~ v} = 68,0
13) S{(d&t) ~ (b&p)} = 58,0
14) S{(g&k) ~ ((d&t)&(b&p))} = 56,0
15) S{(ł&j) ~ ((n&m)&v)} = 53,0
16) S{((ǯ&ž)&(č&š))~ ((ʒ&z)&(c&s))} = 44,0
17) S{r ~ ((g&k)&((d&t)&(b&p)))} = 43,0
18) S{(r&((g&k)&((d&t)&(b&p)))) ~
(((ǯ&ž)&(č&š))&((ʒ&z)&(c&s)))} = 23,0
19) S{((r&((g&k)&((d&t)&(b&p))))&(((ǯ&ž)&(č&š))&((ʒ&z)&(c&s)))) ~
((ł&j)&((n&m)&v))} = 22,0

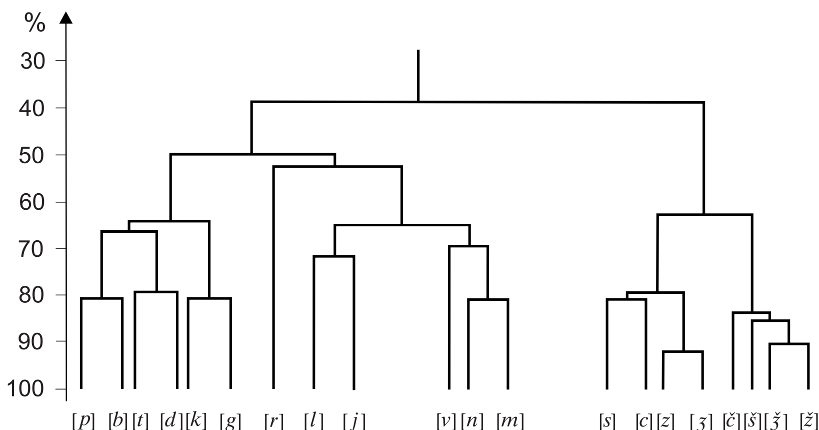
c) Vidurkių metodas

1) S{ʒ~ z}=91,0
2) S{ǯ~ ž}=90,0
3) S{(ǯ&ž) ~ š} = 85,0
4) S{((ǯ&ž)&š) ~ č} = 83,0
5) S{n ~ m} = 83,0
6) S{c ~ s} = 82,0
7) S{b ~ p}= 81,0
8) S{g ~ k} = 81,0
9) S{d ~ t} = 79,0
10) S{(ʒ&z) ~ (c&s)} = 79,0
11) S{ł ~ j}=71,0
12) S{(n&m) ~ v} = 69,0
13) S{(d&t) ~ (b&p)} = 65, 8
14) S{(g&k) ~ ((d&t)&(b&p))} = 64,5
15) S{(ł&j) ~ ((n&m)&v)} = 63,1
16) S{(((ǯ&ž)&š)&č) ~ ((ʒ&z)&(c&s))} = 60, 1
17) S{((ł&j)&((n&m)&v)) ~ ((g&k)&((d&t)&(b&p)))} = 51,2
18) S{r ~ (((ł&j)&((n&m)&v))&((g&k)&((d&t)&(b&p))))} = 44,9
19) S{(r&(((ł&j)&((n&m)&v))&((g&k)&((d&t)&(b&p))))) ~
((((ǯ&ž)&š)&č)&((ʒ&z)&(c&s)))} = 37,4

Grupavimą (šiuo atveju – maksimumų ir vidurkių metodais) galima pavaizduoti ir atitinkamomis dendrogramomis (žr. 31, 32 pav.).

31 pav. **Hierarchinis priebalsių grupavimas maksimumų metodu**

32 pav. **Hierarchinis priebalsių grupavimas vidurkių metodu**

§ 190. Smulkiau panagrinėkime grupavimo vidurkių metodu rezultatus, nes jie bene geriausiai derinasi su auditorių intuicija.

Pirmiausia aiškiai išsiskiria dvi stambios priebalsių klasės: pučiamieji bei afrikatos ir sprogstamieji bei sonantai.

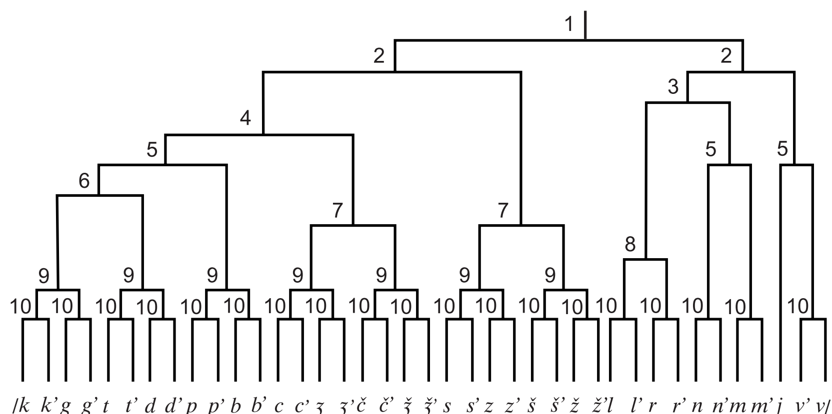
Toliau grupuojant pirmoji klasė suskyla į liežuvio priešakinius dantinius [*s z c ʒ*] ir liežuvio priešakinius alveolinius [*š ž č ǯ*]. Dantiniai pasiskirsto į dusliuosius [*s c*] ir skardžiuosius [*z ʒ*]. Alveolinių klasėje iš pat pradžių atsiskiria duslioji afrikata [*č*], po to – [*š*] ir tik galiausiai – [*ž*] ir [*ǯ*].

Antroje grupėje pradžioje atsiskyrė sprogstamieji [*p b t d k g*] ir sonantai [*ł m n r v j*]. Sprogstamieji suskilo į liežuvio užpakalinius gomurinius [*k g*], liežuvio priešakinius dantinius [*t d*] ir lūpinius [*p b*]. Klasifikacija baigiama atsiskyrus skardiesiems [*b d g*] nuo dusliųjų [*p t k*].

Sonantų grupėje iš karto atskyla virpamasis alveolinis [*r*], kontrastuojantis visiems kitiems sonantams, vėliau atsiskiria [*m n v*] ir [*j ł*]. Klasifikacija baigiama atskilus [*v m n j ł*].

§ 191. Suklasifikavus priebalsius m a k s i m u m ų metodu esminių skirtumų nepastebėta. Vienintelis didesnis šio metodo skirtumas tas, kad čia iš karto atsiskiria virpamasis [*r*] ir sudaro opoziciją visoms kitoms priebalsių klasėms (plg. 31 ir 32 pav.).

Maksimumų metodas, kaip matyti, išardo sonantų klasę, nes pačioje klasifikacijos pradžioje atskiria [*r*] kaip savarankišką taksoną. Vidurkių metodas ne tik išsaugo sonantų grupę, bet ir ją visą sujungia su sprogstamaisiais; apskritai šiuo metodu gauta klasifikacija geriau dera prie fonemų funkcinių santykių (plg. 33 pav.).

33 p a v. **Priebalsinių fonemų dendrograma**

4.5. IŠVADOS

§ 192. Baigiant galima daryti tokias trumpas preliminarines išvadas.

1. Audicinė priebalsių klasifikacija t i k i š d a l i e s sutampa su fonologine, sudaryta funkcinių santykių pagrindu. Paaiškėjo, kad afrikatos suvokiamos kaip garsai, panašesni į pučiamuosius, nors fonologinėje sistemoje jos funkcionuoja kaip sprogstamieji[134]; sprogstamieji artimesni sonantams, nors pučiamieji ir sprogstamieji priebalsiai yra vienos funkcinės klasės, priešingos sonantams, nariai[135].

2. Eksperimentas parodė savitą sonanto [*r*] padėtį[136].

3. Galima teigti, kad, suvokiant priebalsius, pagrindinį vaidmenį vaidina triukšmo intensyvumas. Todėl afrikatos, pasižyminčios dideliu triukšmu, jungiasi su labai triukšmingais pučiamaisiais priebalsiais, o ne tokie triukšmingi sprogstamieji – su sonantais (plg. [Strimaitienė, 1976, 131; Jakobson, Fant, Halle, 1962, 185; Jakobson, Halle, 1962, 257]).

4. Priebalsių suvokimo procese iš visų artikuliacinių požymių didžiausias vaidmuo tenka balso stygoms: beveik visais atvejais tik paskutinėje hierarchinio grupavimo pakopoje poriniai skardieji atskyla nuo dusliųjų. Antra svarbi artikuliacinių požymių grupė – tarimo vieta, trečia grupė – tarimo būdas.

Tam tikri audicinės ir fonologinės priebalsių klasifikacijos skirtumai pastebėti ir kitų tyrėjų (plg. [Łobacz, 1981; Peters, 1963]). Daugelis autorių nurodo, kad fonologiniu aspektu artikuliaciniai požymiai ne tokie reikšmingi kaip audiciniai, nes šie artimesni akustiniams diferenciniams požymiams[137]. Turimais tarmės duomenimis negalima nei objektyviai pritarti šiai nuomonei, nei nepritarti – tam reikia naujų tyrimų.

---

[134] Panašiai pasiskirsto priebalsiai ir šiaurės žemaičių tarmėje: jau pradinėje grupavimo stadijoje aiškiai išsiskiria du pagrindiniai taksonai: sprogstamieji bei sonantai ir pučiamieji bei afrikatos.

[135] Doc. A. Tekoriaus nuomone, kitaip ir negalį būti, nes tariant afrikatas pagrindinė balso energija koncentruojama ne ties pirmuoju, bet ties antruoju (pučiamuoju) šių sudėtinių garsų sandu.

[136] Išskirtinė [*r*] padėtis pastebėta ir lenkų kalboje [Łobacz, 1981, 118] bei šiaurės žemaičių tarmėje.

[137] Ačiū doc. A. Tekoriui, davusiam vertingų pastabų bei patarimų, ir R. Kliukienei, leidusiai iš anksto susipažinti su šiaurės žemaičių tarmės priebalsių tyrimo rezultatais, paskelbtais kiek vėliau [Kliukienė, 1997].

5. BAIGIAMOSIOS IŠVADOS

§ 193. Kalbininkai šiaurės panevėžiškiais pradėjo domėtis XIX a. viduryje. Apie XX a. vidurį išryškinti svarbiausi skiriamieji tarmės bruožai ir sukaupta nemaža dialektologinės medžiagos. Antruoju laikotarpiu (nuo XX a. vidurio iki pabaigos) tam tikrus ginčijamus ar ypač aktualius reiškinius imta tirti fonologijos ir eksperimentinės fonetikos metodais. Vis dėlto ir tada nei sistemingos, nei pakankamos analizės nesusilaukė, pavyzdžiui, vadinamųjų murmamųjų žodžių galo balsių klausimas; plačiu diapazonu svyravo nuomonės dėl balsinių fonemų inventoriaus, balsių kokybės bei kiekybės ir t. t.

§ 194. Monografijoje pateikti ir išnagrinėti tyrimai leidžia daryti tokias apibendrinamąsias išvadas apie prozodinius tarmės reiškinius.

1. KIRTIS. Šiaurės panevėžiškių skiemenys būna kirčiuoti ir nekirčiuoti. Kirčiuotieji skiemenys skyla į dvi klases: į skiemenis, turinčius stiprųjį kirtį, ir skiemenis, turinčius silpnąjį kirtį, – kitaip tariant, į stipriojo ir silpnojo kirčio skiemenis. Stipriojo kirčio skiemenims būdinga ilgųjų bei pusilgių balsių opozicija ir ryškus dvigarsių pirmojo bei antrojo sando kontrastas, plg.: *palí̊·k* ~ *palýk* : *pali̊.k* ~ *palìk*, *šá.uk* ~ *šáuk* : *šå̃ũ.k* ~ *šaũk*. Silpnojo kirčio skiemenyse kontrastuoja ilgosios ir trumposios balsių atmainos; net dvigarsių priegaidės čia blankesnės ir sunkiau skiriamos, pvz.: *jo̊́·s* ~ *jõs* : *jọ̀s* ~ *jùs*, *rå̀us* ~ *raũs* (bendr. *rá.utь*) : *rå̊́s* ~ *raũs* (bendr. *rå̊ũ.s̑tь*). Audiciniai ir instrumentiniai eksperimentai rodo, kad tarp šių porų narių yra distinktyvinė opozicija, kuri labiausiai remiasi skirtinga kirčiuotų skiemenų trukme.

2. ŠALUTINIAI KIRČIAI. Tarmei būdingi trijų tipų šalutiniai kirčiai: ritminis, kompensacinis ir distinktyvinis. Distinktyvinis šalutinis kirtis gana silpnas, bet, kaip matyti iš audicinių tyrimų, jis gali skirti tokias minimaliąsias poras, kaip dgs. vard. *ká.r̂vẹs̑* ~ *kárvės* : vns. kilm. *ká.r̂ˌvẹs̑* ~ *karˌvės*, vns. gal. *žẽ·mẹ.* ~ *žẽmė* : vns. vt. *žẽ·ˌmẹ.* ~ *žẽmė(je)* ir pan.

3. PRIEGAIDĖS. Tarmės ilguosiuose skiemenyse galimos ketveriopos fonetinės priegaidės (aiškiau girdimos dvigarsiuose, silpniau – vienabalsiuose): akūtas, cirkumfleksas, neoakūtas, neocirkumfleksas, pvz.: *á.uštъ ~ áušta* (sriuba ir pan.): *ů̃.štъ ~ aũšta* : *ů̏uš ~ aũš* „vės, eis vėsyn“: *ůů̑š ~ aũš* „brėkš, švis“. Fonologijos lygmenyje egzistuoja tik dvi priegaidės, arba tonemos, nes tarp akūto ir neoakūto, cirkumflekso ir neocirkumflekso yra papildomosios distribucijos santykis: akūtas ir cirkumfleksas funkcionuoja stipriojo kirčio skiemenyse, neoakūtas ir neocirkumfleksas – silpnojo kirčio skiemenyse.

Priegaides labiausiai skiria skirtinga pagrindinio tono dinamika. Cirkumfleksinių skiemenų pagrindinio tono kreivės palyginti tolygios, laipsniškos, o akūtinių skiemenų kreivės būna laužytos („pjūklinės“), tono kilimas ir kritimas staigesnis.

4. ANTRINIAI PRIEGAIDŽIŲ TIPAI. Stipriojo kirčio skiemenyse, kuriuos sudaro sudėtiniai dvibalsiai, kiekviena fonologinė priegaidė skyla į dvi antrines atmainas – tipinę ir netipinę, plg.: *trá.uke.*$_1$ ~ *tráukė* (bendr. *trá.uktь ~ tráukti*) : *trá.uke.*$_2$ ~ *tráukė* (bendr. *trá.ukẹtь ~ tráukyti*), *brů̃.ke.*$_1$ ~ *braũkė* (bendr. *brů̃.ktь ~ braũkti*) : *brů̃.ke.*$_2$ ~ *braũkė* (bendr. *bråukí·tь ~ braukýti*).

Tipinis akūtas ir cirkumfleksas būdingas nekartotiniams veiksmažodžiams ir „baritoniniams“ vardažodžiams, o netipinės priegaidės su labiau pabrėžiamu antruoju dvigarsių sandu realizuojamos kartotinių veiksmažodžių ir „oksitoninių“ vardažodžių šaknyse.

Antriniai priegaidžių tipai, kaip matyti iš eksperimentų, labiausiai skiriasi dvigarsių kiekybe ir pagrindinio tono savitumais. Dažniausiai dvibalsio [*á.u*$_1$], turinčio pirminį akūtą, pirmasis sandas esti ilgesnis negu dvibalsio [*á.u*$_2$], tariamo su antriniu akūtu. Cirkumfleksiniai dvibalsiai skiriasi antrojo sando trukme: [*ů̃.*$_2$] tipo dvibalsiuose jis ilgesnis, [*ů̃.*$_1$] tipo dvibalsiuose – trumpesnis.

§ 195. Svarbesni teiginiai, apibūdinantys tarmės vokalizmą, būtų šie.

1. BALSIŲ SISTEMA. Šią sistemą sudaro 8 ilgosios ir 4 trumposios fonemos: /*i· i̯e ẹ· e· a· o· u̯o u·*/ – /*i e a u*/; be to, naujuose skoliniuose pasitaiko dvi periferinės trumposios fonemos <*ẹ ọ*>. Balsių sistemai priskirtini ne tik vienabalsiai, bet ir vadinamieji sutaptiniai dvibalsiai /*i̯e u̯o*/: nekirčiuotuose skiemenyse jie patiria visiškai tokią pat neutralizaciją kaip ir kiti ilgieji balsiai.

2. BALSIŲ KIEKYBĖ. Balsių kiekybę galima interpretuoti dvejopai:

a) kaip prozodinį (kitaip tariant, supersegmentinį) reiškinį,

b) kaip fonemų diferencinį požymį.

Prozodinė kiekybės interpretacija nepriimtina todėl, kad tarmės ilgieji ir trumpieji balsiai skiriasi ne tik kiekybe, bet ir kokybės požymiais. Be to, pažymėtina,

kad pusilgiai ilgųjų fonemų alofonai galimi galiniuose nekirčiuotuose skiemenyse, – pavyzdžiui, fakultatyviai sakoma *ví·ru.* || *ví·ru* ~ *výrų*, *sã·ka.* || *sã·ka* ~ *sãko*. Ypač svarbu tai, kad tarmė neturi savų trumpųjų [*ę̆̈ ŏ*], koreliuojančių su ilgaisiais [*ę̈· o·*].

3. NEUTRALIZACIJA. Visos balsinių fonemų opozicijos galimos tiktai kirčiuotuose skiemenyse. Nekirčiuotuose negaliniuose skiemenyse aukštutiniai ir vidutiniai balsiai fakultatyviai realizuojami kaip [*ẹ*/*i*(*ɜ̈*)] ir [*ọ*/*u*], pvz.: *pẹnæ̃·ta.* || *pinæ̃·ta.* ~ *pynẽlė*, *dẹnæ̃·ta.* || *dinæ̃·ta.* ~ *dienẽlė*, *pẹdæ̃·ta.* || *pidæ̃·ta.* ~ *pėdẽlė*, *dọbæ̃·ta.* || *dubæ̃·ta.* ~ *duobẽlė*, *sọdẽ·lъŝ* || *sudẽ·lъŝ* ~ *sodẽlis*.

Tarmės ploto viduryje nekirčiuoti priešakiniai balsiai /*i· i i̯e ę̈·*/ ir užpakaliniai /*u· u u̯o o·*/ tarp minkštųjų priebalsių gali virsti priešakiniu [*ẹ*], plg.: *rẹtẽ·lъŝ* ~ *rytẽlis*/*rėtẽlis*, *gẹłã·ła.* ~ *gilẽlė*/*gėlẽlė* ir *žẹrenę̈́·tь* ~ *žiūrinėti*, *žẹplẹnę̈́·tь* ~ *žioplinėti*.

4. MURMAMIEJI BALSIAI. Audiciniai ir instrumentiniai eksperimentai parodė, kad tarmės rišliuose tekstuose (ypač formose su ryškiu frazės kirčiu) vietoj senųjų trumpųjų galūnės balsių neretai tariami gana aiškūs balsiniai segmentai [^{ь} ^{ι} ^{ẹ} ^{ъ} ^{ы} $^{\underline{ы}}$ $^{ę̈}$ ^{ə}], pvz.: *žmȯ̃·g*^{ъ}*s* || *žmȯ̃·g*^{ы}*s* ~ *žmogùs*, *ú·k*^{ь}*ŝ* || *ú·k*^{ι}*ŝ* ~ *ū́kis*, *gẽ·r*^{ь} || *gẽ·r*^{ẹ} ~ *gẽria*, *gæ̀r*^{ъ} || *gæ̀r*$^{ę̈}$ || *gæ̀r*^{ə} ~ *gerà*. Juos neblogai suvokia auditoriai; spektrinė analizė taip pat rodo šių balsių realumą. Todėl daroma išvada, kad tarmėje egzistuoja ypatinga fonema (arba archifonema) /*ə*/, realizuojama minėtaisiais murmamaisiais alofonais ar tam tikrais gretimų priebalsių bruožais; ji nėra išnykusi be pėdsakų, kaip kartais teigia kai kurie dialektologai.

5. FUNKCINĖS BALSINIŲ FONEMŲ KLASĖS. Atsižvelgiant į distribuciją, automatines kaitas, žodžio galo ypatumus ir kt. išskirtinos šios balsių klasės: 1) žemutiniai–nežemutiniai, 2) užpakaliniai–neužpakaliniai, 3) trumpieji (neįtemptieji)–ilgieji (įtemptieji), 4) aukštutiniai–neaukštutiniai, 5) kintamieji–nekintamieji.

Psichoakustinis tyrimas rodo, kad audicinės balsių klasės ne visai sutampa su fonologinėmis – panaši tendencija pastebėta ir kitose kalbose. Pažymėtina, kad vienafonemiai poliftongai [*ie uo*] auditorių suvokiami kaip natūralūs ilgųjų balsių sistemos nariai.

Grynieji sudėtiniai dvibalsiai ir mišrieji dvigarsiai yra tautosilabiniai *VR* tipo fonemų junginiai: [*ai*] = /*a*/ + /*j*/, [*au*] = /*a*/ + /*v*/, [*al*] = /*a*/ + /*l*/ ir t. t.

§ 196. PSICHOAKUSTINĖ PRIEBALSIŲ KLASIFIKACIJA. Papildomai atliktas ir čia kaip priedas skelbiamas psichoakustinis eksperimentas rodo, kad afrikatos [*c č ʒ ǯ*] suvokiamos kaip garsai, artimi pučiamiesiems, o ne sprogstamiesiems priebalsiams – tai turbūt universalus reiškinys. Apskritai priebalsių suvokimą labiausiai lemia skardumo–duslumo, tarimo vietos ir tarimo būdo požymiai.

THE PHONOLOGICAL FEATURES OF THE NORTH-AUKŠTAITIAN DIALECT OF PANEVĖŽYS

Summary

This work presents an attempt to give a systematic description of prosodic elements and vowel phonemes of the North-Aukštaitian (High Lithuanian) dialect of Panevėžys. It makes an analysis of the structure, usage and acoustic peculiarities of the prosodic elements and the acoustic, articulatory and other features of the vowels. The investigated material was also subjected to a phonological interpretation. Various instrumental and statistical techniques are applied in the analysis of the incidence, the tendencies of usage, the acoustic and articulatory characteristics of the dialect vowels and prosodic elements.

The Northern Aukštaitian dialect of Panevėžys is interesting in synchronic, diachronic, typological, and ethnogenetic aspects; Its idioms bear some witness to contacts of Lithuanian and Semigalian languages.

Linguists began to be interested in the North-Aukštaitian dialect of Panevėžys in the 19th century. The main features of the dialect had been described and the dialectological material had been collected by the middle of the 20th century. The second period (the middle of the 20th – end of 20th) marked the beginning of the application of phonological methods to the solution of some controversial or urgent issues. However, the questions of reduced vowels at the end of the word, the inventory of the phonemes, the quality and quantity of vowels, etc. were not given a systematic and sufficient analysis.

The following are the main conclusions of this research:

1. STRESS. The syllables of the Northern Aukštaitian dialect of Panevėžys can be both stressed and unstressed. The stressed syllables are divided in two subgroups: strongly stressed and weakly stressed syllables. The opposition of long and semi-long (phonologically short) vowels and the clear contrast between the first and the second component of a diphthong are characteristic of syllables with a strong stress, eg. Imp. 2 Sg. *palí·k* ~ *palýk* ‘rain on’: *palí̊.k* ~ *pal̀ik* ‘let alone’, *šá.uk* ~ *šáuk* ‘shoot’ : *šå̃ũ.k* ~ *šaũk* ‘cry, shout’. In the weak syllables, long and phonetically short monophthongs contrast to each other; the syllable accents of diphthongs are

pronounced weaker and their accents are distinguished with difficulty, eg. *jȯ·s ~ jõs* '(Nom. Pl. fem.) they' : *jọ̀s ~ jùs* 'will feel', *råů̃s ~ raũs* (inf. *råũ.ŝtь*) 'will blush' : *rå̀u*s ~ *raũs* (inf. *rá.utь*) 'will pluck'.

The perceptual and instrumental analysis has shown that these pairs form a distinctive opposition, where the diverse length of stressed syllables plays a major role.

2. SECONDARY STRESS. There are three types of secondary stress in the dialect: rhythmical, compensatory and distinctive. The secondary distinctive stress is comparatively weak, but, as the perceptual analysis has shown, the following minimal pairs can be distinguished: Nom. Pl. *ká.r̃vẹŝ* 'kine' : Gen. Sg. *ká.r̃ˌvẹŝ* 'of the cow', Acc. Sg. *žẽ·mẹ*. 'ground; earth': Loc. Sg. *žẽ·ˌmẹ* 'in the ground; in the earth'.

3. SYLLABLE ACCENTS. In the Northern Aukštaitian dialect of Panevėžys, four types of syllable accents are possible in the long stressed syllables (more clearly heard in the diphthongs, less in the monophthongs): acute, circumflex, neoacute, neocircumflex, eg. *á.uštъ* 'it (eg. soup) is cooling' : *åũ.štъ* 'dawn is breaking' : *å̀uš* 'it will cool' : *åů̃š* 'dawn will break'. These accents are positional allotones of two functional tonemes: acute and circumflex. Acute and circumflex are found in strong syllables, neoacute and neocircumflex are met in weak syllables.

The instrumental analysis has shown that different changes of the fundamental pitch help to distinguish between various minimal pairs. Circumflexed syllables have an even curve of the fundamental pitch and acuted syllables have a broken curve with a more sudden rise and a fall characteristic of them.

4. SECONDARY TYPES OF ACCENTS. Two more types of accents are possible in strong syllables consisting of two central sounds: typical and atypical, cf. *trá.uke.*$_1$ 'pulled' (Inf. *trá.uktь ~ tráukti*) : *trá.uke.*$_2$ 'twitched' (Inf. *trá.ukẹtь ~ tráukyti*), *bråũ.ke.*$_1$ 'wiped' (Inf. *bråũ.ktь ~ braũkti*) : *bråũ.ke.*$_2$ 'scored; frequently wiped' (Inf. *bråukí·tь ~ braukýti*).

Typical acute and circumflex accents are characteristic of verbs of non-iterative action and of "barytone" denominative words, atypical accents, with an emphasis on the second part of the stressed component, are characteristic of verbs of iterative action and of "oxytonic" denominative words.

According to the instrumental analysis, the most salient physical feature of the contrast is the qualitative characteristics of the diphthong and the features of the fundamental pitch. Usually the first component in the diphthong [*á.u*$_1$] with the primary acute was longer than in the diphthong [*á.u*$_2$] with the secondary acute. Circumflexed diphthongs differ in the length of the second component: in the diphthong of type [*åũ.*$_2$] it was longer than in [*åũ.*$_1$].

5. VOWEL SYSTEM. 8 long /*i· i̯e ẹ· e· a· o· u̯o u·*/ and 4 short /*i e a u* / phonemes form the vowel system of the dialect; 2 "coexistant" short vowels, <*ẹ ọ*> are met in the newest loan-words. Not only pure monophthongs, but also the so-called gliding diphthongs /*i̯e u̯o*/ are included in the vowel system, because they, as well as monophthongs, are neutralised in an unstressed syllables.

6. THE QUANTITY OF VOWELS. The quantity of vowels can be interpreted in two ways:

1) as a suprasegmental phenomenon;
2) as a distinctive feature of phonemes.

The suprasegmental interpretation of the quantity of vowels is unacceptable, because long and short phonemes of the dialect differ not only in quality but also in quantity. Besides, half-long vowels are possible in the final unstressed syllable, eg. gen. pl. *ví·ru* ‖ *ví·ru* ‘men’*, sã·ka.* ‖ *sã·ka* ‘(he, she) says, (they) say’.

Third, in the dialect there are no short /*ọ ẹ*/ which could correlate with the long /*o· ẹ̈·*/.

7. NEUTRALISATION. All oppositions of the vowel phonemes are possible only in stressed syllables. In unstressed non-final syllables, high and mid phonemes are optionally realised as [*ẹ*/*i*(*ɜ̈*)] and [*ọ*/*u*], eg. *pẹnæ̃·ɫa.* ‖ *pinæ̃·ɫa.* ~ *pynẽlė* ‘(dim.) string; rope’, *dẹnæ̃·ɫa.* ‖ *dinæ̃·ɫa.* ~ *dienẽlė* ‘(dim.) day’, *pẹdæ̃·ɫa.* ‖ *pidæ̃·ɫa.* ~ *pėdẽlė* ‘(dim.) foot’, *dọbæ̃·ɫa.* ‖ *dubæ̃·ɫa.* ~ *duobẽlė* ‘(dim.) pit’, *sọdẽ·lьŝ* ‖ *sudẽ·lьŝ* ~ *sodẽlis* ‘(dim.) garden’ etc.

In the central part of the dialect, unstressed front vowels /*i· i i̯e ẹ̈·*/ and back vowels /*u· u u̯o o·*/ can be realised as the front vowel [*ẹ*] between palatalised consonants, cf.: *rẹtẽ·lьŝ* ~ *rytẽlis*/*rėtẽlis* ‘(dim.) morning/sieve’,*gẹɫã·ɫa.* ~ *gilẽlė*/*gėlẽlė* ‘(dim.) acorn/flower’, *žẹrenẹ̈́·tь* ~ *žiūrinéti* ‘to eye’, *žẹplẹnẹ̈́·tь* ~ *žioplinéti* ‘to seek gapeseed’.

8. REDUCED VOWELS. Perceptual and instrumental experiments have shown that in the connected texts of the dialect (especially under a strong phrasal stress) the vocal segments [ь ɩ ẹ ъ ы ɛ̣] are realised instead of short final vowels, eg.: *žmȯ̑·gъs* ‖ *žmȯ̑·gыs* ~ *žmogùs* ‘man, person’*, ú·kьŝ* ‖ *ú·kɩŝ* ~ *ū́kis* ‘farm’*, gẽ·rь* ‖ *gẽ·rẹ* ~ *gẽria* ‘(he, she) drinks, (they) drink’*, gæ̀rъ* ‖ *gæ̀rɛ̣* ~ *gerà* ‘(fem.) good’. They were perceived by auditors and their physical reality was revealed during a spectrographic analysis. On the basis of the analysis, it was concluded that reduced vowel phoneme (or archiphoneme) /*ə*/ does exist in the dialect; it has not vanished without a sign, as it has been asserted by some researchers.

9. FUNCTIONAL CLASSES OF VOWEL PHONEMES. Taking into consideration the phonological distribution, the automatic alternations, the final position, etc., we can single out the following classes of vowels: 1) low vs. non-low, 2) back vs. non-back, 3) short (lax) vs. long (tense), 4) high vs. non-high, 5) variable vs. invariable.

The psychoacoustic classification does not coincide with the phonological classification. A similar tendency was also noticed in the analogous research in other languages. The research has shown that the sounds of audibly variable articulations [*ie uo*] nicely fit into the system of long vowels.

In the dialect, besides monophthongs, there exist simple and compound diphthongs, which are combinations of two phonemes: [*ai*]= /*a*/ + /*j*/,[*au*]= /*a*/ +/*v*/, [*al*] = /*a*/ +/*l*/ etc.

10. PSYCHOACOUSTIC CLASSIFICATION OF CONSONANTS. This is the first time in the history of Lithuanian linguistics that consonants have been classified by the

psychoacoustic method. The experiment has shown that affricates [*c č ʒ ǯ*] are perceived as sounds more similar to sibilants than to plosives. In the process of the perception of consonants, the most important role is played by the vocal folds, the place of articulation, and modal features.

The results and conclusions of the experimental research of the Northern Aukštaitian dialect of Panevėžys are important to the comparative and historical dialectology of the Baltic languages; they can be used in typological research and in the classroom as teaching materials.

LITERATŪRA

Atkočaitytė D., 2002, Pietų žemaičių raseiniškių prozodija ir vokalizmas. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Atkočaitytė D. ir kt., 2002, Lietuvių tarmės. I dalis. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Atkočaitytė D., Rinkauskienė R., 2003, Lietuvių kalbos tarmių fonetika. Vilnius: VPU leidykla.

Avanesov, 1956 – Аванесов Р. И. Фонетика современного русского литературного языка. Москва: МГУ.

Bacevičiūtė R. ir kt., 2004, Lietuvių kalbos tarmių chrestomatija / red. L. Grumadienė. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Bagočiūtė J., 1978, Janapolės šnektos vokalizmas ir prozodija: Dipl. darbas. Vilnius: VU.

Baranovskìj, 1898 – Барановскiй А. Замѣтки о литовскомъ языкѣ и словарѣ. Санктпетербургъ: Типографiя Императорской Академiи Наукъ.

Baranowski A., 1920–1922, Litauische Mundarten, gesammelt von A. Baranowski / Sud. F. Specht. Bd. 1–2. Leipzig: Koehler.

Barauskaitė J. ir kt.,1995, Lietuvių kalba I / red. K. Župerka. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Bilevičius J., 1956, Pašvitinio tarmė: Dipl. darbas. Vilnius: VU.

Bitinas B., 1974, Statistiniai metodai pedagogikoje ir psichologijoje. Kaunas: Šviesa.

Boersma P., Weenink D., 2005, PRAAT: Doing Phonetics by Computer (v. 4.3.19) [Kompiuterio programa] // http://www.praat.org/

Bondarko, 1965 – Бондарко Л. В. Осциллографический анализ речи. Ленинград: ЛГУ.

Bondarko, 1981 – Бондарко Л. В. Фонетическое описание языка и фонологическое описание речи. Ленинград: ЛГУ.

Broecke M. van den, 1976, Hierarchies and Rank Orders in Distinctive Features. Brno: Universita Purkyně.

Buch T., 1968, Zur phologischen Wertung von lit. *ie*, *uo* und *ė*, *e* // Lingua Posnaniensis. T. 12–13. S. 77–80.

Būga K., 1961, Rinktiniai raštai. T. 3. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Bukantis J., 1983, Fonologiniai šalutiniai kirčiai ir kirčio tipai pietų žemaičių varniškių tarmėje // Kalbotyra. T. 34 (1). P. 14–23.
Būtėnas P., 1932, Augštaičių tarmės okuojančios pašnektės sienos // APh 3 168–194.
Ceplītis, 1974 – Цеплитис Л. К. Анализ речевой интонации. Рига: Зинатне.
Čekman, 1979 – Чекман В. Н. Исследования по исторической фонетике праславянского языка: Типология и реконструкция. Минск: Наука и техника.
Čekmonas, 1983 – Чекмонас В. [Рец. на кн.:] Girdenis A. Fonologija. Vilnius: Mokslas, 1981. 216 p. – Baltistica. T. 19 (2). P. 197–204.
Čelutkaitė V., 1967, Aukštelkų tarmės fonetika: Dipl. darbas. Vilnius: VU.
Černych, 1952 – Черных П. Я. Историческая грамматика русского языка. Москва: Учпедгиз.
Debesytė R., 1998, Šiaurės panevėžiškių kirčiavimo sistema: daugiaskiemeniai daiktavardžiai: Magistro darbas. Šiauliai: ŠU.
Dybo, 1997 – Дыбо В. А. Балто-славянская акцентологическая реконструкция и индоевропейская акцентология // Studia linguarum: De omnibus linguae rebus scilibus et quibusdam aliis. Москва: Российский государственный гуманитарный университет. С. 53–189.
Eidukaitienė E. V., 1977, Kupiškėnų monoftongų priegaidės: (Audicinis tyrinėjimas) // Kalbotyra. T. 28 (1). P. 18–23.
Endzelynas J., 1957, Baltų kalbų garsai ir formos. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.
Endzelīns J., 1948, Baltu valodu skaņas un formas. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.
Garde P., 1968, L'accent. Paris: Presses Universitaires de France.
Garšva K., 1973, Šiaurės vakarų panevėžiškių prozodija ir vokalizmas: Dipl. darbas. Vilnius: VU.
Garšva K., 1977a, Akcentuacijos ir vokalizmo sąryšis šiaurės vakarų panevėžiškių tarmėje // LKK 17 76–88.
Garšva, 1977b – Гаршва К. Восприятие слоговых акцентов литовского языка в поднаречии северо-западных паневежцев // LTSR MA darbai. Serija A. T. 2 (59). P. 119–128.
Garšva, 1977c – Гаршва К. Просодемы в системе фонологического описания: (на материале литовского языка) // LTSR MA darbai. Kalbos ir literatūros serija. T. 36 (1). C. 52–59.
Garšva, 1977d – Гаршва К. Слоговые акценты в фонологической системе (на материале литовского языка): Диссертация кандидата филологических наук. Москва: ИЯ СССР.
Garšva K., 1982a, Apie šiaurės vakarų panevėžiškių tarmę // Joniškėlio apylinkių šnektos tekstai. Vilnius. P. 4–8.
Garšva K., 1982b, Svarbesnės šiaurės vakarų panevėžiškių fonologijos ypatybės // Baltistica. T. 18 (1). P. 65–74.
Garšva K., 1996, Pakruojo šnekta // Pakruojo apylinkės. Vilnius: Saulės vėjas. P. 304–307.

Garšva K., 2000, Šiaurės vakarų panevėžiškių „murmamieji balsiai“ // Acta Linguistica Lithuanica (LKK). T. 43. P.165–175.
Garšva K., 2001, Sutaptiniai dvibalsiai *ie*, *uo* ir jų fonologinė interpretacija // Žmogus ir žodis. Vilnius. T. 1 (3). P. 23-26.
Garšva K., 2002, Panevėžiškių fonetikos raida abipus Latvijos sienos // Acta Linguistica Lithuanica (LKK). T. 47. P. 9–18.
Garšva K., 2003, Mūšos krašto nekirčiuoti balsiai nuo A. Baranausko iki šių dienų // Lietuvos katalikų mokslo akademijos metraštis. P. 61-68.
Geitler L., 1875, Litauische Studien. Prag: Verlag von Theodor Mourek Buch-Kunsthandlung.
Gerullis G., 1930, Litauische Dialektstudien. Leipzig: Markert&Petters.
Girdenis A., 1967, Mažeikių tarmės fonologinė sistema: Filologijos mokslų kandidato disertacija. Vilnius: VU.
Girdenis A., 1981, Fonologija. Vilnius: Mokslas.
Girdenis A., 1995, Teoriniai fonologijos pagrindai. Vilnius: Petro ofsetas.
Girdenis A., 1996, Taip šneka tirkšliškiai: Šiaurės žemaičių telšiškių tekstai su komentarais. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
Girdenis A., 2000a (1966a), Fonologinės pastabos apie lietuvių literatūrinės kalbos vokalizmą // Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 309–310.
Girdenis A., 2000a (1966b), Viena šiaurės žemaičių (dounininkų) fonologinė ypatybė // Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 310–311.
Girdenis A., 2000a (1967a), Mažeikių tarmės prozodija // Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 89–119.
Girdenis A., 2000a (1967b), Mažeikių tarmės vokalizmas // Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 120–160.
Girdenis A., 2000a (1968), [Kn. rec.:] Zinkevičius Z. Lietuvių dialektologija: Lyginamoji tarmių fonetika ir morfologija. Vilnius: Mintis, 1966. 542 p., 72 žemėl. // Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 324–336.
Girdenis A., 2000a (1971a), Mažeikių tarmės fonologinės sistemos apžvalga // Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 211–222.
Girdenis A., 2000a (1971b), [Kn. rec.:] Lietuvių kalbos tarmės: (Chrestomatija) // Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 344–355.
Girdenis A., 2000a (1974), Prozodinės priegaidžių ypatybės šiaurės žemaičių tarmėje // Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 284–307.
Girdenis A., 2000b (1978), Audicinė lietuvių kalbos ilgųjų balsių klasifikacija // Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 2. P. 340–341.
Girdenis, 2000b (1982) – Гирденис А. Опыт морфонологической интерпретации северожемайтской аттракции ударения // Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 2. P. 272–284.
Girdenis A., 2000–2001, Kalbotyros darbai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas. T. 1–3.
Girdenis A., 2003, Teoriniai lietuvių fonologijos pagrindai. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Girdenis A., 2005, Kazimiero Jauniaus dialektologiniai darbai: (Transkripcija, klasifikacija, prozodija) // Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla. T. 1. P. 13–48.

Girdenis, Kačiuškienė, 2000b (1987) – Гирденис А., Качюшкене Г., Вторичные типы слоговых интонаций в литовских диалектах // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 2. P. 327–332.

Girdenis A., Pupkis A., 2000a (1974), Pietinių vakarų aukštaičių priegaidės: (Prozodiniai požymiai) // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 272–283.

Girdenis A., Rosinas A., 2000a (1974), [Kn. rec.:] Grinaveckis V. Žemaičių tarmių istorija: (Fonetika). Vilnius: Mintis, 1973. 372 p. // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 386–414.

Girdenis A., Rosinas A., 2000a (1976), Keletas samprotavimų dialektologinės fonetikos klausimais // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 2. P. 13–24.

Girdenis A., Rosinas A., 2000a (1977), Lietuvių kalbos daiktavardžių linksniavimo tipų hierarchija ir pagrindinės jos kitimo tendencijos: (bendrinės kalbos ir žemaičių tarmės duomenimis) // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 2. P. 50–62.

Girdenis A., Stundžia B., 2000b (1983), Reikšmingas eksperimentinės fonetikos veikalas // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 2. P. 400–403

Girdenis A., Zinkevičius Z., 2000a (1966) Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 44–55.

Girdenis A., Židonytė G., 2001 (1994), Šiaurės panevėžiškių (Rozalimo šnektos) balsių sistema // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 3. P. 127–169.

Girdenis A., Žulys V., 2000a (1967), „Trumpinė priegaidė“? // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 161–165.

Girdenis A., Žulys V., 2000a (1972), [Kn. rec.:] Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika: (Kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis). Vilnius: Mintis, 1968. 414 p. // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 1. P. 355–370.

Grinaveckienė E., 1957, Mituvos upyno tarmės fonetika // LKK 1 119–180.

Grinaveckienė E., 1961, Priebalsių minkštėjimo ryšys su galūnių trumpėjimu Steigvilių tarmėje // LKK 4 167–180.

Grinaveckienė E., 1962, Kai kurios lietuvių kalbos tarmių ypatybės: (Iš 1961 metų dialektologinių ekspedicijų) // LKK 5 147–169.

Grinaveckis V., 1961, Kirčio atitraukimas ir nukėlimas lietuvių kalbos tarmėse // LKK 4 117–140.

Grinaveckis V., 1972, Apie lietuvių kalbos nekirčiuotųjų skiemenų priegaides // Garsai, priegaidė, intonacija: (Eksperimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos kolokviumo medžiaga). Vilnius. T. 5. P. 110–118.

Grinaveckis V., 1973, Žemaičių tarmių istorija: (Fonetika). Vilnius: Mintis

Grinaveckis V., 1980, Kai kurios lietuvių rytų aukštaičių Rozalimo šnektos vokalizmo ypatybės ir jų kilmė // IV. Vissavienības baltistu konference: (Referātu tēzes). Rīga. P. 24–26.

Hjelmslev L., 1936–1937, Accent, intonation, quantité // Studi Baltici. Vol. 6. P. 1–57.
Ivanov, 1961 – Иванов В. В. Краткий очерк исторической фонетики русского языка. Москва: Учпедгиз.
Jakobson, Fant, Halle, 1962 – Якобсон Р., Фант Г., Халле М. Введение в анализ речи // Новое в лингвистике. Москва. Вып. 2. С. 173–230.
Jakobson, Halle, 1962 – Якобсон Р., Халле М. Фонология и ее отношение к фонетике // Новое в лингвистике. Москва. Вып. 2. С. 231–278.
Jašinskaitė I., 1957, Kirtis, priegaidė ir jų poveikis vokalizmui Biržų tarmėje // LKK 1 89–194.
Jaunius K., 1970a, Panevėžiškių tarmė // Drotvinas V., Grinaveckis V. Kalbininkas Kazimieras Jaunius. Vilnius. P. 114–162.
Jaunius K., 1970b, Lietuvių kalbos priegaidės // Drotvinas V., Grinaveckis V. Kalbininkas Kazimieras Jaunius. Vilnius. P. 162–172.
Javnis', 1897–1898 – Явнисъ К. Поневѣжскіе говоры литовскаго языка // Памятная книжка Ковенской губерніи на 1898 годъ. Ковна. С. 174–228; Памятная книжка Ковенской губерніи на 1899 годъ. Ковна. С. 1–31.
Javnis', 1900 – Интонаціи гласныхъ звуковъ литовскаго языка. Ковна: Типографія Губернского Правленія.
Javnis', 1908–1916 – Явнисъ К. Грамматика литовскаго языка: Литовскій оригиналъ и русскій переводъ. Петроградъ: Типографія Императорской Академіи Наукъ.
Joniškėlio apylinkės šnektų tekstai: (Metodinės rekomendacijos filologams). Vilnius: Ramuva, 1982.
Juciūtė D., 1979, Švėkšnos šnektos fonetika: Dipl. darbas. Vilnius: VU.
Kabelka J., 1982, Baltų filologijos įvadas. Vilnius: Mokslas.
Kačiuškienė G., 1980a, Keletas pastabų dėl šiaurės panevėžiškių balsių kiekybės // Jaunųjų mokslininkų konferencijos, skirtos V. Lenino 110-osioms gimimo metinėms ir Tarybų Lietuvos 40-mečiui, programa ir tezės. Vilnius. P. 7.
Kačiuškienė, 1980b – Качюшкене Г. Спектральные характеристики гласных фонем и их взаимодействие с количественными признаками в северо-паневежском диалекте // Актуальные проблемы развития научных исследований молодых ученых и специалистов ВГУ: Материалы республиканской конференции. Вильнюс. С. 142–144.
Kačiuškienė G., 1982a, Vakarinių šiaurės panevėžiškių balsių kiekybė ir jos fonologinė interpretacija // Kalbotyra. T. 33 (1). P. 39–45.
Kačiuškienė G., 1982b, Dėl transkripcijos // Joniškėlio apylinkių šnektos tekstai. Vilnius. P. 72–75.
Kačiuškienė G., 1983a, Šiaurės panevėžiškių murmamųjų balsių fonetinės ypatybės, distribucija ir fonologinė interpretacija // Kalbotyra. T. 34 (1). P. 24–38.
Kačiuškienė G., 1983b, Du kirčio tipai šiaurės panevėžiškių tarmėje // Mokomojo-auklėjamojo proceso optimizavimas: (Mokslinės-metodinės konferencijos tezės). Šiauliai. P. 180–181.

Kačiuškienė G., 1984a, Šiaurės panevėžiškių tarmės balsių psichoakustinė klasifikacija // Kalbotyra. T. 35 (1). P. 42–53.
Kačiuškienė, 1984b – Качюшкене Г. Й. Фонологическая система северопаневежского диалекта литовского языка: просодия и вокализм; Диссертация… кандидата филологических наук. Вильнюс: ВГУ.
Kačiuškienė G., 1999, Šiaurės panevėžiškių dvibalsiai bei dvigarsiai, jų fonologinė interpretacija // Filologija. Šiauliai. Nr. 2 (6). P. 38–41.
Kačiuškienė G., 2000, Nekirčiuotų *i/u* ir *ẹ/ọ* vartojimas Joniškėlio ir Pakruojo apylinkių rišliuose tekstuose // Baltu filoloģija. Rīga. T. 9. P. 25–31.
Kačiuškienė G., 2001, Daugiaskiemenių vardažodžių kirčiavimo tendencijos šiaurės panevėžiškių tarmėje: (audicinis tyrimas) // Linguistica Lettica. Rīga. T. 10. P. 202–211.
Kačiuškienė G., 2003a, Kombinaciniai vokalizmo reiškiniai šiaurės panevėžiškių tarmėje // Linguistica Lettica. Rīga. T. 12. P. 83–89.
Kačiuškienė, 2003b – Качюшкене Г. Некоторые явления нейтрализации гласных фонем в северопаневежском диалекте литовского языка // Języki mniejszośći i języki regionalne. Warszawa. P. 411–417.
Kačiuškienė G., 2004, Audicinės šalutinio kirčio ypatybės šiaurės panevėžiškių tarmėje // Baltų ir kitų kalbų fonetikos ir akcentologijos problemos. Vilnius. P. 36–40.
Kačiuškienė G., 2005, Panevėžio tarmių aprašas – pirmoji mokslinė šiaurės panevėžiškių tarmės studija // Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos 1. Vilnius: LKI leidykla, P. 49–53.
Kačiuškienė G., Girdenis A., 2000b (1982), „Žiemgališkoji“ anaptiksė šiaurės panevėžiškių tarmėje ir jos kilmė // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 2. P. 268–271.
Kačiuškienė G., Girdenis A., 2001 (1997), Rytų aukštaičių ir šiaurės žemaičių priegaidės: Bendrybės ir skirtumai // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 3. P. 279–284.
Kalniūtė A., 1978, Darbėnų šnektos prozodija ir vokalizmas: Dipl. darbas. Vilnius: VU.
Karaliūnas S., 1974, Žemaičių tarmių savitumai // Pergalė. Nr. 4. P. 173–174.
Karosienė V., Girdenis A., 2001 (1995), Häufigkeit der Phoneme und die phonologische Wertung der litauischen Diphthonge // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 3. P. 182–193.
Kazlauskaitė R., 2002, Pašušvio šnektos fonologinė sistema: vokalizmas ir prozodija; Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Vilnius: VU.
Kazlauskas J., 1966, Lietuvių literatūrinės kalbos diferencinių elementų sistema // Kalbotyra. T. 14. P. 73–81.
Kazlauskas J., 1966–1967, Fonologinė kirčio raidos baltų kalbose interpretacija // Baltistica. T. 2 (2). P. 119–132; T. 3 (1). P. 13–23.
Kazlauskas J., 1968, Lietuvių kalbos istorinė gramatika: (Kirčiavimas, daiktavardis, veiksmažodis). Vilnius: Mintis.
Kiūraitė V., 1971, Lietuvių kalbos balsių audicinis tyrimas: Dipl. darbas. Vilnius: VU.
Klimas A., 1970, Some Attempts to Inventory Lithuanian Phonemes // Baltic Linguistics. University Park-London. P. 93–102.

Kliukienė R., 1997, Šiaurės žemaičių priebalsių audicinė (psichoakustinė) klasifikacija // Kalbotyra. T. 46 (1). P. 37–41.
Kolesov, 1980 – Колесов В. В. Историческая фонетика русского языка. Москва: Высшая школа.
Kosienė O., 1978, Uteniškių tarmės balsinės fonemos // Kalbotyra. T. 29 (1). P. 29–40.
Kosienė O., 1980, Sinchroninė fonologinė rytų aukštaičių uteniškių kirčio ir priegaidžių interpretacija // IV. Vissavienības baltistu konference: (Referātu tēzes). Rīga. P. 47–49.
Kosienė O., 1982, Rytų aukštaičių uteniškių monoftongų priegaidės // Kalbotyra. T. 33 (1). P. 61–71.
Kosienė O., Girdenis A., 2000b (1979), Fonologinis šalutinis kirtis rytų aukštaičių uteniškių tarmėje // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 2. P. 141–152.
Kruopis J., 1971, Tikimybių teorijos ir matematinės statistikos taikymas: (Seminaro darbai). Vilnius: VU.
Kumachov, 1967 – Кумахов М. А. Адыгейский язык // Языки народов СССР. Москва. Т. 4. С. 145–164.
Kumachov, Šagirov, 1979 – Кумахов М. А., Шагиров А. К. Абхазо-адыгские языки // Языки Азии и Африки. Москва. Т. 3. С. 133–140.
Kurschat F., 1876, Grammatik der littauischen Sprache. Halle: Verlag der Buchhandlung des Waisenhauses.
Labov W., 1978, On the Use of the Present to Explain the Past // Readings in Historical Phonology. University Park-London. P. 275–312.
Laigonaitė A., 1978, Lietuvių kalbos akcentologija. Vilnius: Mokslas.
Lietuvių kalbos atlaso medžiagos rinkimo programa. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1956.
LKA, 1977 – Lietuvių kalbos atlasas. Vilnius: Mokslas. T. 2: Fonetika.
LKT, 1970 – Lietuvių kalbos tarmės: (Chrestomatija). Vilnius: Mokslas.
Łobacz P., 1981, Classification of Polish Consonantal Phonemes on the Basis of a Subjective Similarity Test // Speech Analysis and Synthesis. Vol. 5. P. 97–120.
Malakauskas J., 1964, Jukiškių (Pasvalio raj.) tarmės fonetika ir morfologija: Dipl. darbas. Vilnius: VU.
Markevičienė Ž., 1999–2001, Aukštaičių tarmių tekstai. Vilnius: VPU. D. 1–2.
Markus, 1983 – Маркус Д. О. Вокализм Зиемерского говора: (Экспериментальное исследование); Автореферат диссертации кандидата филологических наук. Вильнюс: ВГУ.
Martinet A., 1936, Neutralisation et archiphonème // TCLP 6 45–57.
Matuzaitė V., 1950, Vaškų tarmė: Dipl darbas. Vilnius: VU.
Mažiulis V., 1966, Prūsų kalbos paminklai. Vilnius: Mintis.
Mažiulis V., 1981, Prūsų kalbos paminklai. Vilnius: Mokslas.
Mikalauskaitė E., 1975, Lietuvių kalbos fonetikos darbai. Vilnius: Mokslas.
Miller G. A., Nicelly P. E., 1955, An Analysis of Perceptual Confusions among Some English Consonants // JASA 27 (2) 338–352.

Morkūnas K., 1960, Rytų aukštaičių pietinės tarmės fonetika // LKK 3 35–56.
Morkūnas K., 1969, Rytų aukštaičių pietinės tarmės morfologija // LKK 11 107–144.
Neweklowsky G., 1973, Slowenische Akzentstudien: Akustische und linguistische Untersuchungen am Material slowenischer Mundarten aus Kärnten. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
Nosenko, 1981 – Носенко И. А. Начала статистики для лингвистов. Москва: Высшая школа.
Pabrėža J., 1983, Tarmių turtai // Pergalė. Nr. 11. P. 172–174.
Pakerys, 1966 – Пакерис А. К вопросу о звуковых структурах безударных слогов современного литовского литературного языка // Материалы коллоквиума лаборатории экспериментальной фонетики и психологии речи. Вильнюс. Т. 2. С. 68–74.
Pakerys A., 1968, Lietuvių literatūrinės kalbos sudėtinių dvibalsių *au*, *ai*, *ei* akustiniai požymiai // Eksperimentinės fonetikos ir kalbos psichologijos kolokviumo medžiaga. Vilnius. T. 3. P. 97–118.
Pakerys A., 1971, Psichoakustinis balsių panašumas // Kalbotyra. T. 23 (1). P. 17–33.
Pakerys A., 1974, Lietuvių bendrinės kalbos balsių diferencinių požymių hierarchija // Kalbotyra. T. 26 (1). P. 37–47.
Pakerys A., 1975, Lietuvių bendrinės kalbos ilgųjų ir trumpųjų balsių opozicijos fonetinis pagrindas // III sąjunginė baltistų konferencija: Pranešimų tezės. Vilnius. P. 41–42.
Pakerys A., 1978, Lietuvių bendrinės kalbos fonetikos pratybos. Vilnius: Mokslas.
Pakerys A., 1982, Lietuvių bendrinės kalbos prozodija. Vilnius: Mokslas.
Pakerys, Plakunova, Urbelienė, 1972 – Пакерис А., Плакунова Т., Урбелене Я. Относительная длительность дифтонгов литовского языка // Garsai, priegaidė, intonacija. Vilnius. P. 3–36.
Panov, 1979 – Панов М. В. Современный русский язык: Фонетика. Москва: Высшая школа.
Peters R. W., 1963, Dimensions of Perception for Consonants // JASA 35 1985–1989.
Polivanov, 1968 – Поливанов Е. Д. Статьи по общему языкознанию. Москва: Наука.
Reformatskij, 1970 – Реформатский А. А. Из истории отечественной фонологии: Очерк; Хрестоматия. Москва: Наука.
Reformatskij, 1975 – Реформатский А. А. Фонологические этюды. Москва: Наука.
Robinson D. F., 1976, Lithuanian Reverse Dictionary. Cambridge: Slavica Publications.
Ručinskaitė G., 1978, Kai kurios šiaurės panevėžiškių tarmės vokalizmo ypatybės // Visuomenė ir asmenybės ugdymas: (Mokslinės konferencijos tezės). Šiauliai. P. 121–122.
Ručinskaitė I., 1984, Murmamųjų balsių kokybinė opozicija šiaurės panevėžiškių tarmėje // Kalbotyra. T. 35 (1). P. 72–76.
Salys A., 1946, Lietuvių kalbos tarmės. Tübingenas = Raštai. T. 4: Lietuvių kalbos tarmės. Roma, 1992. P. 3–140.
Sauka L., 1978, Dainų kalbos interdialektiškumas // Mūsų kalba. Nr. 1. P. 10–13.

Skirmantas P., Girdenis A., 2001 (1998), Naujesni fonetinės transkripcijos rašmenys // Girdenis A. Kalbotyros darbai. Vilnius. T. 3. P. 335–351.
Sokolova, 1949 – Соколова В. С. Фонетика таджикского языка. Москва-Ленинград: Издательство Академии Наук СССР.
Sokolova, 1951 – Соколова В. С. Устойчивые и неустойчивые гласные // Памяти академика Льва Щербы. Ленинград. С. 236–244.
Statkevičienė J., 1972, Vienarūšių ir nevienarūšių pažyminių trukmė // Garsai, priegaidė, intonacija. Vilnius. P. 198–232.
Strimaitienė, 1976 – Стримайтене М. Ю. Фонотактика согласных в литовском языке (в сопоставлении с английским): Диссертация кандидата филологических наук. Вильнюс: ВГУ.
Stundžia B., 1979, Keli Tauragnų šnektos mažmožiai // Kalbotyra. T. 30 (1). P. 89–90.
Stundžia B., 1980, Kelios pastabos apie Upninkų šnektą // Kalbotyra. T. 31 (1). P. 98–100.
Sudnik, 1972 – Судник Т. М. Lazūnai: Литовская, белорусская и польская фонологические системы // Балто-славянский сборник. Москва. С. 15–115.
Ščerba, 1955 – Щерба Л. В. Фонетика французского языка. Москва: Издательство литературы на иностранных языках.
Ščerba, 1976 – Щерба Л. В. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград: Наука.
Šimkūnaitė E., 1968, Pavėzgių tarmės fonologinė sistema: Dipl. darbas. Vilnius: VU.
Šliavas J., 1971, Žiemgališki etiudai // Kraštotyra. Vilnius. P. 310–321.
Šukys J., 1959, Miežiškių tarmės vokalizmo bruožai // LKK 2 151–163.
Šukys J., 1962, Rytų aukštaičių pontininkų ir vakarinių puntininkų tarmių būdingosios fonetinės ypatybės // LKK 5 175–182.
Tankevičiūtė M., 1982, Kirčiuoto skiemens priebalsių trukmė ir jos santykis su loginiu kirčiu // Kalbotyra. T. 33 (1). P. 96–104.
Tankevičiūtė, 1980 – Танкявичюте М. Влияние звонкости, палатализации и интонационно-просодических факторов на длительность согласных в литовском литературном языке: (Экспериментально-фонетическое исследование) // Актуальные проблемы развития научных исследований молодых ученых и специалистов ВГУ: Материалы республиканской конференции. Вильнюс. С. 175–176.
Tekorius A., 1972, [Kn. rec.:] Kalbos garsai ir intonacija // Kalbotyra. T. 24 (1). P. 125–133.
Tolstaja, 1972 – Толстая С. М. Фонологический облик конца слова в одном жемайтском диалекте // Балто-славянский сборник. Москва. С. 135–139.
Trnka B., 1936, General Laws of Phonemic Combinations // TCLP 6 57–62.
Trost P., 1965, Two Remarks on Lithuanian Vocalism // Acta Baltico-Slavica. Vol. 3. P. 183–185.
Trubeckoj, 1960 – Трубецкой Н. С. Основы фонологии. Москва: Издательство иностранной литературы.

Trubetzkoy N. S, 1929, Zur allgemeinen Theorie der phonologischen Vokalsysteme // TCLP 1 39–67.
Tumėnas S., 2003, Paminklas gimtajam kraštui ir tarmei // S. Lovčikaitė. Linkava: tradicija dabartyje. Šiauliai: Šiaurės Lietuva. P. 4–8
Urbach, 1964 – Убрах В. Ю. Биометрические методы. Москва: Наука.
Urbach, 1975 – Убрах В. Ю. Статистический анализ в биологических и медицинских исследованиях. Москва: Медицина.
Urbanavičiūtė Ž., 1962, Kai kurie rytinių lietuvių kalbos tarmių fonetikos dalykai // Kalbotyra. T. 4. P. 151–157.
Vaitkevičiūtė V, 1961, Lietuvių literatūrinės kalbos balsinės ir dvibalsinės fonemos // LKK 4 19–46.
Vaitkevičiūtė V., Grinaveckis V, 1959, Lietuvių kalbos trumpinė priegaidė // Tarybinė mokykla. Nr. 3. P. 28–30.
Valkūnaitė Ž., 1998, Nekirčiuotų aukštutinio pakilimo balsių vartojimas šiaurės panevėžiškių tarmėje: Bakalauro darbas. Šiauliai: ŠU.
Velžytė V., 1953, Pasvalio tarmė: Dipl. darbas. Vilnius: VU.
Vol′ter’, 1904 – Вольтеръ Э. Литовская хрестоматiя. Санктпетербургъ: Типографiя Императорской Академiи Наукъ. Вып. 2.
Zinder, 1979 – Зиндер Л. Р. Общая фонетика. Москва: Высшая школа.
Zinkevičius Z., 1966, Lietuvių dialektologija. Vilnius: Mintis.
Zinkevičius Z., 1974, Dėl akūto ir cirkumflekso skyrimo rytų Lietuvos tarmėse // Baltistica. T. 10 (1). P. 93–94.
Zinkevičius Z., 1975a, Smulkmenos. XII // Baltistica. T. 11 (1). P. 85–86.
Zinkevičius Z., 1975b, Apie *č́*, *dž́* / *t́*, *d́* kaitą šiaurės panevėžiškių vardažodžių paradigmoje // Kalbotyra. T. 26 (1). P. 85–87.
Zinkevičius Z., 1976a, Smulkmenos. XIX // Baltistica. T. 12 (1). P. 37.
Zinkevičius Z., 1976b, Smulkmenos. XXII // Baltistica. T. 12 (1). P. 38.
Zinkevičius Z., 1976c, Dar dėl *an* tipo junginių siaurinimo // Baltistica. T. 2 (2). P. 143–145.
Zinkevičius Z., 1978, Lietuvių kalbos dialektologija. Vilnius: Mokslas.
Zinkevičius Z., 1979, Kirčio atitraukimas ir kirčiavimo paradigmos // Kalbotyra. T. 30 (1). P. 90–93.
Zinkevičius Z., Šliavas J., 1974, Leksikos tyrinėjimai // Baltistica. T. 10 (1). P. 8–101.
Zlatoustova, 1962 – Златоустова Л. В. Фонетическая структура слова в потоке речи. Казань: Казанский университет.
Žilinskienė, 1979 – Жилинскене В. Ю. Статический анализ морфологии литовских газетно-журналных текстов: Автореф. диссертации кандидата филологических наук. Вильнюс: ВГУ.
Žilinskienė V., 1981, Lietuvių publicistikos tekstų kalbos dalių koreliacinė ir klasterinė analizė // Kalbotyra. T. 32 (1). P. 121–132.

TEKSTAI

1. DAUJĖNAI

Barbora Kazilionienė, g. 1888 m. Daujénuose

RAGANOS PAGADINO

nù↑ ⁝ bærnã·(wᵃ)↿ | wíen̥ | to̩k̂‿mærgá.ite↿ | par̂‿pʲe̩mẽ·ni⇃ pas‿ú·ke̩ˌn̂ɔ̃ku. ‖ nò̩↑ ⁝ e̩r‿bú·dau̯a.↑ tam‿ká.im⁽ᵉ̩⁾↿ | tò̩kᵉ↑ ⁝ nò̩↿ | bú.r̂tiˌnike⇃ te̩p‿vadi̊.ˌnam ‖ liẽbdau̯a.↿ | s̃pĩ·gu.⇃ turé̩·î kešẽ·ˌne̩.↘ | ɹe̩igu‿so̩se̩te̩ŋ̊k⁽ᵗ⁾↘ ‖ ɹu(k)‿kad̂‿jæ̊·s↿ | næpagadi̊.nt⇃ ‖ pagadi̊.ndau̯a.↿ | žmõ·gu.⇃ ‖ api̊.særᵊg[1]⇃ ta(s)‿žmɔ̊·g -- ⁝ bú·dau̯a.↘ ‖

nò̩↿ e̩‿dàbar | víena.↑‿ˌkar̊(t) | te̩‿wã·ra.↑ ⁝ ká.r̂vᵉs̃↿ par‿to̩‿ká.imo̩ če̩nå.ɹɔ.s ‖ ká.r̂ve.↿ | nó·r̂↑ i-e̩ĩ.î↑ ⁝ iŋ‿kiẽmu.⇃ ‖ nò̩↑ sã·ka. ⁝ s̃ů.↿ rã·gan | ko̩r̊↿ | to̩‿ɑi̊ni̯⇃ ‖ ↘tó·[2]↑ ⁝ mærgá.ite.⇃ ‖ nò̩↑‿e̩r ⁝ pàs̃k̂ɔu[3]↿ | nuse̩wã·re.↑ to̩s‿ká.r̂vs̃↿ tæ̀na.i gani̊·î | niėks↑ neˌbesi'dã·ra.↿ | e̩‿te̩nå.ɹɔ.s↑ pali̊.ka.↿ | e̩r‿negæ̀re̩↘ | bɫõ·g↰ ‖ pradé̩·ɹe.↿ | se̩r̃ᵉkt⁽ᵉ̩⁾[4]⇃ ‖ atɑĩ.n↑ gaspadõ·re̩↿ | atã·næš↑ pů.s̃ričæ↿ | nebegã·l⁽ᵉ̩⁾↑ ⁝ ne̩‿te̩‿vá.l̂gi↿⇃ ‖ apse̩r̃.gᵊs̃[5]⇃‿ɹɔ ‖ nò̩↿ | pare̩ĩ.(n)↑ namɔ̊·↿ te̩nå.ɹɔs ⁝ sɑki̊·dau̯a.↿ | kad‿re̩ĩ.kᵉ↑ važ̃úot⁽ᵉ̩⁾↿ | pas̃‿ki̊.tu.⇃ ‖ tò̩kᵉ rã·gan↑ ⁝ bú·dau̯a.↿ | wabal̂nĩ·ko̩s̃[6]⇃ te̩nå.ɹɔs | židá.ukᵊ[7]⇃ ‖

---

[1] *api̊.særᵊg ~ apìserga* „apserga, suserga". Reta forma su nesutrumpintu senu priešdėliu *api-* (plg. dar tolesnės pastraipos *atã·næš pů.s̃ričæ ~ atãneša pùsryčio*) ir anaptikse (*er → erᵊ*), šiuo atveju neabejotinai kompensuojančia redukuotą galūnės balsį.

[2] *tó·* „(vns. vard.) ta". Šnektose, kuriose *ą̄ pakitęs į [o·], vns. vard. *tó·* „ta" ≠ vns. gal. *tɔ̊·* „tą".

[3] Atsitiktinis kirčio atitraukimas: dažniau sakoma *pas̃k̂åů* ‖ *pas̃k̂ɔů ~ paskiaũ*.

[4] Iš tikrųjų girdėti beveik *sè̩rᵉkt⁽ᵉ̩⁾ ~ sir̃gti* – anaptiksė ir gana aiškus redukuotas galinis balsis. Dažniausiai sakoma *se̩r̂.kt̂*. Kad būtų patogiau skaityti, dėl anaptiksės „iširusi" priegaidė žymima įprastai: vietoj *vàrᵊds* rašoma *var̃ᵊds ~ var̃das*, vietoj *gè̩rᵉǯ⁽ᵉ̩⁾ – ge̩r̃ᵉǯ⁽ᵉ̩⁾ ~ girdžiù* ir t. t.

[5] *apse̩r̃.gᵊs ~ apsir̃gus* „apsirgusi, susirgusi". Dalyvio formantas *-us* pakitęs kaip trumpoji galūnė. Dažniausiai sakoma *apse̩r̃.gs̥*, kitose šnektose – *aps̃ɔ̃r̃.gs̥*.

[6] *wabal̂nĩ·ko̩s̃ ~ Vabalnỹkuose* „Vabalninke".

[7] *židá.ukᵊ ~ žydáuka* „žydė".

ˌnuwaˈž͡ã·u̯a.ꜛ unt‿anů̇·↿ | anó·↿ | dã·ve.↿ ko̩k͡ů· te̩nå̇.jɔs | tů̇·ꜛ łašẽ·l͡u.↿ je̩i‿te̩nå̇.jɔs | i‿liẽpe.ꜛ ⁞ pamé.l͡št^(e̩)↿ rí·t | un͡t‿ritó·jɔs↿ | v͡ɔ̃ss̥ꜛ ⁞ ká.r͡ve̩s͡↿ kiek‿i͡·ra. | tu.‿píenu.ꜛ su-rugí.n͡t^(e̩)↿ | suší.l͡de̩(t͡)↿ | te̩n‿sú·ri.↿ so̩dé̩·t^(e̩) | e̩r‿e̩šku̯rí.n͡t͡ꜛ pẽ·č͡u.↿ | e̩r‿tu.‿sú·ri.↿ | pamẽ·s͡(t͡)ꜛ ⁞ po̩‿pẽ·č^(æ)\ || ke̩p[8]‿tu.‿sú·ri.↿ | pamæ̀sꜛ po̩‿pẽ·čæ.[9]↿ | ta(i)‿i̯è̩s↿ -- ⁞

e̩‿to̩‿rã·gan↿ | pagadí.na.\ jů̇· || no̩‿tè̩p↿ | e̩r‿bů̇.u̯a.\ || atẽ̩·je.ꜛ to̩.‿rã·gan̥↿ | liẽpe.ꜛ tαi‿mærgá.ite̩↿ | niẽkaꜛ ˌnešneˈké̩·t^(e̩)\ || e̩̊rꜛ | tiem‿gaspadõ·ræm↿ | niẽkaꜛ ⁞ nešne-ké̩·t^(e̩)\ || nò̩ꜛ ⁞ e̩r‿pamã·te.↿ | ka‿ta‿niẽka.ꜛ nẽ·šnæk↿ | išẽ̩·je\ i̯ine̩i͡ || paš͡kɔů̇↿ | ke̩p‿jɔ‿pagí.je.\ ta‿mærgá.ite. || nuu̯ẽ̩·je.ꜛ ⁞ vẽ̩·l͡↿ te̩nå̇.jɔs | unt‿łɔũ.ka.\ ⁞ ká.l͡bina.ꜛ || bet‿å̇r͡[10]\ liẽpe. | jɔ̀ꜛ | nešneké̩·t͡\ | niẽka.\ || ká.l͡bi̯na.ꜛ ká.l͡bi̯na.↿ | ta‿mærgá.ite.ꜛ | viš͡tíek\ nešneké̩·je. || nò̩↿ | pra-ẽ̩·je.\ ve̩skàs[11] ||

to.‿víe̩n̥ꜛ bú·dau̯a. ⁞ pagadí.nə↿ | o̩‿tó·[12]↿ | ˌate̩ˈtαĩ.sa.\ || ta.s‿rã·γana.s[13]\ ||

apse̩sá.ugo̩(t͡)ꜛ te̩‿re̩ĩ.k^(e)ꜛ | š͡pĩ·g^(u)\ | kešẽ·ˌne̩ꜛ ⁞ to̩ré̩·t^eꜛ || ke̩‿pamàt̩e̩ꜛ jů̇· || te̩‿tàd̥↿ | nepagadè̩ns\ || o̩‿je̩igu‿te̩k‿š͡pĩ·ga.sꜛ ⁞ nætoré̩·s^(ı)↿ kešẽ·ˌne̩(.) | e̩‿pagadè̩ns\ ||

PONAI SU SKRYBĖLIUKAIS

señɔů̇↿ | tè̩pꜛ ⁞ ke̩p‿e̩‿dabar͡ꜛ | gaspadõ·re̩ꜛ pawã·sar^(e̩)↿ | łåů̇ksꜛ apsé̩·dau̯a. ⁞ visků̇·↿ || rů̇.de̩n^(e̩)↿ | žal͡úodau̯a.\ ⁞ e̩š‿ro̩dè̩ne̩s͡[14]ꜛ apsé̩·t^(e̩) || rů̇.deni.ꜛ ⁞ nup͡já·uda.[15]↿ || so̩væ̃·žda-a.↿ | so̩krá.uda.ꜛ ⁞ kło̩jí.mo̩s͡\ || bet‿kúom↿ | e̩škú.l͡t͡\ || næbú·dau̯a.↿ | jo̩-k͡ů̇·↿ ⁞ maší.nu.\ || kúomi̯ júos | e̩škú.l͡se̩t͡\! || no̩‿te̩‿pà(t)↿ | to̩ré̩·dawa.ꜛ vè̩se̩↿ | kłu̯jí.m^uo̩s^eꜛ | já.uj^(e̩)s͡\ túos[16] || nò̩ꜛ te̩‿túos ⁞ jàu̯o̩s↿ | ž͡á.udau̯a.↿ | já.u̯jo̩ꜛ || pako̩rí.n-dau̯a.ꜛ já.ujs͡↿ túos | suž͡uví.ndau̯a.↿ | paš͡kɔů̇ꜛ un͡t͡‿ri̯tó·jɔs↿ | nu‿rí·ta↿ | su̯‿kułtò̩ve̩sꜛ ⁞ kú.łdau̯a.\ || te̩‿te̩i̯p↿ | e̩r‿bů̇.u̯a.\ || víen̥sꜛ ⁞ gaspadõ·rˈs͡↿ | priž͡ó·ve.ꜛ já.uju̯↿ | uškú·-

---

[8] *ke̩p ~ keip* „kaip, kai“ – perdirbta pagal *te̩p ~ teip* „taip“.

[9] *pẽ·čæ. ~ pẽčio* „pečiaus, krosnies“. Tarmėje *i̯a* ir *i̯u* kamienai labai sumaišyti.

[10] Irgi, taip pat.

[11] *ve̩skàs ~ viskàs* „viskàs“ – gana retas įvardžio antrojo dėmens kirtis (plg. dar *visků̇· ~ viską̃* tolesnės pasakos pradžioje).

[12] Ta (vns. vard.). Variantas *tà* pasakomas tik retkarčiais.

[13] *rã·γana.s = rã·gana.s ~* (dgs. vard.) *rãganos* – fakultatyvus skardžiojo sprogstamojo priebalsio susilpnėjimas.

[14] *ro̩dè̩ne̩s͡ ~ rudeniẽs* „(vns. kilm.) rudens“ – dėl kirčio plg. tolesnės frazės *rů̇.deni. ~ rùdenį*.

[15] *so̩væ̃·žda-a.* „suveždavo“ ir *nup͡já·uda.* „nupjaudavo“ bei *so̩krá.uda.* „sukraudavo“ – fakultatyvaus būtojo dažninio laiko priesagos priebalsio [*v*] silpnėjimo ir nykimo padariniai (pirmajame pavyzdyje matyti hiatas, kituose dviejuose pavyzdžiuose patyręs kontrakciją). Šio kitimo pradžia matyti tolesniame žodyje *næbú·dau̯a. ~ nebū́davo*.

[16] *já.uj^(e̩)s͡\ túos ~ jáujas túos* „tas jaujas“. Pagal būdvardžių pavyzdį (pvz.: *gæ̀rʊs ~ geràs = gæ̀rʊs ~ gerùs*) įvardžio *tàs*, *tà* vyriškasis galininkas *túos* apibendrintas ir moteriškajai giminei.

re.↾ || bed͡gi‿rẹĩ.k(ẹ)↾ | prižẹrẹ́·t(ẹ)⌝\ || ka‿næ-us͡ssidæ̀ktu.[17]\ || kuri̊.nasꜛ ⁞ plẹwó·ɟes͡t↾ | má.łkọm↾ ⁞ pakọ̀rtə\ | já.uj(ẹ)↘ ||

nọ̀ꜛ‿tẹ ⁞ pã·bɑigu↾ | turẹ́·-e.[18]↾ | d͡vẹ̀↾ | dů.kter(ẹ)s͡\ || dů.kterᵉs͡ꜛ pas͡uñ.č(ẹ)↾ || ɑĩ.ket͡↾ | pažẹrẹ́·t(ẹ)\ || kad‿gràžẹ.ꜛ pasẹkọrẹ̀ntᵊ↾ | sudú.r͡s͡tẹkẹ(t͡)ꜛ tẹná.i ⁞ nedẹ́·gọl͡s͡[19]↾ || pažẹ-rẹ́·ɟ(ɩ)ꜛ | atɑĩ.sẹt͡\ || nọ‿tẹ‿tå̍·s↾ | ẹr‿nọwẽ̤·ɟe.\ || nọwẽ̤·ɟ(æ)ꜛ abžẹrẹ́·ɟe.↾‿ɟæ.s tẹná.i | to‿kłọɟi̊.mọ↾ | ˌgràžẹ‿pa'šłúo(t͡) dẹl͡‿rịtó·i̯ꜛ dieńnas↾ | kú.l͡t(ẹ)ꜛ tẹná.i | túosꜛ jàwɯs↾ ⁞

jæ̊́·s↾ | ẹr‿ɑĩ.n\ atgá.l͡ || sọtẹñ.k(ə)↾ | t͡r͡ɔ̀sꜛ | pọnɑič͡ọ̀ks\ gràžẹs͡ | sọ‿s͡krẹbẹl͡ů.kɛs\ prẹ‿dů.ru || tíeꜛ | ẹr‿ọžká.l͡b͡ɔ̈n\ júos || mærgá.ites͡⌝\ | ar͡‿nenó·ret͡ꜛ | pasẹwaka-rọšká.ukẹm⌝\ | paꜛsẹšó·ksẹm͡↾ | pasẹgrã·i̯isẹm͡↾ || víensꜛ | sọ‿armõ·ˌnẹk↾ | ọ‿dů.ɟẹi↾ | tẹ̀p\‿såu || nọ‿ẹr‿kå̍·⌝\! || kawaliẽrᵉꜛ ⁞ grã·žu.s↾ | jæ̊́·s↾ | sọti̊.ka\ || nọ‿gã·lem⌝\ pasi-wakarọšká.ut͡↘ || mọzẹkõ·nts↾ | acẹsẹ́·da.ꜛ un‿súoła.↾ | pradẹ́·ɟe.ꜛ gró·(t͡)↾ tẹná.i | ọ‿ɟíeꜛ pradẹ́·ɟe.↾ | tie‿↘kawaliẽrẹꜛ | júos↾ pradẹ́·ɟe. | šukí.n͡t(ẹ)\ || nọ̀↾‿ẹr | šó·k(ə)ꜛ šõ··kᵊ | šó·kꜛ šõ··kᵊ⌋ | be‿pó·-ẹl͡se.\ || tå̍·sꜛ prã·ša↾ | pasẹłsẹ́·t͡↾ | ɟie↾ | nædúod(ə)⌝\ || šó·kẹm͡↾ | ẹr‿gàn̥\ ||

nọ̀↾ | ta.(s)‿sọprã·ta.\ || ka‿čẹ̀↾ | ɟɔ‿błõ·gᵊ\ || kẹp‿señɔů↾ | dažnẹ‿wɑidí.ndaˌwasꜛ | ẹr‿bú·dau̯a.↾ ⁞ vèl͡n͡u.\ || sọprã·ta.↾ | kad‿vèl͡nẹ\ || dá·↾ | viẽnꜛ ẹr͡‿kẹ̀ᵓtᵊ↾ | papúoł↾ ⁞ kó·ɟu↾ ů.ž͡m͡ɔ̈n | ta‿to.‿kó·i̯(ẹ)↾ | dĩ·ks↾ ⁞ čæbã·ts[20]⌝\ || be‿lẽ·tænas↘ ||

prã·ša.↾ | nọr͡s͡‿kíek↾ | pasẹłsẹ́·t͡\ || ká.m↾ | rẹĩ.k(ẹ)⌝\ pasẹłsẹ́·t͡? || sã·kaꜛ | ọt‿ma.s‿nó·rem͡↾ jú.m | papã·səku̯t͡\ || papã·saku̯t͡ꜛ ⁞ nó·ræm↾ | kẹ̀p↾ | lẹ̀nu.ꜛ ⁞ pa-kũ·tu.\ || kẹ̀p↾ | lẹ̀ᵓn̥s\ užugi̊.nᵊ | kẹ̀p↾ | drã·panu\ patɑĩ.sa(.) ||

nọ̀↾ | tɑd‿ẹ‿suti̊.ka\ ɟẹ‿bi̊.s͡k(ẹ) || nọ̀ꜛ ta‿acẹsẹ́·də↾ | susẹ́·da.↾ vẹ̀sᵉ | ɟẹ‿kłåũ.sa.↾ ⁞ ɟæ.(s)‿sã·ka.\ || kẹp‿rẹĩ.k(ẹ)ꜛ pí.rm(ə)↾ | žẽ·m(e)↾ ẹšá.r͡t(ẹ) | prẹ-akẹ́·t(ẹ) rẹĩ.kᵉ↾ | pas͡-k͡ɔů↾ ⁞ sẹ́·kła.[21]↾ ẹšˌpọkte'l͡úot(ẹ) / sẹ́·mænu(.)ꜛ | pasẹ́·(t͡)⌝\ ˌtúos͡‿'lẹ̀ᵓns || ne(s)‿ši̊.tẹ(p)↾ ↘prã·dæd sɑkí.t(ẹ) | pas͡k͡ɔů↾ | pàs͡k͡ɔuꜛ tie‿lẹ̀ᵓnɛ ⁞ sọdí·kstᵊ↾ | rẹĩ.k̥ꜛ apravẹ́·t͡↾ ||

nọ‿bet͡‿jíe↾ | ˌnerẹ'má.uj(ẹ)\ || ɟí.łgɛ↾ | nædúod\ || ẹ̊́rꜛ | vẹ̊́l͡\ | ˌtúos‿mer͡'g͡ő·t͡s↾ | væ̃·dᵊꜛ ⁞ šó·kt(ẹ)\ || ẹštum͡.pa.ꜛ | kad̯‿šó·k͡ɔ̈m̥\ || jíeꜛ gałvó·ɟe.↾ | tíek̯↾ dɔuk‿šó·kt(ẹ) | tő.l͡↾ ⁞ kọl͡‿nọmũ·čẹt͡↾ | ẹ̊́rꜛ ⁞ kẹp‿vèl͡nᵉ↾‿ˌžẹ̀ᵓnẹ | nó·rᵉ↾ | dů·šᵉs͡\ pasẹɟẹm͡.t(ẹ) || nọ̀ꜛ ẹr‿vẽ̤·l͡↾ | dúod(ə)ꜛ ⁞ šó·k↾ | kuo‿tọlĩ·n͡↾ | tuo‿łab͡i̯ĩ·n͡[22]↾ vi̊.s | ọ‿tas‿mọzẹkõ·nts↾ |

---

[17] *næ-us͡ssidæ̀ktu. ~ neužsidegtų̃* „neužsidègtų“. Tarmei nesvetimas išlaikytas dvigubas [s͡s] ← *-šs′-* (< *-žs′-*) ir pan.

[18] *turẹ́·-e. ← turẹ́·i̯e. ← turẹ́·ɟe. ~ turéjo* – fakultatyvus [*j*] ([*ɟ*]) susilpnėjimas ir išnykimas kaip 15 išn. minėtu priebalsio [*v*] (→ [*u̯*] → 0) atveju.

[19] *nedẹ́·gọl͡s͡ ~ nedégulius* „nuodėgulius“.

[20] *čæbã·ts ~ čebãtas* „aulinis batas“.

[21] *sẹ́·kła. ~ sėklė* „sėkla“. Taip pat sakoma *bàła. ~ balẽ* „bala“, *mu̯ki̊·kła. ~ mokỹklė* „mokykla“ ir pan. (*-lā* kamieno formos pereina į *-lē* kamieną).

[22] *łab͡i̯ĩ·n͡* „labyn“ – čia [*i̯*] turbūt įkeltas iš *łab͡ɟåů* || *łabi̯åů* „labiau“.

bæ‿ató·dɑirasꜛ ⁞ tẹ(k)‿gri̍ež^(ẹ)^\ | tèkꜛ | pi̊.l^(ẹ)^\ | sã·u̯a.ꜛ ⁞ pọ́.l̂ks̥ꜜ || nòꜛ | ẹ‿vẽ̤·l̂\ | šõ··kꜼ šó·k↑ | šõ·k⅃ ⁞ šó·k↑ | ji̍eꜛ ⁞ šó·k↑ || tå̍.sꜛ | vẹ̊.l̂ prã·ša.ꜛ pasẹłsẹ̤́·(t̂)↑ | ti̍eꜛ ⁞ næsọtẹ^ɔ̈^ñ.k^ə^\ ||

ọɒ‿gã·ɫa.↑ | sọti̯̊ka.[23]*\ || sã·ka.ꜛ | nò↑ | gã·lem̂ꜛ‿ˌki̍ek | pasẹłsẹ̤́·t̂\ || jæ̊·sꜛ ⁞ vẹ̤̊·l̂↑ | tu.‿pã·saku.ꜛ sã·ka.↑ | ji̍em↑ | kẹp‿ji̍eꜛ tẹná.i ⁞ tuos‿l̂ɔ̃ns↑ | kẹp‿tọl̂ɔ̊ꜛ ɟie‿á.uga.↑ | kẹp‿ọžá.uga.↑ || kẹ(p)‿pradẹ̤́·ɟe.ꜛ ⁞ rá.ut^(ẹ)^↑ | kẹp‿šukúoi̯↑ | kẹp‿kå̍·↑ tẹná.i sã·ka. || bèꜛ | vẹ̊l̂\ neri̍.mst^ə^ || ji̍e tum̃.pa.ꜛ ɟúo(s) ⁞ šó·kt^(ẹ)^↑ | ẹr‿ vẹ̤̊.l̂\ i̊.švæd^ə^ || nọ‿ẹr‿vẽ̤·l̂↑ | šó·kꜛ | šõ·k⅃ || ẹ‿vẹ̤̊.l̂↑ | nebenó·rẹ\‿ˌji̍e | tu.‿pã·saku.↑ kɫå̍usi̍·(t̂) | tẹk‿nó·r^(ẹ)^↑ júos | numũ·či̯t̂\ || šó·k↑ | ẹr‿kuo‿tọlĩ·n̂ꜛ | tuo‿ɫab̂i̯ĩ·n̂↑ || ẹ‿č̂ùt̂ꜛ ⁞ nesọgr̂ũ·u̯^(ə)^↑ | šọši̊.ɫъ.ꜜ vi̊.sas ||*

ẹ‿tẹ̀pꜛ kartó·ɟeš̂↑ | kẽ·lætu.ꜛ kar̃.tu.\ || kõ·l̂ꜛ prisẹwã·re.↑ | lig‿nàktẹš̂↑ | d̂vi̍·lækt̂ẹ^(i̯)^\ || d̂vi̍·lækˌtọ wã·ɫanˌdọ↑ | matẹ‿gɑi̊d̂(ŝ)ꜛ sọgædó·ɟe↑ | kakarẹkõ··\‿ˌtẹ̀^ɔ̈^k || ẹr̂‿ji̍eꜛ ⁞ tẹk‿sọč̂ù̯pa.↑ | ru̯n̊ksꜛ paspá.ude.↑ | jú·su.ꜛ sã·ka. ⁞ ŝč̂ẹ̤́·ŝt̂[24]*↑ | mú·su.ꜛ ⁞ neŝč̂ẹ̤́·ŝt̂^(ι)^ŝ\ ||*

ẹr‿pradẹ^ɔ̈^ñ.ga.\ vẹ̀s^e^ ||

tẹ‿màtẹꜛ ⁞ ka‿tẹná.i bů.u̯a.↑ | tẹ̀^ɔ̈^krẹ.ꜛ ⁞ vèl̂nẹ^(i)^ \ ||

KAI ŽMONĖS SU VELNIUKAIS GYVENDAVO

nọ‿ẹr‿dá.r\ vi̍en̥ꜛ | pasakẽ̤·ɫa\ ||

*señɔ̊ꜛ givæ̃·na.↑ | biẹ̊d̯n^ə^*[25]*ꜛ šẹi̊m^ə^\ || sọn̊k̯ꜛ bú·dau̯a ⁞ pragẹvé.n̂t^i̊^ꜜ || kɑr̃.tẹsꜛ ọžá.u(g)↑ | kar̃.tẹsꜛ ⁞ næ-ọžá.ugə↑ ɟiem‿ɫåukẽ·l^e^ || šẹi̊m^ə^ꜛ di̊.dæɫa↑ | skọr̂.ʒ̂ẹ↑ ⁞ pragivæ̃·n̥ꜜ || nọ‿ků·‿giꜛ | dari̍·t^(ẹ)^\? || ɫåůksꜛ pasẹ̤́·ɟeš̂↑ | señů.ksꜛ ir‿vá.ikšta.\ || pipkæ̃·ɫъꜛ ků.ri(i̯)*[26]*↑ | i̯i(s)‿saw⁀ẹ̄i̊.n^ə^↑ | ẹr‿gaɫvó·ɟ^(ẹ)^\ || kẹ̀p↑‿čẹ pradẹ̤́·t̂ | ger̂ɔ̊ givé.n̂t^e^\ ||*

ˀɑi̊.dams↑ | pã·kel^(ẹ)^ꜛ gá.ɫwu↑ | pọnɑič̂ů.k^(ъ)^s\ ɑi̊.nə! || ɫã·baꜛ | diẽna.\ || ɫã·bas\ | ꜜpasẹ'ŝvé.ik̂ɔ̈nəꜛ || nọ‿kå̍·↑ tẹp‿sã·ka. | nọl̂ũ·d^e^ŝ↑ | vá.ikˌštẹ^e^\ || ⁞ˀẹ̄i̊.\ sã·k -- | ɫåůkẹ↑ nekọki̍e ⁞ næ-užá.ug↑ | sun̊k^(ə)^ꜛ ⁞ pragẹvé.n̂t↑ sã·ka. || a‿žẹ̀nẹ↑ dẹdů.k sã·ka. | má·s[27]*ꜛ ⁞ tau‿gã·lem↑ | padẹ̤́·t^(ẹ)^\ sã·ka. || tẹk‿žẹ̀^ɔ̈^nẹ↑ | žẹnɔ̀k*[28]*\ sã·ka. || susitar̂.sẹm↑ | ši̊.tẹp\ ||*

---

[23] *sọti̯̊ka.* ~ *sutìko* – stipriojo kirčio padėtyje retkarčiais pasitaikantis nepailgintas, bet labai įtemptas aukštutinio pakilimo balsis. Beveik visada sakoma *sọti̊.ka.* || *suti̊.ka.* (detalesne transkripcija – *sọti̯̊.ka.* || *suti̯̊.ka.*). Dar plg. tolesnį *sọč̂ù̯pa*. ~ *sučiùpo* ir kt.

[24] *ŝč̂ẹ̤́·ŝt̂* – truputį redukuota iš *ŝč̂ẹ̤́·ŝtъŝ* ~ *ščėstìs* „(psn.) laimė“.

[25] Neturtinga.

[26] Rūko.

[27] *má·s* „mēs“. Priebalsio kietumas turbūt apibendrintas iš kitų to įvardžio formų, o tvirtapradė priegaidė – iš *jú·s* „jūs“.

[28] Ekspresyvus balsio sutrumpinimas. Įprastinė forma yra *žẹnó·k* || *žinó·k*.

sã·ka.ꜛ | to̜‿vi̊.sa.\ to̜ré̜·s̑ || bagó·ts̥ꜛ palè̜ks̑ ⁞ e̜r̂‿vi̊.sa.↑ sã·ka. || mas‿tá.u↑ | kå̃·ꜛ ⁞ te̜k‿re̜i̊ks↑ | te̜‿dúose̜m\ || bet‿sã·ka.↑ | ã·i↰! || to̜‿ɉɔ‿pagivẽ·n^(e̜)s̑ꜛ ⁞ žmȯ·g^ы s↑ | ke̜‿me̜r̊̂s^(ı)↑ | sã·u̯a. dũ·s̑u.↑ | mums‿ate̜dúos^e̜\ || sã·ka. do̜ñ.g^ə29ꜛ ⁞ nædúok̯↑ dũ·šes̑ | mú.m↰ ate̜dúo(s̑)ꜜ sã·ka || nȯ̜ꜛ | sẽ·n̂s̑ ˌpagał'vó·ɉe.↑ | bȯ̜sꜛ | re̜ikalè̜ŋgə[30]↰ sã·ka. | ke̜‿àšꜛ ⁞ no̜me̜r̊̂s^(e̜)ꜜ || dabar̊ꜛ ⁞ te̜‿ɉɔ̀↑ | re̜ikalè̜ŋ(gə)↰ ko̜l̂‿gi.væ̀n | o̜‿pàs̑k̂ɔuꜛ kám↑‿gi̱ | man̂‿re̜ikalè̜ŋg\ || e̜r‿ꜜsuti̊.ka.\ || ta‿dàbar[31]ꜛ sã·ka. | tu‿tè̜(p)↰ | ˌpadα'ri̊́·k\ te̜-wů.kꜜ || sã·ka. tȯ̜ꜛ ⁞ s̑ve̜r̊̂n^(e̜)↑ sã·u̯a. | s̑ve̜r̃.na.ꜛ stó·gu. ⁞ prapłë̜́·šk↑ | e̜‿pali̊.kꜛ s̑kĩ·łы.\ ⁞ di̊.dæłы.ꜜ || o̜‿te̜ná.i↑ sã·ka. | unt͡łů.bu.↑ | jɔ̀ꜛ | vi̊.sa.\ || má·sꜛ‿tåu ⁞ prinẽ·še̜m̂\ ||

skαĩ.ta.sꜛ te̜ná.i↑ | bú·təꜛ ⁞ á.itvara.↰ ||

nȯ̜ꜛ | e̜r‿ˌprase̜'dé̜ɉ·æ.↰! ||

ta(s)‿señů.k^(ə)sꜛ ⁞ parẽ̜·i̯s̑‿namȯ·↑ | praꜛpłë̜́·šæ.ꜛ tu‿stó·gu.↑ | ꜜkłë̜́·te(s̑)↑ señɔů | s̑ve̜r̊̂n̥\ vadi̊́.ndau̯a. || s̑ve̜r̃.n^(ы)s↑ | s̑̂åudi̊.n̂(s̑)ꜛ stó·gs̥↑ bů.u̯a. || nȯ̜↑ | e̜r‿pradë̜́·ɉe.\ || kå̃·↰‿te̜kte̜s || kå̃·ꜛ ⁞ ˌpagał'vó·i̯^(e̜)↑ | tå̃·ꜛ | ã·î̯næš\ || e̜̊rꜛ ⁞ mė̜·sas↑ pri̊.næš | e̜r‿pi̊ena.↑ ã·î̯næš | e̜r‿sú·r̂u.↑ | vi̊.sa↰ || e̜š‿vαĩ.go̜muꜛ (!) ⁞ dàiktu.\ || pas̑k̂ɔůꜛ | drabů.ž̂u.↑ | kå̃·↑‿te̜k | pare̜ikałá.ui̯^(ı)\ ta(s)‿sẽ·n^(ı)s̑ || nȯ̜↑‿e̜r | kαimi̊́·ne̜ꜛ ⁞ pajů.ta.↑ | kam̊ꜛ | tα(s)‿stóg^(ы)s↰ vi̊.ss̥ | ji̊.łguꜛ łαĩ.ku.↑ | bů.u̯^əꜛ næ-uštαisi̊́·ts̥\ || å̃·ꜛ señů.ksꜛ ⁞ ace̜-sã·ka.\ || ˀà↰! ⁞ te̜‿su‿tαi̊sꜛ ⁞ nætαi̊ke̜s[32]↑ || če̜‿tu.‿s̑̂åudu.ꜛ ⁞ te̜‿ků̃·l̂u↑ trú·kst^ə | kè̜p‿gi̱↑ | uštαisi̊́·s^(ı)↑? ||

te̜‿tè̜p 'vi̊.su.↑‿ˌłαi̊k | e̜r‿tẽ·ses^(e̜)\ ||

bet‿pas̑k̂ɔů kαimi̊́·ne̜ꜛ ⁞ pradë̜́·ɉe.ꜛ pas̑tebë̜́·t^(e̜)↑ | ke̜‿łàbe̜[33]ꜛ še̜i̊m̥^(ы)↑ | pradë̜́·ɉe.ꜛ praˌbago̜'të̜́·t^e[34]\ || pradë̜́·ɉe.↑ | gražè̜[35]ꜛ nes̑̂ó·î↑ | bàl^e s̑↑ pradë̜́·ɉe. ké·l̂t^(e̜) | bal̂awó·t^(e̜)↑ | po̜‿ˌko̜k̂s̑‿næ(t)‿'dȯ̜↑ | bàl^(e̜)\ kǽ.łdau̯a. ⁞ o̜n̂î‿mæ̃·tu.ꜜ || so̜se̜praši̊́·dau̯a.ꜛ kαimi̊́·ns↑ vè̜ss̥ | e̜r‿gi̊.min̂s̑ꜛ || tè̜p↑ | e̜r‿ˌbalæ'wó·dau̯a.↰ || nȯ̜↑ | ke̜p‿ži̊.ˌná.t\ || so̜lik‿so̜ˌse̜ta'ri̊.-ma.↑ | señů.k^ы s̥↑ dũ·s̑(u)[36] un‿du̱ñ.gu | nebæduõs\ | te̜m‿ate̜duõs↑ | te̜m‿vel̂n̂ů.kαmꜜ ||

te̜‿vi̊.sˌkàs\ ||

---

[29] *do̜ñ.g^ə ~ dañgu* „dangui“.

[30] *re̜ikalè̜ŋgə ~ reikalingà* „reikalìnga“ (vns. gal. *re̜ikali̊́.ŋgu. ~ reikalìngą*).

[31] Dažniausiai sakoma *dabar̊ ~ dabar̃*. Kirčio atitraukimas turbūt toks pat atsitiktinis, kaip 3 išn. paminėtu atveju, nors čia galima įžvelgti ir vadinamąją dimociją – susidūriančių kirčių „išretinimą“.

[32] *nætαi̊ke̜s ~ nelaikaĩs* „blogais laikais“.

[33] *łàbe̜ ~ labiaĩ* „labai“.

[34] *praˌbago̜'të̜́·t^e ~ prabagotéti* „praturtėti“. Atkreiptinas dėmesys į šalutinį skiemens *-ba-* kirtį: toks ritminis kirtis yra daug dažnesnis, negu matyti iš šių tekstų.

[35] Netikėtas (nors, turint galvoje šnektos geografinę padėtį, nesunkiai suprantamas) galinis kirtis: normalus variantas būtų *gràže̜ ~ gražiaĩ.*

[36] Galinis nekirčiuotas balsis kartais išnyksta prieš kito žodžio pradžios balsį. Įprastinė forma yra *dũ·s̑u.* || *dũ·s̑u ~ dũšią* „sielą“.

nọ‿dá·\ až‿bi̇̃.ški[37]*↑ | pamẹ̃ršɔ\ || ˌpasɑ'ki̇́·t̂\ || mat‿señɔủ↑ | kẹp‿tủ·ꜛ ⁞ žmó·neŝ↑ |* *sọ‿veÎñủ.kẹs̰ꜛ givǽ.ndau̯a.↑ | visurꜛ tu.‿vèÎñu₍.₎ ⁞ bú·dau̯a.↑ | tẹ.‿næpamẹ̃r̃.žda.ꜛ |* *ẹr‿vèÎnẹ↖ žmõ̇·ñu*[38] *||*

ɫab̂ȷá.us$^{(ẹ)}$*↑ mẹ́·gdau̯a.ꜛ veÎñủ.kẹ | užẹĩ.t̂ꜛ paŝ‿pi̇́emeñŝ↑ | ẹ‿pasꜛ ⁞ ˎkẹp‿señɔủꜛ |* *ustȯ·wᵊs\ | arba‿kẽr̃.ǯ*$^{(ẹ)}$*ŝ↖ vadi̇́.ndawa. || taŝ‿virẽ·ŝn'ŝ\ pi̇́emọ || bú·da-a.↑ | sọ-á.ugᵉ(ŝ)\ žmȯ·g*$^{(ə)}$*s ||*

nọ̀ꜛ ⁞ tẹ‿dàžnẹ↑ | tẹ‿ọžẹĩ.nə↑ | tẹ‿mɑini̇́·kẹᵓmꜛ tabọki̇́erku[39]*↑ | mɑini̇́·kẹm̂ꜛ cẹ-gá.r̂nikẹs*[40]*↑ | mɑini̇́·kẹᵓm↑ ⁞ ɫab̂ȷá.us*$^{(ẹ)}$*↑ | pẹĩ.lẹs\ mɑini̇́·kẹmꜛ || ẹ‿veÎñủ.kaꜛ ⁞ visúo-metʇ↑ bú·dau̯a. | visúomet↑ ⁞ gražẽ·ŝn'ŝ\ || visúometʇ↑ | bli̇̃.z(g)ꜛ ˈgražᵇˡs↑ || nọ̀↑ |* *te‿kå·↖‿gi || ẹ‿pi̇́em(a)ꜛ arbọ‿kẽr̃.ʒ̂ŝ↑ | sọtẹᵓñ.k*$^{(ə)}$*↑ | sọmɑini̇́·t*$^{(ẹ)}$*\ || ˌsusi'mɑĩ.na.\ ||* *paŝk̂ɔủ↑ | ẹr‿sọsẹmɑĩ.n*$^{(ẹ)}$*ŝꜛ | ọnt̂‿rẹtó·ȷɔsꜛ aci̇̃.kel*$^{(ẹ)}$*↑ | kešẽ·ˌnẹ.ꜛ pažũ·r*$^{(ẹ)}$*↑ | pẹĩ.le.* *viẽˌtó.↑ | parudi̇̃.i̯*$^{(\iota)}$*ŝ↑ | gæɫã·žgal'ŝ\ || ar̃bəꜛ cigá.r̂ni.ka.↑ viẽˌtọ | k̂åurə↑ | k̂á.urᵊs pa-gaÎủ.k*$^{(ы)}$*s\ || ni̇̃ekamꜛ | næwar̃ᵊts*[41]*\ || ar̃bọꜛ ⁞ tabọki̇́erka.s↑ viẽˌtọ | samañẹ̃·l̂ü* *pri̇̃.kẹᵓštᵊ | tabõ·ka.sꜛ ⁞ viẽˌtọˎ || tam̃↑ ⁞ mɑiŝủ.k*$^{(ы)}$*s↑‿kọks | kẹp‿señɔủꜛ tọrẹ́·da.↑ | ˌta-bọ'kẹ̃·ɫa.s↑ | prisiki̇̃.ši.\ || ti̇́eꜛ ⁞ ruki̇́·tọȷẹ\ ||*

nọ‿tẹ‿tẹ̀p↑ | ẹr‿mõ·niˌdau̯a.[42]*\ || ji̇́eꜛ | tuos‿pi̇́eˌmeñŝ↑ | ar̃bəꜛ | ir‿papú.ɫdau̯a.↑ |* *ẹr‿senèŝnẹ↖ žmó·ne.ŝ abgá.u(t*$^{(ẹ)}$*) ⁞ tiem‿veÎñủ.kẹm*[43]*ˎ || tọki̇́e↑ ȷɔ‿bủ.u̯a. ⁞ señɔủꜛ |* *ɫɑi̇̃kẹ\ || kad‿žmó·ne.ŝꜛ ⁞ givǽ.ndau̯a.↑ | sọ‿veÎñủ.kẹs\ ||*

MERGAITĖS LAIMĖ

dàbɑr↑ | givæ̃·naꜛ ⁞ ˌtọk̰(s̰)‿'žmȯ·gs↑ | pasẹtủ.rẹñčẹ\ i̯is‿ɫàbẹ || gẹvæ̃·na↑ || *nọ̀↑‿ẹr | tọrẹ́·ȷe.↑ | dủ.kteri\ || tọ.‿dọ̀kteꜛ ⁞ usẹŝpi̇́·rᵇˡs↑ | nẹĩ.t̂ꜛ ⁞ nẹ‿už̃‿(i̯)ó·kæ.*[44]*↑ |* *ẹ‿gã·tau̯u̯*[45]*\ || tẹk‿ɑi̇̃s↑ | u(ž)‿žaÎã·bar̃ǯǯe.\ || kẹ‿atvažuõs↑ | sọ‿žàlẹꜛ bar̃zd*$^{(ə)}$*↑ |*

---

[37] Truputį.

[38] *žmõ̇·ñu ~ žmonių̃* – priegaidės ženklas šiek tiek sutartinis, nes forma tariama beveik visai kaip *žmó·ñu*. Vienabalsinių skiemenų neoakūto beveik neįmanoma atskirti nuo „senovinės“ tvirtapradės priegaidės.

[39] Tabakinę.

[40] *cẹgá.r̂nikẹs ~ cigárnykais* „kandikliais“.

[41] *nævar̃ᵊts ~ nevar̃tas* „nevertas, netinkamas“. Įsidėmėtina anaptiksė *ar̃.* → *ar̃ᵊ*.

[42] Apgaudinėdavo.

[43] Formaliai reikėtų transponuoti *veÎñủ.kẹm ~ velniùkaim*, nes šis daugiskaitos naudininkas perdirbtas iš vardininko (*veÎñủ.kẹ ~ velniùkai* ir pan.).

[44] Tariama tiesiog *už̃ó·kæ.* „už jokio“ – pusbalsį [ȷ]-([ȷ]-)/ [i̯]- neretai „pakeičia“ prieš jį einančio priebalsio minkštumas.

[45] Baigta, viskas.

tẹ‿tàd̥\ αi̊s ‖ jǽ·s↑ kaɫ̃.bu.↿ | gi̯r̃dẹ́·ɟe.↿ ⁞ bů.u̯a.↿ | ru̯båunĩ·k(ɛ̨)[46]*\ atvažæ̃·vi ⁞ žulæ̀-kɛ̨*[i47]*\ ‖ kɫẹ̈·te.ŝ↿\ išpɫẹ̈·ŝt*[(ẹ)]* ‖ ẹr‿už‿ɫú.ŋga.↿ | stọvẹ́·ɟe.↿\ žů.læks ‖ år↿ | gi̯r̃dẹ́·ɟe.\ ‖ parvažæ̃·u̯a.↑ namõ·le↿ | ˌnusẹmalæ'wó·ɟe.*[48]* *žàlẹ↑ ⁞ bar̃.zdu↿ | ẹ̊r↿ | a.t↿važæ̃·u̯a\ ‖ nọ̀↿ | dabar̊↑ ⁞ rẹĩ.k*[(ẹ)]*\ ‖ nebægã·l*[(ẹ)]*↿\ ‖ tèp↿ | i̯í·↑ sã·ke.↿ | daba(r̂)‿rẹĩ.k*[(ẹ)]*\ ẹĩ.t*[(ẹ)]*↘ ‖*

dàbar↑ ⁞ sů.tar[e]*↿ | dabar‿ušprã·ša.↑ viẽta(s)\ žẹrẹ̈·î ‖ sã·ka.↑ | panæ̃·ɫa.↿ | atαĩ.sệt↿ | viẽta.(s)↿\ žẹrẹ̈·î ‖ sã·k(a)‿αĩ.sệt↑ αĩ.sệt↿ | pasã·ka.↿ | prẹ-ẹi̊ŝ̥↿ | ˌskọ̀ju*[49]*↑‿kæ'ɫã·l'↿ | tuo‿skọ̀ˌɟu.↑ ⁞ kæɫàlẹ↿ | rã·ganas↑ | pi̍enu↿ ú.n̂deni | su‿ú.n̂den*[e]*↑ ⁞ mαĩ.ša.↿ ‖ tu‿ɟẹm‿niẽka.↿ næsαkí.k | pra-ẹĩ.k↿ | ẹšẹi̊ŝ̥↑ | uñ‿di̊··delæ⅃ ⁞ viẽŝkele\ ‖ αĩ.k↿ | ẹi̊k↑ ⁞ tuo‿viẽŝkel*[e]*↿ | ˌpàs*[(ẹ)]*ma'tẹ̀s↿ | mã·na.↑ dvã·r*[ə]*s↿ ‖ ẹr‿atαi̊s*[(ẹ)]*\ ‖*

nọ̀↿ | gæ̀rẹ\ ‖ dabar̊̂↑ jí·↿ | ir‿αĩ.î↿ ⁞ i‿nẹĩ.î\ | ẹr‿αĩ.î↿ ⁞ ẹ‿nẹĩ.(î)\ | ta.s‿viẽta(s)↘ žẹrẹ̈·t[e]* ‖ jí·↿ | apsẹtαĩ.se.↑ tèp↿ | kẹp‿señɔů↿ | ů.bagɛ̨*[50]*\ kẹp‿αĩ.n̥*[(ə)]* | škar̃.maɫɛ̨s*[51]*\ tọ̀kẹŝ ‖ apsẹtαĩ.se.↿ | ʾir̊↑ | išẽ̤·ɟe₍.₎\ ‖ iš↑ẽ̤·ɟe.↿ | αĩ.n̥↿ | pri-ẽ̤·ɟe.↑ tu.‿mi̊.šku.↿ | jí·↑ | ẹr‿αĩ.t*[(ẹ)]*↑ ⁞ ẹ‿nẹĩ.î\ ‖ jǽ.i↿ | tẹp‿šẹ̀r̂d̂s↑ nuɟåũ.č*[e]*↿ | kå.ška.↑ | čẹ‿negæ̃·ra↿\ ‖ ọ‿påũ.kŝ-te↿ medi̊. | vi̯s‿rẽ̤·k*[e]*\ / ˈdrů·s*[e]*↿\ pọ̊·n̂ karaɫ̂ú·nαič*[e]* ‖↘ẹ‿vẽ̤·ɫ̂↘ nædrů·s*[(ẹ)]* ‖*

prẽ̤·ɟe.↑ ⁞ ˌtúos‿'rã·gans↿ | kọr‿pi̍enu.↿ su‿ú.n̂den[e]* *mαĩ.ša | jí·↑ ⁞ niẽka.↿ næsã·ke | išẽ̤·ɟe.↿ | un‿ta.‿di̊.dele.↑ viẽŝkele.↿ | ọ‿tó· påũ.kŝte.↑ ⁞ vi̊.s↿ | paskə*[52]*‿jů.\ sæ̃·k | ẹ‿rẽ̤·k*[(ẹ)]*\ ‖ ọ‿jí·↿ | αĩ.t*[(ẹ)]*↑ ⁞ ẹ‿nẹĩ.î↘ ‖ dabar̂‿ẽ̤·ɟe.↑ ẽ̤··ɟe.⅃ | pasẹmã·ta.↑ tas̥‿dvã·r*[ы]*s↿ | dàbar̂↑ i̯í·↿ | nuwẹĩ.n un‿tu.‿dvã·ru↿ | atẹdã·ra.↑ dọ̀rẹŝ↿ | ñ̂iẽka.↿\ nẹ̊·ra. ‖ šẹ̄*[ɔ]*ɫ̂*[ə]*ts*[53]*↑ kam̃.bar'ŝ ⁞ ẹškuri̍.nts↿ | ɫó·v*[ə]*↿ gražẹ̀*[54]* *patαisí·t*[ə]* | pakɫõ·de.↑ ⁞ lig‿žèm*[e]*↿ nuɫ̂ɔ̈m̊*[(p)]*t*[ə]* ‖ ˌatẹ'dã·ra.↑ ⁞ ọn̊trəs̥↿ dọ̀rẹŝ | ọgẹ‿ẑũ·r*[e]*↿ ‖ ˈrọñ.ka.s⅃ | rọñ.ka.s↿\! ‖ mærgá.ič̃u.\ ‖ ɫun̂tí·n̥↑ ⁞ prẹdẹ́·t*[ə]*↿ | rọñ.ka.s↿\! ‖ ẹɟẹĩ.n↿ | ọnt‿ọñ.tru.↿ kam̃.bari. | kó·ɟe.ŝ↑ ⁞ kó·ɟe.ŝ↿\ ‖ ọn‿î rẽ·či.↿ | vi̊.s*[ə]*(s)\ žmọ̊·g*[(ы)]*s ‖ keɫ̂vẹrtam̊↿ | gá.ɫva.s\ ‖ ka‿jí·↑ ⁞ ˡˌpar̂sẹ*[ɔ]*'gọñ.da⅃ | ẹr‿ɫẽ̤·kî↑ ⁞ nẹ‿ɫẽ̤·kî↿ | nẹ‿ẹĩ.t*[(ẹ)]*\ ‖ ɟɔ‿pamã·te.\ | ka‿čẹná.i↑ ⁞ razbá.iˌn̂ɔ̈ks\ ‖*

dabar̊↿ | jí·↑ išẽ̤·ɟe.↿ un‿tů· ⁞ pẹrmọti̊.ni.↑ kam̃.bari↿ | ẹr‿paɫ̂ɔ̃ñ.da.↑ | pọ‿ɫó·v[ə]*\ ‖ pọ‿t*[u]*ọ‿ɫó·u̯↘ ‖ ẹ‿ɫá.uk*[e]*↿ | kàŝ↑‿čẹ ⁞ bọ̀s\ ‖ ọẑĝɔ̃r̃.da.↿ | kad‿atẹîrẹñ.k*[e]*↑ ⁞ vesé.ɫ̂-*

---

[46] Plėšikai. Galūnės balsis kartais netariamas prieš tolesnio žodžio pradinį balsį.

[47] *žulæ̀kẹ ~ žulekaĩ* „plėšikai, apgavikai". Kirtis atitrauktas visai taisyklingai – tai rodo truputį toliau pasakytas vienaskaitos vardininkas *žů.læks ~ žùlekas*.

[48] Nusidažė.

[49] Pušų.

[50] Elgetos.

[51] Skarmalais. Kirtis apibendrintas pagal daugiskaitos galininką ir kt. (vietoj *škarmà-ɫẹs ~ škarmalaĩs*).

[52] *paskə* (*paskъ*) *~ pasku* „paskui, iš paskos". Dar plg. 29 išn.

[53] *šẹ̄ɔɫ̂ əts ≈ šẹ̀ɔlᵊts ~ šil̃tas.* Reta anaptiksė po tvirtagalio [*Vl̃*] tipo dvigarsio *(šẹɔĩ.ts → šẹɔɫ̂ᵊts)*.

[54] Dėl neįprasto kirčio žr. 35 išn.

n̂ɔkę[55]*˥\! || ˈgᵊrã·jęi̯*[56]*↑ | bαis̑á.us*$^{(ι)}$*s̑↑ || tuõi̯↑ | par‿dǫrˈs̑↑ ii̯ẽ·je.↑ | tuõ(i̯)↑ | ɉåunàsę*[57]*↑ ⁞ sǫ‿panæ̀ṭ↑ | tǫ̀ˌk̑u.↑ isi̊.vædǀ || nǫ̀↑ | i̇ẽ·i̯*$^{(ę)}$*s̑↑ | ir‿suri̊.ka.\ | ˈkàs̑↑‿č*^{e}* sã·ka. | îręŋ̃.k*^{e}*˥\ | žàlę↑ ⁞ mė̥·s*$^{(ə)}$*\ || ˀǫñ.tr*^{ə}*s↑ | atsã·ke.\ || vã·kar↑ | us̑ḱienu↑ ė̥·dę*[58]*↑ | gaĩ‿sã·ka.↑ ⁞ u(ž)‿žú.n-da.\ tåu‿palḭ̈ka ||*

nǫ̀↑ i‿dabaṙ↑ | tuoi̯‿liẽp̃↑ aĩ̯nẽ·s̑t↑ | kałã·di\ || ã·ĩnæš↑ ⁞ kałã·di↑ | tαi‿panæ̃·łę↑ | liẽ(p̃)↑ padė̥·t$^{(ę)}$*↑ | gá.lw(u)\ un‿kałã·des̑ || prã·šasę↑ | púoł↑ uñ‿ǯẽ·mi. | veṝ.kˈ↑ | kó·i̯*$^{(ι)}$*s̑↑ buč̑úoi̯ apsękabi̊.n*^{ы}*s | niẽka˥ || vi̇en̥s↑ aci̊.lipe. | pałá.is̑kim\ sã·ka || t̑ił ė̥·k˥\ | tuo(i̯)‿ir‿tá.u\‿bǫs ⁞ tas‿pàts\ || kęp‿ii̯‿dė̥·je.↑ gá.łwu.↑ | ęṝ‿ii̯·↑ padė̥·je.↑ | mã·žuj↑ | pęr̃s̑tẽ·li\ || unt‿mã·žai̯e.↑ pęr̃s̑tẽ·læ.↑ | bů.u̯a.↑ | žíed*^{ə}*s\ || kęp‿kę*^{ɔ}*r̃.ta.↑‿jęi | gá.łwu.↑ | ęr‿tu.‿pęr̃s̑tẽ·l*$^{(i)}$*↑ nukęr̃.ta.↑ | tas‿pęr̃s̑tẽ·l*$^{(ι)}$*s̑↑ | ę‿pari̯dė̥·je.\ pałó·ˌví. || jí·↑ càpt↑ | ęr‿isędė̥·je.\ kešẽ·ˌnę || pałó·ˌvi\bú·ˌdam ||*

dabaṙ↑ | is̑nes̑ó·je.↑ is̑nes̑ó·je.↑ | kǫr‿kà(s)↑ stó·v$^{(ę)}$*↑ | kǫ(r)‿rǫñ.ka.s↑ ⁞ kǫr‿kó·jes̑↑ | i̯ęṙ↑ ⁞ sů.guła.\ || tuo(i̯)‿já.unasę↑ | sǫ‿pęr̊s̑lę || nė̥·↑ ⁞ tå·↑ žędẽ·le.\ || vi̇en(s)↑ sã·ka. | šiñ̊dęi i̯ęškó·kim | kę̀t*$^{(e)}$*↑ sã·ka. | ritó·\ || nǫ̀↑ | tegú.ĩ↑ paliẽk*^{ə}* | ri̯tó·\ || ǫ‿vę̀sę↑ | gę̀r*^{e}*t*$^{(ę)}$*˥\ || dabaṙ↑ | ɉåũ.nasę↑ sǫ‿pęr̊s̑ḭ ⁞ aci̊.gǫła.↑ łó·ˌwo.↑ | ǫ‿dåug̑ɔ̊u↑ | ǫñ‿ǯẽ·mes̑\ i̊.guła. | tęp‿kęp -- ||*

nǫ̀↑‿dabar | i̯i.‿kłåũ.sa.↑ | kęp‿vę̀s$^{(e)}$*\ sumi̊.ga. || vę̀s*$^{(e)}$*↑ ⁞ sǫmi̊.ga.↑ | jí·↑ ⁞ ęs̑ĩɔ̃ñ.da.↑ | ižá.r̃ks̑te.↑ | ka‿jíe\ nejů.ta || tęk‿jí·↑ ⁞ par‿dǫrιs̑↑ | ka‿jí·↑ | ˈpradė̥·je.˥ łẽ̥·kt*$^{(ę)}$*! | kíek↑‿tęk | ję(i)‿jẽ̥·gas˥ kæṝ*^{ə}*t*$^{(ə)}$*\ || ǫ‿påũ.ks̑te.↑ medi̊.‿vi̯s | ˈtã·wa.˥‿i. s̑č̑ė̥·s̑tˈs̑ ⁞ pỏ·n̂↑ karaĩú·nαič*$^{(e)}$* | tã·wa˥‿i. s̑č̑ė̥·s̑ts̑ ⁞ pỏ·n̂↑ karaĩú·nαič*$^{(e)}$*\ || jɔ̊.↑ | pamã·te.↑ aci̊.vei̯*$^{(e)}$*\ || jɔ‿jíe↑ | pajů.ta.\ | ka‿jí·↑ | i̊.s̑tłɯke\ || kǫr̊↑‿ii̯· dabaṙ | besidẽ̥·s˥? || i̯i.‿pamã·te.↑ | á.ukš-tu↑ mẽ·di.↑ | ęr‿łàb*^{e}*↑ drú·ts↑ | ka‿tas‿mẽ·d*$^{(ι)}$*s̑↑ | k̑á.ur*$^{(ы)}$*s˥\ || ii̯·↑ | tuoj⁀ǫn‿tu.‿mẽ·-di.↑ ⁞ ir‿iĩǫ̃ñ.d(a)\ ǫn‿tu.‿mẽ·di || dabaṙ̊↑ i̯íe ⁞ mã·te.↑ | kǫ̀k̑ǫ viẽˌtǫ↑ | i̯i‿prapúoła.\ || dů.(i)↑‿jie ⁞ tuos‿mę̀ǯ*$^{(ę)}$*s̑↑ | badí·t*^{e}*\ || jíe↑ | ɉåu‿pardú·re.↑ | s̑tłåũ.ni.\ || i̯i‿tuõi̯↑ ⁞ us-spá.ude.↑ | kråũ.jˈs̑\ ka‿nebẽ̥·ktu | sǫ‿drã·panǫm˥ || õ·↑ ⁞ ˌtó·‿ˈpåũ.ks̑te.↑ | vi̊.s↑ | rẽ̥·k*$^{(e)}$*\ || ka‿tã·wa\ i.‿s̑č̑ė̥·s̑ts̑\ | pỏ·n̂↑ | karaĩú·nαič*$^{(e)}$*\ || dabaṙ↑ ⁞ bã·de.↑ bã·de.↑ | næ↑rã·da.\ jæ̊·s || ęr‿sǫgrĩ·ža.\ || i̯i‿pasã·ke.˥ || tã·wa.↑ ⁞ i.‿s̑č̑ė̥·s̑ts̑↑ | mú·su.↑ | ne-s̑č̑ė̥·s̑t --\ || kat‿sã·ka.↑ ⁞ bů·tu.↑ | bũ·tum↑ atrã·di↑ | i‿tá.u\ bu.(t)‿tę(p)‿bů.vi. | kęp‿sã·-ka.↑ | tαi̊\ bů.-a.*[59]* ||*

nǫ̀↑ | gæ̀rę\ || dabaṙ̊↑ ⁞ i̯ie‿sugrĩ·ža.↑ | i̯i.‿i̊.s̑lipe↑ iš‿ta.‿mẽ·ǯe.↑ | ǫ‿to.‿påũ.ks̑te.↑ | vis‿rẽ̥·k̑\ iš‿pàskas || i‿parẽ̥·je.↑ ⁞ namõ·le\ || parẽ̥·je↑ namõ·le↑ | us̑‿kèĩu↑ dieňu.↑ |

---

[55] *vesé.ĩn̂ɔkę ~ vesélnykai* „vestuvininkai“.

[56] Groja.

[57] *ɉåunàsę ~ jaunasaĩ* „jaunasis, jaunikis“. Toliau kirčiuojama ir *já.unasę ~ jáunasai,* net *ɉåũ.nasę ~ jaũnasai*.

[58] *ė̥·dę ~ édei*. Taikomasi prie netašytos galvažudžių kalbos – šiaip būtų *vá.ĩgę ~ válgei.*

[59] *bů.-a. ← bů.u̯a. ← bů.wa.← bů.va. ~ bùvo*. Plg. 15 išn.

atvažũoįⁱ↖ || vẽ·l̂↖ sọ‿žàl̂ɜ[60] *bar̃zdᵊ || nọ̊.↓ | ọ‿ɟɔ‿bů.ụa.↑ | ˌpa↑sẹgata'wó·ɟẹ↖ įíe ||*
sọ‿ĝɜn̊kɫẹᵉs↖ ví·r⁽ᵇᶦ⁾s↖ || dàbar↑ ⁞ acẹsẹ́·da.↑ | tuõį↑ | uškaɫbẹ̃·ɟe.↖ | tàŝ↑‿ɟɔ |
ˌžalæ'bar̃.ẑʒ⁽ẹ⁾ŝ[61]*↖ || kõ·dẹl̂↑ ⁞ panæ̃·ɫa.↑ næbů.ụa.↑ | viẽta(s)↖ žẹrẹ́·t⁽ẹ⁾? || kẹ(p)‿bọ̀vẹ↑ |*
sã·k⁽ẹ⁾ŝ[62]*↖ || nọ‿sã·ka.↑ | ɫàbẹ↑ sã·ka. ⁞ nawã·tnы*[63] *sã·pni*[64]*↑ | sapnàwɔ↑ sã·ka. |*
pasẹbá.iɫẹɟɔ[65]*↖ | ẹr‿sã·ka↑ | nebe-ẹ̊·ɟɔ↖ sã·ka || kad‿àš↑ | ta.‿sã·pne.↖ isẹbá.iɫẹɟɔ ||*

įí·↑ | pasã·ka.↖ || vi̊.su.↑ | kẽ·li.↘ | kèp↑ ⁞ įi‿ẽ·ɟe.↑ | kẹ(p)‿pår̊ũ.kŝte.↑ rẽ·ke.↑ || įí·↑ | ˌvi̊.s↑'ků·↖ issã·ka. || kèp↑ ⁞ nuụẽ·ɟe.↑ | kèp↑ | įi‿mã·te.↑ | túo(s)↑ sukapó·ts↑ || ẹr‿sã·-ka.↘ || kẹp‿ɟɔ‿pal̂ɜñ.da.↑ ⁞ i‿paɫó·vi.↑ | sã·ka.↑ sapnúoįⁱ↑ | kat‿sã·ka.↑ | atã·veˌdeî grã·ẑu↑ ⁞ panæ̃·ɫы.↑ | liẽpeî↑ ọn‿kaɫã·deŝ↑ | gá.ɫwu.↑ dẹ́·t⁽ẹ⁾ sã· -- || įi.‿prã·šas↑ ⁞ nẽ·-dæd↑ sã·ka. | padẹ́·ɟe.↑ ⁞ gá.ɫwu.↑ sã·ka. | ẹr‿sã·ka.↑ | žiẽdu.↖ sã·ka. || ọn‿pẹr̃.šta.↑ bů.ụa. ⁞ žíeds↑ | įẹ̀↑‿ˌsã·ka. | paridẹ́·ɟe.↖ paɫó·ˌvi. || ọ‿sã·ka.↑ kõ·dẹl̂↑ | ˌnæpa'si̊.ɟẹˌmẹ↖ || įí·↑ | tuõį↑ | tu.‿pẹr̂ŝtẽ·lⁱ↑ ⁞ sọ‿tuo‿žíedə↑ | ɟæm‿panó·ˌsẹ́.↖ | ˈpàpî↑ | i‿padẹ́·ɟe.↖ || tuõį↑ ⁞ næ̃·dave.↑ | nẹ‿iŝ‿viẽta.s↑ paɟẹdẹ́·t⁽ẹ⁾↑ | tuõį↑ | už‿gàɫwa₍.₎s↑ | ẹr‿ọn̂î‿viẽtas↑ | gá.ɫwu.↑ ⁞ nu↑ˈk̂ɜr̃.ta.↑ | ẹ‿gã·taụ↖ || ẹ‿pasi̊.bɑige.↖ || jů·↑ | gud̂ríbe.↑ | ọ‿mã·na.↑ ⁞ pã·ˌsak↖ || ẹr‿pasi̊.bɑige.↖ dabar̊ || tẹ‿wà↖ ||

KAIP BOBAS Į DANGŲ ĖMĖ

givæ̃·na↑ | tọkᵉ↑ mó·tere.↖ || ẹr‿įí·↑ turẹ́·ɟe.↑ | sú·nu↖ || ẹ‿nẹkèp↑ ⁞ jæ̊·↑ | næga-ɫẹ́·daụa.↑ | bažní·ˌĉọ[66]*↑ | išvarí·t⁽ẹ⁾↖ || nẹĩ.daụa.↑ ⁞ un‿bažní·ĉu↑ | ẹ‿gã·taụ↖ || dabar‿víena.ˌkar̊t | įi‿išvã·ra.↖ | pọ‿næ̃·wali↘ || kẹp‿atẽ·ɟe.↑ | tẹ⁽ⁱ⁾‿įi‿kɫá.usᵉ↖ || tẹ‿ků·↑ | kunigẽ·lẹ(ŝ)↖ sã·ke || gẹ‿sã·ke.↑ | ka‿tọk̂úoș↑ bó·b⁽ᵇᶦ⁾(s)↑ šẹñ̊dẹn | ọn‿dọñ.-gu↖ jɜm̊s || nã·kti.↖ || rẹĩ.k̂↑ ẹĩ.t⁽ᵉ⁾↑ | pasẹmel̂̃.ŝt⁽ẹ⁾↖ ||*

nuwẹĩ.n̥↑ dabar̊ | un‿tu‿kɑim̂ɜñ.ku[67]*↑ || atẽ·ɟe.↑ sú·ns↑ | iž‿bažní·če(ŝ)↑ | sã·ka↑ šẹñ.di↑ | tuk̂úoș babọ̀tᵉŝ↑ kẹp‿má·s↑ | ọn‿dọñ.gu↖ jẹm̊s || ɑĩ.kẹm↑ | pasẹmel̂̃.ŝtẹ↖*

---

[60] Neredukuojant ar silpniau redukuojant įprasta sakyti *žàlẹ* || *žàlᵉ* ~ (vns. įn.) *žalià*. Variantas *žàl̂ɜ* galbūt taip yra paveikęs ir pakeitęs tolesnio žodžio *bar̊zdᵊ* ~ *barzdà* pradinis kietasis priebalsis.

[61] *ˌžalæ'bar̊.ẑʒ⁽ẹ⁾ŝ* ~ *žaliabar̃zdžis* – hipernormalizmas iš *ˌžalæ'bar̃.ẑd⁽ẹ⁾ŝ* ~ *žaliabar̃zdis* (tarmėje dažni [ĉ]/[t̂], [ʒ̂]/[d̂] svyravimai prieš galūnes).

[62] *sã·k⁽ẹ⁾ŝ* ~ *sãkius* „sakiusi“. Dėl formanto redukcijos žr. 5 išn.

[63] Keistą.

[64] *sã·pni* ~ *sãpnį* „sapną“ (vns. vard. *sàpẹnьŝ* ~ *sapnỹs*).

[65] *pasẹbá.iɫẹɟɔ* ~ *pasibáilėjau* „pabūgau“.

[66] Į bažnyčią. Paprastasis vietininkas gali reikšti ir kryptį (panašiai kaip latvių *baznı̃cā* ir pan.).

[67] Kaimynę.

kαim͡mɔñ.kᵊ || nuu̯ẹ̃ ·ɟe.ꜛ abi̊.d͡vᵉ⁽ᵉ⁾ ⁞ ọn‿bažní·č͡u↑ | sů.tupe.↑ | mel͡.ǯeŝ mel͡.ǯeŝ ↑ | mel͡.ǯeŝꜛ ˈmel͡.ǯeŝ↑ || atẹ̃·ɟe.ꜛ zaˌkraŝtẹˈɟõ·ŋ⁽ᵸ⁾s↑ | næmã·te.↑ | užraki̊.na.↘ bažní·č͡u. ||

túoꜛ ⁞ mõ·mẹntᵊ↑ | rubåunĩ·kẹᵉ↑ atẹ̃·ɟe. | bažní·čæ.s\ || i̊.špłʉše.ꜛ stó·gu.↑ | iłá.ide.ꜛ kæ̃·sali.[68]*↑ | víenu.↑ | sọ‿kæ̃·sal⁽ᵉ⁾\ tů· || kad‿prikrå̃utu.↑ ɟɔ‿tẹná.iꜛ | tå̃·sꜛ ⁞ braŋgení·be.ŝ\ iž‿bažní·če.ŝ || dabar̊↑ | pamã·te.ꜛ jæ̊·s ⁞ kæ̃·sali.↑ | sů.lẹpe.ꜛ ⁞ taŋ‿kæsalin̊\ || tẹ‿ɟɔ‿dabar̊↑ | júosꜛ ⁞ kæ̀łs↑ | ọn‿duñ.gu\ || pradẹ́·ɟe.ꜛ ké.l͡tᵉ↑ | ků·ꜛ čẹ‿vi̊.sa.(s) suŝmí.r͡dẹ ⁞ αĩ.sẹm͡m↑ | gʲẹdó·kẹm↘ || ˌmαˆ‿ɟɔ‿žvαĩ.gžde ŝ ˌ mã·tas || ˈŝveiką̊·↘ åũ.šras žvαigždė̊· ŝviė̊sᵉ! || ma(t)‿tàsꜛ ọn‿stó·ga.↑ | ọžgɔ̃ř.da.↑ | ka‿bó·ba.s↘ rẹ̃·kɔui̯⁽ᶥ⁾ || tẹi‿kèp↑‿tẹk | ˈp͞aꜛłá.ide.↘ tu.‿kæ̃·sali. | ẹ̀ꜛ | pakã·ka.↘ || ẹ̀↑ | nuwẹ̃·ɟe.↘ u̱n‿dọñ.-gu.ˌ abi̊.d͡vᵉ ||*

[kesalys yra] *nọ‿dõ·kʉłs↘ | kọr‿šiẽnu\ næ̃·šᵊ || giwọ͡læ.mꜛ ⁞ žiẽmu↑ | i̊·raꜛ tọ̀ks ⁞ nupí.nts↑ | dů·kłᵊ\ wadi̊.n⁽ᵊ⁾ || ẹ‿kæ̃·salᵉ↘ wadí.ndau̯am ||*

nọ‿màtẹ⁽ⁱ⁾\ | kíekꜛ | ta.s‿pã·sakasˌ i̊·rə\ ||

TIKRAS ATSITIKIMAS

pú.m͡pæˌnọsꜛ | acẹtiki̊.m̥s̥ꜛ bů.u̯a. | tọ̀ks\ || mó·čᵉ↑ ⁞ àšꜛ tam‿kar̊͡tᵉ⁽ᵉ⁾ | næbọ̀u̯ɔ\ bažní·ˌč͡ọ || bet‿sã·ke.↑ | kas̱‿bů.-a.↘ || mã·na.ꜛ | drå̃u.ge.ˌ || dabar̊ꜛ | mó·č⁽ᵉ⁾ꜛ | ẹĩ.nꜛ un‿bažní·č͡u.↑ | i̱r‿paliẽḵʹ↑ | mã·žu.ꜛ wαĩ.ku.↑ | ẹr‿prẹ‿ta.‿wαĩ.ka.↑ | paliẽkᵊ↑ | didẽ·ŝni.\ || kad‿pabọ̀s↑ sã·ka. | vαikė̀l̥ᵉ[69]*ꜛ ⁞ kẹ‿nubọ̀s↑ | tẹ‿tọ‿attẹ̃·k↑ sã·ka. | mànᵉ↑ sã·ka. | pawadí.n͡tᵉ\ || kẹ‿sã·ka.↑ | brọ͡lů.ks\ nọbọ̀s ||*

nọ̀↑ | gæ̀rẹ↘ || ọ‿mó·č⁽ᵉ⁾↑ | kẹ‿væ̃·zdaˌwá.sꜛ tu.‿wαĩ.ku.↑ || ka‿ɟɔ‿sã·ka.ꜛ ⁞ dí.rbᵊ↑ kas‿kọr̊ | bú.dau̯a.ꜛ señɔů↑ | màd⁽ᵊ⁾↑ | sakí·t⁽ᵉ⁾↑ | padẹ́·ḵ\ diė̊vᵉ || dabar̊↑ | tas‿vαĩ.kᵸsꜛ ⁞ nuwẹĩ.nᵊ↑ || pamó·ksłᵊs↘ || ků.nẹ.gs↑ | ẹli̊.p⁽ᵉ⁾ŝꜛ kọzé.r͡niˌč͡ó.[70]*↑ | sã·ka.ꜛ pamó·ksłu.↑ | o‿tã·ks↑ | ˈdi̊.del͡ŝ\ | žmů·ñuꜛ ⁞ nædå̃u.g↑ || ale‿tas‿vαĩ.ks↑ | i̊.łẹkæ.↑ un‿bažní·č͡u. | padẹ́·ḵ\ diė̊vẹ || ẹ‿tá.i↑ pů.sẹ | ẹr‿tá.m↑ kọr‿kọ͡rbelĩ·*[71]*\ stó·w⁽ᵉ⁾ || mã·-mə↘! | αĩ.k↘ || zaˌkarẹˈɟõ·ŝ(ŝ)\‿sọsi̊.ši.ke. | pé.r͡ǯᵉ\ -- || apsi̊.griže.ꜛ | iž‿bažní·če̱ŝ\ ||*

---

[68] Krepšys pašarui nešioti (pasakos gale žodis aiškinamas kaip *dõ·kʉłs ~ dõklas*).

[69] *vαikė̀l̥ᵉ ~ vaikelì* (!). Šauksmininkas kartais kirčiuojamas neįprastai – pasakoma net *vαĩ.kelь ~ vaĩkeli*.

[70] Į sakyklą, sakykloje.

[71] Gurbe, pintinėje (turimà galvoje sakykla).

givæ̃·na.↿ | tȯk(s)↾ | žmȯ·g$^{(ы)}$s↿\ ⁞ ˎčęná.i↿ | tį̇.kr^{ы}s↾ ⁞ acętekį̇.m$^{(ы)}$s↿ | nę‿anęgdõ·tș↾ ⁞ ne‿pã·ˌsak↿ | tį̇.kr^{ы}s↿\ acętekį̇.m$^{(ə)}$s ‖ jǽ.m↾ ⁞ pawar̃^{e}de.↿ bů.u̯a. | gǫĩ̂.ˌbę^{ɔ}ns\ ‖ ˡłå·.bę⌋ dį̇.ˌdeĩ̂s | pijõ·k^{ы}s[72]↿\ ‖ tu̱rę́·je.↿ | ĩ̂rę̀^{ɔ}s↾ | vαikèl̥s\ ‖ ję̀s↾ | tíe(k)↿ gę́·re. | tíek̥↿ žmó·nu. mũ·čije. | bàd̥↾ numarį̇.na.↿ | tó·↾ ⁞ apsęr̃.ga.↿ ęš‿níerwu. | ę‿par̂‿(i̯)æ̇·↾ pričį̇.ni.[73]↿ | išę̃·je.\ un̂‿ŝvíeta. ‖ dabar̊↿ | i̯ęs‿næparęĩ.n↿ iš‿kar̃.č̂ǫmas↿\ ‖

ǫ‿žmõ̇·nə↾ | vį̇.škę[74]↾ ⁞ słàbęn$^{(ę)75}$\ ‖ kαim̂ɔ̃ñ.ka.(s)↾ suwę̃·ji.↿ | marį̇.n̥\ | tu‿žmó·nu.↿\ ‖ víen̥↿ sã·ka. | αĩ.nam↾ αĩ.nam↿ | acębó·da.↿ sã·ka. | sã·ka. męrdàm$^{(ε)}$↾ numę$^{(ɔ)}$r̊tu[76]↿ sã·ka. ‖ ęr̃‿i̯í·↿ mũ·čęˌjeŝ | ęr‿mú.m\ ‖ ǫ‿wαikẽ·lę↿ | danů.te.↾ ⁞ jǫñů.k$^{(ы)}$s↿ | víen̥$^{(ы)}$s↾ ⁞ maž̃ů.t$^{(ɩ)}$ŝ↿ | ˌpǫvęˈĩ̂ů k̥s̥\ bů.u̯a. ‖ ęr‿vį̇.sa.s↾ ⁞ mó·ter$^{(ę)}$ŝ↿ | kaĩ.b$^{(ə)}$\ ‖ jí·↿ | numèrs↾ | numę̀^{ɔ}rs↿\ ‖ tiem‿vαikẽ·lem↾ | pręˌpã·mǫteŝ\ | i̯ɔ̂s↾ ⁞ ne-žænó·t(s)↿ sã·ka. | næ↾bǫ̀(s)↿\ sã·ka. ‖ ję(i)‿žẽ·nęsęŝ↾ | viŝtíek↿ ⁞ på.tˎ ‖ víen̥↾ ⁞ mó·tere.↿ | kǫr‿daž̃n̂ɔů↾ atαĩ.n̥↿ | sã·k(a)↾ ⁞ αĩ.kiĩ̂↿ vαikẽ·l^{e} | vá.ĩ̂gęĩ̂\ | αĩ.kęĩ̂↿ sã·ka. | gǫĩ̂.t^{e}\ ‖ ǫ‿jíe↿ terp‿sàvi(ŝ) ⁞ ŝnį̇.bždas\ ‖ sã·ka.↾ | jɔ‿má·s↾ | tęk‿pręˌrã·ganas↾ pã·-muteŝ↿ | nebú·sęm̂↿\ ‖ ęšłę̃·ksęm̂↿ ǫñĩ̂‿mį̇.šku.\ ‖ ǫ‿pǫvęĩ̂ů.ku.↿ sã·ka. | nèŝ̥ upẽ·l^{ɩ}↿ | ęr‿ˌpaˈłá.isęm̂↿\ sã·ka.↿ | ęš‿u̱pẽ·le.↿ | ã·ĩ̂neše.↿ sã·ka. | nædúosęm̂↿\ kuŋkí.ñt$^{(ę)}$ ‖ ǫ‿má·s↿ | nułę̃·ksęm̂↾ ⁞ uñĩ̂‿mį̇.šku.↿ | ir‿úogu.↾ | i‿grĩ·bu.↿ så·ka. -- ‖

Įrašė A. Ylekytė-Braziūnienė 1974 m.

[72] Girtuoklis.

[73] Priežastį, kaltę.

[74] *vį̇.škę ~ vìškai* „visiškai“ – turbūt haplologija iš *vį̇.šęškę ← vį̇.sęškę*.

[75] *słàbęn$^{(ę)}$ ~ slabnì* „silpna“.

[76] *męrdàm$^{(ε)}$↾ numę$^{(ɔ)}$r̊tu ~ mirdamà numirtų̃* „kad jau miršta, tegu numiršta“.

2. JONIŠKĖLIS

Liudas Musteika, g. 1890 m. Pamažupių k.

IŠ KUR ATSIRADĘS GANDRAS

nọ̀ ⁞ iš‿kọr̃ star̃ᵊkș[1]\ ⁞ *acẹrã·dẹs̑ i᷉·ˌra? ||*

sæ̀nu. łαi᷉ku. ⁞ tọḳ(ș)‿žmọgẽ·l̑s̑ | nu-ẹ̃·ȷe | paž‿diẽwọ₍.₎\ || jǽ.m | dã·ve diẽvᵊs | mαĩ.šọ\ | tọk⁽ᶥ⁾‿užri᷉.štọ || i‿næ̃·šk sã·ka. ⁞ int‿u᷉.pẹ | ir̃‿imæ̃·sk\ tu‿i̯i᷉· || ĩɔ̃k‿sã·ka | ˌnežẹ'rẹ́·k᷉\! ||

nọ | ta(s)‿žmọgẽ·l⁽ᶥ⁾s̑ | pã·ȷæm ⁞ ẹ‿næ̃·ș̑\ || ar̃tᵉ‿jú·rọs atẹ̃·j⁽ẹ⁾s̑[2] | *parũ·-pa‿i̯æm | kàs̑‿čẹ ⁞ i᷉·ra\ || gá.l̑‿gi | gæ̃·rọ\ kọ̊· ⁞ ȷɔ̃s‿paskọñd̑ɔ̃ns || rẹĩ.kẹ | pažẹrẹ́·t⁽ẹ⁾\ || ž̑ũ·rᵉ | pradẹ́·ȷe lĩ·s̑t̑ | vẹsó·kẹ | b̑ȷåurí·bẹs̑\ || gẹᵓwã·tẹs̑ | rů.pužẹs̑ | var̃.łẹs | d̑ríežłẹs*[3] || *víenọ griẽb⁽ẹ⁾ ⁞ ki᷉.tọ ki᷉.š | i᷉.šłã·ks̑te\ vi᷉.sọs || pali᷉.ka. dĩ·-k⁽ᵊ⁾ș\ ⁞ jǽ.m tas‿mαišẽ·l⁽ᶥ⁾s̑‿ˌvi᷉.s⁽ᵇⁱ⁾s ||*

ta‿čẹ‿kọ̊· | ȷɔ̃ș‿dar̃ɔ̃s\? || αĩ.nə‿vẹl̑ | paž‿diẽwọ‿ȷɔ̃s || skú·s̑tẹs̑\ || nọ sã·k(a) ⁞ ar̃‿i᷉.metẹ\ || nẹ̇.\ sã·k(a) ⁞ aš‿nọrẹ́·ȷɔ | pažẹrẹ́·t⁽ẹ⁾\ || sã·k(a) ⁞ ẹšłã·ks̑te\ màn⁽ẹ⁾ || a‿sã·ka ⁞ ká.m‿tọ màn⁽ẹ⁾ ⁞ nækłåůsẹ₍.₎\? || a‿taž‿diẽvᵇⁱs | prẹ‿ugnæ̃·kurẹ.\ bů.-u̯a. || sọ‿nedẹ́·gọlᵉ‿ȷǽ.m | pú·ks̑\ par‿pastú.rgalᵉ! | ẹ‿ẹi᷉k\ sã·ka. || vi᷉.sọ sã·u̯a. á.m̑žᵉ ⁞ ȓɔ̃ñ.k ⁞ ẹ‿ ȓɔ̃ñ.ḳ\ dabar̃ || taĩ‿ȷɔ̃s ⁞ ẹ‿pali᷉.ka. | wọt‿star̃ᵊk⁽ᵊ⁾s\ || júods ⁞ pastú·rgalᶦs̑ ˌjǽ.m‿pa'li᷉.ka. | nu‿pαi᷉šu[4]\ *‿tu. || ẹ‿ræñ.k⁽ᵊ⁾\ | li̯k‿s̑õ·ˌdien*[5]\ ⁞ *ræñ.kə\ ||*

---

[1] *star̃ᵊkș = star̃.kɷs* ~ *starkus* „gandras“.

[2] *atẹ̃·j⁽ẹ⁾s̑ = atẹ̃·jɷs̑* ~ (padalyvis) *atẽjus.*

[3] *d̑ríežłẹs* ~ *dríežlės* „driežai“.

[4] *pαi᷉šu* ~ *paišų̃* „suodžių“.

[5] *li̯k‿s̑õ·ˌdien* ~ *lig šią̃dien* „iki šiandien“. Sakoma ir *li̯k‿s̑õ·nakčь* „iki šios nakties“

NUO VYNO Į ASILUS PAVIRSTA

tọks‿pałá.idọts↑ | alĩ·zᵇˡs̜\ bủ.u̯a. || ȷɔ̃s‿ˀẹ̃·ȷe.↑ | nọ‿tõ·łaꜛ ⁞ keĩõ·ne\ || atrã·da.↑ | tọk̂‿łàbẹꜛ | dá.igọ\ grã·žọ | ẹẑdí·gọs(ẹ)ꜛ ⁞ ọn‿takẽ·le\ || tẹ‿kỏ·‿(i̯)ẹs || jǽ.mꜛ iškàd↑ | palỉ.kt(ẹ)\ || ir‿pã·-ime.ꜛ ⁞ išró·ve.↑ to.‿dαigẽ·l | sọ‿v̂ɔ̃sọmꜛ žẽ·mẹm̂↑ | nǣ·š\ || pa-ẹ̃·ȷẹŝꜛ ⁞ kiek‿vệl↑ tọlåů | atrã·da.ꜛ ⁞ påukŝčủ.ka. kọjí·tẹ\ || ẹ‿tỏ·↑ idẹ́·ȷ(e) ⁞ i‿tó·\ ap-á.uga. | šaknẽ·łẹŝ‿(i̯)æm tỏ·s || vẹ̃·l↑ tọlåů pa-ẹĩ.n | atrã·da.ꜛ ⁞ á.r̂klẹ.\ kanó·pkọ || i‿tỏ·↑ idẹ́·ȷẹ. | i‿tó·\ apá.uga || dá.r↑ pa-ẹ̃·ȷẹŝ↑ ⁞ ˀẽ·ŝɔ̃ła.[6]\ rã·da. kanó·pkọ. || tỏ·↑ idẹ́·i̯(e)ꜛ | i‿tó·\ apá.uga. ||

nọ̀↑ | tẹ‿parẹ̃·ȷẹ.ꜛ ọnt‿nàmᵇˡs↑ | isọdỉ.na.↑ | gærõ·ꜛ viẽ.tọ↑‿ȷɔ̃s | to.‿dá.igọ↑ || pra-dẹ́·ȷẹ.ꜛ á.uk̂î↑ | išá.uga.ꜛ ⁞ vinọgrã·d̥ŝ[7]\‿ȷɔᵘ || bủ.u̯a.\ tọ̀ks || nọ‿kαỉp[8]ꜛ ⁞ ȷɔ(u)‿nu-á.u-ga.↑ | ȷɔ‿u̯úogọ.s↑ ˌpasẹ'dã·re. | ˌpa'dã·re.↑ | tọ.‿ȷɔ‿vĩ·nọ.\ ||

pradẹ́·ȷe.ꜛ | gé.r̂(î)\ tọ‿vĩ·nọ || pradẹ́·ȷẹ.ꜛ ⁞ gé.r̂î↑ || bỉ.ŝk(ι)[9]ꜛ ỉ.ẑger(ẹ)↑ | pradẹ́·ȷẹ.ꜛ | dαi-n̂úo t̂\ ⁞ kεⁱ(p)‿påukŝtẽ·lẹ || lẹṅksẹm(ẹ)ꜛ ⁞ č̂á.ušk↑ || nọ‿dá·ꜛ daĝɔů[10] ⁞ ẹẑgẹ́·re.↑ | palỉ.ka.ꜛ ŝtỉ.prəs↑ | kẹp‿àr̂kəlŝ\‿kọks || dá·↑‿daˌĝɔů iẑgẹ́·re. | pasẹdã·re.↑‿ȷɔ | kẹp‿ẽ·ŝɔ̃t̬s\ || nusłã·ba.↑ vẹsá.i | nułá.ide.↑ | nó·s(ẹ)ꜛ ẹr‿åůs(ι)ŝ↑ || ẹ‿usỉ.bαige.\ ||

KODĖL ŽYDAI NEVALGO KIAULIENOS

nọ̀ꜛ‿tẹ | sǣnẹsꜛ łαỉkẹs | kẹp‿da.‿krỉ.stọs[11]\ || gẹvǣ·naꜛ žẽ·ˌmẹ↑ | žĩ·dẹ↑ i̯ỉ· | ˌprun-ta'u̯ó·dau̯a(.)[12]\ || dåũ.(k)↑ kå· | pasαkí·dau̯a\ ||

ȷie‿pã·-ime.ꜛ | pọ‿kủ.b̂ɔ̃t̬(ə)↑ | pawó·žẹ.↑ | žẹdá.łkọ[13]\ sọ‿wαỉk | sọ‿žiẑủ.kẹs || nọ̀ꜛ ⁞ atẹ̃·ȷẹ.↑ | ẹ‿kłá.us(ẹ)\ || nọ̀↑ | kàŝ↑‿čẹ | ỉ·ra.\ pasαkí·k pọ‿túo || pọ‿túo↑ | kủ.b̂ɔ̃ł\ ⁞ pavó·št̬s || ẹ‿iŝpẹ̃·s↑ | a‿nẹ̀\ || sã·ka.↑ | k̂åũ.ła(.)\ su‿par̂ŝủ.kẹs || tẹ‿žĩ·dẹꜛ ⁞ ȷuõkes(ι)↑ | ka‿ȷɔ‿k̂åũ.ła.\ || atvó·žᵉŝꜛ ⁞ kủ.b̂ɔ̃łọ↑ | k̂åũ.ł(a)\ ẹšẹĩ.n̥ su‿par̂ŝủ.kẹs! ||

nọ‿ta‿łαĩ.ka.↑ | žĩ·damꜛ ⁞ tætủ.ła.↑ k̂åũ.ła. | ẹ‿mẹ̃·sọs\ nebævá.łga(.) || gỉ.mẹ-nẹŝ\‿ˌȷủ. ||

màt\‿ˌkọ̀ks | ˌaneg'dõ·t̬s ||

---

[6] *ẽ·ŝɔ̃ła.* ~ *ẽsilo „asilo“.* Retas pradinio *a-/ā-* virtimas į *e-/ē-* prieš minkštąjį priebalsį.

[7] Vynuogė.

[8] *kαỉp* – turbūt iš bendrinės kalbos (vietoj įprastinio *kẹ̀p / kẹ̀p*).

[9] Truputį.

[10] Daugiau. Pirmojo skiemens *a* (← *au*) turbūt atsiradęs vengiant dviejų to paties tipo dvibalsių.

[11] Kristus. Ištarta su labai aiškiu galūnės balsiu [ọ] vietoj [ɔ̆] (= [ᵇˡ], [ᵇˡ], [ᵊ] ar pan.).

[12] *ˌprunta'u̯ó·dau̯a.* ~ *prantavódavo* „kvosdavo, (nedorais tikslais) klausinėdavo“.

[13] *žẹdá.łkọ* ~ *žydálką* „žydę“.

tẹ̀$^{(i)}$p↑ | kõ·łukẹꜛ kú·rẹs$^{(i)}$↑ || nọ‿prà͡ʒ̃ọsꜛ ⁞ ẹš‿kar̃ta.↑ | dar‿bẹjó·ɟe̯.↑ ẹĩ.t$^{(ẹ)}$ || nọ̀↑ | ɟu̯k‿prẹ‿kõ·łukeꜛ | łàbẹ↑ pràstẹ ⁞ gẹvæ̃·na.ꜜ || dúonọs↷ nebæbú·dau̯a$_{(.)}$ || niẻksꜛ ⁞ næ-u̯žá.ugda͵u̯a.↑ | pi̇̃.n͡ɔ̃gu.ꜛ ⁞ niẻks↑ næmó·k̥$^{(ə)}$ | sã·u̯a.ꜛ ⁞ vá.l͡gẹẽ↑ rẹĩ.k$^{(ẹ)}$ || nọ‿ẹš‿kọr̃ꜛ‿gẹ | vá.l͡gẹẽ↷? || tẹ(k)‿kaĩríe↑ | žẽ·mẹs͡↑ tọrẹ́·i̯ -- | tie‿dá·↑ | grũ·du.ꜛ tu̯rẹ́·-e̯↘ || kaĩríeꜛ žẽ·mẹs͡ ⁞ netů.r$^{(ẹ)}$↑ | tẹ‿tíe↑ | ẹšłã·ks͡te.↑ | vi̯sọr̃ꜛ ⁞ kẹtọr̃↘ ||

nọ‿kỏ·ꜛ‿ɟẹs̯ ⁞ dar̂ɔ̃s↘? || sã·u̯a.ꜛ vá.l͡gɔ̃k↑ | ẹ‿ki̇̃.ta.ꜛ ⁞ dí.rpk↑ || ẹš‿kọr̃↑ | pi̇̃.n͡ɔ̃gs↘ pa-ɟẹm̃s$^{(ẹ)}$? || pi̇̃.n͡ɔ̃gu.↷ næmó·k$^{(ə)}$ || nọ̊.↓ ⁞ wọ‿má·s↑ | tọs̯‿dů.kter$^{(ẹ)}$s͡↑ | d͡víes$^{(ẹ)}$↘ dí.rba.m↘ || î͡ɔ̃(k)‿ka‿ọž̃dí·r̂b$^{(\cdot)}$↑ | îrẹ̀ɔ̃s | cẹñ͡t̰nẹr$^{(ẹ)}$s͡↘ || nọ̀ꜛ ⁞ ẹ‿kọ̀kẹ↑ | tie‿grũ·dẹ↷! || s͡ů.ks͡l̂u↷ dúodə || gærúos$^{(\cdot)}$s͡ꜛ | waĩs͡tí·bẹ.↘ || nọ‿tẹ‿kỏ·↘ | kẹ̀ipꜛ gàl$^{(e)}$ | gẹvé.n̂t$^{(ẹ)}$↘? ||

dabar̂↑ | tẹ‿mat‿kẹtó·nẹškẹ↘ || prà͡ʒ̃e↑ | tẹ‿kõ·łuk$^{(\cdot)}$sꜛ kẹ‿bů.u̯a.↑ | tẹ‿kàdəꜛ ⁞ su-ver̃is͡$^{(i)}$↑ tọ‿pawã·sar$^{(ẹ)}$ | ẹ‿túoi̯↑ | ẹš‿͵pàskọs‿'αĩ.dau̯a.(m) má·(s)↑ ⁞ sẹ́·te↘ || vã·-gọ.(s)ꜛ ⁞ ži̇̃·m̥↑ | parłá.ide.[14]↑ akẹ́·čæm kíek | apá.ugə↑ žọłẹ́·m[15] | tu.‿jàu̯u$_{(.)}$ꜛ | nẹ̇́·ra↷! || is͡‿(i̯)ẹktã·ra.↑ | d͡vẹ̀ꜛ úore[16] prẹp͡ɟá.unə↑ || šiẽnəs↷! | bæ‿grũ·du.↘ || tẹip↑ ɟɔ‿bú·dau̯a. | łàbẹ↑‿ɟɔ ⁞ pràstẹ↘ ||

nọ̀ꜛ ⁞ tẹ‿prẹ‿wó·kec͡u.↑ | tvar̂kə↑ ⁞ tẹ‿niẽka.↷ || ɟie‿prẹ‿ú·k͡u.ꜛ | nesẹki̇̃.ždau̯a.↷ || kas‿kå·ꜛ sã·u̯a.↑ ⁞ tọrẹ́·ɟe̯.↑ | tỏ·ꜛ ⁞ dí.r͵bá.s↷ || tik‿rẹĩ.gdau̯a.ꜛ dúot$^{(ẹ)}$↑ | príewọl$^{(ẹ)}$↘ | rẹkvẹzi̇̃.cẹi̯↷ tọk$^{(ẹ)}$‿bú·dau̯a. | ͵atẹ'dúot$^{(ẹ)}$ꜜ || tẹn‿mẹ̇́·səꜛ | grũ·dẹ↑ || dag͡ɔ̃u↑ ⁞ nọ̀↑ | sọ‿žèm$^{(ẹ)}$ꜜ ọsẹmọkẹ́·t$^{(ẹ)}$ || tẹ‿tọ̀kẹꜜ || dag͡ɔ̃u↑ | tẹ‿kẹp‿gẹvèn$^{(ẹ)}$↑ | tẹp‿gẹvǽ.ŋk↘ ||

nọ̊.↓ ⁞ tẹ‿kàdə↑ | tẹ‿kẹ‿ká.r̂vẹ↑ | mú·su↘ kaĩtí·be. bů.u̯a. ||

nọ̀↑‿͵màtẹ | kvi̇̃.tu.↘ | atẹ̃·ɟe.ꜛ pati̇̃.krẹĩ↑ | kvi̇̃.tu.↘ || ẹ‿kẹ̀p↑‿tẹk màtẹ | sũ·ŋ̥s↑ bů.u̯a. | kur̂ꜛ‿(i̯)ɔ̃s | bí.r͵žọs͡ꜜ ẹšwažã·vẹ(s͡) | s͡ɔ̃r̃.ga↘ || ẹ‿padẹ́·tə↑‿kọr | to.s͡‿kvi̇̃.tọ.s[17]↘ || nọ‿niekọr̃↑ | nærọñ.d$^{(ə)}$↘ || wa‿ẹ‿señũ·ŋ̥s↑ | gi‿ži̇̃.na.↷ ⁞ ka‿sọmọkẹ́· -- || nọ‿niekọr̃↷ paró·dẹĩ nẹ̇́·! || nẹ̇́·raꜛ ⁞ kvi̇̃.tu.↑ | niẽka.↘ || kẹp‿nẹ̇́·ra↑ | tẹ‿và↷ || užrã·še.↑ | ká.r̂vẹꜛ ⁞ ẹ‿k͡åũ.łẹ.↘ || ẹs͡vẽ·s͡t$^{(ẹ)}$↘ rẹĩ.k$^{(ẹ)}$ || pàskꜛ | ọn͡î‿ritó·ɟɔs↑ | atrã·dam↷ || ọnt‿åũ.kšta.↑ | tọk͡ọ‿s͡krinů͵tẹ.↘ idẹ̃·t$^{(ə)}$ || nọ‿tẹ‿kỏ·↷? || ká.r̂v(ẹ)↑ atẹdúot$^{(ẹ)}$ | ẹ‿k͡åũ.łẹ.↑ | ọž̃‿dĩ·-kọ↷! || be‿jọ̀ke̯.↑ | aĩ͡lí·gẹ͵nẹma.↷ || ká.m↑ | nẹkọ̀k͡ọsꜛ ⁞ kvi̇̃.tọ$_{(.)}$sꜜ || ọ‿vi̇̃.s͵kὰs̯ꜛ bů.u̯a.↑ | atẹdúot↘ || vi̇̃.sọs↑ | kvi̇̃.tọ.s↷! || tẹ‿čẹ̀↑ | mú·su.ꜛ | kαĩtí·bẹ.↘ || tẹ‿jíe↑ ⁞ tẹ‿nægàle↘ ká.l͡-tẹt$^{(ẹ)}$ || nebærañ.dam↑ | kvi̇̃.tu.↷ || nọ‿kỏ·ꜛ | paró·dẹs͡$^{(ẹ)}$↘! || be‿kvi̇̃.tọ.s↘ || ọ‿kvi̇̃.tọ.s↑ | bů.u̯a.↘ || mat‿ka‿nežɔ̃̃nɔ↑ | kur‿padẹ́·tọ.s↷ ||

---

[14] *parłá.ide. ~ parléidė* „pérleido“. Veiksmažodžiai su priešdėliu *par-*, atliepiančiu bk *pér-*, tarmėje kirčiuojami pagal bendrą taisyklę – taip pat, kaip ir kitų priešdėlių vediniai (*at̰łá.ide. ~ atléidė*, *pałá.ide. ~ paléidė*).

[15] *ē* ir (*i̯*)*ā* oksitoninių kamienų daugiskaitos įnagininkas nesiskiria nuo naudininko.

[16] *d͡vẹ̀ꜛ úore ~ dvì úori* „tam tikrus du vežimus šienui ar javams vežti“.

[17] Tie kvitai (plg. tolesnį vns. kilm. *nẹkọ̀k͡ọs kvi̇̃.tọ$_{(.)}$s ~ nė kokiõs kvìtos* „jokio kvito“*)*.

DARBAI IR VARGAI

tarná.uî↑ netæ̃·ka↘ || ˌnætar'nàwɔ↘ || îɔ̃ktẹ̀s-ə[18]*↗ | dí.r̂pt*⁽ẹ⁾*↑ ⁞ sọn̊k*⁽ə⁾*↘ bú·dau̯a.↘ || rẹĩ.gdaw(a)↑ acẹké.l̂t*⁽ẹ⁾*↗ ọn̊ks̑t*⁽ẹ⁾ *|| nọ‿sá.uɫẹs↑ | lẹk‿sá.uɫẹ.↘ ||*

nọ̀↗ | [piemenauti] *tæ̃·ka↘ | žȯ·s's̑↗ gàn̂ɔ | jɔ̃̀ɫgẹ↗ | jɔ̃̀ɫgẹ↘ || avæ̀ɫəs̯*[19]*↗ ganí·dawɔ | žȯ·s's̑↗ || prẹ‿cã·ra.↘ ɫαĩku. | næ‿dabar̊↘ || tẹ‿màtẹ↘ || tẹ‿ɟɔ‿mer̂g̑õ·te.↘ ọžá.ugɔº || tàd↗ | wakarů.ˌškọs↘ tad‿αĩ.dau̯ɔ | šó·gdawọm↗ | pas‿kaim̂ɔ̃n̊kᵇˡs↗ ||*

čẹ̀↗ | ọžá.ugəs↗ | čẹ‿gĩ.m̥s↗ | čẹ‿ọžá.ugəs↘ || gẹm↗tĩ.ne.↘‿ˌčẹ || nọ̀↗ | tẹ‿màtẹ↘ ||

ọ‿dabar̊↗ tá.mstə | ka‿tíe↑ ɫαĩkẹ↗ | sugrĩ·št⁽ᵘ⁾*↗ aníe | kẹ‿bů.u̯a.m↘ | kẹ‿má·s↘ á.uga.m || tẹ‿bɫȯ·gẹ.↑ | bů·tu.↘ || ɫàbẹ↗ | sọn̊kə↘ bů·tu. || dàbar‿žmó·nᵉs̑↗ | paprã·tẹ↑ | dẹkinẹ́·t*⁽ẹ⁾*↘ || nu‿kå·↘! || dá.rbᵇˡs↑ ⁞ αĩ.nə↗ | lẹk‿šẽšu.↑ ⁞ užbαĩ.g*⁽ẹ⁾*↘ dá.rbọ || nọ‿devĩ·n̂u₍.₎↑ ⁞ prã·dæd↘ ||*

a‿pràšọm↗ | sen̂ɔů↑ ⁞ bů.u̯a.↗ | sá.uɫa↑ ọs̑tekẹ́·ɟẹ.↗ | ẹ‿grẹ́·bẹl's̑↑ ⁞ ọn̂‿pèc̑̑u.↗ | dal̂̃.gẹ.↑ ọn̂‿pèc̑̑ᵘ↗ | ẹ‿pan̂ọs↘ ọnt‿ɫåũ.kọ.! || nu‿i‿pů.s̑ričẹ↑ ⁞ pawá.l̂g⁽ẹ⁾*↗ | ẹ‿vẹ̀l̂↘ || piė·tu↗ pawá.l̂gẹ | ẹ‿vẹ̀l̂↘ || kọl̂‿sá.uɫa.↘ ɫá.iʒes̑ || lẹg‿des̑ɔ̃ṁtẹ↘ || màtẹ↘ || ọ‿dabar̊↗ | ˌnebe-ẹštọ'rẹ́·t↘ žmó·nẹs̑ || ne↗beprẹprã·tᵉ↘‿ˌtẹⁱp ||*

tẹ‿màtẹ↑ | tẹ̀ⁱp↘ sen̂ɔů bů.u̯a. ||

vá.l̂gẹt⁽ẹ⁾*↗ | ẹ‿ger̂ɔů↑ pawá.l̂gẹ. ⁞ ẹ‿pras̑c̑ɔů↗ | visαĩ(p)↘ bů.u̯a. || sọ‿wá.l̂g̑ɔ̃mə || ká.m↗ | šẹimí·nọs↑ | dĩ.dæɫẹs↗ | tá.m↗ | pras̑c̑ɔů↘ || ká.(m)↑ | mažẽ·s̑nẹs̑↗ | ger̂ɔů↘ || ká.r̂vu.↗ ɫαikí·daˌu̯a. | pọ‿dɔũ.g↘ || a‿tọs‿ká.rvẹ.s̑↗ | bɫõ·go.s̯↘ bú·dau̯a. || nu‿jà↘! || pọ‿šẽšẹs̑↘ ⁞ ki.tṣ‿ɫαikí·dau̯a.↘ || bet‿kẹ‿ɟo.s̯‿bɫõ·go.s↘! || ẹ‿gĩ·dau̯a.↗ tá.mst | ọs̑‿îrẹ̀ɟu.↗ kẹɫó·metru | d̂vẹ̀ju.↘ || ganĩ·kɫa.↘ bú·dau̯a. || vĩ.sa.↑ | ká.ima.↘ | vænõ·↗ | viẽˌtọ↘ || nọ‿ẹ‿tẹ̀n↗ | gĩ·dau̯a.↘ || αĩ.dau̯a.(m)↑ mé.l̂s̑t*⁽ⁱ⁾*↗ | ọn̂t‿mĩ.škọ↗‿tẹ || tẽ·↑ | tẹk‿tαs̑‿mĩ.šks̯↘ kọr‿mã·ˌtá.s | tẹ‿čẹ‿bů.u̯a.↗ | sõ·ʒ̑ɔs↘ mĩ.šks || nọ-αĩ.dau̯a.m↗ | ká.r̂vẹ↘ mé.l̂s̑t*⁽ẹ⁾ *an‿tẹná.i || ẹ‿bů.u̯a.↗ | gæ̀rẹ↘ || ẹ‿l̂ɔ̃n̊kˌsọm↘ bů.u̯a. ||*

bel̂‿sen̂ɔů↗ | bú·dau̯a.↗ | sọn̊k⁽ə⁾*↘ || rẹĩ.gdau̯a.↗ | dí.r̂p(î)↘ tá.mst | rẹĩ.k*⁽ẹ⁾*↗ | vαĩk(ɛ)↗ ågí.n̂t*⁽ẹ⁾ *| ẹ‿rẹĩ.k*⁽ẹ⁾*↗ | dí.r̂pt*⁽ẹ⁾*↘ || bú·dau̯a.↗ | suŋk̂ɔů↘ || dabà↑ | dabar̊↑ | ìs̑‿vĩ.sa.↘ | ɫuŋgv̂ɔů↘ su‿dàrbẹ*⁽ẹ⁾*s ||*

a‿prẹ‿l̂ɔ̃nu↗ táms(tə) | dɔũ.g↑ ⁞ dá.rba.↘ bú·dau̯a.! || ʾõ·i↘! || nurá.u(nə)↑ | nukar̃ᵉš⁽ẹ⁾*↗ | pamer̃ᵉk*⁽ẹ⁾*↗ | pakɫó·j*⁽ẹ⁾*↗ || nọ̀↗ | pas̑k̂ɔůs↑ | ʒ̑á.un↗ | ọnt‿já.uj's̑↘ || ĩ.s̑m̂ɔ̃n*⁽ə⁾*↗ |*

[18] [ə] – fakultatyvus nefonologinis balsis, kartais atsirandantis žodžio gale, kai kalbama labai lėtai ir inertiškai.

[19] *avæ̀ɫəs ~ avelès* „(dgs. gal.) avis“. Žodis *avẽlė* tarmėje nesuvokiamas kaip deminutyvas.

sọ‿mã·s͡ɔ̃n\ || mã·s͡ɔ̃nọs̯↰ bú·dau̯a. || dá·↑ señɔu̇ | tẹ‿bú·dau̯a↑ | tọk͡ọs‿tẹi̇p↰ mí.n-dau̯a. || m͡ɔ̃ñ.tọwẹs↑ wadi.ndau̯a.↑ | i‿gàn̥\ || tòkᵉ pã·kel⁽ẹ⁾↑ | nọ̀↑‿tẹ | ɟɔ‿señɔu̇\ bi̇.s͡k⁽ẹ⁾ || mã·na.↑‿ɟɔ dabà ɟɔ‿á.ugọ(m) | mã·s͡ɔ̃nọs̯↰ bú·dau̯a. || tòkẹs͡↑ vætànẹs↑ | àrᵉkl⁽ẹ⁾s͡↑ ⁞ vǣ·ž̥↑ || nọ̀↑ i̇.s͡m͡ɔ̃n↑ | tẹ‿nupłú·kt⁽ẹ⁾\‿ˌvẹ̇l͡ rẹĩ.k⁽ẹ⁾↘ || dåũ.g̥\ sọ‿l͡ɔ̃nẹs̯ dá.rb -- || nupłú·kⁱ↑ | su̇.r͡ɔ̃s͡↑ un‿puñdẽ·l⁽ẹ⁾↑ | ẹ‿pardúod⁽ə⁾\ || ẹ‿ọžbɑi̇̂kt\ | l͡ɔ̃nu↑ mu̇·kᵊ\ ||

á.us͡t⁽ẹ⁾↑ | prisi̇.płuk͡↑ ver͡pi̇.m̥⁽ọ⁾↑ | gràžẹ\ i̇.špłọk⁽ẹ⁾ || nọšọkúoj⁽ẹ⁾↑ ⁞ sọver͡.p⁽ⁱ⁾↑ || ẹr‿á.užᵉ\ tàdᵊ || á.uzdawa.m↑ | ẹ‿vær͡.bdau̯a.m↑ tá.mst⁽ə⁾ || mat‿su̇.dege.\ màn⁽ⁱ⁾ || [savo skalbinių] *tu↑rẹ́·ɟɔ↰ || sænó·vẹnẹ↑ bu̇.u̯a. | u̇.žwał ˌkałẹ\ || be(t)‿dabà↑ | nẹ-bætọ̀rᵉ\ || ẹ‿stã·kłẹ(s)↰ su̇.dege. || bu̇.u̯a.↰ vi(s)‿stã·kłẹ.s | bu̇.u̯a.↘ || sudẽ·gᵉ↑ | tẹ‿nebẹ̇·\ | nẹ‿stã·kl͡u.↑ ⁞ kọ̀kⁱs͡\ | drapanẽ·l͡u.↑ ⁞ kọk⁽ẹ⁾s͡‿tọrẹ́·ɟɔ↑ | i̇.s͡nes͡*[20] *\ || ki̇.tọs↑ | čẹ‿kłẹ́·t⁽ẹ⁾*[21] *↑ bu̇.u̯a. | čẹ‿bu̇.u̯a.\ || tɑĩ.g⁽ɩ⁾↘ ||*

usi̇.krite.↑ | l͡ɔ̃žá.ŋkᵊ[22] *↑ kuri̇.na.s↑ | ž͡ɔ̃nẹ s͡kiẽdru.↑ bu̇.-a. ⁞ wẹrtu̇.ˌvẹ́.↑ || a‿má·s↑ | ẹšẽ·ɟæ.m\ ⁞ ọnt‿łåũ.kọ.↘ | ọn‿pamú·š⁽ẹ⁾\ ẹšẽ·i̯ẹm || nu‿is͡kri̇.ta.↑ s͡kíedrọs↑ | pradẹ́·-ɟẹ.↑ ⁞ dẽ·kt⁽ẹ⁾↑ tá.mst⁽ọ⁾s | ɟɔ‿nætọ́·l⁽ẹ⁾↑ síen↑ ⁞ põ·pẹrẹs͡↑ ẹs͡klẹjúot̯ | bu̇.u̯a.↑ | ọ‿pu‿tọ‿põ·-pẹr͡⁽ẹ⁾↑ bu̇.u̯a. | tọ́·l⁽ẹ⁾\ ẹškàłtᵊ\ || usi̇.dege.↑ ⁞ ẹs͡‿v͡ɔ̃dɔs↑ | nù↑ ⁞ kå·\! || s͡àudu↑ ⁞ stó·gz̥↑ bu̇.-a. || tik‿pamã·tem↑ | tuõi̯\ || tá.mstᵊ↑ | kọl͡‿par͡.łẹke.m↑ iš‿pamú·šẹ. || tẹ‿kọ́·↑‿tọ‿tẹ | bepagriẹ̇psᵉ\? || kɑimí·nu.↑ | nẹ̇·ra.\ čẹ̀ || næ↑bu̇.u̯a.\ || kɑimí·nu.↑ | nẹ̇·ra.\ || vẹ̀s⁽ẹ⁾↑ ⁞ sọsẹkẹ́·łẹ↑ | tẹ̀↑ | ˌànam‿ˈká.imⁱ\ | tæñ.↘ || stač͡ú·ˌnọs⁽ẹ⁾\ ||*

čẹ̀↑ | žẹdó·ñu.↑ | ká.im⁽ɯ⁾s̯\ bu̇.wẹs͡ || tẹi̇p↑ | ẹ‿bu̇.u̯a.\ | tó·↑ ⁞ li̇.nẹi̯⁽ẹ⁾\ || tẹ‿víenẹs̯↑ gẹvǽ.ntọi̯s͡ | mẹs͡kẽ·l⁽ɩ⁾s͡↑‿tas || tẹnå.ɟɔs↑ ⁞ pranckú·n̥s↰ mi̇.re. || nè↑ ⁞ tẹp‿sǣ·n⁽ɯ⁾s↑ | ne‿já.un̥s\ || nọ-ẽ·ɟe.↑ pas‿ká.r͡v⁽ẹ⁾s͡ | ẹ‿gar͡ᵉd⁽ẹ⁾↑ ⁞ i‿nu̇.mire.↰‿i̯is || šẹ̀r͡dẹs͡↑ ⁞ li̇.gọ↑ gal͡‿tọrẹ́·ɟẹ. | næłàbẹ↑ s͡vẹĩ.kz̥ ⁞ bu̇.u̯a.↑ žmu̯gẽ·l͡s͡ || ẹ‿nu̇.mi.re.\ ||

tàdᵊ↑ | sọŋk͡ɔu̇\ bu̇.u̯a. || dàbar↑ | aníe↑ łɑi̇kẹ ⁞ sugri̇·štu↑ | tẹ‿bu̇·t̯↑ ⁞ błọ́·gẹᵉ↰ ||

dåug͡ɔ̇u↑ ⁞ nebež͡ɔ̃nɔ\ | kå·↑ ⁞ pasɑkí·t⁽ẹ⁾↘ ||

Įrašė G. Ručinskaitė-Kačiuškienė 1974 m.

[20] Reta sporadiška buvusios ilgosios galūnės redukcija. Įprastinė forma yra *i̇.s͡neše.* / *i̇.s͡ne-s͡e* ~ *ìšnešė*.

[21] *kłẹ́·t⁽ẹ⁾* ~ *kléti* „klėtyje“.

[22] *l͡ɔ̃žá.ŋkᵊ* ~ *ližánka* „šildomas suolas prie krosnies sienelės (panašus į suvalkiečių zèlikį)“. Perdirbta iš skolinio *ležánka* (plg. lenkų *leżanka*), tarmėje tartino su [*ẹ*] vietoj [*e*].

3. KLOVAINIAI

Stasė Kazlauskienė, g. 1900 m.

SVARBESNI SENOVĖS VESTUVIŲ VEIKĖJAI IR ĮVYKIAI

a‿señɔủ↿ | tę‿bú·dau̯a.↾ ⁞ ki̯tó·ŝ væstủ.ˌvė́.ŝ↾ | septí·ñọ.(s)\ svõ·ĉ͡ɔ.s || viẽn̥ᵊ↾ ⁞ saɫdὰiñu.[1] *↿ | ti̯‿k͡ɔ̃tᵇⁱ↿ ⁞ k͡ɔ̃tə↾ ⁞ gi̯rí.ma.↿ | dektí.nęŝ↘ kọ̀k͡ọs || nọ‿k͡ɔ̃tᵊ↾ ⁞ vá.l̂gimu.\ stã·ɫọ dæ̃·dᵊ || nọ̀↾ ⁞ kętọr̂↿ | tę‿tęk‿d̂vę̀\ tæbú·dau̯a. || nọ‿d̂vę̀↿ | tę‿ɟɔ‿bú·tęnɛ*[2] *↿\ bú·dau̯a. || ka‿viẽn↿‿tęk sàkɔ↾ | parvažã·vᵇⁱs↾ ęž‿bažní·ĉ͡ọs↿ | stã·ɫọ↘ dẹ̇́·dau̯a. || ɟɔ‿parẹ̇̃·tkᵊ*[3] *↿\ vɑiší.ndaˌwa.s || bú·dau̯a.↾ ⁞ tuõi̯↿ | i(š)‿ŝl̂ũ·ba.\ kad̯‿parvažúoi̯⁽ⁱ⁾ || tę̀↿ | pa(s)‿svõ·ĉ͡ọ₍.₎\ tàd⁽ᵊ⁾ ⁞ važúoj⁽ę̣⁾↘ || nọ̀↾ ⁞ svȯ̃·č⁽ę̣⁾↿ | stã·ɫ(ọ)↿ ủ.ždæd | vɑiší.n̥\ tọ.‿wã·karọ || nọ̀↾ ⁞ ọñĩ‿ritó·ɟɔ.s↿ | tàdə↾‿gi̯ iš‿svõ·ĉ͡ọs↿ | pas‿já.unaɟọ\ važúojⁱ ||*

tę‿tà↿ | ɟåu‿svȯ̃·č⁽ę̣⁾⇃ vadí.na₍.₎s | kàˌtrɑ[4] *↾ namiė̃↿ stó·y̥⁽ę̣⁾ | tę‿wọt‿svȯ̃·č⁽ę̣⁾↾ ⁞ pråustủ.ṽu.\ || tę‿tà↿ | kọr‿ọnt‿stã·ɫa.↿ dæ̃·dᵊ | svȯ̃·č↾ ⁞ užgærtủ.ṽu.\ || tę‿tó·↾ kọ‿nó·rs | ọnt‿stã·ɫa.↘ dæ̃·dᵊ ||*

nọ̀↾ pàsk↿ | palĩ·dọ.(s)\ svȯ̃·č ĩ·ra. || tę‿paŝ‿já.unaj⁽ę̣⁾↿ kę‿važúoj⁽ę̣⁾ ⁞ palĩ·ǯ⁽ę̣⁾[5] *↘ || paŝ‿já.unaj⁽ę̣⁾↾ | dæ̃·d̥⁽ᵊ⁾ stã·ɫọ.\ ⁞ nuu̯ažã·u̯⁽ᵇⁱ⁾s↘ || tę‿wadí.na.s↾ kad‿ĩ·r↿ | palĩ·du.↾ ⁞*

---

[1] *saɫdὰiñu. ~ saldainių̃* – 3-iosios kirčiuotės žodis (plg. toliau pasitaikiusius vns. gal. *saɫdá.inɒŝ ~ saldáinius*, dgs. įn. *saɫdὰinęŝ ~ saldainiais̃).* Kirčiuojamas ir pagal 1-ąją, dabar – ir pagal 2-ąją kirčiuotę. Pasakoma ir *saɫdɑĩ.ne. ~ saldaĩnė* (turbūt derinant giminę su sen. *cọkíerkɒ ~ cukíerka* „saldainis“).

[2] Sakoma ir *bui͡ĩ̃nɛ ~ būtinaĩ.*

[3] *parẹ̇̃·tkɒ ~ parėdkà* || *parẹ̇̃·tkɒs ~ parẽdkas* „jaunosios ir jaunojo palyda vestuvėse“.

[4] Sporadiškas ritminis kirčio atitraukimas. Šiaip šis įvardis tarmėje yra nuoseklaus galūninio kirčiavimo (pvz.: vns. vard. *katrɒ̀s*, kilm. *katrǻ·*, gal. *katrȯ́·*…); dažnai (kaip ir šiuo atveju) turi beveik nebevartojamo įvardžio *kuris, -i* reikšmę.

[5] *palĩ·ǯ⁽ę̣⁾ = palĩ·ǯɒ ~ palỹdžia* „palydi“. Tarmei labai būdingas *i* kamieno veiksmažodžių perėjimas į *i̯a* kamieną.

svȯ·č$^{(ẹ)}$\ || ˎseñɔu̇\‿jɔ kẹ^{i}‿bú·daṷa. || tẹ‿tàḍ$^{(ə)}$↑ prã·ša.↾ | i‿vi̇.so.↑ ⁞ parẽ̦·tkọ.\ || vi̇.sọ.↑ ⁞ jåuni.mọ.ˎ || pã·mer͡g^{i}s͡ʲ↾ | ir‿túo(s)↑ ⁞ svȯ·ts̥↾ ⸾ arba‿bró·łaič^{i}s͡^{6}⸌\ ⁞ kαip‿kọr̊↑ jɔ‿wa-di̇.ṇ$^{(ə)}$ˎ || tẹ‿kviẽč$^{(ẹ)}$\ ⁞ pas͡‿já.unaj važ͡úot$^{(ẹ)}$ˎ || wọ‿jé.igu↾ | svȯ·č͡ọ.s↑ nẹ̊·ra.↾ | tẹ‿pa-rẽ̦·tka.↑‿ta. wadi̇.nas ⁞ ta.‿jåuni̇.ma.↾ | pamer̊$^{(ẹ)}$ˌg͡u.↑ ir‿ˌtu̇.‿'bró·łαič͡u.↾ | nekviẽč$^{(ẹ)}$\ tàdə ⁞ pas͡‿já.unaj$^{(i)}$ˎ važ͡úoî || nọ̀↾ | jie‿pasẹliẽk$^{(ы)}$ˎ ⁞ jåunõ·s͡o.s↑ pu̇.ˌsẹ́.\ || ọ‿tó·↑ ⁞ pal͡i·du.↾ svȯ·č$^{(ẹ)}$ | i̇.r͡gi[7]\ || ti̇̀k↾ | pas‿já.unajọ\ ka‿važ͡úodaṷa. || tẹ‿tà↾‿jɔ | važ͡úoj\ | ẹ‿ki̇.to.s↑ pasiliẽk$^{(ə)}$ | namúos$^{(ẹ)}$\ || nu‿tẹ‿wọ̀t⸌\ kẹ^{i}p‿sàkɔ || viẽṇ↑ dæ̃·d ⁞ sałdá.in^{i}s͡↾ ọn‿stã·ła | k͡ɔ̃tə↾ | tẹnå.jɔs̥ dæ̃·də↑ ⁞ såusá.in^{i}s͡↾ ⸾

nọ‿tọ̀k͡u.↑ t^{u}ɔ́.rtu. ⁞ kẹ^{i}p‿dabar̊↾ | tọ̀k͡u.↑ jɔ‿sèñɔu[8] ⁞ nekæ͡·bdaṷa.⸌\ || nù↾ | pa-sá.l͡dẹtọs↑ kọ̀k͡ọs̥ ⁞ bun͡dæ͡·łẹ.s↾ tin̠á.i | såusαinẽ̦·lẹ↑ ⸾ pẹr͡nẹkẽ̦·lẹs͡\ vadí.ndaṷa. ⁞ ne‿såusαinẽ̦·lẹs͡ˎ || nọ̀↾‿tẹ‿wọ̀t | tαi̇s↑ ⁞ tọ̀kẹs͡↾‿jɔ̇. ⸾ karvȯ·j$^{(ẹ)}$s͡↾ ọt͡‿kæ͡·bdawa. | pã·mer͡gẹs͡\ || i̇.r͡gi⸌\ ne‿t^{u}ɔ́.rts̥ˎ | karvõ·jẹ\ || i̇.s͡kæ(p)↑ pirã·gọ↾ | skanẽ·sẹn$^{(ẹ)}$↑ pa-dã·ra. || k͡åuši̇.n͡u.↾ tẹná.i ⁞ kå·↑ | ríebału.↾ i̇.dæd | pasá.łda.↾ bi̇.s͡k$^{(ι)}$ | v͡ɔ̃r.šọ↑ i̇.r͡gi ⁞ sałdαinẹ.s͡↾ | kọkẹs͡‿dàžẹs↾ nudã·ža. | ẹšmá.r͡g͡ɔ̃n↑ grã·žọ↾ || nọ̀↑ tẹ‿tíe↾ | karvõ·jẹ\ vadí.ndawa.s || ọ‿kẹip‿jɔ‿tɔ́.rts̥↾ pradẹ́·jẹ. dẹ́·t$^{(ẹ)}$ | nọ‿tẹ‿às͡↾‿jɔ. ⁞ jɔ^{u}‿ọžá.ug^{ы}s̥\ bọ̀wɔ || mã·na.↾ | væstu̇.ˌvẹ́.s͡↾ | i̇.r͡giˎ | tẹk‿viẽṇ$^{(ə)}$↾ pã·mer͡ge. | ˌmàn͡‿'t^{u}ɔ́.rtọ.↑ ⁞ ã·t͡ne-še.\ || ọ‿dåug͡ɔu̇↾ | tik‿túos↑ ⁞ karvȯ·j^{i}s͡\ ||

tu̇·↑ | kor‿dåũ.g↾ bú·daṷa. | tẹ‿ræ̀tẹ⸌\‿kọr͡‿jɔ bú·daṷa | kar̊tə\ || pẹr̊s͡$^{(ẹ)}$l^{i}s͡↾ | sọ‿svȯ·č$^{(ẹ)}$\ || põ·r$^{(ы)}$s̥ bú·daṷa. | dåug͡ɔu̇↑ ⁞ tẹ‿vọ̀\ || pã·mer͡ge.↑ ⁞ svõ·ts̥↾ | pã·-mer^{e}ge.↑ ⁞ svõ·ts̥↾ || pọ‿kèl$^{(ẹ)}$s͡⸌\ pȯ·r$^{(ы)}$s || pẹr̊šẹl͡s͡⌋ ⁞ vẹs͡tíek\ víeṇs || tȯ·s↑ svõ·č͡ọ.s↾ | vọ̀t↾ | svȯ·č͡u.↑ ví·rẹ.↾ | túos⸌\ kar̊t$^{(ə)}$ ⁞ jɔ^{u}‿wαiši̇.n^{ə}ˎ || nọ‿kẹtọr̊↑ ⁞ i̇·ra.↾ | ka(d)‿tíe↑ svõ·tẹ^{e}↾ | kàškẹp‿ˌjíe | ki̇.tọs\ ˌtȯ·s‿privi'lẽ̦·gijọ.sˎ || nọ̀↾ | ẹ‿baž͡ní·č^{e}\ || tẹ‿kẹp‿nuṷẹi̇.ṇ↾ ⁞ bú·daṷa.↑ | panàšẹ↑ | kẹ^{i}p‿mẹtrikã·cijó.\ | pọ‿pȯ·r^{ə}↑ sọstó·i̯^{i}↾ | tẹnå.jọs↑ αil͡õ·↾ | kẹkvíeṇ(s)↑ ⁞ su̠‿sã·wa.\ ||

parẽ̦·tk$^{(ə)}$↑ ⁞ apsẹkαi̇.ša.⸌\ || i(s͡)‿s͡åudu.↾ nusi̇.pẹn | vẹsó·k^{i}s͡↑ ˌtúos‿ka'ru̇·ṇs↾ | apsẹ-júos$^{(ẹ)}$↾ ⁞ vẹsẹ̀^{i}p⸌\ || tuos‿kar̊^{ə}ḍs[9]↾ ⸾ ˎšõ·blẹs͡\ senɔ̀$^{(u)}$ wadi̇.na. || prisẹtαi̇.sa.↾ | jɔ‿kẹ̀^{i}p↑ ⁞ iman͡t͡rɔu̇⸌\ || [o piršlys?] a‿pẹr̊s͡l^{i}s͡⸌\? || tik‿jɔ‿pẹr̊s͡l^{i}s͡\‿ˌvien || tẹ‿ji̇̀s↑ ⁞ ẹr‿i‿baž͡-ní·č͡ọ\ | tẹ‿víen↑ ⁞ važ͡úoi̯↾ tiktẹ̀s[10] || wọ‿parẽ̦·tk^{ы}s↑ ⁞ vi̇.s^{ы}s̥↾ bú·daṷa.↑ | jɔ‿waž͡úoi̯$^{(ẹ)}$\ || pã·mer͡g^{e}s↑ | ẹ‿bró·łαičẹ↾ ⸾ a‿svõ·tẹ\ ⸾ sàk͡ɔ⸌\ | kọr͡↑‿jɔ kẹ̀^{i}p ⁞ vadi̇.ṇ\ || kẹ̀tọr↑ ⁞ bró·łαičẹs͡↾ | kẹ̀tọr↑ ⁞ svõ·tẹs\ ||

---

[6] *bró·łaičꙑs͡ ~ brólaičius* „pabrolius“. Įsidėmėtinas archajiškas šaknies kirtis.

[7] *i̇.r͡gi ~ ìrgi* „taip pat, irgi“ – tikrai (bent šios informantės) tariamas su tvirtaprade priegaide.

[8] Jau kelissyk minėtas sporadiškas kirčio atitraukimas: įprastinis kirčiavimas yra *señɔu̇* / *señåu̇ ~ seniaũ.*

[9] *kar̊^{ə}ḍs* (su anaptikse!) = *kar̊dꙑs ~ kardùs* (vns. vard. *kar̃.dꙑs ~ kar̃das*). Tokį kirčiavimą (ir priegaidę) galima aiškinti žodžio naujumu (beje, aiškaus iš tolesnės frazės).

nọ̀ɪ | ˌdá·‿'bú·daˌwa.ɺ | tẹkró·i̯(i)ɪ ⁞ pamer͂ge.ɺ | ẹ‿tẹkràsẹ[11]ɪ | swõ·tᵇˡs\ || tẹ‿mú·su.\ kràs͂t(ẹ) || tẹ‿wọ̀tɺ | tẹ̀ɪ ⁞ da.‿bú·daˌwa.ɺ | ọñ.tẹr(ᵇˡ)s̥\ dá· || tas͂‿tẹkràsẹɪ ⁞ vi̇́enᵇˡsɺ | àl(ẹ)ɪ ⁞ pagal͂‿i̯i̇·ɺ | dar‿ẹr͂‿ki̇.ts̥\ || tẹ‿ti̇́e dọ̀ɪ waž͂úodaˌwa.ɺ | dàbaɪ ⁞ pas͂‿já.unai̯(i)ɺ | ẹs͂-pẹr͂ᵉkt(ẹ)ɪ ⁞ suõɫu.\ || kẹⁱp‿nuu̯až͂úoj(ẹ)ɪ ⁞ tẹ‿súoɫᵘsɺ | kαimi̇́·nẹɺ vẹ̀s(ẹ) ⁞ s͂vèčẹɺ | us͂sẹ́·dᵊ[12]\ || neɺ-isẹɫá.iž(ẹ)\ ɉů· || nọ̊.ɹ | αĩ·\! || tẹ‿vẹsó·k͂ọ.(s)ɪ s͂næ͂·kọ.s\ || tẹ‿iš‿kọr͂ɪ‿ɉu.s ⁞ atvaž͂ã·watɺ | kàs͂ɺ‿ɉu.s tọ̀kẹ ⁞ næpaži̇́·stam(ẹ)ɺ | kå̇·ɺ ⁞ ɉu.s‿nó·re(ĩ)ɺ čẹ‿pas‿mú.m | kọ̊·\ || na‿apsẹtαĩ.sa.ɺ | da.‿sã·wa.ɪ ⁞ tẹ‿túosɺ | kọ̀k͂ọ.ɪ i̯s͂ræŋk | mó·te-rẹɪ ⁞ vi̇́·rọɺ | ẹr͂ɪ | kọ̀kẹs͂ɪ ã·pr͂ɔ̃šᵊɺ | tẹ‿má.r͂lẹɺ‿kọk͂ | tů·ɪ patαĩ.sa.ɺ || tů.r(i) kẹⁱp‿já.u-naɉ(ọ)\ ⁞ sèn(ẹ)\ dåůĝɔu[13] ⁞ tẹ‿žmó·n(ẹ)s͂\ vẹ̀s(ẹ) || ẹ‿tů.r(ẹ)ɪ‿ɉi̇́e ⁞ ẹs͂pẹr͂ᵉkĩɺ | ka‿suɺsọ-di̇́.ñtᵉɪ atvažã·u̯ᵊsɺ | sã·wa.ɪ ⁞ parẽ̥·tkọ\ || tẹ‿ti̇́eɺ bú·dau̯a. | ɉɔᵘ‿ti̇́eɺ ⁞ tẹkri̇́ej(ẹ)ɪ svõ·tẹɺ | išvaž͂úoj(ẹ)ɪ pi̇.rm(ᵘ)ɺ | ẹ‿ji̇́emɺ rẹĩ.k̥͂ | dabà | ẹšpẹr͂ᵉkĩ\ || nùɺ | ži̇.nọm̥(ᵘ)\ || rẹĩ.k(i̯)ɪ ⁞ saɫdá.iñu.ɺ | rẹĩ.k͂ɪ ⁞ iž͂gé.r͂tᵉɺ dúoĩ | kad‿užɫàistu.ɪ ⁞ viẽtọ\ ||

nùɪ ⁞ tas‿parẽ̥·tkᵇˡsɺ | kẹⁱpɪ ⁞ vaɫù(k)[14]ɺ kẹp‿sαki̇́·t(ẹ) | vaɫug‿bagọtů.ma.\ žmọ-gɔ̀s[15] || kọ̀kⁱs͂ɪ | væstọ̀y̥s͂\ kẽ·l(ẹ) || kẹⁱp‿aš‿ã·ĩmæŋ̥ɪ | mã·(m)\ mã·na. ⁞ pasa-ki̇́·dau̯a.\ || kẹⁱ‿pọ‿kætọr͂ó·lækọ\ pọ̊·ru. bú·dau̯a. || nọ‿dabàɺ | vẽ̥·l͂\ dåugɔů || dẹ-dès͂n̥(ẹ)\ || nọ‿ẹ‿señɔů\ || viẽnu.ɪ bú·dau̯a. ⁞ dåuĝɔůɺ | kẽᵊtu.ɪ ⁞ mažɔů\ || kẹi̇pɺ‿kαs ⁞ i̇.žgal(ⁱ)\ vadi̇.nas | ɉɔ‿is͂ké.l͂(ĩ)ɪ tuos͂‿væstọ̀y(ẹ)s͂\ || bet‿mú·su.ɪ kràs͂t(ẹ)ɺ | kàškαipɪ | ne‿tẹi̇p\ idọ̊·mᵘ || tẹ‿kẹp‿má·sɪ | daba‿kɫåũ.sa.mɺ | kupis͂kẹ́·nu.ɺ | tẹ‿rọkis͂-kiẽc͂u.ɺ‿ˌtů. | dɔůg\‿ɉɔ. | dẹdẽ·s͂nẹs͂\ bú·daˌwa. || vẹsó·k͂o.sɪ ⁞ tọ.s‿ã·pẹigọ.s\ væs-tů.vẹˌnẹs͂ ||

nọ̀ɺ | dαinã·v͂ɔ̃msɪ væstuvi̇.nⁱs͂ɺ | bú·daˌwa. i̇́.r͂gi\ || susẽ̥·s̥ɺ dabà | ọš‿stã·ɫa.\ || kẹ‿parvaž͂úoj(ẹ)\ || tẹ̊·ɪ‿ɉɔ ⁞ pas‿já.unaɉọɺ | nọ̀ɺ‿tẹⁱ | i̇.s͂pærkɪ ⁞ ˌtúos‿'súoɫᵊsɺ | vẹ̀s(ẹ)ɪ ⁞ acẹtrá.uk(ẹ)ɺ vadi̇.nas | sọsẹ́·dᵊɪ ti̇́e ⁞ ẹr͂[16]ɺ || svõ·tẹɪ ⁞ ɫá.uk(ẹ)ɺ ɉɔ‿dàba | kọl͂‿atvaž͂uõsɪ ⁞ ɉɔ‿tαs‿parẽ̥·tkᵇˡs\ vi̇.s̥s || nọ̀ɪ ⁞ tẹ‿atvaž͂úoi̯(ẹ)ɺ | tẹ‿ɉɔ‿júo(s) sọsọdi̇.nᵊɪ ⁞ ọš‿stã·ɫa.ɺ ɉɔ‿v͂ɔ̃s̥s ⁞ tuos‿parẹ̃·tkᵇˡsɪ || kẹⁱpɪ‿ɉɔ ⁞ sọsẹtvar͂.ka.ɺ | vi̇.sˌko.ɺ wadi̇.nas | nọ̀\ || ů.ž͂dædᵊɪ‿tu.‿ɉɔ ⁞ wal͂ĝᵘs͂ɺ | ɉɔ‿wαi̇š͂ⁱs͂ɺ‿ˌtúos ọn‿stã·ɫa. | nọ̀ɺ‿ir ⁞ svõ·tẹ\ stã·ta. ||

---

[10] *tiktẹ̀s ~ tiktaĩs*. Šis prieveiksmio *ĩɔ̃ktẹ ~ tiktaĩ* variantas dažniausiai kirčiuojamas galiniame skiemenyje.

[11] *tẹkràsẹ ~ tikrasaĩ* „tikrasis“.

[12] Priešdėlio (ar prielinksmio) ir šaknies sandūroje *šs*, *ss* tipo junginys dažniausiai išlieka.

[13] Vėl sporadiškas kirčio atitraukimas: įprastinis tarimas yra *daĝɔů/daĝåů* || *dåuĝɔů/dåu-ĝåů*.

[14] *vaɫùg* (su kilmininku; dažniausiai be kirčio) „pagal“.

[15] *žmọgɔ̀s ~ žmogaũs* – labai retas kirtis, sporadiškai išlaikytas baritoninio žodžio galūnėje: beveik visada sakoma *žmọ̊·gɔs*. Nuosekliai taip (*žmọgɔ̀s* ir pan.) kirčiuojama tik, pavyzdžiui, apie Biržus.

[16] Kirčiuotas *ẹr͂ ~ ir͂* neretai reiškia „taip pat, irgi“.

to.‿sã·wa.↑ | ɟɔ.‿ariẽłkọ↾‿ti || ẹr̃‿pẹr̊̃šẹl(ẹ)(ŝ)↑ stã·ta. || nọ‿ẹ‿tà↑ palĩ·du.↾ svȯ̀·č(ẹ) | ɟɔ‿stã·łọ\ dæ̃·d̥ || tẹ‿acẹtrá.ukẹ svèčẹ↑ ⁝ kαimí·nẹi↾ vẹ̀s(ẹ) | dαinúoj(ẹ)↾ | tẹ‿júos↑ ⁝ łõ·ɟọj(ẹ)↾‿ˌtẹ̊. | vadi̊.nas↑ ⁝ prã·ša.↘ || apdαinúoj(ẹ)↓ júos || nọ‿tẹ‿jíe↾ tů.r(ẹ) | ẹr̊̃↘ dúot(ι) || sałdá.in'ŝ↑ ⁝ tie‿svõ·tẹ↾ | pi̊.l(ι)↑ un̂î‿lẹ̊·kŝč̂u↾ | tẹná.i↑ iẑgẹri̊.ma↾ | tẹ‿pọ‿ŝtẹk-l̂ů.kọ↑ dúodᵊ↾ vi̊.s | tọ(m)‿mó·terẹm\ || nọ̀↑ | tẹ‿ka‿ɟɔ‿pati̊.ka.↑ tọm‿dαininĩ·kẹm↾ | tα‿prã·dæd↾ | gí.r̂î\ || ẹš‿αi̊ˌłε.s\ || tẹ̀p↾‿ɟɔ | pã·mer̂gẹ.↑ ⁝ víenọ↑ ẹ‿ki̊.tọ↾ | ẹ‿lẹ(g)‿gã·-ła.\ v̂ɔ̀̂ŝ išvã·ra. || nọ̀↑ ⁝ tẹ‿tàd(ə)↾ | ɟɔ‿prã·dædᵊ↑ ⁝ gí.r̂î\ || ɟɔ‿kẹp‿gá.unᵘ↑ | kọ̀k̂ọ↑ ⁝ dúonọ[17]\ || nọ‿tů·↑ ⁝ gã·wa.↾ | tẹ‿vẹ̃·l̂↑ ki̊.tọ↾ || ọ̀↑ | tẹ‿tẹi̊(p)\ bú·daṷa. ||

bú·daṷa.↑ brõ·mọ[18]↾ tαisí·daṷa. ⁝ darí·daṷa.↑ | ẹ‿wαr̊̃ᵊtṣ↾ | ir‿gȯ̀·ŋkᵇˡs↾ túos | dọ̀rẹŝ\ apkαĩ.ša. || ka‿wã·sarọ↑ | tε‿gẹ̊·lẹm↾ || ọ‿kad‿žiẽmọ⌋ | põ·pẹrẹŝ↾ vẹsó·kẹŝ tẹnå.ɟɔs ⁝ apipuõždaṷa.↑ || nọ̀↾ | ẹ‿prẹ‿wαr̃.tu↑ sọstó·ɟẹ↾ | í.r̂gi↘ ví·rε stó·y̥(ẹ) bú·daṷa. || iš‿tu.‿pàč̂u(.) svèč̂u↑ | í.r̂gi\ || uẑ‿dĩ·kọ↾ | nenó·rẹ↑ ⁝ łá.iŝî\ || ir‿tů.rᵉ↾ | isẹpẹr̃ᵉkt(ẹ)↘ || tíe↑ ⁝ wọt‿svõ·tε↾ | kàs↾ | vi̊.s↑ tů.r̂ⁱ | dúot(ẹ)\ || ɟɔ‿mọteri̊.m↾ | då ug̑á.us(ι)↑ dúodᵊ↾ || katrȯ̀·s↾ | negẹ̈́·re↓ || ˈgẽ·r(ẹ)↑ | ẹ‿mó·ter(ẹ)ŝ↘ bú·daṷa || ọ‿tẹi̊p↾‿ɟɔ | ɟọm‿dåug̑ɔů↑ | sałdá.inẹŝ\ ˌɟo.ŝ‿iŝ'si̊.perk↓ || ọ‿ví·rẹ⌋ | ví·rᵊs↑‿túos | sọ‿ẹẑgẹr̂ɔ̀m̂ᵘ\ ||

nọ̀↾‿tẹ‿wọ̀t pasẹîɔ̃ñ.k̊↾ | ta‿mó·îɔ̃n̥↑ dåug̑á.us(ẹ)↾ || pasẹîɔ̃ñ.kᵊ↾ | mó·îɔ̃nᵊ↑ tẹ̈́·vᵊs↾ | sọ‿dúon̥↑ | su‿vĩ·na.↾ ŝtikl̂ụ̀kẹs || pastã·tẹ.↑ ⁑ ẹ‿kàs↑ netů.r(ẹ) ⁝ tẹ‿vĩ·na.↾ | àłɔs\ pastã·-ta. ⁝ d̂vẹ̀↑ ŝtẹklẹ̀n(ẹ)↓ ⁑ tẹ‿júos↑ | pasẹîɔ̃ñ.kᵊ\ || dúonọ.s↑ | tuo(s)‿su‿drọ̀skᵊ↾ ⁝ uŝpí.łtᵊ un̂î‿lẹ̊·kŝtẹŝ↑ | tọs‿dúonọ(s)↾ suwá.łga. | túos↑ ⁝ i̊.ẑger(ẹ)↾ ŝtikl̂ọ̀kṣ ˌ nọ‿ẹ‿vi̊.ṣ[19]\ ||

dag̑ɔ̊u↾ ɟíem̂ | ɟɔ‿nerẹĩ.gdawa.↓ | ɟåuníesẹm̂\ || te‿vi̊.s↾ | tọ̀kŝ↑‿ɟɔ ⁝ palẹñ.gvẹˌn̂ɔ̈mᵘs↾ | bú·daṷa.\ || iŝ‿(i̯)ů·↾ | nerẹikałá.uj(ẹ)\ || tẹk‿iš‿svõ·č̂ọs↑ | iš‿svõ·tu.↾ || ɟɔ̀↑ ⁝ iŝsipir̂-ki̊.ma.↘‿ˌta. || pas‿mọ̀m̥↑ | mú·su.↾ kràŝî↓ ||

dabar̊↾ | tε‿má·s̬↑ ⁝ gẹr̃ᵉʒæm\ || ka‿dabar̊↑ ⁝ kad‿væstů.vẹŝ↾ | bαĩ.geŝ↾ | d̂ví·læktọ↑ wã·łandọ[20]\ || tẹ‿kȯ̀·↾ | tẹ‿tẹp‿grẹi̊t↑ ⁝ iŝsẹŝkɔ̀̂rs↘! || vakàrᵉ↑ ⁝ ka‿parvaẑúoi̯(ẹ)↾ | bú·-dawa.↑ | nætrọñ.kᵊ\ | ta‿d̂ví·lækt(ə)↑ ⁝ atẹĩ.nᵊ↘ ||

[iš ryto] nọ‿žã·d̂ɔ̃n↾ | tẹ‿muzikɔ̃·ntε\ dåug̑á.usẹ || tẹ‿tíeʃ | má.r̥šs̬↑ ⁝ gríež(ẹ)↾ | ẹ‿vẹ̀s↑ | kad‿ẹšłů.pt(ẹ)\ ˌkíek‿'nọ́.rs↓ ⁝ kọ̀k̂o.↓ || kὲⁱp↑ ɟɔ‿aci̊.kel̥ᵉ↑ ⁝ tȯ̀·↾ diẽnọ | tọs‿pråustů.vẹŝ↓ || pã·ɟẹm(ə)↾ lẹ̃̈·kŝtẹ | par‿stã·łọ↑ ⁝ dæ̃·dᵊ↾ || tẹná.i↑ parẹ̃̈·tkᵊs↾ | ẹ‿ŝvèčᵉ↑ ⁝ ɟɔ‿gi̊.mẹnẹŝ↾ | nọ̀↾‿tẹ ⁝ dúodᵊ\ || kàŝ↾‿ɟɔ‿tàdᵊ | pi̊.nẹgεs↘ pọ‿kíek || ɟɔ‿wadi̊.na.s↾ | mar̊̃č̂ọs↾ | pråustů.vẹŝ\ || tẹ‿dαinúoj(ẹ)↑ ⁝ kọk̂ŝ‿dαi̊n̥(ə)s↾ | ẹ‿kẽ·l(ẹ)↾ tọ‿lẹ̃̈·kŝtẹ ⁝ vis‿tọlĩ·n̂\ || nọ̀↑ | ẹ‿sen̂ɔů↑ tε‿wà↾ ⁑ àš↾ | tẹ‿ɟɔ‿nebæ-aci̊.mæn̥\ || mã·na.↑ | mã·m(ə)\ pã·saˌkọdaˌwa. || kẹ‿àš̬↾ bọ̀wɔ | tẹ‿nè\ || tẹi(p)‿pà(t)↘ tiktẹ̀s ||

---

[17] Turbūt apsirikimas: tikriausiai norėta sakyti *dó·wanọ* ~ *dóvaną*.

[18] Iškilmingus vartus.

[19] *vi̊.ṣ* = *vi̊.sъ* ~ (bev. g.) *vìsa*.

[20] Bk žodis: seniau buvo sakoma *adĩ·nъ* ~ *adynà* (vns. gal. *adĩ·nọ.*).

ka‿ɟe̯‿và↑ | kọk͡ọs‿tætů.łę.s↑ | kàs↑ | tę‿k͡ɔ̀tə↑ | vi.łnọ↑ nuk͡ɔ̃r̃.ps̥ ⁝ nu̯‿avæ̃·łę.s↑ | ã·ĩvæž↑ | ɟɔ‿tá.i↑ ⁝ já.unaɟę.↑ dó·wa,nọs | tę‿k͡ɔ̀tᵊ↑ ko.‿išá.udᵇˡs↑ | tè↑ ⁝ tęk‿tọk͡ọs↘ | tiek↘ || dåug͡á.us↑ | niẽka.↘ ||

a‿kęⁱp‿mã·m̥↑ pã·sa,kọda,wa. | señɔů↑ ⁝ tę‿va‿vi.sọ.s↑ | tęná.i↑ | tȯ·s↑‿(i̯)ɔ ⁝ tætů.-łę.s̥↑ ⁝ gi.minęs↑ | tę‿susę̇·dᵊ↑ ⁝ ę‿ů.žger̃↘ || užgærtů.vęs↘ vę̃·ĩ bú·dau̯a. || tę‿mã·na.↑ ⁝ mã·m̥⁽ᵊ⁾↘ ⁝ tęk‿pã·sa,kọda,wa.↘ || tå·↑ | nebæbů.u̯a.↘ pas‿mọ̀m || ɟɔ‿bů.wa.↑ | pra-nĩ·kę↘ || nọ̀↑‿tę ⁝ tę‿wọ̀t↑ àš | ů.žgerᵉ↑ vadi.nas || àš↓ | avi·tę.↑ | ɟɔu‿mar̃ᵉčę↑ ⁝ ọnt‿pra-givẽ·nęma↘ pi.rmaɟe̯.↘ || ů.žgęr̥↓ | àš↑ ⁝ žusi·tę↑ | àš↓ ⁝ uñti·tę↑ | wọ(t)‿tęⁱp↘ || tọ̀kˡs↑ | dal͡ɔ̃kᵇˡs[21]↘ ||

nọ‿tę‿kàd⁽ᵊ⁾↑ ⁝ ɟɔᵘ‿bɑĩ.ges↑ væstů.vęs | tę‿tàdᵊ↘ || bú·dau̯a.↑ | pęr̃.šęlᵉ↘ kã·r⁽ᵉ⁾ || dabar̃↑ màtę | tę‿væ̃·žᵊ↑ | dẽ·gę(ĩ)↘ tọ(s)‿svõ·č͡ọs | tę‿kȯ·↘ dari·ĩ || a‿tàd̥↑ | pęr̃.šęl⁽ᵉ⁾↑ | ká.rda,wa.↘ || svȯ·čᵉ↑ | tę‿niẽka↘ nedari·dau̯a. || bęñt↑ | pas‿mọ̀m↘ | mú·su.↘‿ɟɔ kràs̃tę || kọr‿kitọr̃↑ | negà₍.₎l̥⁽ᵉ⁾↘ pasɑki·t⁽ᵉ⁾↘ ||

nọ̀↑ | tę‿kęip‿ruduȯ[22]↑ atɑĩ.n̥↑ | tę‿tàd̥↑ | ę‿sů.væžə↘ || ɟɔ‿pas‿túos↑ ⁝ ɟɔ‿vadi.nas↑ | kur‿pã·žadə↑ | ikọrtọ̀y̥⁽ᵉ⁾s↘‿,túos padã·ra.‿ɟɔ || dabar̃↑‿mat | nọ̀↑ ⁝ tik‿tęⁱp↘ wa‿dabɑr̃ | aš‿kęⁱp‿žů·r̃ᵘ↘ || ar‿ọn‿bã·ĩu.↑ | ar‿ọnt‿væstů.vu.↑ | tę‿vọ̀t↘ || tɑip‿sã·ka.↑ ⁝ tɔ́.rta.↑ | ę‿tuos̥‿dó·,wans↘ ɟɔ‿næ̃·šᵊ↘ || tę‿tɔ́.rt(ọ)↘ ęs̃kẽ·pę næ̃·šᵊ || ọ‿señɔů↑ | tà‿ɟɔᵘ mɑĩ.sta↑‿ta. ⁝ kⁱekvienᵊs↑ | a‿ęž‿gęm͡ɔ̃nᵘ[23]↑ važúoj⁽ᵉ⁾ | ar̃‿iš‿kå·↑ || tè↑‿ɟɔ ⁝ mɑĩ.šọ↘ pridę́·ɟe↘ || ę‿mę̃·su↑ ę‿dæšru↑ tęnå.ɟɔs | a‿žȯ·su.↑ pap͡ɟó·ve. ⁝ ar‿kȯ·↑ | pirã·gu↑ prikẽ·pę || dá·↑ ⁝ ę‿ne‿vienọ↘ tęná.i | tọ‿raguõl⁽ᵉ⁾↘ væ̃·žda. | kèlˡs↘ ||

nọ̀↑ | tę‿vọ̀t↘ || bú·da,wa.↑ | ɟęigu↑ nætọ̀rᵉ↑ ⁝ ka.‿nusęvẽ·s(ĩ)↑ | tęⁱ‿,næwa'žúok↘ || nọ̀↑‿tę‿màt | tę‿tàs↘ su̯nků.mọ su̯dari·da,wa.↘ || nọ‿ọ‿señɔů↑ | kad‿ú·kę,nikę↑ kɑip̯‿gi.væ̃.nda,wa.↑ | ne↑wisàd̥⁽ᵊ⁾↑ | ĩ·ra.↘ tas‿rů.bęl⁽ᵉ⁾s↘ | nusępęr̃⁽ᵉ⁾kt⁽ᵉ⁾↘ ||

Įrašė G. Ručinskaitė-Kačiuškienė ir A. Girdenis 1974 m.

[21] *dal͡ɔ̃kᵇˡs* ~ *dalykùs* (formaliai – **dalikùs*). Retas (bet kartkarčiais pasitaikantis) balsio trumpumas atitrauktinio kirčio pozicijoje.
[22] Turbūt bendrinės kalbos forma: tikras tarmės atitikmuo turėtų būti *rọ̀dwɑ*.
[23] *gęm͡ɔ̃nᵘ* ~ *giminų̃* (!) „giminių“.

4. KRINČINAS

Morta Vadopalaitė, g. 1897 m.

SEPTYNERI METAI SU ŽĄSIMIS IR ŽĄSIUKAIS

nǫ̀ ẹ̀r-ə | tẹ‿àš gani̇́·damṃ žǔ·s̥. | dαinúoda,wɔ. || ẹr̃‿vẹř̥ᵉkᵉ || ka‿man̂‿di̇.-dæłẹ. | rẹĩ.kᵉ ⁞ žũ·s'z̃\ gani̇́·t⁽ẹ⁾ || sæ̃·nẹⁱ\ || nọ‿ɟɔ‿pẹñ.ci,nike | dá· ,næmọ'kẹ́·jẹ.\ nọ‿tẹ‿màtẹ ⁞ kẹp‿dabař̥ ||

tọ(s)‿žũ·s̥s̥ ⁞ ˀαĩ.da,wa. | pã·skə ⁞ màni.\ || àš | dabař̥‿ɟɔ ž̃ũ·rᵉ ⁞ žu.s̃ů.kẹ | kọr‿àš ⁞ αi̇̃sᵉ\ || ọŋ‿kọř̥ ⁞ vèsẹ\ júos || ẹr‿aš‿αi̇̃ṇ⁽ə⁾ ⁞ ɟie‿αi̇̃lᵉ | kad‿αĩ.da,wa. | αi̇̃,l̂õ·¹\ || pàskə ⁞ màni.\ || ir‿i̇̃.s̃,væd\ ọnt‿łåůku || tẹ‿màtẹ ši̇̃.tẹp | žmó·ni(s̃) ž̃ũ·r̥̂ | sã·ka ⁞ s̃tebẹ́·tẹ'nẹ | kẹp‿ɟẹi̇̃ | ta.(s)‿žũ·si.s̃\ kłåũ.sa. || kẹp̂‿ɟọs‿αĩ.nᵊ ||

nọ̀ ⁞ i̯ẹr‿màtẹ | gàn̂ɔ tuo(s)‿žu.s̃ọ̀ks̥ | ẹr‿ã·šẹn̂ ⁞ unt‿łåũ.ka. | liẽts man̂‿sọ-li̇̃.ɟẹ. | sọšàłɔ || sọ‿sọkneli̇́·tⁱ bọ̀wɔ | gàwɔ prẹ‿kepænu. | uždegi̇̃.mu.\ || ˈtẹ̀k | nenů.mẹr̂ɔ.\ || ọnt‿łåũ.ka. | ,rablẹ'nẹ́·ɟɔ\ ⁞ žẹ̀nẹᵉ || tẹ‿gã·wa. á.r̂kl⁽ᶥ⁾ | nů.vežẹ. paz‿dã·ktaru. | iłá.ide. á.mpuli. | tẹ‿àš ⁞ acẹgàwɔᵘ\ || màt | kẹp‿a(s)‿s̃ɔ̃ř̥gɔ. || dàbar mànẹ | ar̂̊\‿vi.s || rẹĩ.k⁽ẹ⁾ | sá.ugọt(ẹ)s̃\ || prã·dæḍ ⁞ skåudẹ́·t⁽ẹ⁾\ ||

to.(s)‿žů·s's̃ | dàbαr̂‿ɟɔ ⁞ i̇̃.s̃væžə | ẹ‿septi̇́·n̂s̃ mæts | ẹžgan̂ɔ̃.²\ ɟɔ‿tọ(s)‿žů·s(s̃) | ẹ‿žus̃ọ̀kᵇˡs || par‿vã·sa⁽ʳᵘ⁾ ⁞ ug̑ɔ̃nɔ̃. žů·s's̃ | par̂‿žiẽm | tẹ‿ɟɔ‿dàbar ⁞ i̇̃.s̃væžᵊ\ || nebẹ̀·r ⁞ kas̃‿ɟu.‿gã·na.\ ⁞ tu.‿žů·,su. || àš | nebænó·rᵉ\ gani̇́·t̂ || ir‿dabař̥ | kiti̇́em\ dúodau̯a. žů·s̥s̃ | k̂åuši̇̃.n̂u.\ næbú·da,wa. || ọ‿màn̂ | sọrẹñ.gdawɔ. ⁞ tẹisẹ̀ŋgẹ tuos‿k̂åušẹ̀nᵉs̃ | ẹr‿mà(n̂) ⁞ næpałá.izda,wa. || tọ̀rẹ ⁞ gani̇́·t⁽ẹ⁾ | ẹr‿gã·taw⁽ᵛ⁾\ ||

---

[1] *αi̇̃,l̂õ· ~ eiliõ(j)* „eilėje". Sporadiškas kirčio atitraukimas iš antrinės galūnės (su išlaikytu aiškiu šalutiniu kirčiu).

[2] Krinčino apylinkėse dažnokas fakultatyvus kirtis, neatitrauktas iš ilgųjų galūnių. Tai matyti iš įvairių toliau pasitaikančių formų (*ug̑ɔ̃nɔ̃.* || *ug̑ɔ̀nɔ. ~ uginaũ* „auginau", *žẹnẹ̀ⁱ ~ žinaĩ*, *ar̂kli̯i̯s̃ ~ arklỹs*, *,papra'stů· ~ paprastų̃*, *mædɔ̃.s* || *mædɔ.s ~ medaũs* ir kt.).

nǫ‿aŝ‿ȷů·↑ ⁞ nebegàl^{e}↿ | ę‿nebæganɔ^{u}\ ⁞ tu.‿žů·su.↘ ||

^{ʔ}ỉ.ŝveže̱.↑ pardúot$^{(ę)}$↿ | ę‿kad‿aŝ‿ver̂k̂ɔ↿ tu.‿žů·ˌsu. | ę‿man̂‿akí·s$^{(ę)}$↑ ⁞ stó·v^{e}↿ | kel^{e}ŝ‿nàkt̂ş↿ | nægàl$^{(ę)}$↑ užmỉ.kt$^{(ę)}$↿ | ró·da.s↿ kęp‿júos ⁞ tę‿p̂ȷá.uņ↿ || kęp‿man̂‿tas‿kuõ-d^{t}ŝ↑ nusã·ke.⇃ | ka‿júos↑ ⁞ pakabỉ.n^{ə}↿ | ǫš‿kó·ȷu.↑ ǫn̂î‿vęr̂vę.ŝ↿ | ęr̂‿ležǫ̂vęŝ\ nup̂ȷá.unə ||

ę‿man̂‿akí·ŝ↑ ⁞ ęr‿akí·ŝ↿ | ęr‿aŝ‿nękèp↿ | kèlęŝ↑ ⁞ nàkt^{t}ŝ↘ | mægó·î\ ˌnæga'łę̇·ȷɔ || łàbę^\ gαiłę̇·ȷe̱. | tu.‿žů·ˌsu.↘ màn$^{(ę)}$ || ka‿jȯ·s↿ | łàbę^{i}↑ kłåusí·daˌwa.\ ||

tę‿par‿vã·saru.↑ ⁞ žuŝǫks↘ | maží·č̂s\ ugí.ndau̯ɔ. || ǫ‿sèn^{e}ŝ↿ | tę‿par̃žiẽm\ || žu-ŝǫkş↿ | ^{ʔ}ỉ.ŝvæž\ rů.deni.↘ || pardúodə↘ || k̂ɔ̃t^{υ}s^\ vęl̂‿ugỉ.n^{ə} ⁞ pawã·sar^{e}↘ || ę‿pręprã·zda.\ tie‿žuŝů.kę | màn$^{(ę)}$↑ ⁞ kłɔusí·dau̯a.\ || žęrę̇·dau̯a.\ ǫnt‿màni | kęp‿uŋ‿kṳ̂ku.↑ ⁞ žũ·si.\ || kad‿αỉņ^{ə}↿ | ęš‿pã·sk^\ || ęš‿pàskǫ.s↘ αỉ.ņ ||

nògi↑ tę‿ků·↿‿tę | ˌpasα'kí·s^{i}\‿gę || kęp‿jíe↑ ⁞ mažů..čę↿ | kęp‿rę̃i.k^{e}↑ prę‿łǫ-vẽ·l̂u.⇃ ⁞ žęnę↑ ⁞ kęp‿ká.rštə↿ | nę̇·⇃ ⁞ pa-ú.ŋkŝne.⇃ | nů.kræntə^\ || vá.n̂den$^{(e)}$ŝ[3]↑ rę̃i.gda. nẽ·ŝt$^{(e)}$ ⁞ ęš‿tȯ·l^{e}↿ | ˌtíem‿žu'ŝů.ka.m↿ | łovẽ·ˌl̂^{u}ɔ́.ŝ↑ pripí.l̂t^{e}↿ || ęš‿kαimí·na.↑ ⁞ kỉ.ta.\ | rę̃i.gda.-a↑ ⁞ nẽ·ŝt$^{(e)}$\ || màn$^{(ę)}$↿ | sǫn̊k^{ə}\ bů.wa. ⁞ ků·↘‿tę || ka‿tę‿næbů.wa.⇃ | prũ·da.^\! || paŝk̂ɔů↿ | ỉ.škase.↑ ⁞ duõbi.\ | kęp‿aš‿pradę̇·ȷɔ↑‿ȷɔ. ⁞ bá.r̂tęŝ↘ || šú.l̂ne̱.[4]↿ næbů.wa. | tαi‿ỉ.škase̱.↑ ⁞ duõbi.\‿ȷɔ | dỉ.dæłы.^\ tàd^{ə} || næ̀^\ˌbů.wa. | nę‿prũ·da.↑ ⁞ nę‿niẽka.⇃ || nẽ·ŝt$^{(e)}$\ rę̃i.gda. ||

mę̇·št^{ы}s↑ ęŝmẽ·ŝt^{e} ⁞ ęŝmæ̃·zdau̯ɔ↿ | ęš‿tů·↑ ⁞ kǫr‿žũ·siŝ\ bú·dau̯a. || kíek↑ | tę‿mę̇·š-ła₍.₎^\! || žmó·n̂ŝ↑ ęi̯ęĩ.ņ↿ || ^{i}kiẽk⇃‿mæs nægã·lęm | smí.rd^{ə}↿ ⁞ smí.rd$^{(ə)}$^\! || ǫ‿màn̂↑ | rę̃i.gda.\ gałę̇·î || agę‿rę̃i.gdau̯a.^\ || pakratů·↑ næ-atã·væž↿ | tó·↿ ⁞ fę́.rmǫ.s↑ vedę̇·i̯^{e}↿ | žuŝů.ˌká.m↿ || tę‿štã·p^{e}↿ | tę‿ar̂kli̯ŝ↿ nęĩ.ņ | kå·↿‿tę || aŝ‿ęŝ‿mežú·nu.⇃ | sǫ‿naŝtæ̀łə\ | næ̃·ždau̯ɔ↑ ⁞ pakratí·(î)↘ tiem‿žusí.m[5] || tę‿ǫš‿tαỉ^\! || tòks↿ mã·na. | givæ̃·n̂ɔ̃m̰s\ || sǫn̊k^{ə}s\ ||

bú·da-a.↑ ⁞ pǫ‿pęŋ̊k$^{(e)}$(s)↿ šęm̊tş | bú·dau̯a.\ || tę‿ỉ.ŝkrænt↿ | mažɔ̂ů\ liẽkə tàd$^{(ə)}$ || a‿ȷɔ‿kę‿sů.væž↑ ⁞ ęš‿kar̃.ta.⇃ | tę‿pǫ‿pęŋ̊kę(ŝ)↿ | šęm̊t(s)\ su.væ̃·žda. || sǫn̊k^\! ||

tę‿paŝk̂ɔů↑ ęsęgů.d̂ręnɔ.⇃ | tǫ̂kúos↑ łǫn̂telí·îŝ↿ ⁞ par̂.ˌdæḓ[6]↿ | pǫ‿dẽ·šim↿ žuŝůku. sů.dæd | bṳ̂tkelí·te.n̂[7]↘ || tàdə↑ | næ̃·kræn(t)\‿tęp || ǫ‿gałę̇·ȷe̱.⇃ | kõ·łǫ̂kŝ\ | tèp↑ sǫgałwó·t^{e}↿ ⁞ padarí·t$^{(e)}$↘ || ˌpada'rí·t$^{(e)}$↿ | ka‿jíe↿ | nesęspåustu.^\ || fę́.rmǫ.s^\ vedę̇·i̯$^{(e)}$ | kal̂č̂á.uŝ^{e} || tęgę‿jí·\ gałę̇·ȷe̱. ęžgałwó·t^{e} || ^{ʔ}nǫ̀\ | ęr‿dabar̂↑ tę‿žuŝů.kę↿ | kru.wõ·↿ | lỉ.p↑ ⁞ lỉ··p^{ə}⇃ | ˌvíens‿ǫŋ‿'kỉ.ta.⇃ | apatỉ.niŝ⇃ ⁞ ę‿negí·u̯^{υ}s\ tàdə || ȷe‿lỉ.p^{υ}↿ vỉ.s | kad̰‿šęl̂-

---

[3] Žodis paveiktas bendrinės kalbos: šnektoje turėtų būti *ú.n̂den$^{(e)}$ŝ* (plg. dar toliau pasakytas formas *skrañ.ǯe̱. ~ skrañdžio*, *bałañ.ǯe. ~ balañdžio*, *vá̧.n̂deni. ~ vándenį*).

[4] *šú.l̂ne̱. ~ šùlnio „šulinio“.*

[5] Turbūt pradžioje norėta sakyti *tiem‿žus'ů.kam ~ tiem žąsiùkam*.

[6] *par̂.ˌdæḓ = par̂. dædъ ~ par̃dedu* „perdedu“.

[7] Į būdelę.

ɔ̂ɔǔ\ | kad͜ šęl̂ɔ̂ɔǔ͜ gi žęnę̀ⁱ || kad͜ ęr͜ kǫræ̋.nda,wa.↑ bet͜ vi̇̂.s↑ | tiék\ || jie↑ ⁞ ,ma-žu'ɔ̂ǔ.kę̀ᵉ\ | nǫ̀ || tęk↑ ⁞ ęš͜ perĩ·kłę.s↑ | aĩvæ̃·štu.s[8] *||*

tę͜ màtę↑ ⁞ ę͜ ši̇.tęp↑ | ę͜ war̃gɔ.\͜ aš || septi·n's↑ | mæ̀tş\ || màtę̀ⁱ || ęr͜ ǫn͜ pǔse.ŝ\ ugi.ndaụɔ kę̀ɔtᵇˢ || ęr͜ ǫn͜ pǔ.sę.ŝ\ vęl̂͜ ugɔ̀nɔ. | ,pabαi'gõ· || ęr̂͜ vę̃·l̂\ | vę↑sèp\ tę͜ bǔ.wa. || beĩ͜ septi·n's↑ | 'mæ̀ts\ prę͜ påũ.kŝɔ̂u ||

APIE KARVĘ IR GERUS KAIMYNUS

ã·šęn̂↑͜ mat | kę͜ prę͜ žǔ·su.↑ di.rbɔ↑ | tę͜ àš↑ ⁞ ǫsędi.rbɔ↑ tu.͜ aĩ.gu.↑ | kèl̂u↑ mæ̃·tu.↑ | àš↑ ⁞ nǫsępęr̃kɔ.↑ | ká.r̂vi.\ || dá·↑ ⁞ avæ̃·łы.↑ łαiki·da,wɔ. ⁑ nǫ↑͜ tę͜ mat ⁞ tu.͜ avæ̃·łы.↑ par̃.davɔ̂ | ęr͜ ǫš͜ tǫz͜ darbã·denᵉŝ↑ | ę͜ ,nusę'pɔ̂r̃kɔ.↑ | ká.r̂vi.\ || tę͜ ęsętαiŝɔ↑ | ká.r̂vi.\ ||

tę͜ mà(t)↑ tǫrę̇·ɟɔ.↑ ɟɔ͜ dabar̃ | kę̀p↑͜ gę | gal̂͜ r̂èčᵉ\͜ i̯ɔ ká.r̂ve. || anǔ.↑ par̃.davɔ̂↑ | dẽ·ši(m)↑ | mæ̃·tu.\ bɔ.͜ ęšłαĩ.k⁽ᵉ⁾ş[9] *| ɟɔ͜ ši̇.tu.\ ⁞ kæ̃·tǫrᵉŝ↑ mæ̀tş || ji·↑͜ mat | łàbę.↑ rǔ.,den̂↑ ⁞ ęŝɔ̂r̃.ga.↑ ⁞ ta͜ ká.r̂ve.↑ | tę(k)͜ gi·w⁽ᵊ⁾↑ | ęšli̇.ka.\ || skrañ.ǯę.↑ | ǫžꞈdegi.m̥s\ vędǫr̂ǔ· | bǔ.wa.\ || niẽka.↑ | piéna.\ nebæ̃·daw⁽ᵉ⁾ | tęk͜ čęr̃keli·ti.↑ ⁞ bæ̃·da-e.*[10]*\ kǫ̀-k̂u. || tę͜ àš↑ | mé.l̂ǯɔ.↑ mé.l̂ǯɔ.↑ tu.͜ ká.r̂vi. || vi̇̂s↑ tiék\ ⁞ næ-ǫžłá.iǯɔ.*[11] *|| ę͜ ,vętę'nã·-re.*[12]*↑ | łabę͜ gæ̀r̥↑ ⁞ čę͜ i̇̂·r↑ | tǫkę͜ mõ·nęk⁽ᵊ⁾ || ę͜ mànᵉ↑ | pagi·de.\ tu.͜ ká.r̂vi. || tę̇.↑ žę̀nę↑ ⁞ pawã·sar⁽ᵉ⁾↑ | kàŝ↑͜ ɟęi bǔ.wa. | bałañ.ǯe.↑ ⁞ mę̇·nes⁽ᵉ⁾ || isi̇.metę.\ || tęk͜ mę̇·-nɔ.↑ ⁞ bæbǔ.wa.↑ | lęg͜ a,cęve'dę̀m̥⁽ᵊ⁾↑ | ęr̂͜ isi̇.mete.\ || aγà\ || tę͜ dabαr̂↑ ⁞ piéna.↑ ⁑ ę͜ da.͜ bǔ.wa.↑ | næ-ǫžłàistᵊ\ || tę͜ piéna.↑ | nædåũ.g\ dã·vę. || dàbar↑ | padåugę̇·ɟę.\ || dabar̃↑ ⁞ dúod↑ | kęp͜ ɟɔ͜ vi̇̂.s\ dúodaụa. || ɟɔ̂.↑ ⁞ apsęwαisi̇.na.↑ | to.͜ ká.r̂ve.↑ mànᵉ ⁑ kæturǔ·↑ | teĩǔ.ku.\ | jåun̥\ || ęr̂͜ gæ̀r̥⁽ᵊ⁾ || kłåũ.sa.\ màni. || ka͜ vi̇.s↑ | man̂͜ ká.rvę.ŝ↑ | kłåũ.sa.\ || kad͜ ręĩ.kᵉ↑ vẽ·ŝt⁽ᵉ⁾↑ | aŝ͜ ne↑prę̇vęĩksᵉ\ || šǫkęnę̃·s↑ ⁞ ęr̂͜ ęšłę̇·ks↑ || kǫr̂↑ ⁞ ɟi.͜ nǫrę̃·s↑ | tę̀↑ ⁞ łę̇·ks\ || aš͜ ǔ.žd æd↑ ǫnt͜ ragǔ· ⁞ lęn̂cũ·gu.↑ | ęr͜ αĩ.,nam || ęr͜ nǫ-vaĩdɔ.\ tęⁱp͜ àš ⁞ ę͜ nǔ.,væd⁽ᵊ⁾ || ę͜ màn⁽ᵉ⁾↑ čę͜ tǫk̂͜ i̇̂·ra.↑ | kαiri·te.\ | tǫk⁽ᵉ⁾͜ kαirie-ne.\ ⁞ iš͜ pã·svalę. || bǫgá.łtare.\ || ę͜ tó·↑ ⁞ mærgá.ite.↑ | ɟɔ͜ kætǫr̂ó·læka.s↑ ⁞ mæ̃·tu. || ka͜ kiek↑ | dabar͜ atvaž̃ã·ụa.↑ ⁞ ęš͜ pã·svalę.↑ | αiŝ\͜ aš mǫr̂ti·(t̂) ⁞ tau͜ padę̇·t⁽ᵉ⁾ |*

---

[8] Smarkiai apnykusio *u* kamieno daugiskaitos vardininko galūnė dėl didesnio raiškumo neretai išstumia būdvardžių ir jiems artimų neveikiamųjų dalyvių redukuotą -ь ~ -*i* (*aĩvèŝtь ~ atvežtì → aĩvæ̃·štu.s ~ atvẽžtūs*; plg. toliau pasitaikiusią formą *bá.łtu.s ~ báltūs* „balti“).

[9] Redukuota iš *bǫụɔ ęšłαĩ.kᵇŝ ~ buvaũ išlaĩkius.*

[10] Retas minkštojo [*v̂*] ([*ŵ*]) išmetimas.

[11] *næ-ǫžłá.iǯɔ. ~ neužléidžiau* „neužleidau“ (plg. tolesnio teksto 3 a. *sǫsęłá.ide. ~ susiléidė*).

[12] Veterinarė. Skiemuo -*rę*- išmestas trumpinant žodį ir vengiant „aliteracijos“ su galiniu skiemeniu.

ká.r̂vẹŝ\ pamé.l̂s̃t⁽ẹ⁾ ‖ i̯i·↑ ⁞ tuoi̯‿ł̃a·kᵉ‿mân̂ ⁞ dàbar↑ | nesẹłá.iž⁽ẹ⁾\ ⁞ tọ‿ká.r̂ve.↘ ‖ ẹ‿tèp↑ | šiẽna.↑ padẹ́·jẹ. sọvẽ·s̃(î) | ˌtó·‿mær'gá.ite.\ ‖

pã·dæd↑ ⁞ kαimí·nẹⁱ↑ vẽ·l̂ ⁞ màn̂↑ | ká.ugẹ(ŝ)↑ sọdẹ́·t⁽ẹ⁾ ⁞ čẹ‿kẹp‿nọp̂jó·ve.↑ ‖ čẹ‿liẽt⁽ы⁾s↑ ẹĩ.n̥ ⁞ kå·↑ | aš‿tẹ(k)‿grẹ́·bᵉ↑ grẹ́·bᵉ↑ ‖ nů.łake.↑ | man̂‿padẹ́·jẹ.↑ sọgrẹ́·pt⁽ẹ⁾↑ | ẹ‿sọdẹ́·jẹ.m↑ ⁞ ká.ugᵉs̃↑ | ẹ‿sů.veže.m↘ ‖ såũ.su.\ šiẽnu. ‖ kẹp‿šemæ̃·t↘ ‖ li̊.jẹ.↑ ⁞ li̊.jẹ.\ ‖ pamaní·k↖! ‖ dabar̂↑ li̊.jẹ.↑ | nọp̂já.ul̂↑ nægałẹ́·jẹ.m↑ ‖ ọ‿àš↑ | paskọti̊.-nẹ.↑ ⁞ nọp̂jó·v̂ɔ↑ | papúoła.↑ | prẹš‿pagã·du.\ ‖ ẹ̊r↑ ⁞ sọžů.wa.[13]↑ | ẹ‿sů.veˌže.m↖ ‖ pa↑sẹsọm̂ž̃ɔ↑ žmõ·gu.↑ | pẹŋk̂ó·læk↑ | rů.bl̂u₍.₎↖ ˌsọmọ'kẹ́·jɔ. ⁞ ta.m‿žmõ·gᵊ↘ ‖ kłá.us̥ kłá.usᵉ↑ ⁞ kíek↑ ‖ nọ̀↑ | ẹ‿næsã·ka.\ ‖ pã·dav̂ɔ↑ | pẹŋk̂ó·læk\ ‖ á.r̂kli.↑ | gàwɔᵒ↑ ⁞ ẹs̃‿fẹ́.r̂mẹˌn̂ọku.[14]\ ‖ tẹ‿màt↑ | vi̊.sˌkå.↑ | rẹĩ.kᵉ↖ ⁞ pasẹstọró·t̂↘ ‖ næ↑tọ̀rᵉ\ ‖

BITĖS

dabar̊↑ | rů.deni.\‿tẹk ‖ dá·↑ | spiẽčis̃↑ atẽ·jẹ.↑ | pas‿tů.↑‿wa | mó·kẹtọjẹ.↑ žmọ̀-nọ.s[15]↑ | sẽ·serⁱ\ ‖ čẹ‿jọzałẹ́·n̥s\ | tọk̥s‿givæ̃·n̥↑ ⁞ mó·kẹˌtọj's̃↘ ‖ kαiminĩ·ˌs̃tẹ.\ mú·s ‖ nọ̀↑‿tẹ | atẽ·jẹ.↑ tọs‿bi̊.ti.ŝ[16]↑ | jɔ̃s↑ netů.r̂ⁱ↑ ⁞ kur̂‿dẹ́·tᵉ\ ‖ sã·ka.↑ | sọsẹłá.ide.↑ ⁞ rů.deni.\ ‖ su↑sẹła.ide.↑ ‖ atẽ·j(ẹ) ọnt‿màn⁽ẹ⁾↑ | sã·ka.\ ‖ tau‿bi̊.ču.↑ | nerẹĩ.kᵉ↖? ‖ nọ‿ka‿nó·r⁽ẹ⁾↑ sàkɔ | kọki‿víenu↑ avẹłẽ·li.↑ | vẹ̊.l̂\ isẹtαisí·s⁽ẹ⁾↘ ‖

màn⁽ẹ⁾↑ ⁞ ọnkš̃čɔů↑ | bů.wa.\ bi̊.ču.[17] ‖ i̊.s̃mẹre.\ ‖ víens↑ | ˌavẹ'łẽ·lis̥↑ ˌdá·‿'li̊.ka.↑ | bů.wa.↑ | îri̊·s\ avẹłẽ·l⁽ẹ⁾ ‖ víens↑ | li̊.kẹž̂↑ bů.wa. | ẹr̂‿jẽ·mẹ.↑ | pæ̃·łẹ.s\ ẹsẹtαĩ.sẹ.↙ | maî‿jọ̊·s↑ | bẹ́·ga.↑ pau̯ã·sar⁽ⁱ⁾ ⁞ ó·ran↑ | ọsi̊.kẹšẹ.[18]↑ | łọn̂dæ̃·ła.\ | ẹždů.sa.↖ ‖ àš↑ | næ↑pažẹrẹ́·jɔ↑ | ẹr̂‿ẹždů.sa.\ ‖ tè↑ | neˌbætọ'rẹ́·jɔ\ bi̊.ču. ‖ dabar̊↑ | jɔ‿kọk̂úos↑ | mæts̥↑ | dåug̃ɔů↑ | ne↑bætọrẹ́·u̯[19]\ ‖

ẹ‿dabar̊↑ | itαĩ.se.\ man̂ | vẽ·l̂↖ s̃piẽčᵘ ‖ ẹ‿tọ̀k̂ọž↑ 'gæ̃·rọ.s↑ | nækú.nd̥↑ ‖ næ↑kú.n-də↖ ‖ kåpkã·ž̃ɔškọs[20]\ ‖ nọ̀↑‿ẹ‿tẹ | tẹ‿dabar̊↑‿jọm ⁞ rẹik̥s‿dúotᵉ↑ | ců.krɔs\ matẹ̀i ‖ jó·m↑ netæ̃·ka. | mædɔ̃.s\ prẹsẹnẽ·s̃tᵉ‖ netẹñ.k↑ ⁞ tẹnαi‿rẹmẽ·lẹ.↑ avẹlĩ· | sọstã·-te.↑‿tẹp ⁞ ne‿viẽˌtọ↙ ‖ kọ̊·rᵉs̃↖ ⁞ pradẹ́·jẹ.↑ tαisí·t⁽ẹ⁾ | ọn‿dů.gne[21]\ ‖ nọ̊.↑ ẹ‿tẹ‿màtẹ |

---

[13] *sọžů.wa. ~ sudžiùvo* „sudžiūvo“ (plg. *sọžọ̀wɔ. ~ sudžiuvaũ*, *sọžọ̀vẹ. ~ sudžiuvaĩ*).

[14] *fẹ́.r̂mẹˌn̂ọku. ~ fèrminykų* „fermininkų, fermos tarnautojų“.

[15] Nereguliarus šaknies balsio trumpumas. Turėtų būti *žmọ̃·nọ.s* (*žmọ̊·nọ.s* [?]) *~ žmonõs*.

[16] *bi̊.ti.ŝ ~ bìtys* „bitės“ (vns. vard. *bẹ̀tьs̃ ~ bitìs*).

[17] Tarmei labai būdinga naudininko konstrukcija (vietoj konstrukcijos su *turėti*). Plg. žinomos dainos *Nėr man tėvelio dalelei skirti*.

[18] *ọsi̊.kẹšẹ. ~ užsìkišė* „užsikišo“. Dėl pakitusio kamieno plg. 11 išn.

[19] Redukuota ir sutráukta iš *nebætọrẹ́·jɔ. ~ nebeturėjau* (→ *nebætọrẹ́·i̯ɔ.*).

[20] Kaukaziškos, kaukazietiškos. Iš *kapkã·zьs* „Kaukazas“ (turbūt kilęs iš rusų Кавказ, tariamo kaip [*kafká.s*]).

[21] Ant dugno, dugne.

rẹĩ.kẹ.ꜛ ẹš‿nå̄ũ.jẹ.ꜛ mú.m | ẹšim̃.(î)ꜛ tæ.‿kȯ·rẹꜛ || i̇.šẹme.mꜛ | vẽ·î ꜛ padẹ́·ɟẹ.m ⁞ ó·ri[22]*ꜛ ɟúos | vẹ̇·î\ nẽ·šæ.ŝ iñî‿vi̇.du. || sutrůgde.m⌝\ jó·m || dabař̊ꜛ | patɑĩ.se.mꜛ ⁞ kẹp‿rẹĩ.ˌkaɫs\ || aî‿jó·mꜛ | sọtrů.gde.m\ || tẹ‿dabař̊ꜛ ⁞ců.kra.*[23]*ꜛ | nebæ̃·davɔ̂ᵘ\ || dabař̊ꜛ rẹi̇ksꜛ | vẽ·î\ | vi̇.r̂(î)ꜛ ⁞ si̇.rapa.*[24]*⸜ || ka(d)‿diẽnọ s̥ꜛ ⁞ buz‿grã·ẑọsꜛ | ta‿jȯ·s̥ꜛ ⁞ ˌdá.‿ˈi̇.ŝkrændᵊ\ ||*

si̇.rapu.ꜛ | wa‿ši̇.tẹp\ || ọẑvi̇.rẹnᵊ vą.n̂deni.ꜛ | ẹr‿ọn‿ců.kra.ꜛ ů.ŝpẹlᵉꜛ | ẹr‿mɑi̇šẹꜛ ⁞ mɑi̇šẹꜛ | ka‿nó·rᵉꜛ ⁞ ọn‿pů.sẹ.ẑꜛ dẹ́·k | ců.kra.ꜛ ⸾ kad‿ọn‿pů.sẹ.ŝꜛ | par‿mã·žə⌝\ || rẹĩ.kẹꜛ ⁞ ši̇.ta.sꜛ | îri̇.sꜛ ⁞ ŝtẹkli̇.nẹ.ŝ\ | dẹ́·îꜛ ⁞ ta.‿ců.kra.⸜ || ẹr‿vá.n̂denẹ.ꜛ | viẽn̥⁽ᵊ⁾\ || ců.kra.ꜛ | då̄ug̃ɔů\ || ọn‿pů.sẹ.ŝꜜ | par̂‿ŝki̇́·stᵊ⌝\ || rẹĩ.(k̂)ꜛ ka‿bi̇.ŝki. | tẹr̂ŝtẽ·ŝni.\‿vọt || tẹ‿màtꜛ | patɑi̇sɔꜛ tu.‿si̇.rapu.ꜛ | ẹ‿jȯ·sꜛ ⁞ vá.ɫga.\ || i̇·ra.ꜛ ⁞ ši̇.to.ꜜ | pẹnẹ.tů.-ʋs⌝\ | kærtúots̥\‿ˌtòks || plẹsmusi̇.ni.ŝ[25]*\ || ẹ‿pardari̇́·tsꜛ ⁞ wa‿ši̇.tẹp\ || ẹr‿pař̊ꜛ čẹná.iꜛ | ŝkẹɫali̇́·te.ꜜ || jȯ·sꜛ | i̇.lændᵊꜛ | a‿čẹ̀ꜛ ⁞ prẹpi̇́.ɫtsꜛ ta(s)‿si̇.rapsꜛ | ọ‿čẹ̀ꜛ ⁞ par̂‿čẹ̀ꜛ | i̇.lændᵊꜛ | čẹ̀ꜛ ⁞ pardari̇́·t⁽ᵊ⁾ꜛ | čẹ‿vẹr̊š⁽ˢ⁾ꜛ ⁞ ọẑd̂ɔ̂ñ.ktəsꜛ | ẹ‿jȯ·sꜛ ⁞ ẹr̂‿gẽ·rᵉ\ || ˌbalaˈni̇́·te. užd̂ẹ́·t̥⁽ᵊ⁾ꜛ ka‿neprigæ̀rtu.ꜛ ⸾ tam‿rọžẽ·l⁽ᵉ⁾ꜛ | barɫani̇́·te.\ || a‿čẹ̀ꜛ | tẹ‿pi̇́.ɫnᵊs\ || pri̇.pẹl⁽ᵉ⁾ꜛ | då̄ũ.g\ || a‿čẹ̀ꜛ | jȯ·sꜛ kọr̂‿i̇.læn(d)ꜛ | nædå̄ũ.g\‿ɟọm‿tẹp || rọžẽ·lᵉŝ\‿tọks | wa‿ši̇.tọks\ || nọ‿tẹi‿maî‿jȯ·sꜛ | ẹr̂‿gẽ·r⁽ᵉ⁾\ ||*

tẹ‿gràžᵊꜛ | žẹrẹ́·t⁽ᵉ⁾\ || jȯ·sꜛ | ẹ‿næ̃·š⌝\ ọn‿kȯ·r⁽ᵉ⁾ŝ ⁞ tọs̥‿bẹtæ̃·ɫẹ.s⸜ || kad‿àš̥ꜛ ⁞ dabař̊ꜛ || tọks‿paî\ bú·dau̯a. màn̂ || aî‿ka‿dabař̊ꜛ | ta‿aŝ‿nežẹnɔ̂.ꜛ | kad‿ši̇.tu.ꜛ kȯ·rẹ.ꜛ | bá.ɫtu.s⌝\ | kapkã·ẑɔ̂šku.⸜‿ˌtů. || aš‿pi̇́.rm̥ꜛ tọrẹ́·ɟɔ.ꜛ | pã·prasts̥\ || tẹ̀ꜛ | gæɫtó·nəs\ || ta‿kȯ·rẹꜛ gæɫtó·nᵉ | mæ̀₍.₎dẑ gæɫtó·n̥⁽ᵚ⁾s\ || ọ‿ka‿dabař̊ꜛ ⁞ bá.ɫtəsꜛ ⸾ tẹ‿àšꜛ | næ̀⌝\žẹnɔ⸜ || màtꜛ | và⌝\ kọkæ.‿kȯ·rẹⁱ || nọ‿gá.îꜛ ⁞ kad‿ẹš‿ců.kra.\ nẽ·šẹ. || ẹ‿bů.wa.ꜛ prẹnæ̃·štə | tå.ꜛ si̇.rapa.\ || bů.wa.⌝\ || tẹ̀ꜛ ⁞ ẹ‿bů.wa.ꜛ ɟɔ‿tà | prẹtɑisi̇́·tᵊ\ || ẹ‿maî‿jȯ·sꜛ ⁞ ne‿viẽˌtó.ꜛ | pradẹ́·i̯e.ꜛ tɑisi̇́·t⁽ᵉ⁾ꜛ || aš‿vẹ̇.îꜛ nọpɫẹ́·ŝɔꜛ | i̯er‿padẹ́·ɟɔꜛ ⁞ prẹš‿ɫọn̂dæɫᵚsꜜ || ẹẑgẹ́·re.⌝\‿ɟȯ·s ||

tẹ‿ši̇.ta.ꜛ ⁞ tẹ‿màtꜛ vàꜛ | mædəsꜛ ⁞ ši̇.tu.ꜛ | vàꜛ ⁞ ši̇.tọks\ || gæɫtó·n̥s⌝\ mædẓ bů.wa. || tu.‿ˌpapraˈstů·\ || a‿ka‿dàbarꜛ ši̇.tu.ꜛ | aŝ‿næ̀⌝\žẹnɔᵘ || gá.îꜛ kapkã·ẑɔ̂šku.ꜛ | gaî‿bá.ɫts̥\ || vàꜛ | čẹ̀\‿tẹk || tu.‿mã·na. bró·lˢŝꜛ tů.rᵉꜛ | kọk̂ọsꜛ | devi̇́·n̂ŝ avẹɫẹ̃·lⁱŝ\ ||

màtꜛ kọk̂ȯ·(s) | ˈžvã·kẹ.ŝ⌝\! || ẹš‿tu.‿kȯ·r̂u.\ || matẹ̀ⁱ\ || čẹ‿mà(n̂)ꜛ ⁞ nulíeɟẹ.ꜛ | ˌkɑimiˈnĩ·ˌŝtẹ́.ꜛ ⁞ tọk̥s‿gæɫã·žˢŝ\ || jà⌝\ | líejᵉ\ || ẹr‿nọlíeɟẹ.\ || jà\ | mó·kə⌝\ líetᵉ || gràžẹ(ŝ)ꜛ | žvàk⁽ᵉ⁾ŝ\ nulíej⁽ᵉ⁾ ||

Įrašė I. Ručinskaitė-Kruopienė 1980 m.

---

[22] Lauke, išorėje.

[23] Kadangi *a* ir *u* kamienai labai sumišę, sakoma ir *ců.krɔs* ~ *cùkraus*, ir *ců.kra.* ~ *cùkro*.

[24] Sirupo.

[25] Plastmasinis, plastikinis.

5. SALOČIAI

Barbora Misiūnienė, g. 1889 m.

VISI VYRAI BUVO GERI

å.š↿ | ȋrẹ̀s↾ ⁞ vı́·rᵊ[1]*\ pakau̯ó·jⁱŝ ‖ pẹrmọti̊.ni.ŝ↾ bů.wa. | krẹn̂či̊.na.\ parã·pẹjọ.s ‖ ẹ‿ŝp̂já.uʒ̂ɔ.↰ ‖ sàkɔ↑ | a.(š)‿u(ŝ)‿ši̊.ta.↑ sẽ·ne.↾ | ˀαi̊sᵉ↰?! ‖ ẹr̂↾ | ˎẹšẹ̈·jɔ\ ‖ nàŝlιŝ\ bů.wa. ‖ nọ‿kã·ra.↑ sugrĩ·žẹŝ↘ ‖ žmȍ·nə↑ ⁞ bů.wa.↾‿je̱. | žmȍ·nə↑ mi̊.re.↾ | pali̊.ka.↑ ⁞ dọ‿wαikèlᵉ↾ ⸾ ˎaš‿tuos‿wαikèl̂ᵘ̈ŝ*[2]*↑ ⁞ užugẹ̀nọ↘ ‖ ẹ‿tẹ̀↾ | mi̊.re\ ‖ apsẹžẽ·nije.↑ | ẹr̂‿mi̊.re.\ ‖ vı́ẹn̥s↾ | če̱‿kọr̂‿te̱‿ape‿bı́.ržs↰ ‖ aŝ‿nežẹ̀ᵓnɔ↘ | kọr̂↑‿jẹs̬ ⁞ gẹvæ̃·n̥\ ‖ tẹk‿màn̂ sã·ke.\ ‖ kaȋ‿ši̊.č⁽ᵉ⁾↾ | ȋri̊·s̬ dẽ·šẹm̂t⁽ẹ⁾ŝ↑ ⁞ mæ̊·tu.↾ | ši̊.čⁱ\ ‖ vẹ̈·l̂\ | ẹ‿ši̊.tṣ↰ mi̊.re. ‖ vı́·rᵇˡs↘ ⁞ ȋrẽ·če̱sẹ\ ‖*

ˈã·i↰ man̂‿vı́·rẹⁱ | gæ̊·ru.s̬↰ bů.wa.! ‖ kẹ̀tu.↾ dabαr̊ | kẹ̀tu↑ vẹ̈·l̂ ⁞ pasi̊.ger⁽ẹ⁾↰ ƚabẹ̀ⁱ ⁞ tẹ‿vı́·rẹⁱ↘ | tᵘɔs‿mó·terᵉŝ↑ ⁞ ƚõ·jejᵉ↲ ‖ al⁽ẹ⁾‿beȋ‿dabαr̊↾ | ši̊.tọ.s↑ kar̊tọs ⁞ mó·teri.ŝ↾ | iŝȋvı́.rⁱkⁱ\ ‖ ƚàbẹ↰! ‖ kad‿ẹr̂‿gæ̃·rᵇˡ(s)↾ žmȍ·g⁽ᵇˡ⁾s ⸾ man̂↾ | tọ̀kẹ\ bů.wa. mà₍.₎də ‖ kad‿i̯i̯ŝ↑ ⁞ iẑgẹ́·rẹ↾ | tẹ‿ků·↑‿aŝ‿ˌ(i̯)æm ‖ kad̂‿jɔ‿àš↑ sakı́·s⁽ẹ⁾↾ | tẹ‿aŝ‿negẹrtá.m↰ sàkɔ ‖ bet‿aẑ‿gẹrtá.m↾ | næsakı́·dau̯ɔ\ ‖ ẹr‿aŝ‿nès̬↑ gẹr̂dẹ̈·jẹŝ↾ | ka(d)‿tẹ‿mànẹ↑ ⁞ pau̯adẹ̀ntu.[3]*↾‿ˌkẹ̀p | kad‿àš↑ ⁞ ar̂‿tẹ‿negæ₍.₎r̥⁽ᵊ⁾↾ | ar̂‿ŝọ̀k̂↑ ar‿tọ̀k̥̂↾ | ar‿par‿gá.ƚwu.↑ ⁞ mů.s̬↾ ‖*

ˀọñ.tərᵊs↿ | tọkᵉ‿næ̃·ƚαim⁽ᵉ⁾ bů.wa.↾ | kàŝ↑‿tẹ ⁞ ži̊.na.\ | kàŝ↑‿je̱m̂‿tẹ ⁞ bů.wa.↘ ‖ jı́e↑ bů.wa. ⁞ ȋri̊·s↾ | paŝkı́.rtu.s↑ prẹ‿kẹ̀l̂u.↾ | kọr‿ĩ·ra↾ | ȋɔ̃̂ƚtẹ[4]*\ tαisı́·tᵉ ‖ nọ̀↑ ⁞ ẹr‿tẹná.i↾ | jů.s↾ | jɔ‿gàl̂ ẹr‿ži̊.ˌnat↘ ‖ ọž‿rọbó·n̂u.↾ | túoi̯↾ ⸾ žĩ·d̥⁽ᵇˡ⁾(s)\ seˌn̂ɔů‿giˈvæ̃·na. | mi̊.kᵇˡs↰ ‖ ẹ‿tẹnå.jɔs↑ ⁞ bů.wa.↾ | tı́.ƚṭs\ ‖ ẹ‿wažã·wa.↾ ⁞ dam̂̊p'ŝ*[5]*\ | ẹ‿ƚàbẹ↑ ⁞ šƚàp⁽ẹ⁾*

---

[1] *ȋrẹ̀s vı́·rᵊ ~ trı̀s výru* „tris vyrus“ – vadinamosios triskaitos galininkas.

[2] Netikėtai aiški galūnės balsio kokybė.

[3] *pau̯adẹ̀ntu. / ˌpau̯aˈd̂ɔ̃ntu. ~ pavadintũ* „pavadìntų“.

[4] *ȋɔ̃̂ƚtẹ ~ tiltaĩ* – 3 kirčiuotės žodis.

[5] *dam̂̊p'ŝ ~ dampỹs* „garo variklis, lokomobilis“ (plg. toliau pasakytą retesnį variantą *dam̂pi̊.ŝ*).

bů.wa. || ę‿nǫkl͡ɔ̃m̃.pa.↿ | taș‿dam͡pį̇.s͡\! || nǫ̀↿ ęr͡‿kèl͡↿ | kas‿tę‿vė̇·že.↿ tu.‿dam͡.pi.↿ | prã·ša.↿ ⁞ jů·↿ ⁞ ⸌jíe↿ ⁞ tę‿prę‿ta.‿tí.łta.⸌ bů.wa. || kad‿ˀαį̇tu↿ | padė́·î↿‿(i̯)íem͡ ⁞ iš͡ké.l͡t^(e)\ || nǫ̀↿‿ir-ə ⁞ mat‿kęp‿šłã·p^(e)↿ | ⸌aš͡↿ ⁞ nežę̀nɔ\ || vį́·rə(s)↿ sã·ka. | kǫr͡↿‿ję(s) ⁞ sů.k̥\ tiná.i | kẽ·l^e\ tu.‿dam͡.pi. | åukš͡tį̃·n͡\ || ɟe̮m͡‿rǫn̊k↿ ⁞ s͡lį́·da.↿ | ę̀r-ə⇃ -- || i̯i(s)‿sů.muše̮.↿ | tu.‿rɔ̨ñ.ku.\ || nǫ‿tęp‿aš‿sàkɔ↿ | pǫr͡v͡ɔ̃nᵊ↿ šłàp↿ || ę‿nǫ‿šį̇.ta.↿ | pradę̇́·ɟe̮.↿ ta‿rɔ̨n̊kᵊ ⁞ skåudę̇́·t^(e)↿ ęr‿skåudę̇́·t^(e)↿ | ęr‿skåudę̇́·t^(e)↿ || ę‿niė̇ka.↿ nebæ-mã·čęɟe̮.↿ | nę‿sǫ‿kúo\ || pradę̇́·ɟe̮.↿ nu‿rɔ̨n̊kǫ₍.₎s↿ ⁞ tę‿må̇.î↿ | mu.m‿tę‿på̇.t̯↿ bú·dau̯a. ⁞ mů̇·šᵊ↿ | łɔ̨n̊k̥↿ pri-ęĩ.da₍wa. | sàkɔ↿ | αį̇s^(e)↿ | ǫn‿pamú·ši.\ || šiẽna.\ pa-war͡tį́·s^(e) || ků̇·↿ | darį́·s^(e)\? || ˈnęĩ.k\ sàkɔ. || bú·k↿ | čę‿pà·î\ màn^e || ⸌drã·panǫ.s̥↿ bů.wa. į̇.merktǫs | aš͡‿tę‿už͡‿grĩ·č͡ǫs↿ ⁞ ęš͡‿premenę̇̇·s͡↿ | ę‿mazgó·₍jó.s͡\ || pradã·re.↿ dòr^e s͡ | ęĩ.k̥↿ ⁞ grĩ·₍č͡ǫ\ sã·ka || ɟęs͡‿i̯ẽ·me.↿ | vé.m͡t^e\ || kråů̇ɟęs͡\ || ęr͡↿ | kẽ·l͡ǫs͡↿ diẽnǫ.s↿ | ₍dá.‿ˈnů̇.łak͡ɔ↿ ǫnt‿ká·imu.↿ | papràš͡ɔ↿ dį́.nsmana.↿ branį̇.słau̯a | atã·veže̮.↿ ę(s)‿sałõ·č͡u. ⁞ ₍kǫnęˈgẽ·l^i↿ || ęr‿dá. kǫk^(ı)s̥‿îrį̀s̥↿ dęnæ̀ţ ⁞ pagułę̇́·ɟe̮.↿ | ę̇r͡↿ | tęná.i↿ ⁞ ǫ‿tę̀p↿ ⁞ sǫ‿túo↿ skåudę̇́·ɟęm↿ | tę^i‿gàl͡↿ ⁞ pabů.wa.\ || da.‿kǫ̀k͡u.↿ ⁞ pů̇.se̮.↿ | mæ̃·tu.\ || ę‿kàs↿ | tę‿nǫ‿rɔ̨n̊kǫ.s[6]*\ || gàl͡↿ | tęñ‿ɟę̀m͡ tęk‿łàbę↿ ⁞ sů.muše̮.↿ | gàl͡↿ ⁞ tę‿vę̃·ž^i s͡\ || a‿tę‿kàs\ isį̇.mete. || kàs͡↿‿tę | žį̇.na.⸌ || niẽks\ nežį̇.na. || nǫ‿tę̀p↿‿wa | ęr͡‿mį̇.re.\ ||*

ǫ‿pęrmutį̇.n̥^(ı)s͡↿ vį́·r^ы s | nǫ‿kã·ra.↿ bů.wa. ⁞ grĩ·ž^i s͡↿ | pǫ‿pliė̇n̥[7]*⸌ bů.wa. || tàs↿ | vę̇̇·l͡\ || tá.m↿ | vę̇̇·l͡\ || gàłv^(ə)↿ ⁞ ę‿gàłv^(ʋ)\ || tęk‿prašį́·dau̯a.↿ | šłã·p͡ɔ̃k↿ ⁞ abrũ·su.\! || ká.rštu.⸌ || ęr‿kłó·k⇃‿ɟe̮m | ǫn‿gàłvǫ.s\ || ǫ‿tę̀p↿ | nę̀kǫ₍k^i æ↿ vαį̇stę↿ ⁞ niẽks̥\ | næ-mã·čęi̯\ || ęr͡‿kręñčę̀n^(e)↿ ⁞ ę̇r͡↿ | tαs‿pažį́·stams↿ ęr‿vαį̇.s͡tę₍ñ͡ɔ̃kz̥↿ bů.wa. | bet‿ne -- ⁞ niẽka↿ ⁞ nebemã·čęɟe̮.\ || ę‿tàs͡\ mį̇.re. || tę‿pakawó·ɟɔ*[8]*↿‿mat | wa‿ę‿vį́·ra.↿ mó·č͡u.↿ | ir͡‿vį́·ru.↿ ⁞ ę‿àš͡↿ šį̇.če̮↿ | ɟɔ‿gęvæ̀nɔ↿ | sałǫtį́·s͡*[9]*\ atę̃·j^i s͡ ||*

ǫ‿tę̀p↿‿tę ⁞ vį̇.sa.\ màč͡s̥ | vį̇.sa.⸌ || vęsó·k͡u.↿ dàrbu.↿ | ęr‿vęsó·k͡u.↿ ⁞ wαrgů̇·\ || bet‿ka‿mañ‿vį́·rę↿ but̯‿bů.wi.s↿ | nǫnc͡[10]*‿vįenąs błõ·g^(ы)s\! || màn^i↿ vį́·rę^e↿ | gæ̃·ru.s\ || gæ̃·ru.s\! || và↿ | ę‿šį̇.t^ы s↿‿pats ⁞ miš͡ú·n̥s↿ | i̯iš͡‿ęž͡gǽ.rda₍wa\ || prę‿ɟæ̇·↿ nabã·š͡nę-kęs͡↿ | devidó·ñ͡s↿ | miš͡ú·nᵊs↿ | vęsů̇·↿ ⁞ sałõ·č͡u.↿ ⁞ bu.wa.↿ gę‿señ͡ɔů̇ | nedį̇.del^e\ sa-łõ·tę*[11]* | dabαr͡↿‿₍màt^(e)‿ɟɔ | bů̇·d̥↿ ⁞ prę‿bů̇·₍do.s⸌ || nǫ̀↿ | baγǫč͡á.u(s^e)\ sã·ka. -- | vį̇.s↿ | kar͡čæmõ·\ bú·da₍wa. || atαĩ.n↿‿iš‿kar͡čæ̀mo.s | sã·ka.↿ ber͡ñ͡õ·kę↿ | dá.r↿‿₍bů̇.(wa) ⁞ mer͡gõ·te.↿ | nǫ‿ę‿vę̇̇·l͡\ sã·ka. ||*

---

[6] *rɔ̨n̊kǫ.s ~ rankõs* (plg. dar *v͡ɔ̃štǫ.s ~ vištõs*). *ā* kamieno daiktavardžių vienaskaitos kilmininkas kartais būna apibendrinto galūninio kirčiavimo.

[7] Nelaisvėje.

[8] Palaidojau.

[9] Saločiuose. Vietovardis seniau turbūt yra buvęs *i* kamieno.

[10] Nors.

[11] Taip „žemaitiškai“ sakoma, atrodo, dažniau negu „taisyklingai“ *sałõ·čę*.

prẹ‿mànẹ.s̑↿ | nẹ‿vi̇́ena.↾ ⁞ kar̃.ta.\ ˌnænu'u̯ẹ̄̃·ȷẹ. || bac̑̃kæ̃·łɯ.↾ ⁞ patαi̇̑s̑ɔ↿ àłɔs | kłẹ̄́·ˌtẹ́.↾ ⁞ padẹ̄́·ȷæ.m↿ || ka‿tọ‿nó·rʿ↿ | gé.ȓk↿\ || ẹ‿nẹ‿vi̇́ena.↿ ⁞ kar̃.ta.\ | nenọrẹ̄́·ȷẹ̄.↾ | ọɒ‿kaȓ̃.čæmu\ ||

ẹ‿señ̑ɔu̇́↿ | tọk̑o.s‿maz̑̃u̇.tẹs̑↾ ⁞ puskvọȓ̃tẹ̄̃·łẹ.s̬\ bú·dau̯a.↘ | dekti̇̃.ˌnẹ.s̑↘ || dabαȓ́↾ tọk̑u̇.↿ | nebẹ̄̇·ra↿\ ⁞ plẹc̑̃kẽ·l̑u↘ ⁞̤ man^(ι)‿mã·m^(ə)\ šåũ.gdau̯a.[12] || mã·m^(ə)↾ sã·ka.↿ | nọpẹr̃^e k↾ pọskvọȓ̃tẹ̄̃·łɯ.↿ | dekti̇̃.nẹs\ || ẹz̑̃gèȓsẹm↾ ⁞ pọ‿čẹȓkæ̃·łɯ↘ ⁞̤ ↘mat‿wà↿ | nọ‿gèȓɔ^u↾ | vá.l̑g̑ɔ̈s\ || tẹ‿ȷɔ‿i̯i̯s̑‿kẽ·ˌles̑↿ ri̇́·tu. | tẹ‿ka‿ȷɔ^u‿kẽ·les̑↿ ⁞̤ ↘ȷẹ̄.‿tòk^e mà(.)dә↘ || túoi̯↾ ⁞ nusi̇̃.pråuse.↿ | pã·-ẹme.↾ kni̇̃·gu.↿ | paskαi̇̃.te.⅃ | ẹ‿tẹ‿tàd̥↾ αi̇̃.n↿ | vá.l̑gẹt^(e))↾ ⁞ pu̇̂.s̑riče\ || nọ̀↾ tẹ‿tó·↿ | ȷɔ‿pọskvọȓ̃tẹ̄̃·ła.↿ | i̇̃·r↿ ⁞ nọpẹȓ̇kt\ || aš‿nu̇́.ˌpærk↿\ ⁞ tu.‿pọs-kvọȓ̃tẹ̄̃· -- | nọ‿ka‿ȷi(s)‿žmȯ́·gs↾ ⁞ prã·še↿ | ku̇́.↿ | dαri̇́·s^(ι)↘ || nọ̀↿‿sàkɔ | ké.l̑ki.s̑↿\ || ȷɔ‿pu̇́.s̑rit̑s̑↾ | gã·tau̯^ə s\ || ȷi̯s‿túoi̯↾ kẽ·ˌles̑↿ | nusi̇̃.pråuˌse.↿ | paskαi̇̃.te.↿ | sẹ̄́·d^(ə)↾ prẹ‿stã·ła.↿ || aš‿pastàtɔ↾ ⁞ tu‿ˌpọskvọȓ'tẹ̄̃·łɯ⅃ || nọ‿kàs̑̃↾‿čẹ | s̑̃ú·ds↿\! || maz̑̃u̇.tʿs̑↾ ⁞ tαs̬‿butæłẹ̄̃·li.s̑↿ | ka‿ȷɔ̇́.↾‿but ⁞ pu̇̂.s̑lit̑ri.s↿ | tè‿ȷɔ -- || nọ‿ẹš‿tọs‿pọskvọȓ̃tẹ̄̃·łẹs↿ | tẹ‿niėka.\ || gẽ·rem↿ abuõd̥[13] | s̑vẹi̇̃.k̬s̬↾ ⁞ dẹ̀ku.↿ | s̑vẹi̇̃.ks↿ ⁞ dẹ̀ku.↾ || vi̇́ens↿ | ọŋ‿ki̇̃.tu.\ ||

ẹ‿ne‿bαȓ̃.n̑u.↿ | nẹ‿niẽka.\ || tas‿tọ̀ks↾ | api̇̃.mẹis̑t̑ri.s̬↿\ bu̇́.wa. | i̯i̯s‿par‿žmó·nʿs̑\ ẹi̇̃.dau̯a. || i̯i̯s̑‿pẹrmã·den̑↾ ⁞ ẹšẹi̇̃.nә↿ | tẹk‿šæštã·deŋ̥̑\ ọnt‿nàm^ы s\ parẹi̇̃.ŋ̥ || nọ‿ka‿ȷẹs̑‿i̇̃.z̑̃ˌger^e↿ | kàd^ә↾ | ȷẹ̀s↿ | ẹr‿di̇́.rb\ || mà(n̑)↾ | niẽka.↿\ || mànʿ‿ká.ȓve.↿ | man̑‿k̑åũ.łẹ.s↿ | man^e‿žũ·si.s̑↿ | vi̇̃.štɔs↿ | aš‿sȭ·t^i\ || dúonọ.s↿ | mum̑‿i(s)‿sã·wa.\ žẽ·mẹs̑ pakọ̄̃n̑.k^ә || nọ‿ku̇́·↿‿as̑̃‿(i̯)ẹ̄m | saki̇́·s^(e)↿\! ||

a‿ka‿ki̇̃.tɔs̬↾ ⁞ bó·bọs↿ | zẹr̃^e z^(e)↿ ⁞ ẹ‿zẹȓ̃.zẹ\ || tẹ‿tẹ̀p↿ | tẹ‿tẹ̀p↿ | tẹ‿tẹ̀p↿ || a‿kẹp‿dà-bar↿ a(š)‿z̑̃u̇́·r^(e) | dabαȓ́↾ bó·bu.↿ | i̇̃·rә↾ łabẹ̀↿ | ˌpasẹ'łá.idọs̑u.\ || tẹ‿vi̇́·r^ы s↾ ⁞ negæ̃·r^ә s↿ | tẹ‿ọn‿kẹ̀t̬s̬↾ ⁞ αi̇̃.n↿ ⁞̤ tẹ‿tẹ̀.p↿ | señ̑ɔu̇́↾ ⁞ næbu̇́.wa.\‿ˌtẹ̀p || nẹ̄̃·-æ.↿ nẹ̄̃·-e.\ ⁞ plẹ̀kọm↾ su̇́.biˌnẹm̑↘ || kẹp‿dabαȓ́\ ||

ku̇́·↿‿tọ | pα↾dari̇́·s̑^i\ || paȓ‿giv̑ẽ·nimu.↿ | vi̇̃.sa.\ rẹi̇̃.k^e parłá.is̑t^(e)↘ || a‿dà↾ ⁞ mær-gá.ite.↿ | a‿ȷɔ̀↾ ⁞ su‿vi̇́·rɯ̱\ || dá·↿ | mærgá.itẹ̄.↿\! || tẹ^i‿wɔ̀t↾ | prαši̇́·k̬↾ diẽwa.↿ | ka‿ti(k)‿gæ̃·-ru.\ gåu̇ˌtọm || ẹr‿kàd̑↾ ȷẹs̑‿ki̇́ek↿ ⁞ i̇̃.z̑̃gerẹ↿ | tẹk‿nerẹi̇̃.(k̑)↿ gẹrtá.m | łàbẹ^i↾ ⁞ sαki̇́·t̑↘ || pa⅃tá.ikẹt^(e)↿\ mɔ̇̃.žnә || gẹ‿bú·dau̯a.↾ ⁞ ọ.mžẹnã·tẹl̑s^(e)↿ | vọ‿ši̇̃.t^ы s↿ ⁞ mis̑ú·ns̬\ || tẹ‿ȷẹ̀s̑↾ ⁞ pi̇̃·kstә↿ vẹ̄̇·l̑ | ọn‿tọs‿vαl̑̃ʒ̑ọs\ || ka‿tó·↾ wαl̑̃ʒ̑^e↿ | negæ̀rә\ || ẹ‿žmó·nʿs̑↾ tẹná.i↿ | tẹ‿tẹ̀p↿ | tẹ‿tẹ̀p\ || tiłẹ̄́·k↘ sàkɔ | tọ‿tẹłẹ̄́·k\ sàkɔ ||

tu̇́·↾ [tokį stribą] ⁞ tẹ‿vé.l̑ni.↿ | tẹ‿as̑̃‿ké.ik̑ɔ↘ || tu̇́·↾ | ka‿ȷẹ̀s↾ ⁞ atẹ̄̃·ȷẹ̄.↿ | nọ̀↿ | õ·↿\ | tẹ‿tọ̀↾ žẹ̄́·k[14]\! || tau‿d̑vẹ̀ȷ^(e)↾ | nàmẹ↿\! || d̑vẹ̀↾ ⁞ ká.ȓvẹs̑↿ | jæ̃·↿ kárve. bu̇́.wa. ⁞̤ as̑̃‿ẹ̄̇·ȷɔ↾ ọn̑t̑‿(i̯)i̇̃·↿ | aš‿aci̇̃.vez̑̃ɔ↾ ⁞ ku̇́·↾ aš‿tọrẹ̄́·ȷɔ↿ | as̑̃‿vi̇̃.su↾ ⁞ ku̇́·\ aci̇̃.vez̑̃ɔ↘ || tẹ‿ká.m↿‿as̑̃‿tẹ | palẹ̀ks^(e)\? || nọ̀↿ | táu↾ bọ̀s ⁞ tẹ̀p↿ sã·ka. | kẹp‿tẹñ̑.ˌtẹȓ\ || ↘tẹñ̑.tẹri.↾ ⁞ i̇̃.s̑vežẹ.↘ || is̑-

[12] Vadindavo.

[13] abuõd̥ = abuõdъ ~ abuõdu „abudu“.

[14] Sutraukta iš žẹrẹ̄́·k „žiūrėk“. Sakoma net žẹ̄́·ȷɔ. „žiūrėjau“, žẹ̄́·ȷæm „žiūrėjom“ ir pan.

vẽ·šẹm↑ | kọr‿bá.łtọšọs↑ ⁞ mæ̃·škọs↘\! || a‿tọ̀↑ mañ‿sàkɔ | d̃èvẹ\ tuos‿ká.rᵉvi̯s̑[15]*? | tọ̀↘\ mañ‿dèvẹ?! || tọ̀↑ łaikí·k | pẹŋ̀kˈs̑\! || ma(ñ)‿ne‿bẹ̄·dᵊ\ || ↘aš‿ˌpasẹˈs̑prẽ·čẹȷɔs̑↘ || sakɔ̀ᵘ↑ | kad‿aš‿dí.rb↑‿sàkɔ | tẹ‿mañ‿ẹr̃‿í·ra.\ || tọ̀↑ ⁞ łaikí·k↑ | pẹŋ̀kˈs̑\ | kàs↑‿mañ ⁞ par‿bẽ·du.↘ || tiŋ̀kĩ↑ | ẹr‿í.s̑vežẹm↘\! || kọr‿bá.łtọšo.s↑ ⁞ mæ̃·škọs↘ || pabọč̃uõ(s)↑ | ˌs̑ọbẹˈnẽ·\! || jíe↑‿mat ⁞ gaĩ.lᵉ↑ | ka‿d̂vẹ̀ᵓ↑ | ká.r̃vẹs̑↘\! || tẹ‿kọr̃↑ júos↑ | dẹ́·s̑\ dabar̊ || prẹís↑ | łaĩ.kᵇⁱs↑ | tẹ‿pardúosæm\ || aš‿nẹínᵊ↘\ | tå·wa.\ kũ·tẹ(s̑) žẹrẹ́·t⁽ᵉ⁾ || ↘al̂‿kẹp‿tí·čᵉ↘ || uŋ‿kiẽma.↑ ⁞ priri.štọs↑ tọs‿ká·r̃vẹs̑ | kiẽm̥s̥↑ bú·dau̯a. ⁞ dí.ˌdel̂s↑ -- ||*

dá·↑‿mat ⁞ dá·↑‿ȷɔ | bů.wa.\ || kad‿mú·su.↑ pẹr̃.ti.↑ | dá·↑ ⁞ kurí.ndau̯a.\ || bů.wa.↑ pẹr̃ᵉĩs↑ | ẹ‿dabar̊↑ -- ⁞ ˌtõ·‿ˈviẽˌtọ↑ ȷɔ‿aĩmerã·wa.↑ | nebẹ̄·r⁽ᵊ⁾\ || bů.wa.↘\‿ˌdá.r [tas stribas] *|| baĩ.ges̑\‿ȷɔ || sakí·dawɔ↑ ȷu̯dõ·s̑ɔ↑ | kíek↑‿tọ | žmõ·ñu.↘\ í.ž̑devẹ? || ar̃↑‿(i̯)is̥ bů.wa. ⁞ bagó·ts̥↑ | ar̃‿biẽdnᵇⁱs\ || nọ‿ků·↑‿tau | tie‿ú·kẹˌnẹkẹ\ dã·re. | ka‿júos̑↑ vẽ·že.ĩ↑ | uñĩ‿sí.bẹru.\ || a‿jíe↑ | ne‿žmó·nẹs̑\ bů.wa.? || ví.sa.↘\ par̃‿gẹvẽ·nẹmu. || ẹr‿biẽdnᵇⁱs↑ paliẽk⁽ᵊ⁾ | ẹr‿bagó·ts↑ ⁞ iž‿biẽdna.↑ paliẽkᵊ || kẹ̀p↑‿kọˌkǽ.m | taž‿gẹvẽ·ˌnẹ̀ᵓms↑ ⁞ aĩ.nə\ | kẹ̀p↘‿ȷẹm ||*

ka‿mañ‿vẹ̀sᵉ↑ ⁞ gæ̃·ru.s↑ | aš‿nẹ‿víena.↑ | nepẹíkᵉ\ || ˈnẹ̀↓ | víena.↘\ nèpẹík[16] *|| manᵉ‿vẹ̀sẹ̀↑ | gæ̃·ru.s↘\ví·rẹ! || ẹ‿nẹ̀↑ ⁞ mañ‿mů.še.↑ | nẹ‿mañ‿bã·re.↑ || màñ↑ | gèrᵉ↘\ ví·rẹⁱ | vẹ̀sᵉ\ ||*

nọ̀↑‿tẹⁱ || kẹ‿gá.us⁽ᶥ⁾↑ ví·ru.↑ | nætọrẹ́·k↑ | tọk̂ọs‿màdọs\! ||

bã·lẹ↑ bú·dau̯a. | ar‿tọ‿šó·kt⁽ᵉ⁾↑ ⁞ ar‿tọ‿ků·↑ | aȷæ̃··↓ | tọ‿mã·na.↘\! || kaĩ‿ẹšẽ·ȷẹ.↑ ⁞ šó·ktᵉ↑ | nọ‿a‿prẹl̂ɔ̂ps\‿kas? || nọ̀↘\ || gẹ‿ˌneprẹˈlẹ̀ps̥\‿gẹ! || ka‿bó·bọ.s↑ | ar̊↘\ í·ra tọk̂ů· | ẹr̃‿ví·rẹ↑ ⁞ år\ í·ra || kad‿mó·terᵉs̑↑ | lí·ˌgẹn\ || bet‿aš‿tọ̀k̂ọ.s↑ ⁞ màdọs↑ | næ↑tọrẹ́·ȷɔ↑ ⁞ gẹ‿vẹ̀sᵉ\ nó·rem | kà↑‿bu.t ⁞ gærẹ↘ ||

Įrašė I. Ručinskaitė-Kruopienė 1980 m.

[15] Labai reta anaptiksė po tvirtapradžio dvigarsio.

[16] Sporadiškas kirčio atitraukimas, kartais pasitaikantis frazės gale. Normaliai šis žodis ištartas ankstesnėje frazėje.

6. TALAČKONIAI

Ona Misevičienė, g. 1901 m. Talačkoniuose

ČIGONAI

ž̑ɔ̀nę̄ | ti̇́em˺ čęgõ·nęm[1]*↿ | rę̃i.k̓\ | t̑ri̇́·s˺ ⁞ mḗ·nes*[(ẹ)]*[2]\ at̯bú·t̑ || atvaž̑úoda.˺ kur‿ubagúos↿ | su‿àrᵉklęs̑↿ | và˺ ⁞ tęná.i↿ | tę̀˺ pọ‿vę̀ᵓsᵊs | krú·məs̯\ gani̇́·da,wa || tę‿pã·tałọ↿ grã·ž(u) acęvæ̃·žda | gràžę˺ vá.l̑g̑ɔ̈dau̯*[(a)]*↿ || ti̇́e↿ | biė́d̑(nᵉ)\ nabã·gę čę-gõ·nę || tọk̑‿sæ̀n̥˺ čęgõ·ne↿ | avižiẽñu blĩ·nu.˺ ⁞ susipłó·dau̯(a)↿ ọnt‿ů.gnęs̑*[3]* | ęsę-kæ̃·bda₍.₎↿ | ę‿vá.l̑g̑ɔ̈da-a\ || ji̇́em↿ | næšá.łt̥\! || vαĩ.kᵇⁱs̯˺ gi̇́.me↿ ⁞ væná.m čęgõ·nᵊ˺ | bů.u̯a.˺ ⁞ mærgá.ičkᵊ*[4]*↿ | tę̀˺ ⁞ vọ(t)‿tærp‿ta.‿rů.dene*[5]*↿ | ọnt‿ó·ra.\ pråũ.zda. || tę‿,tó·‿ˈpȯ·n̑˺ | liẽpe.˺ ,nusęˈnẽ·s̑tᵉ↿ | pas‿tu‿põ·ñu.\‿ɟɔ*[(u)]* || kar̃.tu nusi̇́.neš(e)˺ ⁞ ọ‿dåů.g̑åu˺ | nebẽ·nešẹ.\ || krú·mọs̑ ę‿gęvǽ.ndawa.\ ɟȯ.s˻‿mat ||*

kat‿ů.sakọs̑˺ ẹ̈·ɟẹ.↿ ⁞ màt̑˺‿(i̯)ie | ti̇́.k̑uñč̑u.\ i̇́·ra || tę‿bů.-a.˺ | iš‿påulåus̑ki̇́e-nęs̑˺ krú·ma↿ | čęgõ·nẹ.↿ ⁞ tas̑‿čęgõ·ns\ ęš‿påulåus̑ki̇́enęs̑˺ ⁞ krú·ma.˻ || påu-låus̑ki̇́enęs̑˺ | krú·mę\ tọ̀,kⁱæ˺ ⁞ bů.-a.˻ || ọ‿tó·i̯[(ι)]*↿ | ę(š)‿žẹimẽ·l(e)˺ ⁞ ęš‿kọr̃\ || tó·˺ ⁞ ɟɔ‿bů.-a.↿ | pànə\ || ę‿s̑l̑ũ·bę\ tępå.t̑ | ę‿s̑l̑ũ·bu.˻ dᵘá·dau̯ || ọ‿kę̀t̑↿ -- ⁞*

vęsó·k̑u.\ bụ̀-a. || bụ̀-a.˺ | dåů.g\ čęᵓgõ·nu. bú·dawa. || wõ·kt̑\ ęĩ.dawa! || čęgõ·-nęs̑˺ ⁞ apsęgåũ.bᵉ↿ | sọ‿tọ̀kęⁱs̑˺‿[(i)]*ę̀ᵓłgęs\ | lig‿žèmę˻ || tę‿vi̇́.štu.↿ pasi̇́.wag̑ | pasi̇́.-kę*[(ɔ̈)]*š˺‿pọ -- || às̑˺ ⁞ nèž̑ɔ̈*[6]* | kᵘɔ̈̑. ‿ɟę | gęvæ̃·na₍.₎\ || tę̀↿ | pakiė́męs̑↿ atαĩ.dau̯ praši̇́·t̑ |*

---

[1] *čęgõ·nęm* ~ *čigõnaim* „čigonams“. Forma pertvarkyta daugiskaitos vardininko *čęgõ·-nę* ~ *čigõnai* pagrindu.

[2] *t̑ri̇́·s mḗ·nes*[(ẹ)] ~ *trỹs ménesi* – vadinamoji triskaita (t. y. su skaitvardžiu *trỹs* vartojamas daiktavardžio dviskaitos linksnis).

[3] *ů.gnęs̑* ~ *ùgnies* – senovinis šakninis vienaskaitos kilmininko kirtis.

[4] *mærgá.ičkᵊ* ~ *mergáička* „mergaitė“ – retokas, bet galimas žodis.

[5] *tærp‿ta.‿rů.dene* ~ *terp to rùdenio* – analitinis laiko vietininkas.

[6] Redukuota iš *nežɔ̀nɔ* ~ *nežinaũ.*

kalædó·î↑ ‖ idúoda˛u̯a↰ ‖ ků·↑ | darę̀s͡\‿(i̯)ɔᵘ ‖ ę‿vı́·r(ę)\ atαĩ.dawa. ‖ dàba↑ | tę‿ɉů·↑ ⋮ nebę̇·˛rə\ ‖ kvȯ·rts↑ varã·ž͡ɔ̃dawa‿gi | to.s͡↑‿čęgõ·nęs͡\ ‖ mı̇.s͡læ↑ kaî‿(i̯)ȯ·s | nuspę̇·ɉʲ\ ků·? ‖

SMUKLĖS IR JŲ LANKYMO VAISIAI

˛pasva'lı̃·↑ | vieñ‿žı̃·dę↰ bů.wa! ‖ žı̃·dę↑ | viẽnⁱ\ ‖ dåũ.g↑ žı̃·du. αĩ.da˛wa ⁑ žı̃·du.↑ pasvalı̃·↑ | tiek‿lęᵓñ.ka(u̯)↑ | vęsúos↑ ⋮ miẽstǫ(s͡)↰ žı̃·du. bų̀-a.! ‖ bų̀-a↑ kar͡čæmu↑ ⁑ dabàrǫ.s↑ ⋮ čę↑‿kur‿˛tàs | tęná.i↑‿˛bú·da.ᵃ kar͡čæm̥[7] ‖

ž͡ɔ̀nęⁱ↑ señåů↑ | señåů↑ žı̃·dę ⋮ važ͡úodawa.↑ | væ̃·žda.↑ ⋮ drã·panu↑ prisidę̇·ɉi. | nù↑‿tę ⋮ atvaž͡úoi̯ⁱ↑ ⁑ kǫr‿ú·k͡ę˛nęk͡ę↑ | dǫkterı̇.m↑ ⋮ nẽ·pærk̥↰ ž͡ɔ̀nę | kǫk͡u‿bràŋ-ĝu₍.₎[8]↑ ⋮ tę‿skàru↘ ‖ tę‿vå.\ | ʾęšmαĩ.n⁽ᵊ⁾↑ | grū̃·du↑ dúo(dᵊ) tęm‿žı̃·dęm↑ ‖ kàs͡↑‿(i̯)ɔ bú·dau | kà˛trαs↑ ⋮ va‿ˈgè₍.₎rᵉ⌋ vı́·rę | ǫsı̇.dæd↑ ǫn‿pèč͡u.↑ ⁑ ↘pú·rę\ sèñåu | ne‿cé.ñ-t̰nerę↘ ‖ tę‿næ̃·šᵊ\ ‖ næ̃·š⌋ | pardúotᵉ\ ‖ ę‿gẽ·rᵉ↰ ‖ čę↑‿bų̀-a. ⋮ viẽnᵊ↑ kar͡.˛čæm | tȯ·ł͡åu↑ ⋮ kęᵓtə↑ bů.-a. ‖

kàs↑ ⋮ pęɉõ·k͡ę↑ | gǽ.rdaᵘ\ | kǫr‿ne‿pęɉõ·k͡ę↑ | negǽ.rda↰ ‖ kę̀↑ ⋮ ˛tȯ·s‿'kar̃.čæ-mas̥↑‿bᵘa. | aš‿mažů.te.↰ ˛dá·↘‿bᵘɔ̊. | tę‿señɔů↑ | išvar͡ží·da-a.↑ ⋮ ú·kʿs͡\ | pragǽ.r–da-a↘ ‖ dęʒ͡á.us̥s͡↑ | ú·kʿs͡↰! ‖ prã·ger͡↑ | ǫnt‿var͡ží·tęñu.↑ ęšvar̃ᵊža.↑ | ę‿nebæˈtů.r͡↰ kęp‿gęvé.ñt⁽ᵉ⁾\ ‖ dàba↑ | gæ̀rę₍.₎\ | skõ·łę.[9]↑ pasędã·ra.↑ | pasędàrę↑ žẽ·mę ‖ nǫ̀↑ | tę‿atαĩ.n↑ ⋮ á.nstǫl⁽ⁱ⁾s͡↑ | nætů.r͡↑‿˛kå. ⋮ mǫkę̇·î↑ | ę̀↑ pałá.iᵈž⁽ᵉ⁾[10] ⋮ ǫnt‿var͡ží·tiñu.\ ‖ kı́e(k)↑‿kàs | dúodᵊ↰ ‖ ę̀↑ | nů.pærk\ ‖ ęšęĩ.k↑‿tǫ | låũ.ką.⁽ⁿ⁾↰ tàd̥! ‖ ǫ‿ka‿maž͡åů↑ skȯ·łę.s | tę‿á.r͡kli.↑‿˛ků. | sǫrã·š(a) á·r͡kli.↑ ká.r͡vi.↑ ‖ nǫ̀↑ | tę‿dá·↑ ⋮ kǫk͡u.‿pã·-dušku.↑ ⋮ ga.l͡‿ků·↑ | nǫ̀↑‿ti ⋮ wà↰ ‖ ˛apkαiˈnúoi̯⁽ᵉ⁾↑ | atva˛ž͡úoj‿ˈą́.nstǫlʿs͡↑ | sukαi-núoj⁽ᵉ⁾↑ ⋮ kı́ek↑ | sǫmó·k↑ | ę‿tǫ‿pası̇.ɉemʿ\ ‖ a‿tǫ‿ver̃.kʿ↑ | a‿tǫ‿nę̀\ | ęšvã·--↘ ‖ ka‿ɉɔᵘ‿skõ·łę.\ pasędàrę₍.₎ ‖ tę‿màî\ kęp‿sèñɔu[11] ‖ nǫ‿tę‿ků·\ | a‿var̃.gs↑ | a‿ne‿var̃ᵊg̊s\ ‖

---

[7] *kar͡čæm̥ ~ karčemà* „smuklė" ir tolesnės pastraipos gale ištarta *kar̃.˛č͡æm* „t. p." – geras tradicinio ir morfologiškai apibendrinto atitrauktinio kirčio pavyzdys.

[8] Bendrinės kalbos paveiktas žodis (turėtų būti *brǫ̀ŋĝu.*).

[9] *skõ·łę. ~ skõlę* „skolą" (vns. vard. *skȯ·ła. ~ skolẽ* „skola").

[10] Labai susilpnėjusi afrikata – girdėti beveik [ž͡].

[11] Atrodo, iš frazių pabaigos žodžių linkstama atitraukti kirtį nepaisant bendrųjų taisyklių (šiuo konkrečiu atveju reguliarus kirčiavimas būtų *señɔů ~ seniaũ*).

IŠSISKIRSTĖ PO GAISRO

[anksčiau] *vėsu↑‿bᵘa. | s̑n̑ũ·rẹs*[12]*\ || kọžná.m↑ | pọ‿s̑n̑ũ·r⁽ᵘ⁾\ || k̑á.urẹ↑ ⁞ kẹ‿prã·dæd↑ | tẹk‿žẹ̀ᵓnẹ\ pevæ̃·łẹs | lìk↑ | sọ‿mẹ̀ᵓškᵊ\ || či‿ká.imṣ\ | tas‿pàts↑ ká.imṣ | ẹr‿ỉ·rə\ || kọr‿sèn̑ɔu\ bụ̀-a || a‿tẹ̀↑ ⁞ nọ‿ta.‿ká.ima.↑ | pradẹ́·da-a↑ | tẹk̑‿(i̯)ɔ̑.↑ | ẹr‿pa(s)‿svã·l̑u.↑ | tẹná.i↑ ⁞ lẹg‿mẹ̀šk*[13]*↰ αĩ.dau̯a || prẹ̀↑‿pat̑ mỉ.ška.↑ | ganỉ·kła\ bů.-a. || ta.(m)‿ ˌmaža'žẽ·m̥↑ | geȓɔů\ bů.-a. || ȷẹs‿va‿žȯ·ˌsu.↑ łαikí·da. | kaȓt↑ ⁞ ẹsẹ-ganí·dau̯a.↑ ||*

kaṣ‿ˌbagọ'č̑åů↑ gẹvæ̃·na. | gæ̀rẹ↑ ⁞ ká.rvẹm↑ dúodawa ẹ́·s̑tⁱ | pọ‿dó·bẹḷṣ↑ ⁞ ganí·dawa↑ | píena.↑ primǽ.łžda. | dåũ.g\ || ka‿gæ̃·rọ.s↑ | ká.ȓvẹ.s̑\ || ú·kẹˌnẹka.↑ bú·dau̯a.‿čæ ⁞ pẹñ.k̑ọ.s↑ ká.ȓvẹ.(s̑) | šẽ·s̑ọṣ↑ ganí·ĩ || nieka.‿nẹ̈·ra↰! || lẻ.d̑[14]*↑ paȓ‿diẽn ⁞ is̑‿pẹŋ̊k̑u₍.₎↑ primé.l̑že | viẽdru.\‿ˌtèk || kẹp‿ȷau‿bụ̀-a.↑ | ká.imṣ\ || ọ‿kẹ‿ˌpàs̑k‿ẹsẹda'lỉ.na.↑ ⁞ ọŋ‿gẹvé.n̑vẹt̑s̑*[15]*↑ | ta‿ȷɔ‿palỉ.ka₍.₎\ | dåug̑ɔů↘ || ọ‿kẹ(p)‿bů.wa.↑ ⁞ ká.ims̑↑‿če và | a‿tọ‿bagó·ts↑ | a‿biẽdᵊn⁽ᵊ⁾s↰ || až̑‿ˎbiẻdn̥ᵊ↘ d̑vẹ‿ká.ȓvᵉ łαỉk̑ɔ | to.s‿pač̑ó·ṣ↑ ⁞ ganí·ˌklọ.s↑ gã·ne. || ọ‿kẹ̀(p) pasidalỉ.na.↑ ọnṭ‿gẹ-vé.n̑vẹ.t̑s̑↑ | taḍ‿kõ·žnəs↑ | ọnt‿sã·u̯a.↑ ⁞ žẽ·mẹ.s̑\ || tà↑‿ˌtàḍ̑ ⁞ biẽdn̥ᵊs↑ | to.‿bagó·ta.↑ | nebẹ-užẽ̈·ȷe.\ ||*

kẹp‿tałačkó·n⁽ˡ⁾s̑↑ | dẽ·ge.↑ tas‿ká.imᵛs || šỉ.ˌtó·↑ | viẽˌtọ.\ gal̑‿taž̑‿gẹvæ̃·na₍.₎↰ || jíe↑ bů.-a. ⁞ pasvalĩ·↑ čeȓveȓᵉgᵉ[16]* *| čẹ‿vαỉk(ẹ)↑ ů.žᷤdege₍.₎↑ ká.ugi | nu‿to.s‿ká.ugẹs̑↑ | ẹ‿nuwaž̑ã·wa\ ||*

nọ‿tẹ‿tàdᵛ↑‿tad | un‿kọl̑õ·nẹi̯⁽ᵉ⁾s\ ẹsẹkẹ́·ła. || tàd↑ | dalỉ.na.↑ žẽ·m⁽ⁱ⁾↑ ⁞ ẹr‿ẹsẹ-kẹ̈·ła.↰ vẹ̀s̑ || [anksčiau gyvendavo] *kru.võ·\ || tẹk‿àˌnõ·↑ pů.ˌsẹ. plǽ.nta | viẽs̑-kel̑s̑\ va‿kọȓ || viẽs̑kel̑↑ | tõ·↑ pů.ˌsẹ̈. | plǽ.nta.↑ ⁞ næbů.-a.\ || tõ·↑ pụ̊ˌsẹ. viẽs̑kelẹ. | ẹ‿àˌnȯ.\ pụ̊₍.₎ˌsẹ. || mú·su↑ tẹná.i | mã·na.↑ tẹvĩ·ne.*[17]*↑ bů.-a. | kọr‿dàba↑ bů.wa.t | nuwẽ̈·ȷ⁽ˡ⁾\ || ti‿tẹná.i↑ | pọ‿aná.i↑ pů.sẹ ⁞ viẽs̑kelẹ.↑ | netȯ·l⁽ᵉ⁾↑ | nọ‿jů·\ || b⁽ᵘ⁾a.‿mã·na.↑ ⁞ tẹvĩ·nẹ.\ || tená·i↑‿ˌbᵘå. | grỉ·č̑ᵉ -- || kẹp‿ȷɔ‿ẹždalỉ.na.↑ | gẹvé.n̑vetᵉs̑\ || señɔů↰‿ȷɔ || gá.l̑↑ | prẹ‿s̑mætõ·nọ.s\ || se↑n̑ɔů\‿ȷɔ || reč̑åů\‿bᵘa. | ne‿kẹp‿dàbαr↘ || mu.-su.‿tẹ̇.(p)↰‿bᵘa. || víens↑ nọ‿kỉ.ta.↑ | tọl̑åů\ bů.-a. | ˈdõ·brẹ*[18]*↰ *tɔl̑åů. || dàba↑ -- ⁞ rečåů\ bů.-a.↑ dåũ.g↰ rečåů. || tẹná.i↑ bᵘå. | ọn̑dẹná.ȓč̑ọkᵘ*[19]*↑ *αỉl(a) už̑‿ĩ·stra |*

[12] Rėžiais.

[13] *lẹg‿mẹ̀škъ / lẹg‿m̥ɔ̀škъ ~ lig miškù* „iki miško“.

[14] Vos, vos ne vos.

[15] Turimi galvoje vienkiemiai (primiršto žodžio vietoj netiksliai sakomas naujoviškas).

[16] Ketvirtadienį.

[17] Tėviškė, tėvų namai (ir ūkis).

[18] Gerokai.

[19] Samdinių, kumečių (tiksliau – ordinarininkų).

o̜‿čæná.iꜛ‿ˌbᵘå. | tů.ꜛ‿ɟɔ | ge̜væ.ntọɟ⁽ᵘ⁾\ | ká.imaˎ || tená.iꜛ‿ˌba·ꜛ kætọ̀rᵉꜛ | kætọ̀rᵉꜛ ⁞ nà-me̜\ di.del⁽ᵉ̜⁾ || kọžnam̊ꜛ nàm̥⁽ᵉ̜⁾ꜛ | po̜‿kæ̃·tọrᵉŝꜛ ⁞ o̜n̂de̜ná.r̂čọks̥\ || viẽˌno̜ꜛ | grĩ·ˌčo̜\ || dvã·rᵇˡs\ || tọks‿ɫàîv'ŝ[20]** [šeimininkas] *|| ɫàîv'ŝ\ | e̜š‿te̜nå.ɟo̜s\ || e̜š‿mú·su.ˎ ||*

IŠ VISUR PRIVAŽIUODAVO

o̜n̂î‿rĩ·gu\ dåug̃á.us⁽ᵉ̜⁾ važúoda-a. ɟåuni.ma. || dí.r̂p(î)ꜛ ⁞ tam‿dvàr⁽ᵉ̜⁾\ | dá.rba.ꜛ ⁞ bú·dawa.\ || ɟe̜go̜‿kè̜îꜛ ⁞ e̜švažúoda.ꜛ | ge̜vé.n̂îꜛ ⁞ re̜gõ·\ || o̜n̂î‿rĩ·go̜\ || tè̜na.i miẽŝt⁽ᵉ̜⁾ꜛ | o̜nt‿ɫåũ.ka.ꜛ | ne̜ĩ.dawa.\ || kàsꜛ ⁞ e̜‿važã·va.\ || dåũ.gꜛ | næ̀\ ||

o̜‿pàskꜛ | pre̜‿ŝmætõ·no̜sꜛ te̜‿và | važúoda.ꜛ vè̜s⁽ᵉ̜⁾ | o̜n‿líeto̜vo̜\ dí.r̂pî || e̜š‿ů.tæ-ˌno̜sꜛ ⁞ e̜š‿ů.kmer̂ˌge̜ŝꜛ | pre̜važúoda. žæmαĩ.čuꜛ || še̜imí·no̜₍.₎sˎ mã·žᵊꜛ ⁞ bů.-a.ˎ || či̯\ važúoda. || i‿ká.imᵘ\ važúoda. || gær̂ɔů\ ge̜væ̃·na. || še̜imí·no̜sꜛ nebᵘå. | žẽ·me̜s\ kas̥‿dí.rb || te̜‿priwažúoda.u̯ꜛ | e̜š‿ki̯tu̯r̊ˎ || ɟɔ‿ů.tæˌno̜.ꜛ ⁞ ɫàbe̜ꜛ biẽd̯nu.(s) | žmó·n̥s\ || tè̜ꜛ‿vo̜t | mærgá.ite.ꜛ ⁞ tarnã·wa.ꜛ | ů.tæno̜s ã·pŝkre̜če.ꜛ | ɟõ·ne̜ŝke.ꜛ val̂ŝčɔsꜛ | ká.i-ma.\ || aštúonæẑˌdẽ·še̜mîŝꜛ | i̯e̜ktã·ru.[21]*\ tọré̜·ɟe. || de̜se̜ti.nu.ˎ || dúono̜.s\ næ-o̜ŝ-tæ̃·gdau̯a. || sã·ka.ꜛ | te̜k‿ŝmẽ̜·l(e̜)ꜛ ⁞ e̜‿vé̜·ɟe̜\ || grè̜ᵓks̥ꜛ ⁞ pasé̜·da.ꜛ | e̜‿te̜‿grè̜ke̜ꜛ | smẽ̜·lŝ\ užnæ̃·ždawa || ɫàbe̜ꜛ biẽdᵊn̥s | krã·šts̥\ || o̜‿če̜‿mú·su.ꜛ | če̜ná.iꜛ ape̜‿pã·s-valꜛ | ɟɔ‿te̜‿gæ̀rə\ žẽ·me. || par‿dåũ.gꜛ šɫã·p⁽ᵉ̜⁾ | år\ nḗ·rə || nè̜\ || ape̜‿vàšks̥ꜛ ⁞ ɫà-b̂ɔu\ šɫã·p̂ | te̜‿gal‿netȯ·l\ no̜‿nαi̊ru. tíe || dàbaꜛ | nebé̜·rə\ || musé̜·îꜛ‿ˌ(i̯)úos | i.ŝ-veže̜.\ túos || par‿kã·ru.\ pražů.va. || dar̂ká.uče̜*[22]*ꜛ tọkie‿bᵘå. | tie‿dar̂ká.uč(e̜)ꜛ ⁞ i.ŝmire.\ ||*

ŠIS TAS APIE ALŲ IR TALKAS

vå.tꜛ | ke̜p‿ise̜ké̜·ɫamꜛ | o̜ⁿ‿ko̜lõ·ne̜ --ꜛ | žẽ·m⁽ᵉ̜⁾ꜛ | re̜i(k̂)‿kú.lîᵉ\ || par‿kuli.m⁽ᵊ⁾ꜛ pase̜darí·dawam | nọ̀ꜛ ú·ke̜ˌne̜ke̜ꜛ ⁞ taɫ̃.ko̜sꜛ | l̂ɔ̃nᵊsꜛ rá.udawa | padarí·daˌwaꜛ | par̊ꜛ ⁞ ˌme̜ka'ɫõ·ɟuꜛ | mat‿ˌpada'rí·dau̯(a) ú·ke̜ˌn̂ɔ̈ke̜ꜛ ⁞ àɫɔsꜛ | še̜imí·nᵊꜛ | ke̜p‿e̜š-ɫá.iʒᵉꜛ par̂‿ŝve̜n̊îs̥\ ˌpase̜da'rí·daˌwa || nọ̀ꜛ | kàŝꜛ ⁞ næmo̜ké̜·i̯e̜.ꜛ | ko̜k̥s‿bã·l⁽ᵉ̜⁾ŝꜛ | paprã·še.ꜛ ⁞ ki.tu.\ ||

mã·na.ꜛ ví·rs | næmo̜ké̜·ɟe̜.ꜛ || ma.na.‿ví·rsꜛ | o̜žá.ug⁽ᵉ̜⁾ŝꜛ ⁞ re̜gõ·\ || zvȯ.ŝčo̜ks[23]*ꜛ -- || te̜‿i̯ìsꜛ | næmo̜ké̜·daˌwa.\ ⁞ ta.‿àɫɔ.s̥ˎ darí·î || àžˎ‿gi darí·dawɔ ⁞ pàt⁽ⁱ̯⁾\ || ků.be̜ˌɫu.ꜛ ⁞*

---

[20] *ɫàîv'ŝ ~ latvỹs* „latvis“ (kitur dažniausiai sakoma *ɫàte̜vᵇŝ*).
[21] Hektarų (sakoma ir *e̜ktã·ru.* arba *ektã·ru.*).
[22] Darkevičiai.
[23] Vežikas.

ků.bęłsꜛ vàꜛ | ta͜s͡kį̂·łaꜛ | tǫks͜us͡ki.s͡îꜛ || pręská.łda.ꜛ và ⁞ tů.ꜛ šakaɫ͡ů·ꜛ | bǽ.rža.ꜛ | bǽ.rža.ꜛ ⁞ kętónęšku.ꜛ || kęp͜sèñɔuꜛ ⁞ tů·ꜛ | rugiẽñu.ꜛ s͡šåudu.ꜛ | mat͜kę͜bų̀-a.ꜛ šį̂.ˌtæ. | ků·lę₍.₎\ || ǫn͜tǒ·sꜛ ⁞ vǒ·ˌtę.sꜛ | kũ·li.ꜛ užmá.unᵊ | čę͜ů.žždædꜛ | pask͜ů.žždædꜛ ⁞ čę͜vęr̂-šǫmꜛ | tu.͜kǫ̀k͡u.ꜛ | tu.͜s͡šåuˌdu.\ dę̇́·da.m || tę͜tu.͜kõ·š⁽ⁱ⁾ꜛ ⁞ ů.šs͡krečⁱꜛ | tę͜i͜vǽ.rdǫñčᵉ vá.ñdenᵉꜛ ⁞ pałαi̇kę.ꜛ | tad͜gràžęꜛ nubę̇́·gꜛ | nutẽ·kęnⁱꜛ | kęp͜atá.uštꜛ | -- ęr͜àłᵊs\! || darį̂·dawa\ ||

maî͜señåůꜛ | señåůꜛ ⁞ prašs͡šåů[24]*\ || dabàꜛ | tę͜ɟɔ͜gæ̀rę\ dúodaˌwa. || šį̂.tamꜛ ⁞ čę͜pabαigõ·ꜛ kõ·łukę. | gæ̀rę\ || kå̂·ꜛ͜tęk | ę͜såusá.iñuꜛ prikæ̃·bdau̯ | bǫłků.c͡uꜛ | gæ̀rę\ dúodawa. || señåůꜛ | tę͜tǫ͜tał̂kᵊꜛ | kõ·žnᵊ(s)ꜛ ⁞ sã·w⁽ᵃ⁾\ || parę̃i.(n)ꜛ | namǒ·\ ⁞ pavá.l̂gęt̂ || ę͜næbů.wa.\ | pręㅤdam̃.pe.\͜ɟɔ || tę͜tępå.t̂\ | ęs͡švǽ.rdᵊꜛ kǫpũ·stuꜛ | mę̇́·-sǫ.sꜛ | àłɔsꜛ padã·ra. | dúonǫsꜛ ||*

TOKIA PAT IR KITONIŠKA KALBA

api̯͜tu.͜lęᵓñ.kavuꜛ | vę̇́·l̂\ tęná.i || [kalba] *vę̇́·l̂\ tępå.t̂ | nuvažžúodawɔ\͜ɟɔ || ɟɔ͜bevé.ik\ pã·naš⁽ᵊ⁾ vęsǫr̂ || vàꜛ | nuwažžúodamꜛ vabal̂nĩ·ˌkǫ.sꜛ | ǫž͜ˌvabal̂ⁱnĩ·kuꜛ || tęn͜ˌdvàr⁽ᵉ⁾ su͜vαi̇kęs | kę(p)͜pręㅤpõ·nuꜛ͜ˌbᵘɔ̃. | nuwažžúodawɔ\ || tę͜tèna.iꜛ | vę̇́l̂\ navàt̂nę*[25]*ꜛ ⁞ kał̂.bᵛ || navàt̂nę\ || kęp͜dàbaꜛ ⁞ tàsꜛ || má·(s)ꜛ su͜tęⁱs͜vαi̇kęsꜛ ⁞ vá.ikˌštó.mꜛ | taŝ͜ber̂ñů.ks\ || vǫkeîkæ̃·ła.ꜛ | su͜vαikẽ·lęŝꜛ ę̃i.nəꜛ || nu̯͜kał̂bꜛ ⁞ kę-tó·nęšk꜡ | ę͜gã·tau̯⁽ᵊ⁾\ || rõ·kęš(kᵉ)ꜛ kętó·nęˌškə | kłαi̇.pędǫꜛ ⁞ vę̇́l̂\ kętó·nęšk || vàš-ku.ꜛ | år\ tǫ̀k⁽ᵉ⁾ꜛ ⁞ på.t̂ || nǫ͜ar̂͜nę̀\? || nesį̂.škęr̂\ | jà\ || neꜛsį̂.škęr̂\ ||*

Įrašė G. Ručinskaitė-Kačiuškienė ir A. Girdenis 1974 m.

[24] Redukuota (susilpninant afrikatą) iš *prašc͡čåů*. Girdima aiški geminata [s͡š]

[25] *navàt̂nę ~ navatniaî* „keistai, savotiškai“.

7. VAŠKAI

Elžbieta Vaičekonienė, g. 1888 m.

KELIOS ILGO GYVENIMO NUOTRUPOS

I

sã·wa.↾ | tẹná.i↾ | par̃.dave.m↾ | mã·žəꜛ | tọ(s)‿žẽ·mẹ.s̑\ || tẹk‿pů.se.ꜛ ⁞ ẹktã·ra.↘ || nọ̀ꜛ | tε̣‿tẹná.iꜛ | par̃.davemꜛ || nọsẹp̑ɔ̃r̃.ka.mꜛ | dọ̀j$^{(ẹ)}$ꜛ desẹñ̑ĩ̑ɔ̃̀n^{ə}[1]↾ || łàbẹ↾ gæ̀rε̣ꜛ | givé.n̑t^{e}\ | bů.wa. || dọ̀ꜛ dẹsẹñ̑tį̃.nε̣. ⁞ mį̃.ška↾ | má.łku↾ dawã·lẹ[2] || d̑vẹ̀ꜛ ká.ȓv$^{(e)}$↾ łαĩ̑.-kem ⸾ manẹkú·nọs̑⅃ | nẹ‿viẽ̆nọ.s⌝\ nægałẹ̈́·ɹe̱ || d̑vẹ̀ꜛ ⁞ ká.ȓv^{e}↾ łαĩ̑.kem ⸾ al̑̃$^{(ẹ)}$‿bu^{u}‿ọžẹ̈̃·-ɹẹ.↾ tọ̀ˌkíeꜛ ⁞ łαį̃kε̣\ | ˌnebæ⅃ga'łε̣̈́·ɹæm⌝\ || sã·ka.m↾ -- | pradẹ̈́·ɹe̱.ꜛ vẹ̀s^{e}↾ čẹná.iꜛ | čẹ̀ꜛ acẹ̃t̑ɔ̃ñ.k^{ə} ⁞ tọ̀k̑^{i}‿nełá.ime.↾ | tαi‿màt̑ꜛ ẹȓ‿ẹšẹ̈̃·ɹe̱.^{m}\ ||

ẹȓ‿ẹšẹ̈̃·ɹæ.m↾ ⸾ kε̣^{i}p‿jíe↾ | čẹnå.ɹɔsꜛ ⁞ ta‿tvar̃̊^{ə}k$^{(ə)}$↾ pasẹdã·re.↾ || ọ‿tẹ̊̀·pꜛ | ˌmanẹ-'kú·ˌn^{u}ɔ́.sꜛ ⁞ par̃.dave.↾ || nọ̀ꜛ tẹ‿čẹná.iꜛ | tuõ̑i̯ꜛ ⁞ nọsẹp̑ɔ̃r̃.ka.m↾ sọ‿am̑̃žẹnã·tẹl̑̃s$^{(ẹ)}$ | žmọgẽ·l^{i}s̑ꜛ ⁞ gæ̃·r^{ə}s̬ bů.wa.ꜛ | nusẹp̑ɔ̃r̃.ka.mꜛ gri$_{(.)}$tæ̃·łε̣.↾ | atã·veže.↾‿čẹ̀ ⁞ pastã·te.↾ | tẹ‿tẹná.i↾ | næbů.wa.\ || ọn‿tọs‿ọn̊̀trọ.s\ || nọ‿tẹ‿prẹstã·te.ꜛ pã·šal$^{(ι)}$ | wa‿miłdů.-te.ꜛ | ɹåu‿didẽ·s̑ne.↾ | ɹåu‿kọr‿gọłε̣̈́·ĩ̑↾ nebẹ̊̈·r | čẹ‿màž̆^{ə}ꜛ ⁞ viė̊t\ ||

II

jɔ̃̀łgε̣ꜛ | gi̯væ̀n^{ə}\ || ẹr‿žį̃.nat$^{(ẹ)}$↾ | nèꜛ màn^{e} ⁞ vį̃.dọrẹ↾ skåũ.d$^{(ə)}$ | niẽk^{ə}s↾ næskåũ.d || tẹk‿wàꜛ | nọ‿tọ̀k̑̃uꜛ bẹ̈̀·du↾ | wàꜛ ⁞ gàłv^{υ}\ || ta‿gàłv^{ə}⌝\ tọ̀k^{i} || be(t)‿tẹį̃pꜛ màn^{i} ⁞ s̑vẹi-kàt$^{(ə)}$↾ | gæ̀rə\ || pamaní·kẹt^{e}↾ | šį̃.tẹkꜛ mæ̃·tu. ⁞ ẹ̃žgẹvé.n̑t^{e}⌝\! || tarnawɔ̀↾ | nùꜛ ⁞ ẹ‿tẹ-

[1] *dọ̀j$^{(ẹ)}$ꜛ desẹñ̑ĩ̑ɔ̃̀n^{ə} ~ dujì desentinà* „dvi dešimtines“ – ypatingas *ā* kamieno vardažodžių dviskaitos vardininkas ir galininkas su galūne *-a*.

[2] Pakankamai.

nå.ɟɔs↿ | pre͜k̂åũ.l̂u↿ bòwɔ | peŋk̂ó·læko.s↾ mæ̃·tu.↿͜bo̜ˌwɔ̀ | peŋk̂ó·læk↾ k̂åũ.l̂u.↿ ⁞ de̜l̂͜pardavi̊.ma.↿ | kẽ·r̂r̂o̜.s↾ ⁞ namiė\ | ko̜r̂͜p̂ɟá.un^{ə}ˎ || ke̜p͜mànˆ↿ | te̜͜so̜ṅk^{ə}↾ bů.wa.↿ | e̜š͜prũ·da.↾ nẽ·ŝt̂↿ | vá.n̂deñŝ٩\! || ˈłå··be̜↾ so̜ŋ̃.ke̜ ⁞ ge̜væ̀nɔ↿ | sã·wa.↾ ⁞ am̂žẽ·l^{e}↿ so̜ŋ̃.-ke̜ || te̜k͜tíek٩\ | wa͜žmõ·g^{ə}↿ | re̜ĩ.k^{i}↾ te̜isiŋgá.m↿ | riktiŋgá.m\ || te̜͜ve̜so̜ř\ gær(ɛ) ||

aŝ͜vi̊.s↾ | po̜͜d̂vèjˈŝ↾ po̜͜r̂èjˈŝ↿ | mæ̀ts\ || àš↿ | nè̜↾ ⁞ po̜͜mæ̀₍.₎ts̥\ || nò̜͜r̂ɔ̃(k) ko̜r̂↿͜ɟɔ | pa(s)͜stukẽ·l̂$^{(e)}$\ ge̜væ̀₍.₎nɔ || tè̜↿ | nædȯ·r$^{(ə)}$↾ ⁞ viėt̥^{ə}\ bů.wa. || te̜ná.i↿ | te̜k͜mæ̀ts\ e̜ẑ-givæ̀nɔˎ || wò̜↾͜te̜ ⁞ paĉõ̜m̃.p↿ màn^{i} | gá.un̥↾ par̂͜læ̃·po̜[3]\ no̜͜màn^{e} || gá·un̥↾ gære̜↿ | par͜læ̃·po̜↿ | e̜r gá.un↾ ⁞ so̜͜pã·gal^{e}↿ | gá.un↾ | e̜͜nelizé.i[4]\ màn^{e} || o̜t͜re̜ĩ.k^{e}↾ žmõ·g^{ə} ⁞ givé.n̂t$^{(e)}$↿ | ˌriktiŋˈgá.m↿ | te̜isí.ŋˌgá.m↿ | te̜͜už͜vi̊.s̥^{ə}\ geř̂á.us^{e} ||

nė̜.↿ | aŝ͜e̜se̜łá.izdaˌwɔ↾ | so̜͜bæ̀rne̜s\ ||

õ.\ | kíek↾͜ˌjíe | gá.udaˌwa.↾ ⁞ par͜snů.k^{i}٩\ no̜͜màn^{e}! || par͜snů.k̥^{i}↾ | gá.udau̯a.٩\ || dá·↾͜aš | aŝ͜nebè̜ɟɔ.\ || lei̊↾͜ˌjíe ⁞ te̜ná.i↾ sã·ka↿ | lei̊↿ ⁞ kȯ·٩\ || væná.m↿ | te̜͜màt ã·k̂٩\ o̜žgàwɔ || aŝ͜ɟɔ̇.↾ ⁞ ve̜ŝ͜ki̊.ždau̯ɔ↿ | dòre̜ŝ↿͜ˌtúos ⁞ kłe̜·ˌté̜.↾ | nò̜↿ | e̜r͜łoŋgẽ·l$^{(e)}$\ o̜se̜-ki̊.ždawɔ || to̜.͜łoŋgẽ·l$^{(e)}$↾ ⁞ ã·cto̜m^{e}↿ | nò̜↾ ⁞ pałá.uk\! || víeno̜.↿ kař̊t | ki̊.to.↾ kař̊t || víeno̜ˌkař̊t↿ | ka͜grú·dɔ٩\ | tò̜k^{i} pã·gal$^{(e)}$↾ ⁞ pagal̂͜šã·l$^{(e)}$ˎ || aŝ͜(i̯)ú.m(s)↿ sàkɔ | paró·de̜s$^{(i)}$\! || čè̜↾ | ne̜͜ˌpałaiˈstů.ve̜.ŝ\ || pas͜màn$^{(e)}$↿ sàkɔ | n̂e̜ĩ.ˌse̜t̂\ || taŝ͜víen̥s↿ | to̜k̥s̥͜gů.dər^{ə}s ⁞ ˎˌbů.u̯͜uˈžá.uge̜↾ beř̂ñõ·ke̜↿ | nèbe↾ ɟåunů.če̜↿ || taŝ͜víen^{ə}s↾ ⁞ ɟɔ͜kò̜k̂u. r̂ri̊.ẑdešẹmr̂ŝ↿ | taŝ͜víens↿ | kòku.↾ r̂ri̊.ẑdeˌše̜ṁtu.↿ ⁞ pe̜ŋ̊k̂u٩\ mæ̃·tu. || taŝ͜r̂reč̂æse̜[5]↾ | niẽka.٩\ || ta͜ži̊.na.t↿ | ɟɔ̃s↾ màn^{e}↿ | aš͜ká.řv^{e}ŝ↾ mé.l̂ž^{e}↿ || àš↾ ⁞ næpaží·st^{ə}\ ɟů· || nò̜↿͜te̜͜ži̊.na.t | dů.ɟe̜n̂\ tòke̜͜bů.wa. | to̜ke̜͜ˌpage̜ˈvẽ·ne̜\ ɟɔ͜te̜.͜beř̂ñõ·ke̜ || tas͜víens^{ə}↾ ⁞ ve̜rẽ·ŝne̜se̜↿ | niėka.\ nædarí·dau̯a. || wo̜͜tas͜o̜ñ.trase̜↿ | ã·še̜n̂↾ ⁞ ká.řve̜ŝ↾ mé.l̂ž$^{(e)}$↾ | ɟè̜s↾ | màn̂͜pri-ẽ̜·ɟe̜ŝ↿ | po̜͜seɟȯ·n٩\! || nò̜ te̜͜ɟus͜ˈpagałvó·ke̜t̂\ || pasi̊.ˌdæd↾͜aš ⁞ to̜͜píeno̜↿ | vèl̂ne̜↿ | næmã·ta.\ || mé̜·šła.↾ pa↾kab̂ɔ̃nɔ↿ | te̜(k)͜kad͜aŝ͜(i̯)ǽ.m↾ ⁞ ˈdr̂ė̜·b̂ɔ.↿ | tiẽse̜↿ ⁞ o̜nt͜àkˈŝ٩\! || te̜͜vi̊.s↾ | te̜k͜ˈˀů·\! || nuu̯ẽ̜·ɟe̜ŝ↿ | pa(s)͜ŝú.l̂n^{i}↾ | maz-gó·ɟeŝ\ || tas͜ɔ̃.tr^{ə}s↾ | kłá.us^{i}\ || kè₍.₎l^{e}ŝ↿ kař^{ə}ts | aŝ͜i̯i͜pakri̊.kŝte̜ɟɔ\? || gære̜\ || daĝɔů↾ ⁞ tė̜.p↿ | spakai̊.n$^{(ə)}$\ || r̂rè̜^{ɔ}s↾ mæ̀ts ⁞ ge̜væ̀nɔ↿ | n̂iėks\ nebe̜-uškabi̊.na. || aŝ͜(i̯)ú.m↿ | paró·de̜s$^{(e)}$٩\! ||

III

te̜͜at̥łá.iǯ$^{(e)}$↿͜màn$^{(e)}$ | o̜n͜to̜͜dvã·ro̜↿ | te̜ná.i↾ | re̜ĩ.k^{i}\ || pre̜͜ká.řv̂^{u}↾ ko̜r͜e̜ĩ.n̥ ⁞ mel̂žé̜·ɟeŝ↿ | man͜re̜ĩ.k$^{(e)}$↾ ⁞ sedé̜·t^{e}\ || nò̜↾ te̜͜tò̜kˈ | mó·tere.\ ge̜væ̃·na. || tò̜k$^{(ı)}$↿ gærə mó·tere.٩\ bů.-a.! || te̜͜màn̂ tè̜p̥↾ gære̜ | bo̜͜ɟi.͜ˌmàn^{e}͜paˈdé̜·dau̯a.↿ | te̜g͜dåũ.g↾ |

[3] Veidą (menk.). Iš gana populiaraus žodžio *læ̃·pɷ ~ lẽpas* (*liãpas*?) „snukis, žandas“.

[4] Negalima (turbūt iškraipyta iš rusų нельзя́).

[5] *r̂reč̂æse̜ ~ trečiasaĩ* „trečiasis“.

sọdi̇̂.bᵛ˥ bú·da̯ua. ‖ ọ‿kọ̀k⁽ẹ⁾ꜛ ˌàšẹn̂‿ˈbọ̀wɔ˥ | kọkẹŝ‿pẹŋk̂ó·læko.sꜛ | mæ̃·tu.˥ ‖ sọṅk̥˥ łàbẹ bů.wa ‖ d̂vi̇.dešẹmsꜛ | mæ̃·tu.˥ | aš̂‿kíek˥ ẹštarnàwɔ. ‖ łàbẹꜛ | sọṅk˥ màn̂ ‖ sɔ̨ṅkᵊs̥˥ gẹvẽ·n̂ɔ̃ms ‖ tẹk‿ɟɔ̀ dabar̂ꜛ ⁞ tẹ‿žẹrẹ̇·k˥ ‖ ɟin‿ẹšẹi̇̃.dawa.ꜛ ⁞ ọnt‿kõ·łọkᵉꜛ | àšẹn̂ꜛ | ẹ‿k̂åũ.łẹꜛ žɔ̊·l̂u. ⁞ prirá.udaˌwɔꜛ | ẹr‿pal̂uõbda̯uɔꜛ k̂åůłᵊsꜛ ã·šẹn̂ | ẹ‿vi̇.-sọꜛ | kɔ̊·˥ padi̇.rbda̯uɔ.˥ ‖ dàbar̂ꜛ ẹi̇̃.nᵊꜛ | gi‿væná.i˥ rẹi̇̃.kᵉ ‖ ɟɔ̃̀łgᵊ[6]*˥ væná.i˥ | sọṅkᵊ˥ ‖*

IV

par‿anõ·˥ kã·rọ ⁞ kẹ‿bů.wa.ꜜ | kẹp‿sụu̯ẹ̃·ɟẹ̱.ꜛ vó·kečẹꜛ | tⁱe‿wó·kečẹꜛ ⁞ ži̇̃.nal̂ꜛ | vi̇.skọ₍.₎ꜛ ⁞ ižgabæ̃·na.˥ ‖ smú.l̂kẹ˥ vi̇.skọ. | ọnt‿wọketi̇.ɟọ˥ ‖ kàŝꜛ‿tẹk | víenᵊs̥ꜛ bů.-wa. ‖ drã·pansꜛ | á.r̂klᵉŝꜛ | ká.r̂vᵉŝꜛ | kọr̂‿gerẽ·ŝneŝꜛ | v̂i̇.sọꜛ | kɔ̊·˥ ‖ pali̇.ka.ꜛ ⁞ plẹ̀k⁽ẹ⁾˥ ‖ líetọu̯ꜛ | pl̂ɔ̃̀kᵊ˥ ‖ nọ‿kep‿stó·ɟẹ̱.ꜛ | tie‿łẹ̀ŋkẹ[7]*ꜛ | nọ̀ꜛ ⁞ tẹ‿sọtαi̇̃.seꜛ | bet‿niẽksꜛ ⁞ ne-ẹšẹ̃·ɟẹ̱.˥ | sọ‿tαi̇̂sꜛ łẹ̀ŋkẹs˥ ‖ neɟɔ̃̀łgẹꜛ bů.waꜛ | grẹi̇̂tꜛ ⁞ ẹšẹ̃·ɟẹ̱˥ ‖ tẹ‿wọ‿tàdəꜛ | líetọu̯˥ ọžẹ̃·ɟẹ̱. ‖ lætů.vẹ˥ vẹ̇·l̂ ‖ nọ‿tàdꜛ | pasi̇.puteꜛ | tiẹꜛ ú·kẹˌn̂ɔ̃kẹᵉ | susimí.l̂⁽ẹ⁾k˥ ‖ kni-gæ̃·ła.ꜛ ⁞ bů.wa.ꜛ | isẹpũ·tẹꜛ tẹnå.ɟɔsꜛ | acẹsẹ̇·dẹꜛ | prẹ‿stàłu˥ kọ̀k̂u. ⁞ acẹsẹ̇·dẹ˥ ‖ kɔ̊·ꜛ‿tẹ | nẹ‿ọš‿kɔ̊·ꜛ ⁞ ta.‿žmɔ̊·gɔsꜛ nætọrẹ̇·ɟẹ̱.˥ ‖ ã·ꜜ | nẹ‿ọš‿kɔ̊·˥ ‖*

tàdᵊꜛ | ɟɔ‿bi̇.šk̂ᵉꜛ ⁞ dag̑ɔů˥ ‖ nọ‿àlᵉꜛ | kẹp‿tíeꜛ ižgabæ̃·na.ꜛ | tẹ‿niẽka.ꜛ | næbů.-wa.˥ ‖ k̂åůłᵊsꜛ kọr̂‿tẹk‿dẹdæ̀ła[8]* | dag̑ɔůꜛ | ká.r̂vẹŝꜛ | kọr‿dag̑ɔůꜛ ⁞ vi̇.sꜛ ẹžgabæ̃·-na. | drã·pansꜛ | mã·ŝɔ̃nᵇˡsꜛ | u̯uɔ̊rᵉŝꜛ | á.r̂klᵉŝꜛ | ká.r̂v⁽ẹ⁾ŝꜛ ‖ pali̇.ka.ꜛ ⁞ di̇·kᵊ˥ ‖*

V

[vyras taip pat] *tarꜛnã·wa.˥ ‖ var̂ᵉg⁽ẹ⁾ꜛ ⁞ á.uga.ꜛ | ɟi̱s‿maž̃ů.tⁱꜛ pali̇.ka.ꜛ ɟi.‿mó·-l̂ɔ̃n⁽ᵊ⁾ | nežɔ̃̂nɔꜛ | a‿l̂rẹ̀ju.ꜛ mẹ̇·neŝu.ꜛ | ar̂‿kíek˥ ‖ mal̂‿ɟɔ̃̀s̥ꜛ gi̇.me.ꜛ | ẹr̂‿ɟí·ꜛ mi̇.re.˥ ‖ łàbẹꜛ łàbẹ | nædɔ̊·rᵊ˥ | ši̇.taꜛ ⁞ pã·mọˌte.ꜛ bů.wa. ‖ åugi̇.na.ꜛ | àl⁽ẹ⁾ꜛ‿mat | ɟẹs‿tọk(s)‿sti̇.prᵊsꜛ ‖ wọ̀tꜛ | ọn‿ta.‿kã·ra.ꜛ bů.wa.ꜛ | sọ‿túoꜛ ⁞ skrañ̂.dᵉꜛ sọgadi̇.na.ꜛ | dàbarꜛ ⁞ sọ‿skrañ̂ǯ⁽ẹ⁾ꜛ | dàbarꜛ | gẹvæ̃·n̥ᵊ˥ ‖ ɟɔᵘꜛ‿kọk⁽ⁱ⁾‿dẽ·šẹ(m̂)ꜛ mæ̃·tu.˥ ‖ nebe-gẹvé.n̂sᵉ˥ ‖ àšꜛ | nebenó·rᵉ˥! ‖*

àšꜛ | pràšɔꜛ ẹ‿pràšɔ˥ ‖ ka‿mel̂ᵉǯ⁽ẹ⁾[9]*˥ ‖ nætàbẹ˥ ‖ ka‿negàl⁽ẹ⁾ꜛ | ẹšẹi̇.t⁽ẹ⁾ ‖ nọ‿kɔ̊·ꜛ‿tẹ | pawẹi̇̂ksᵉꜛ | nọ‿ka‿acẹstó·kꜛ | ẹ‿smọñ.kᵊ˥ ˌtɔ̊·s‿ˈkó·ɟo.s ⁞ žẽ·mẹn˥ ẹr‿gànᵊ ‖ nọ‿kɔ̊·ꜜ? | nægàl⁽ẹ⁾˥ ‖ nọ‿kẹi̇̂pꜛ | ẹšẹi̇̂sⁱ˥ | nọ̀˥ ‖ kẹ̀(p)ꜛ ⁞ pã·l̂ɔ̃łọꜛ pasẹ-tαisí·ŝⁱ | pọ‿bi̇.šk̂ᵉ ɟɔ‿pã·dædꜛ ẹ‿vẹ̃·l⁽ẹ⁾ ⁞ nọꜛ | ọ‿dabar̂ꜛ àŝ˥ nægàlᵉ ‖*

---

[6] *ɟɔ̃̀łgᵊ* ~ *ilgù*.

[7] *łẹ̀ŋkẹ* ~ *lenkaĩ* (kuopinė daugiskaita?).

[8] *dẹdæ̀ła* ~ *didelẽ*. Įdomus kirčio atitraukimo atvejis. Dažniausiai sakoma *di̇.dæła*.

[9] *mel̂ᵉǯ⁽ẹ⁾* ~ *meldžiù*. Retas anaptiksės pavyzdys (ji daug dažnesnė po [r̂]).

år\ var̃g^{e} | žmọgẽ·l^{e}s̑↑ ⁞ á.uga.↘ || ɟọs‿år\ tẹpàî | tarnã·wa.↿ tarnã·wa. ⸾ nọ̀↿‿ẹr | nẹ‿wá.l̑gẹî↿ nædúodaṷa. | łàbẹ↿ ta‿pã·mɔte.↿ | b^{u}a.‿paškọ̀dẹn^{e}[10]↑ | sků·p^{e}↿ tòk$^{(e)}$ || głů.še.\ tọ̀k^{e} || tẹ‿ɟi̯s‿vi̇́enọ,kæ̃rt↑ ẹšẽ̤·ɟẹ.↿ ọŋ‿gaspadõ·rẹ | ẹ̀r-ə⇂ | ẹ‿nẹĩ.n^{ə}\ || nọ‿kȯ̃·↑ | mã·čẹi̯\? || vìs̑ti̇́ek\ || prisẹrẹĩ.kẹ.↑ ɟàṷu↿ ⁞ kå̃·↿ | pã·ɟẹmẹ↑ ⁞ ẹr‿atẹdúok↖\ || màt↿ sã·kaɪ | gàl$^{(e)}$↑ tẹĩp | rẹĩ.k^{e}↖\ || gàl̑↑ | tẹp‿diẽwa.\ duõt^{ə} ||

pas‿tọ̀k$^{(i)}$↑ šamẽ·l^{e}↿ | bọ̀w↑ | gi̇̃.mẹne.\ || ji̇́e↿ | tẹ‿givæ̃·na.↿ | nọ̀↑‿ẹr̃ ⁞ júos↿ tẹná.i | pakwiẽč^{e}↿ tẹnå.ɟɔs̑‿ɟɔ | ọn‿ta.‿bã·lẹ\ || nọ̀ tẹ‿dabar̃↑ ⁞ dọ̀↿ | kẹp‿ɟɔ‿wαi̇̃kẹ\‿tọkẹ || ɟɔ̃s↑ ⁞ tẹná.i↿ | tũ·sæ.s↿ su‿tαis‿vαikẹ̀s↿ | ẹr‿ọsẹgã·wa.↿ | ɟẽ̤·me.↿ ⁞ ver̃^{e}kt^{e}\ || tẹ‿mã·na.↑ mã·mɔ↑ | pritrá.ukẹ.↿ prẹ‿sàvẹs̑ | sã·ka↑ | nevær̃.k↖\ sã·ka. ⁞ untañùk↘ | nevær̃.k↖\ || sã·ka.↿ | tọ̀↿ bú·s̑ | mã·na.↑ ⁞ žǽ.nt$^{(ы)}$s̥↖\ || nọ̇.⇂ ⁞ mã·ta.t↘ || kèp↿ ⁞ ẹsẹpi̇́.l̑de.↖\ || ã·↖\! ||

VI

łàtvijo.[11]↖\ || õ̤··i↖\ | dævů.l̑ɔ↑ ⁞ mã·.na.↖\! || łã·îvẹjo.↑ | ˈger̂ɔů\ || lætọvõ·↑ ši̇̃.č^{e}↿ | nọ‿kọr̃↖\ i‿tọ‿pæ̃·kłẹ ⁞ ši̇̃.tọk^{e}↘ || niė̃kẹp\ negã·l̑↑ ⁞ bú·î↘ | lætọwõ·\ || łã·îvẹjo.↑ žẹrẹ̤́·k↿ | bú·da.-a↑ | sọ‿grẹbǽ.łk^{ə}↑ nugrẹ̤́·b$^{(e)}$↿ | su‿mã·s̑ɔ̈nọm↑ nup̑ɟá.uṇ^{ə}↿ || a‿čẹná.i↿ | pas‿túos↑ ú·kẹ,n̑ɔ̈ks↿ kẹ‿bọ̀wɔ | næt‿rɔ̨ñ.kọ.(s)\ skåudẹ̤́·ɟẹ̤. || su‿dal̑̃.gẹs̑↑ ẹ‿su̯‿dal̑̃.gẹs̑↿ || sọ‿ dal̑̃g$^{(e)}$↿ | ẹr‿ã·v̂ɔ̈ž^{ə}s↿ | ẹ‿rọ̀g$^{(e)}$s̑↿ | ẹr‿kviė̃č$^{(ι)}$s̑↿ || ,rẹĩ.k̑‿apẹˈp̑ɟá.uî↑ | vi̇̃.sa,kȯ·↘ || tẹ‿wọ̀t↿ | as̑‿čẹ̀↑ ⁞ nebæbọ̀wɔ\ ||

àš↿ | ẹ‿łã·îvẹškẹ\ ⁞ gæ̀rẹ↘ mó·k^{ə} | skαiti̇́·î\ mó·k^{ə} || àš↿ | gæ̀rẹ↑ mó·k^{ə} ⁞ katbẹ̤́·t$^{(e)}$↿ | skαiti̇́·î\ || lætu̯ṷõ·↿ tarnàwɔ ⁞ pas̯‿dẽ̤·dæ,nọ↘ || nọ̀↑ ⁞ tẹ‿tẹná.i↑ tarnàwɔ↿ | mažů̃.te.↑ bọ̀wɔ↿ || raši̇́·î↑ ⁞ næmó·k^{ə}\ || îɔ̈k‿łã·îv̂ɔ̈škẹ↖\ ||

ẹšẹ̤̇·ɟɔ↑ ⁞ ọnt‿łã·îvẹɟọ↿ | łã·îvẹ.ɟọ⇂ | ger̂ɔů\ bů.wa. || tõ·↑ ⁞ lætuṷõ·↿ | bαĩ.sẹ↿ | sọn̊kə\ bů.wa. || pọ‿,túos̑‿ˈɟá.ujẹs̑↿ | pọ‿tuos‿kłọɟɔ̃m^{ʊ}s↿ | tọm̑pi̇́·daṷa.↿ sọ‿kú.łtọv^{ə} || a‿łã·îvẹɟọ↑ | nẹ̀\ || mã·s̑ɔ̈nọm↖\! || tẹ(k)‿kad‿rẹĩ.k$^{(e)}$↿ | ků·l̑u.\ krẽ̤·st$^{(e)}$ | và\ || ků·l̑u.↿ pasẹkrẽ̤·s̑t^{e}↑ || nọ̀↑ | tẹ‿wọ‿tẹ̇.p\ || ne↿rẹĩ.k^{i}\ ||

aš‿łã·îv̂ɔ̈škẹ↑ | mažů̃.te.\ ẹšmó·kɔ || aš̯‿gàn̑ɔ↿ | k̑åůł^{ы}s\ | ↘mažů.te.↘ da.‿bọ̀wɔ || nọ̀↑ ⁞ tẹ‿ẹr‿gàn̑ɔ↑ k̑åů.ł^{ə}s↿ | atẹĩ.daṷa.↿ | mer̃gi̇̃.čk^{ə}↖\ sọ‿knigæ̀ł^{e}↘ | nedi̇̃.dæła.\ || dá·↑ | i‿mọkĩ·kłẹ.↿ | ne-ẽ̤·ɟẹ.\ || knigæ̃·łẹ↑ ⁞ tọrẹ̤́·ɟẹ↿ | as̑‿(i̯)é.i↿ | pọ‿kọ̀k^{e}↑ sαłdαĩ.n$^{(e)}$↿ dúoda,wɔ ka‿turẹ̤́·dawɔ | kȯ·⅃ || tẹ‿vi̇̃.s↑ atαĩ.da,wa.↿ | nọ‿ẹr‿màn^{e}↑ ⁞ pradẹ̤́·ɟẹ.↑ pradẹ̤́·ɟẹ.↿ | tọ‿knigæ̃·łẹ.↿ | ɟɔ‿pọ‿łapẽ·l^{e}↑ pọ‿łapẽ·l̑ↄ | vi̇̃.sọ↑ tọ‿knigæ̃·łẹ. ⁞ ẹšmó·kɔ↿ | ã·⇂γà\ || aš‿tuõi̯↖\ ẹšmó·kɔ || nọ̀⇂tẹ | ẹsẹmó·k̑ɔ↑ skαiti̇́·t$^{(e)}$ ⸾ nọ‿ka‿nuṷ-

---

[10] *paškọ̀dẹn^{e}* ~ *paškudnì* „bjauraus būdo“.

[11] Turbūt nesąmoningai imituojamas latvių žodis *Latvijã* „Latvijoje“. Tikrasis tarmės variantas matyti gretimoje frazėje.

ẹ̇·ɹɔᵘ‿ọnt‿łã·tvẹɹọ↿ tẹnå.ɹɔs | mọkị̇·kła[12]*↿\ bů.wa. šalị̇.\ || mó·k̂ɔ̃ˌtọj⁽ẹ⁾s̑\ bů.wa. || nọ̀↿‿tẹ | ɹɔ̃̀s↾ ⁞ łàtẹvᵉs̑↿ | ọ‿àš↿ | lætů.ve.\ || ɹẹs‿man̑‿sã·ka.↿ | mó·kᵉ\? || sàkɔ↾ bị̇.s̑k⁽ẹ⁾↿ | mó·k̥\ || ɹẹs‿màn̑‿dúodaṵa.↾ | vẹ̇ᵓsó·k̂u.↿ ⁞ knĩ·gu.\ łã·t̂v̂ɔ̃šku ⁞ pa↾sẹskαitị́·t⁽ẹ⁾↾ || žẹ-rẹ̇·daṵɔ↾ | ọn‿tuos̑‿knị̇·gᵇˡs\ || tàdᵊ↾‿man̑ ⁞ kẹ(p)‿prẹsẹ-ẽ̤·ɹe̤.↿ | aš‿mọkẹ̇́·ɹɔ\ || ta‿ɹɔ̃̀s↿ màn̑ | dúodaˌwa.\ || nọ̀↿‿t(ẹ)‿aš | pã·sk↾ | as̑‿prẹsẹp̑ɔ̃ȓᵊkɔ↾ | ẹ‿pàtᵉ\ ||*

atẽ̤·ɹæm↿‿čẹ | par‿tọ̀k⁽ẹ⁾↾ ⁞ sọɹọkị̇.mọ↿ | ẹsẹbłã·s̑ke↾ ẹ‿to.s̑‿knĩ·go.s↿ | tẹk‿šị̇.ta víen↾ ị̇·ra.↿ | dã·ktaȓɔ̃š(kᵊ)\ knị̇·gᵊ || gal̂‿nó·r⁽ẹ⁾↾ | paskαitị́·t̂\ || dọktèrẹs̑\ anȯ́·s || gã·lẹt̂↾ | pasẹžẹrẹ̇́·t̂\ || łàbẹ↿ gæ̀ru. | wαị̇̃stu.\ ị̇·ra. || tẹk‿tíek↿ | wọ̀(t)↿ ⁞ čẹ‿nẹ̇̃·ra\ ||

Įrašė G. Kačiuškienė 1980 m.

---

[12] *mọkị̇·kła* ~ *mokyklẽ* (!). Bendrinės kalbos žodžio mokykla atitikmuo būtų **mọkị̇·kəłъ* arba **mọkị̇·kọłъ*.

Kačiuškienė, Genovaitė

Ka55 Šiaurės panevėžiškių tarmės fonologijos bruožai / Genovaitė Kačiuškienė. – Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla, 2006. – 184 p. : iliustr.

Santr. angl. – Bibliogr.: p. 131–140

ISBN 9986-19-858-5

Tai išsamus fonologinis vienos rytų aukštaičių – šiaurės panevėžiškių – tarmės prozodijos ir vokalizmo aprašas. Darbe naudojami instrumentiniai (spektriniai, osciolografiniai) tyrimai, statistiniai ir psichoakustiniai metodai padeda atsakyti į aktualius tarmės balsių redukcijos, kiekybės, fonemų inventoriaus ir kt. klausimus.

Monografija yra skiriama visiems, kas domisi lietuvių kalbos tarmėmis, jų fonetinėmis ir fonologinėmis ypatybėmis.

UDK 808.82-087

Genovaitė KAČIUŠKIENĖ

ŠIAURĖS PANEVĖŽIŠKIŲ TARMĖS
FONOLOGIJOS BRUOŽAI

MOKSLINĖ MONOGRAFIJA

Vyr. redaktorius A. Girdenis

Knygos viršelyje panaudotas „Lietuvių kalbos chrestomatijos“ (2004) kompaktinės plokštelės (sudarytojai – R. Bacevičiūtė ir kt.; ISBN 9986-668-56-5) rytų aukštaičių panevėžiškių tarmės žemėlapio fragmentas

2006-03-31. Maketavo M. Skirmantienė
Nestandartiniai simboliai P. Skirmanto ir M. Strockio

Spausdino Vilniaus universiteto spaustuvė
Universiteto g. 1, LT-01513 Vilnius
El. paštas: info@leidykla.vu.lt; http://www.leidykla.vu.lt